

A MAGYAR TANYAVILÁG

IRTA

EDELKA FŐHERCEGNŐ

BUDAPEST

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

1938

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
A nyomdáért felelős: ifj. Kohl Ferenc.

ELŐSZÓ.

A Nagy-Alföld évszázadokon keresztül a magyar politikai, gazdasági, kulturális élet legelhanyagoltabb területe volt. Nemzetünk csapásaiból bőven, áldásaiból annál kevesebb jutott neki. A nemzeti köztudat sem értékelte a legutóbbi időkig kellően azokat az erőforrásokat, amelyeket a hatalmas síkság rejteget. A magyar ember, akit életsorsa az ország más vidékéhez kötött, néhány városra gondolt, amikor az Alföldről hallott beszélni. Hogy e városokat hatalmas területek fogják körül, amelyeken az emberek százezrei küzdenek az étellel, hogy az Alföld mily nagy mértékben befolyásolja állami, nemzeti életünk egészét, annak tudata csak kevesekben élt.

Örömmel látjuk, hogy az utóbbi időkben nemcsak az érdekeltek, de az egyetemes nemzeti közvélemény figyelme is az Alföld és tanyavilága felé fordul. Agrártudományunk, a magyar társadalomtan legjobbjai fáradoznak azon, hogy a nemzet végre fölismerje az Alfölddel, annak milliós magyar tömegeivel összefüggő nagyszámú és súlyos problémákat, amelyek megoldásától függ jelentős mértékben a magyar jövő. Nemzeti múltunk legélesebb szemű látnoka, Széchenyi István gróf, aki már egy évszázaddal előbb világosan a nemzet elé tárta az Alföld szerepét, rendeltetését államiságunk szerencsés fejlődésében, végre lelkes tanítványokra talált. Megindult a munka is a nagy kérdések megoldására. Sajnos, balsorsunk még mindig nem engedi, hogy ez a munka az egész vonalon zavartalanul folyhassék, hogy a különböző tervek, eszmék, amelyek az Alföld derék népének jobb jövőt vannak hivatva biztosítani, megvalósuljanak.

Hogy az Alfölddel összefüggő kérdések a legelemibb nemzeti, állami föladatak körén belül is mennyire súlyos problémák, annak igazolására elegendő néhány statisztikai adat felsorakoztatása.

A Nagy-Alföld ma az ország $\frac{3}{5}$ -öd része.

Területe 7,314.836 kat. hold.

Ebből tanyai gazdálkodás folyik körülbelül 6 millió kat. holdon.

Az alföldi tanyavilágot az ország lakosságának 14 %-a lakja.

Ez a néhány szám világosan beszél és két igazságot hangoztat a nemzet felé. Az egyik, hogy az Alföld problémái nem egy vidék, hanem az egész magyarság, nemzet- és államéletünk kérdései. A másik fontos igazság, hogy az Alföld problematikájának súlypontja a tanyavilágban fekszik. Ez utóbbi igazság hangoztatását különösen fontosnak tartjuk. Nemcsak az Alföldre, de az egész magyarságra végzetes következményekkel járna, ha az Alfölddel, a tanyavilággal kapcsolatos nagy kérdések önös, szűklátókörű partikularizmusnak esnének áldozatául.

Amikor tekintetünk végigsiklik az Alföld sorsán, elszomrodunk. A kérdést tanulmányozva, két képen akadt meg szemünk. Az egyik a XVIII. század második feléből való, a szarvasi pap, Thessedik Sámuel rajzolta az akkori Alföldről. Íme néhány vonás róla. «Nagy termékeny földdarabok mérföldeken keresztül műveletlenül hevernek, nem használtatva sem gabonatermesztésre, sem marhatenyésztésre, feines ember, nincs egymáshoz közelfekvő kunyhó. Pusztá, vagy mocsár van ott, ahol népes városok vagy falvak virágozhatnának.»

Nehéz 150 esztendő vonult el azóta az Alföld fölött. Tudjuk, milyen nagy méreteket öltött az egész idő alatt a hatalmas területen a tanyai település. Tudjuk azt is, hogy a másfél század alatt történt itt-ott valami az Alföld érdekében. Sajnos, a jótéteményekből vajmi kevés jutott magának a tanyavilágnak. Előttünk fekszik a belügyminisztérium kiadásában «A tanyai közigazgatás rendezése» címen nemrég megjelent kötet. E kötetből vesszük a másik képet. Eszerint az alföldi tanyavilágban «nincsenek járható utak és közlekedési eszközök; még községi közdülő utak és mezei dűlőutak sincsenek kellő számban ... Nincsen rendszeres posta-, távíró- és távbeszélő-szolgálat és levélkézbesítés... Nin-

csenek piacok és más gyülekezőhelyek; a termények értékesítése nehéz, időnkint lehetetlen... nincsenek legelők, erdők, fásított helyek; emiatt primitív és külterjes gazdálkodást kell folytatni... l'incsen rendszeres közegészségügyi szolgálat; nincsenek orvosok, bábák, halottképek, húsvizsgálók, gyógyszerárak, emiatt az átlagosnál magasabb a halandóság, különösen a gyermekek között... Általában a legelemibb egészségügyi -ellenőrzés sincs meg... Nincs rendszeres állategészségügyi szolgálat; nincsenek állatorvosok és állatorvosi látogatási napok... A kulturális viszonyok mély színvonalon állnak... kincsen rendszeres istentisztelet és vallásérkölcsi oktatás; nincsenek plébániák, lelkészségek és filiálék... nincsenek községi külterületi szervek és rendszeres külterületi kiszállások; ezek hiánya aránytalanul súlyos terheket ró a tanyai lakosságra... Állandó panasza a tanyai népnek, hogy a községi jövedelmeket csak a belterületi szükségletekre fordítják». Ez a helyzetkép, amely nyomott érzést kelt a magyar jövőért aggódó szemlélőben, nem egy szélsőséges író műve, hanem hivatalos közlemény megállapítása, amelyet a legmagasabb polcon álló dignitárius, a belügyminiszter tár a nagy nyilvánosság elé.

A helyzet tehát a következő. Az ország szívében, hatalmas területen olyan állapotok uralkodnak, amelyek sok tekintetben a kultúrállam fogalmával alig egyeztethetők össze. Százezres tömegek, a magyarság jelentős hányada meg van fosztva a XX. század majdnem minden civilizációs, kulturális előnyétől. A világszerte észlelhető népjóléti törekvések, erőfeszítések korában e tömegek élete nagyon alacsony színvonalon mozog.

Akinek a keresztény és nemzeti gondolat nem üres jelszó, hanem felelősségre kötelező hitvallás, az nagy áldozatok árán is minden erejét e szomorú kép megváltoztatásának szolgálatába fogja állítani. A magyar sorsközösség, a magyar testvériség fenkölt gondolata mindenkor tiltakozni fog ellene, hogy az ország $\frac{3}{5}$ -öd részében a szomorú állapotok megkövüljenek. Államiságunk, nemzeti életünk egészséges, lendületes fejlődése hiú ábránd marad mindaddig, amíg az ország jelentős része e fejlődés legelemibb föltételeit nélkülözi. Az utolsó évek irodalmán, parlamenti fölszólalásokon keresztül volt módunk arról is meggyőződni, hogy az Alföld nagy kérdéseinek megoldatlansága, a megoldás további

halogatása a nemzettársadalom egyensúlya, életének nyugalma szempontjából is komoly veszedelmeket jelent.

Ahányszor a magyar tanyavilág kérdéseivel foglalkozó munkákban mélyedünk el, egy panasz különösen érint bennünket. Ez az alföldi, főleg a tanyai gyermek sorsa. Mélységes aggodalommal látjuk, mint csökken a gyermekszületések száma, mint tör magának utat a tanyavilágba a nemzetgyilkos egykerendszer miként ritkítja a megszületett gyermekek sorait a halál. Statisztikai adatok igazolják, mily ijesztően nagy a gyermekhalandóság az Alföldön. Komoly, tárgyilagos munkák kénytelenek megállapítani, milyen elemi hiányok pusztítanak a tanyai gyermekvilág táplálásában, gyógykezelésében, nevelésében. Fenyegetően jelentkezik a kérdés: mi lesz a jövő nemzedékkel, ha a tanyai gyermek továbbra is a mai sanyarú viszonyok között nevelődik? Minden héten látjuk feltűnni a belga faluban az orvos gépkocsiját, s az anyák seregesen viszik gyermekeiket orvosi vizsgálatra. Mikor tudunk legalább valamit adni ebből a gondozásból a magyar tanyai gyermeknek?! Ne felejtjük el, ezekben a gyermekekben szunnyad a magyar jövő. nincsenek fajrokonaink, nincs más forrásunk, amelyből a magyar életerő megújíthatna, mint a magyar gyermeksereg. E gyermekseregért, amelynek legelhagyottabb ezreit az alföldi tanyavilág rejtegeti magában, minden áldozatot meg kell hoznunk. Magyar fajunkat számbelileg és minőségileg emelni annyit jelent, mint a magyar jövőt a Duna-medencében újabb évezredre megalapozni. Az alföldi gyermekhalandóságnak csökkennie, a tanyai gyermeknek testileg-lelkileg izmosodnia kell. Tudjuk, hogy a tanyai gyermekért ma már sokkal több történik, mint a múltban, de azt is látjuk, hogy még tennivaló.

Fájó sorok ezek. Idegen sebet mutogatni is; nehéz feladat — mennyivel inkább a magunkét. Az Alföld, a tanyavilág megoldatlan problémái seb a nemzet-, az államtesten, amelyen keresztül állandóan vért veszítünk. De bármennyire kedvezőtlen is legyen a mérleg, amelyet a tanyavilággal kapcsolatban gazdasági, társadalmi, kulturális vonatkozásban föl kell állítanunk, e sajnálatos

körülmény nem hátráltathatja a megindult reformtörekvéseket. Sok vérvesztésünk ellenére is van annyi életerőnk, hogy a tanyavilág sebeit behegesszük, a mérleget följavítsuk. Az a tény, hogy a rideg valósággal tárgyilagosan szembe tudunk nézni, már maga is biztató. Nem kergetünk délibábot, utópiákat. Tudjuk, hogy az Alfölddel, a tanyavilággal kapcsolatos feladatkör előtt óriási nehézségek, akadályok tornyosulnak. De ezek sem akadályozhatnak meg minket abban, hogy a sors által elénk szabott történelmi föladatunkat lelkiismeretesen, minden erőnk megfeszítésével elvégezzük. Azokat a bőséges erőforrásokat, amelyeket az Alföld rejteget magában a nemzet számára, meg kell nyitnunk s a magyar jövő szolgálatába állítanunk. E történelmi méretű föladatunk egy-két követelményére, föltételére szeretnénk néhány szóval rámutatni.

A legelső követelmény, hogy a részben már megindult, részben minél előbb megindítandó munka minden ötletszerűségtől, alkalmasszerűségtől mentesítve egységes, szerves terv szerint folyjék. Az Alföld irodalma igazolja, hogy egy ilyen terv előkészítésére szükséges előmunkálatok máris megtörténtek. Széchenyi István gróf ilyen vonatkozásban is gazdag örökséget hagyott a nemzetre. A lángésznek kijáró tisztelettel, csodálattal tekintünk azokra a gondolatokra, amelyek száz év után is egyedül helyes és lehetséges alapjai, keretei a szóban forgó egységes tervnek, Nem szorul igazolásra, hogy egy ilyen terv szervesége, egységessége a föladat sikeres megoldásának első feltétele. Az eddigi jelentős erőfeszítések sokkal több eredményre vezettek volna, ha egy ilyen nagy koncepciójú, szerves terv keretein belül történhetek volna meg.

A tervnek hosszűjéjratúnak kell lennie. Ezt nemcsak a pénzügyi feltételek megteremtése, hanem a megoldás sikere is követeli. Az egészséges, maradandó reformmunka egyik fontos előfeltétele a megfontoltság. A tanyavilág fölvirágoztatására végzendő munka történjék lendülettel, de egyúttal biztos céltudatossággal, mindenre kiterjedő körültekintéssel. Az ilyen munka természetesen kellő időt igényel.

Az eddigi kísérletek sokszorosán igazolják, hogy egy ilyen terv elkészítése s megvalósítása csak központilag történhetik. A központi tényezők természetesen helyesebb távlatban látják

az egész kérdéskomplexust. Az Alföld, a tanyavilág problémái oly közletről s annyi ponton érintik az egyetemes magyarság sorsát, hogy jóakarató, de partikuláris szempontoktól befolyásolt kísérletezéseknek nem tehetők ki. De felejtjük el: az Alföld nemcsak az Alföldé — sorsa a magyar sors integráns része.

Egy további fontos követelmény, hogy a kidolgozandó munkaterv már kezdettől fogva ki legyen kapcsolva a politikai atmoszférából. A napi politika, a pártok, frakciók sokszor kicsinyes, önző érdekköreinek, harcainak ez a feladatkör nagy károk nélkül ki nem szolgáltatható. A múlt ugyancsak világosan mutatja, *mennyit* szenved ez az országos ügy, ha ki van téve a napi pártpolitika nyugtalan hullámzásának. Az Alföld mai elhanyagoltsága nem utolsó mértékben politikai befolyás szomorú gyümölcse. A nagy munkának az evangéliumi igazságosság, a magyar sorsközösség, a nemzeti szolgálat jegyében kell folynia.

Nem szándékunk a munkaterv részleteibe behatolni, néhány konkrétumra mégis szeretnénk rámutatni.

A legelső lépésnek, véleményünk szerint, a tanyai közigazgatás rendezésének, illetőleg kiépítésének kell lennie. Mit használnak a legeszményibb reformtervezet is, ha hiányzik az a hálózat, amelyen keresztül a tervek, elgondolások valóságokká lesznek. Hogy e hálózat legegységesebb része a közigazgatás, az kézenfekvő. Nagy baj, hogy a tanya közigazgatási rendszerünkben mindezt ideig ismeretlen fogalom, vajha a közelmúltban megindult ily irányú munkálatok minél előbb eredményre vezetnének.

A modern gazdasági és kereskedelmi élet véredényrendszere az úthálózat. A termelési és közlekedési eszközök elgépesedése egy-egy ország úthálózatának fontosságát még jobban fölfokozta. Az Alföld, főleg a tanyavilág ilyen vonatkozásban még mindig sok hiányt mutat. A tanyavilág életének színvonala minden irányban jelentősen emelkedik, ha úthálózata javul.

Az Alföld fásításáról, erdősítéséről, öntözéséről, sziktelenítéséről az utóbbi években sok szó esett. Nem szükséges hangoztatni, milyen fontos érdekek fűződnek e kérdések megoldásához. A munka ezen a vonalon is megindult, bárcsak gyorsulna üteme.

A megélhetés, az egyszerű létminimum gondja világszerte súlyos teherként nehezedik milliós tömegekre. E teherből az Alföld,

a tanya magyarjának is bőven kijut. A tanyai lakosság ruházkodására, táplálkozására, lakási viszonyaira, vagyoni helyzetére vonatkozó adatok sanyarú képet mutatnak. Különösen a törpe-birtokosok s a földmunkások vívnak sokszor kegyetlen harcot a darab kenyérért. A munkanélküliség sötét árnya is rá-rávetődik az Alföld végtelen síkságára. A legegyszerűbb szociális érzék követeli, hogy ez a sötét kép minél előbb enyhüljön. Sokszor elkomorodunk egy-egy képtől, amely a tanyavilág legújabb irodalmából felénk sötétlik. A képek közben-közben bizonyára túloznak, de még jelentős túlzások leszámításával is szomorúan zárul a tanyavilág szociális mérlege. A tanyai magyarságra nehezedő szociális kérdés rendezése valóban nem tűr halasztást. Ez a rendezés, amelyhez az egész magyarság életérdekei fűződnek, egyesektől és közületektől áldozatokat követel. Nemcsak a «boldog birtoklók», hanem az egész magyarság jövője nagymértékben azon fordul meg, vajjon a kívánt áldozatokat meg tudjuk-e hozni. Nem kételkedünk, hogy a keresztény felebaráti szeretet s a magyar sorsközösség követelte reformok elől az illetékesek nem zárkóznak el.

A most emlegetett földadatkörnek három fontos kiágazását látjuk. Először is szaporítani kell az életképes kisbirtokok számát. Hogy a gazdaságilag egészséges, egy-egy család megélhetését biztosító kisbirtokok szaporodása mennyire kiszélesíti és megszilárdítja államiségünk alapzatát, mily fontos szerepet játszik a társadalmi egyensúly biztosításában, azt nem szükséges részletebben fejtegetni. De amilyen fontos földadata a magyar birtokpolitikának a kisbirtokok szaporítása, éppannyira sürgetendő annak nemcsak esetről-esetre történő, hanem szisztematikus védelme. A kisgazda-társadalom egészséges szervezése, az örökösödési törvény olyan reformja, hogy a kisbirtok szétesése megakadályoztassék, a hitelügynek a kisbirtokosok jogos érdekeit szolgáló rendezése a védelem szempontjából csak áldásos lehet. Talán a legsúlyosabb a magyar társadalom kötelessége a földmunkások iránt. E sokezres tömeg életsorsa nem egyszer mélyen a létminimum alatt vergődik. Létjogát veszítené el az a társadalom, amely magántulajdont, örökölt jogokat emlegetve könyörtelen szívvel nézné ezrek és ezrek kegyetlen sorsát. Az ilyen farsadalmiszemlélet ne emlegessen kereszténységet, hazaszeretetet.

Vajha végre mindnyájunkban gyökeret verne az a tudat, hogy a nemzetársadalom legkisebb fiának is joga van ahhoz, hogy munkájával a maga s családjá kenyerét megtudja szolgálni.

A tanyavilágban megoldásra váró feladatkörök van fontos kulturális része is. S itt nemcsak a népiskolai oktatás elmélyítésére gondolunk. Az iskolán kívüli oktatás egyre fontosabb helyet foglal el egy-egy állam kultúrfeladatainak sorában. porunk ilyen irányú nagy erőfeszítéseiből nem maradhat ki a tanyavilág fiatal-sága, gazdátársadalma sem. Külföldi példák igazolják, hogy az ilyen munkára fordított erők — eltekintve a népkultúra színvonalának emelésétől — mily bőséges termést hoznak a nemzet gazdasági és társadalmi életében is.

A kultúrértékek hierarchiájában az elsőség kétségkívül a vallást illeti. Minden rendszer, minden reformtörekvés, amely az emberi lélek eme örök igénye fölött elsiklik, katasztrófát készít elő. Bármilyen tökéletes közigazgatási, gazdasági, népoktatási apparátussal is ajándékoznók meg a tanyavilágot, a siker csak ideiglenes lesz, ha lelki gondozásáról megfeledkezünk. Tudjuk, hogy ilyen vonatkozásban is a múlttal szemben jelentős a haladás, de illetékes tényezők állapítják meg, mily sok még a tennivaló. A tanyavilágban szaporodó templomok, lelkésziségek olyan gazdagodást jelentenek, amelyről le nem mondhatunk. A legutolsó években nyugtalanító hírek keringenek az irodalomban, a napisajtóban, milyen zavaros, sokszor mérgezett forrásokból táplálkozik az alföldi nép vallási igénye, hétszeresen fontos tehát, hogy kereszténységének elmélyítéséről, keresztény vallásának gyakorlásáról gondoskodjunk.

A napisajton, az irodalmon keresztül figyelve az Alföld, a tanyavilág népének sorsát, életét, bizonyos nyugtalanság észlelhető. Szélsőséges társadalmi, politikai irányzatok könnyen visszhangra találnak benne. A jelenség előidőzésében felelőtlen izgatások bizonyára fontos szerepet játszanak. De alig tévedünk, amikor az izgatáson túl a néptömegek sanyarú, sokszor megdöbbentő helyzetében keressük a szélsőségek iránti fogékonyság magyarázatát. Ez a körülmény adjon újabb lendületet annak a munkának, amely évtizedek súlyos mulasztásait pótolva a tanyavilág

derék népének segítségére siet. Eggyel legyünk tisztában: a mai állapotok fönn nem tarthatók, ha az Alföld, a tanyavilág problematikájával szemben a keresztény nemzeti gondolatvilág akár érzéketlennek, akár erőtlennek bizonyulna, a megoldás szélsőséges tényezők kezeibe siklik át. Egy modern államférfiú szerint adódnak helyzetek, amikor a keresztény konzervatív gondolatnak forradalmi lendülettel kell a megvalósulás felé törtetnie, ha nem akarja, hogy a történelem erői elgáncsolják. E meggyőződés hassa át az Alföld, a tanyavilág nagy kérdései iránt a magyar társadalmat és az illetékes tényezőket egyaránt.

Tudjuk, milyen nagy, sokszor legyőzhetetlennek látszó akadályok fekszenek a röviden vázolt történelmi feladatkör megoldásának útjában. Ennek világos tudata nem lehet a munka kerékkötője, hanem letörhetetlen lendítője. E gondolat szolgálatában áll e munka. A tanyavilág derék magyar népe iránti szeretetből igyekszik őszintén föltárni a helyzetet, nagy vonásokban megrajzolni a megoldásra váró föladatokat. Amilyen őszintén néz szembe a valósággal, oly őszinte a hite is, hogy nemzetünk törhetetlen vitalitása le fogja gyúrni az összes akadályokat. Vajha e győzelem gyömcseit az Alföld, a tanyák derék magyar népe minél előbb élvezhetné.

OTTÓ.

CÉLUNK.

A Nagy-Alföld, különösen kiterjedt tanyavilága olyan problémával viaskodik, amelyek mélyen belevágnak a magyar nép életébe. Egységes, tervszerű, gyors megoldásuk nagy fokban befolyásolja hazánk jövőjét.

A társadalmi kérdés iránti meleg érdeklődés, derék népünk őszinte szeretete vezet bennünket, amikor doktori értekezésünk tárgyául az alföldi tanyát választottuk.

A hazai tanyavilág közvetlen, helyszíni tanulmányozása nem állt módunkban. Munkánkban elsősorban a kérdéskomplexussal fogs lalkozó, örvendetesen gyarapodó irodalomra támaszkodunk. Sokat köszönünk azoknak a beszélgetéseknek, eszmecséréknek is, amelyeket az alföldi viszonyokkal ismerős hazai emberekkel folytathattunk. Az életbevágó magyar ügynek akartunk szolgálni, amikor ismételten helyszíni tanulmányokat végeztünk olyan külföldi államokban, amelyek a hazai tanyai viszonyokkal több-kevesebb hasonlóságot mutatnak.

A legtanulságosabbak Dániában végzett tanulmányútjaink voltak. A kis agrárállam nemcsak településével, gazdasági életével, hanem történelmi sorsával is feltűnően emlékeztet hazánkra. Bámulatos fejlődéséből nemcsak gyakorlati útbaigazításokat, hanem bátorítást is meríthetünk a tanyavilág problémáinak megoldásához. Amiként a legyőzött, földarabolt, gazdaságilag alapjaiban megrendített Dániának sikerült néhány évtized alatt talpraállni, virágzó gazdasági, társadalmi állapotokat teremteni, úgy a magyar életerő, a magyar összefogás, a kitartó, önfeláldozó, önzetlen munka is meg fog küzdeni Isten segítségével a kegyetlen sorscsapások után a súlyos kérdésekkel.

1937. Szent István király ünnepén.

A TANYA FOGALMA ÉS FAJAI.

Ha elemezzük a különböző módokat, ahogyan az ember e földön letelepülhet, három alaptípusra tudjuk őket visszavezetni: nagy tömegben való közös letelepülés (város), kis tömegekben való közös letelepülés (falvak), és végül egyes személyek vagy családok külön letelepülése.¹

A tanyák a harmadik letelepülési típushoz tartoznak. Kiss² szerint a «tanya» szónak két jelentése van.

1. Jelenti a mezőgazdasági termelésnek üzemi egységét. Ez esetben a tanya oly épületek csoportja, amelyek a tulajdonos vagy bérlő földművelőnek lakásul és üzemi központul szolgálnak. Az épületcsoport magán a megművelendő földterületen fekszik. A tulajdonos vagy a gazdálkodó személye választja el a tanyát a nagybirtok hasznosítási központjától, a majortól; a földdel való közvetlen kapcsolat pedig megkülönbözteti a falusi gazdaháztól.

2. A tanya a kollektív faluval szemben az individuális jellegű letelepülés egyik módja. Mint ilyen jelenti «az egymástól különálló (nem szervesen összefüggő), rendszerint földművelő népesség által lakott, az egyes birtoktesten levő épületcsoportok által képezett települési rendet».

A tanyáknak különböző típusaik vannak. Az egymástól való távolság szerint megkülönböztetünk³ egyes és csoportos tanyákat; ez utóbbiak sort alkothatnak egy út mentén: *sor-tanya*, vagy pedig egy központ körül jól elrendezett bokor képét mutatják, melyet út szel át: *bokor-tanya*. Ez nyilvánvalóan fontos ama problémák megoldása szempontjából, melyek e letelepülési módból származnak. —

¹ Steinecker: Községpolitika, 130—131. 1.

² Kiss István dr.: A magyar tanyai közigazgatás, 7—12. 1.

³ Kiss István dr.: A magyar tanyai közigazgatás, 16—20. I. Steinecker Ferenc: id. munka, 133—134. 1.

Így például sokkal könnyebb templomot vagy iskolát építeni egy csoportban élő lakosság számára, mint nagyobb területen elszórt, de magánosan álló tanyák egész sora számára, melyeket gyakran esetleg közbeeső nagybirtokok választanak el egymástól.

Tulajdonosaik lakása szempontjából is különböző típusokra oszthatók a tanyák:¹ olyanok, amelyeket csak nyáron laknak, télen csukva vannak vagy legfeljebb egy szolgál, a «tanyás» lakik rajtuk; és oly tanyák, melyek a tulajdonosnak télen-nyáron lakásul szolgálnak. Ez utóbbi a rendes szokás. A tanyák problémáinak megoldása szempontjából e megkülönböztetés is fontos, mert az a gazda, ki csak az év egy részét tölti községén kívül, az év hátralevő részében könnyen kielégítheti kulturális és szociális igényeit, míg az egész éven át künnlakó tulajdonos egészen magára van hagyatva.

Milyen a tanyának külső képe? Az egyes típusok annyira különböznek egymástól, hogy minden típusra illő, egyetlen leírás nem lehetséges.²

A magános tanyákra vonatkozólag — akár modern berendezésű nagyobb gazdaságot veszünk, akár jól berendezett, szép és védett kis tanyákat, aminőket Kecskemét környékén találunk — az ideális kép mindenesetre a következő volna: jól megépített, fehérre meszelt épületcsoport, amelyet gyümölcsös és gondosan művelt konyhakert övez. Az épületcsoporthoz akácfákkal szegélyezett út vezet. Az út mentén fekszenek a szántóföldek, a gondozott szőlő. Az egész környezet jólérről, megelégedettségről beszél.

Találunk csoportos tanyákat is, melyek valóságos oázis képét mutatják. Így van ez Nyíregyháza tanyacsoportjainál, melyek fák és virágok közt fekszenek és minden szükséges középülettel, intézménnyel — templom, iskola, közigazgatás, stb. — el vannak látva, így van ez ama tanyacsoportoknál is, melyek majdnem falvakhoz hasonlítanak (pl. Szeged-Alsótanya).

Sajnos, nem mindenütt mosolyog ránk ilyen vidám, boldog kép. Találunk — és ez az esetek nagyobb része — igen egyszerű, nyomorúságos tanyákat is: vertfalas kis kunyhók, melyeket a tulajdonos maga épített, minden szépség híján, virág nélkül, kitéve a kegyetlen

¹ Győrffy István: A tanyai telepedés kezdete. Magy. Szemle III. 2. sz. 120. 1.

² Gesztelyi Nagy László dr.: Magyar tanya, 64—66. és 72—74. 1.

napsütésnek, szélnek, esőnek. Egyetlen gondozatlan, kis-ablakos szobában szorul össze az egész család.

Bizonyos problémák megoldására szükséges volt közhasználatú intézmények (templom, iskola stb.) köré több tanyát csoportosítani, melyek 6, sőt 10 kilométeres sugárban fekszenek. Így keletkeztek gyakorlati szükségből a *tanyakörzetek*.¹ E körzetek az izolált tanyák problémáinak megoldására alkalmas területi egységet alkotnak. Egy vagy több tanyakörzet mint külterület egy-egy városhoz vagy községhez tartozik.

Tanulmányunkban gyakrabban előfordul majd e kifejezés: *tanyaközpont*. Értjük rajta azt a helyet, hol a tanyakörzetek részére a szükséges közhasználatú intézmények, mint templom, iskola, népház stb., vagy legalább ezeknek egyike-másika áll. Legmegfelelőbb e célra az olyan terület, mely a körzet egyes pontjairól legkönnyebben megközelíthető.

Kívánatos, hogy a földjeiken izoláltan élő gazdák elég könnyen elérjék a szükséges közintézményekkel ellátott központot, hol idő múltán a különböző gazdasági, közigazgatási, vallási, egészségügyi, kulturális és társadalmi szervek is könnyen elhelyezhetők lesznek. Bizonyára letelepednek itt idővel iparosok, kereskedők, a munkából kidőlt gazdák is, akik tanyájukat már átadták gyermekeiknek.

¹ *Kiss István*: id. munka, 12—14. 1.

A TANYAKÉRDÉS.

Kiss¹ szerint «a tanyai népnek az állami és a társadalmi életbe való bekapcsolódása, kulturális, szociális és gazdasági fejlődése nehézségekbe, akadályokba ütközik». A tanyakérdés lényege nem egyéb, mint ez akadályok elhárítása. A kérdés megoldása természetesen csak úgy lehetséges, ha ismerjük e nehézségeket, akadályokat.

E nehézségek okai általánosságban:² bizonyos helyi hatalmaságok önzése és nemtörődömsége, a tanyák lakóinak a közigazgatás és a szociális élet szerveitől való távolsága megfelelő közlekedő eszköz híján és a tanyák kulturális, szociális, közigazgatási és gazdasági szervezetlensége.

Gazdasági tekintetben főleg az ország többi részeivel való érintkezés hiánya, az intenzívebb termelésnek, a termőföld javításának és a kedvezőbb értékesítésnek nehézségei akadályozzák az alföldi gazdálkodás fejlődését. E hátrányok egyre jobban kimerítik a föld termő erejét is.

A *közigazgatási kérdés* sincs még megoldva.³ A tanyák lakói kötelesek viselni a közigazgatási szervezet költségeit anélkül, hogy belőle megfelelő hasznot meríthetnének. A nagy távolságok, a szervezkedésnek, a hivatali előzékenységnek, sőt gyakran a megértésnek hiánya, mind akadályozzák a tanyai közigazgatás megszervezését.

A közhivatalok közül eddig még az *Egyház* foglalkozott leg-többet e magárahagyott lakossággal. Sok pap szentelte életét e munkának. Bár az újabb időben sok templom és kápolna épült, mégis sok még a tennivaló: a lakosság nagy része, mely pedig éhezi és szomjúhozza a vallási igazságot, ma is még nehezen jut istentiszteő léthez, paphoz.

¹ Kiss István: id. munka, 22. 1.

² Kiss István: id. munka, 25. 1.

³ Steinecker Ferenc: id. munka, 138. 1.

Az *egészségügy* kérdése nagyon távol áll a megfelelő megoldástól; csak néhány kiváltságos helynek van orvosa, szülésznője vagy ápolónője. A lakosság nagyrészt annyira távol van orvostól, hogy csak a legsúlyosabb esetekben vehet igénybe orvosi segítséget, persze sokszor későn. Csoda-e ily körülmények közt, hogy a halálozási, főleg a gyermekhalálozási percent oly magas.

A tanyai lakosság *kulturális képzése* is nagyon kezdetleges. Az iskolák száma még mindig nem elég. Az iskolán kívüli oktatás a kezdet kezdeténél tart: az előadások, olvasmányok útján való továbbképzésnek igen sok az akadály.

Végül *szociális* tekintetben nincs meg a kellő szervezettség. Ennek az izolált és minden központtól távol élő lakosságnak volna legegésztőbb szüksége arra, hogy szervezve, támogatva és vezetve legyen. E téren — sajnos — még igen kevés történt. A tanyai lakosság táplálkozása, ruházódása sokszor a nyomor határán jár. Ilyen vonatkozásban az újabb irodalom — nemcsak a célzatos, hanem a komoly, tárgyilagos is — sok szomorú képet tárt az ország elé.

A tanyakérdés sürgős megoldása nemcsak az Alföld, hanem az egész ország ügye. A tanyákon élő százezrek az egész magyarság nélkülözhetetlen erői. Bennük találjuk «azt a nyugodt, hallgatag, de törhetetlen tehetetlenségi erőt, mely a földjén élő független parasztot a népek sorsának urává teszi».¹ Ezt az erőt mentenünk kell. A háború előtt a tanyák kérdése talán nem volt oly fontos az államra nézve, mint ma: a kérdés súlya jóval kisebb tömegekre nehezedett. Ma azonban az ország lakosságának 14%-áról van szó, mégpedig olyan 14%-áról, amely a nemzet életerőinek egyik leggazdagabb forrása. A tanyakérdés lelkiismeretlen kezelése valósággal nemzeti öngyilkosság volna.

¹ *Roger Grand: La force paysanne: Le rôle moral et social de l'Agriculture, 17. 1.*

A TANYAKÉRDÉS MEGOLDÁSÁNAK ÁLTALÁNOS ELVEI.

A tanyakérdést szükségképpen meg kell oldani. Trianon után Magyarország két lényeges kincsének: földjének és lakosságának nagy részét veszítette el. Szaporítania kell tehát lakosságát a soktagú gazdacsaládok támogatásával, és nagyobbítania területét intenzív termeléssel és az eddig terméketlen területek kihasználásával.¹ Csak ez lehet a vezérgondolata a tanyakérdés megoldásának is. Hogyan valósítható meg ez a nemzet életébe vágó reform? Gróf Majláth egyik gondolatából kiindulva, Kiss² a tanya reformját igen szemléltető módon fa képében állítja elénk. A fa törzse, melyből minden terebélyesedés kiindul, ábrázolja a központot, melyet minden tanya-körzetben meg kell teremteni; benne székelnének az összes közérdekű intézmények; belőle indulna ki a gazdasági, közigazgatási, vallási, egészségügyi, kulturális és szociális élet.

A törzs három főágra oszlik: templom, iskola és gazdasági szervezetek; ezek mindegyike külön ágazatokra tagolódik.

A templom a vallásos élet központja. Nélküle a tanyai lakosság lelki, vallási szükségletei ki nem elégíthetők. A nép erkölcsiségének is egyik leggazdagabb forrása a templom.

Az iskola, a hozzácsatolt kis *mintagazdasággal* népies gazdasági oktatást nyújt. Ez lényeges feltétele az intenzívebb, jobb és olcsóbb termelésnek. Egyúttal gyakorlati irányítást ad kézügyességre és háziiparra, előkészít a társadalmi és kulturális életre ifjúsági egyesületek szervezésével, előadások és gyűlések rendezésével.

A gazdasági szervezetek három ágra oszlanak: a gazdakör, a népház és a szövetkezetek. Ezek mindegyike sokirányú tevékenységet és befolyást fejthet ki.

¹ Czettler Jenő dr.: A tanyakérdés magyar feltámadás. Magy. Gazdák Szemléje, 1921. XXVI. 7—8. szám, 443. 1.

² Kiss István dr.: Adalék a magyar tanyakérdéshez, 41—45. 1.

A *gazdakör* sok hasznos ismeretet nyújt tagjainak a gazdaság kezelésére (nemes vetőmagvak, kitenyészített állatok, megfelelő talajmívelés, háziipar stb.), módot nyújt a továbbképzésre (iskolán kívüli oktatás, délutáni és esti előadások és megbeszélések, népkönyvtár, újságok és folyóiratok), bevezet a nyilvános és szociális tevékenységbe (hazafias ünnepek, családi szórakozások, helyi gyűlések stb.).

A *népház* egységbe foglalja az összes szervezeteket: helyet ad a közintézményeknek, minők pl. az orvosi rendelő, a gyógyszerész, a postahivatal, a közigazgatási hivatal. Hogy a nép összes kulturális és szociális szükségleteit kielégíthesse, a népházban egy megfelelő nagyteremnek is kell lennie, lehetőleg rádió- és vetítőkészülékkel, de legalább színpaddal.

A *szövetkezetek* földadata kielégíteni tagjaik legégetőbb gazdasági szükségleteit: árusítják az általános szükségleti cikkeket és a gazdaság kezelésére szükséges anyagokat és eszközöket; szervezik a gazdasági termékek és a háziipar készítményeinek eladását és az állatértékesítést; kedvezőbb ár elérésére esetleg összegyűjtik, raktározzák az eladó termékeket; gondoskodnak a gazda számára szükséges, olcsó hitelről.

A fának, mely a tanyák újjászervezését ábrázolja, erős gyökerekkel kell rendelkeznie; ezek volnának a különböző közlekedési eszközök, távíró, telefon, alagsó- és öntözőhálózat, melyek mind a tanyai élet színvonalát vannak hivatva emelni.

Az érintett kérdések szorosan összefüggnek egymással. Amint nem tudunk elképzelni életerős fát ágak, törzs vagy gyökerek nélkül, épügy lehetetlen a nagy magyar Alföld életerőit felfrissíteni, a tanya-kérdést valóban megoldani a felsorolt földadatkörök egyikének vagy másikának elhanyagolásával. Hogyan akarnók pl. a termékeket értékesíteni megfelelő közlekedő eszközök híján? Hogyan gondoskodjunk a betegek ápolásáról, ha nincsenek meg a közigazgatási és egészségügyi szervezetek, a közlekedési eszközök, az elemi ismeretek és a társadalom segítsége az elhagyott területeken? Hogyan keltsünk érdeklődést a kultúra kérdései iránt a gazdában, ha nyomorban kell élnie? Ugyanez áll a tanyavilág összes reformkérdéseire.

Kinek kötelessége ezen reformok végrehajtása? Mivel az ember szociális lény, harmonikus fejlődéséhez szüksége van kifejlődött szociális környezetre; ezt a társadalom és az állam jelenti számára.

E két tényezőnek kell tehát közreműködni a fenti reformok végrehajtásánál is. Hogy mily mértékben az egyik és a másik, arra Kiss¹ azt a szabályt állítja fel, hogy az államnak ott és akkor kell közbe lépnie, midőn a társadalom működése elégtelen. Elsősorban tehát az illetékes társadalomnak — maguknak a tanyai gazdáknak, a tanyákon lakó családoknak, az érdekelt községeknek és városoknak — kell a tanyavilág kulturális, szociális és gazdasági kérdéseinek megoldásával foglalkoznia. A legelső teendő volna az elszigetelt, szétszórt lakosságnak szociális szervezetet adni. Eredményes reformmunka ilyen szervezet nélkül alig képzelhető el. Az államnak viszont legfőbb föladata volna egyetemes munkaprogrammot kidolgozni, a társadalom működését nemzeti szempontból ellenőrizni és csak ott lépni mint aktív tényező közbe, ahol a társadalom erői nem elegendők. Az Alföld különleges helyzete miatt a magánkezdeményezésnek semmi eredménye sem lesz, hacsak bizonyos előzetes feltételek nem teljesülnek, melyek állami intézkedést kívánnak. Ilyenek a közigazgatás szervezése, közlekedő utak létesítése stb.

A tanyakérdés megoldásának munkálásában sokszor eredményesen hasznosíthatók a külföldi példák, tapasztalatok. Vannak Európában hazánkhoz földrajzilag bizonyos hasonlóságot mutató kisebb agrárszágok, melyek a fejlődés magas fokán állnak, mint Dánia és Hollandia: innen hasznos irányítást kaphatunk. Nem mintha termelési módszereiket és szervezeteiket egyszerűen és változtatlanul át akarnók ültetni Magyarországra. Ez hiba volna. Sohasem szabad szem elől téveszteni a népjellem, a talaj, az éghajlat és a földrajzi fekvés közti különbségeket. Az elvekre kell tekintenünk, melyek másutt beváltak, és kutatnunk, hogyan lehetne őket sajátos szükségleteinkhez alkalmazni.

A dán példa különösen értékes reánk nézve, ismételten hivatkozunk majd reá nemcsak azért, mert szintén mezőgazdasági ország sok magánosan fekvő gazdasággal, hanem főként azért, mert egész fejlődése hasonlít a mai Magyarorszáéhoz. Egy évszázaddal ezelőtt még semmi sem jelezte, hogy a mai gazdag országgá fejlődik. Inkább elmaradt földművelő ország volt különleges, túlzottan konzervatív, kevésbé művelt lakossággal. Eljött az 1864. év, melyben Dánia hábo-

¹Kiss István dr.: A magyar tanyai közigazgatás, 21—22. 1.

rút és két gazdag tartományt vesztett. Az ország nem vesztette el életkedvét, reményét. Pusztaságok telkesítésével újabb területeket nyert intenzív művelésre; oktatással emelte népének színvonalát, fogékonyra tette a haladás, a közös munka iránt. A balsors által kihívott országos reakció hozta létre a mai gazdag, jól szervezett Dániát. Trianonnal Magyarország is elvesztette legtermékenyebb területeit. Miért nem tanulunk a dán példából? A háború utáni kis Magyarországnak veszteségei mellett is maradt egy hasonlíthatatlan értékű kincse: Alföldjének talaja és népe. Nemzetünk minden akarat- és életerejének össze kell fognia, hogy e kincs kiaknázatlanul ne maradjon.

I. FEJEZET.

A TANYAVILÁG FÖLDRAJZA.

A mai Magyarország különböző területein találkozunk tanyás településsel, de leggyakrabban a Nagy-Magyar-Alföldön. Tanulmányunk csak az Alföld tanyavilágára szorítkozik.

A Dunántúlon, főként azonban a Kis-Magyar-Alföldön, az osztrák határ felé is találunk itt-ott tanyákat. De itt nincs tanya-kérdés, mert a községek közel vannak egymáshoz, a közlekedő utak ki vannak építve, a termelés meg van szervezve, tanyáinak száma különben is csekély, úgyhogy ezeket figyelmen kívül hagyhatjuk.

Az Alföld Magyarország igen tekintélyes részét teszi, mert 41.901 km²-nyi területével a mai Magyarországnak (92.916 km²) majdnem felét foglalja el. Az ország 8,454.000 főnyi lakosságából pedig 3,860.750 az Alföldön él. Az Alföld 732 községéből 644 határában vannak tanyák. Az utóbbi községek 3,525.816 főnyi lakosságának 28.8%-a, számszerint 1,016.591 ember lakik tanyai külterületen.¹

Az Alföld mai képeinek megértése céljából vissza kell tekintenünk a múltba és vizsgálnunk, hogyan alakult e terület?² A Nagy-Magyar-Alföld helyén a geológia szerint valamikor magas hegységek voltak. Ezek egy rettenetes katasztrófa következtében elsüllyedtek, viszont a környező területek fölemelkedtek. E fölemelkedés teremtette meg a Kárpátokat, míg a süllyedés mély földjét a tenger árja borította el. Idővel azonban a Kárpátok teteje elmállott és a magasból lerohanó folyók a különféle anyagoknak, kavicsnak, homoknak egész tömkelegét szállították le a központi fekvésű medencébe. E horda-

¹ E szám adatokra vonatkozólag v. ö. a statisztikai táblázatot.

² *Kogutovitz Károly dr.:* Az Alföld földrajzi leírása. — Megjelent a szegedi Rotary-Clubnak «Az Alföld problémái» című előadás-sorozatában, 9—10. 1.

lék lassankint elfödte az elsüllyedt hegyek sziklás csúcsait, betöltötte a tengert és visszaszorította vizét. A jégkorszak a már kiszáradt medencét egy 10—20 méter vastag sárga agyagréteggel takarta be.

A következő korszakban a hegyekről jövő folyók mély medret vájtak a síkon és homokkal hordták meg a környező területeket. A nagy szelek lassan-lassan e homokkal takarták be az agyagréteget. E futóhomokból itt-ott dombok keletkeztek, melyek ma is jellemző sajátosságai az Alföld egyes részeinek.

Az Alföld tehát agyagos és homokos nagy sík terület, melynek középmagassága Teleki Pál gróf szerint 108 m a tenger színe fölött.¹ Ezt a sík területet két nagy folyó, a Duna és a Tisza szeli át. Folyásuk lassú és — főleg a Tiszáé — tekergő. Egy évszázad óta azonban sokat foglalkoznak szabályozásukkal. Különösen a Tiszánál végeztek nagy munkálatokat, hogy csökkentsék árterületét, rövidítsék folyását és mélyítsék medrét.

Vízrajzi tekintetben e két folyónak nagy szerepe van, mert ezek vezetik le a Kárpátok medencéjének összes vizeit. Ezért Elisée Reclus, a neves földrajzi író, «La Terre» c. munkájában a régi Magyarországot példának említette a vízrajzi egységre. Az Alföld e vízrajzi egységnek központi medencéje.

Az Alföld a mérsékelt égövben fekszik, éghajlata szárazföldi, melyet a napsugarak nagy ereje jellemez.² A száraz évszakban, májustól augusztusig, az ég ritkán felhős; a nap sugarai különösen erősek, minek jótékony befolyása van némely gazdasági termékre, névszerint a gabonára és a gyümölcsökre, a folyós vidékek homokos területein, de annál károsabb e hatás az Alföld egyéb részein, mert a növényzetet kiegészíti.

Az évi középhőmérséklet $+ 10^{\circ}$ C, de nagy kilengésekkel, melyek $+ 40^{\circ}$ C és -34° C közt váltakoznak. Az évi közép csapadékmennyiség 600 mm. Ez nem sok, de jobban elosztva elégséges lenne a földművelésre. Kaán Károly³ szerint Németország egyes részeinek kevesebb az évi csapadéktalaga, mint az Alföldé és a növényzet mégis élénkebb, mert levegője párásabb. Az Alföld esői — sajnos — szabálytalanok és viharosak, sokkal erősebbek, semhogy a föld

¹ *Teleki Pál gróf: A gazdasági élet földrajzi alapjai. II. félékötet, 418. 1.*

² *Kogutovitz Károly dr.: id. munka, 13;—14. 1.*

³ *Kaán Károly: A magyar Alföld, 99. 1.*

haszonnal beszívhatná a leesett víztömeget. A teljes szárazság idején a nemszűrtözött növényzet mind kiég. Ez könnyen érthető.¹ A nagy forróságban nincs eső és a levegő kiszárad. Mivel a levegő száraz, a növényzet víztartalma gyorsan párolog. A növényzet pótolni törekszik az elvesztett vizet és felszívja a talaj összes nedvességét, mely így kiszárad. Az akadály nélkül fújó alföldi szél elragadja azt a kevés vízpárát, amit a növényzet a levegőbe bocsátott. A levegő páratartalmának csökkenésével a forróság egyre nő. Az Alföld légköri nedvessége tehát elégtelen, pedig ennek elhatározó befolyása van a növényzet kifejlődésére.

Vájjon az Alföld mindig ilyen száraz volt, mint jelenleg? Kiváló történetíróink, mint Szekfü,² és szakembereink, mint Kaán,³ tagadják ezt. Midőn Árpád és félnomád pásztornépe elfoglalták e Hazát, hogy rajta letelepedjenek, az erdőkben és legelőkben gazdag nedves terület volt. A változást tudósaink következőképp magyarázzák: A kiszáradás okait nem a természet biológiájában kell keresni, hanem a történetben és az emberek munkájában: az erdőirtásban, a nagy állattenyésztésben, a folyók szabályozásában és a mocsarak lecsapolásában. Nem akarjuk e megállapítással, írja Kaán, a vízszabályozó munkákat kárhóztatni vagy éppen az Alföldet 1000 évvel ezelőtti állapotába visszahelyezni. Célunk inkább megjavítani az eddigi munkákat, kiegészíteni azt, ami talán egyoldalú, és az elkövetett hibákat eltüntetni.

Réthly⁴ és Vági⁵ nem fogadják el a fönti elméletet, hanem azt állítják, hogy az Alföld medencéjét körülvevő hegységek döntik el az Alföld csapadékmennyiségét, nem pedig a létesített lecsapoló művek.

Ez az ellenvélemény azonban nem dönti meg Kaán⁶ okfejtését, ki maga is elismeri, hogy bár az Alföld újraerdősítésére és az éghajlat megjavítására tett javaslatai nem fogják szaporítani az Alföld esőtömeget, de legalább megtörik a szárító szelek erejét, növelik a levegő páratartalmát és ez úton ellensúlyozzák az éghajlatot.

¹ *Kaán Károly*: id. munka, 98—99. 1.

² *SzekfüxHomann*: Magyar Történet, V. kötet, 100. 1.

³ *Kaán Károly*: A magyar Alföld, 70—75. 1.

⁴ *Réthly Antal*: «Az Alföld csapadékviszonyai», 148. 1.

Vági István: Van-e hazánkban ezeréves pusztaság, vagy azt a török hódoltság okozta? — Erdészeti Lapok, 1934. 8—9—10. és 12. sz. 1955. 2. sz.

⁶ *Kaán Károly*: A magyar Alföld, 141 — 142. I.

Az Alföld egykori és mai éghajlatának eltérését jól jellemzi Treitz, midőn azt mondja, hogy az Alföld éghajlata régen erdei volt, azaz nedves és kiegyensúlyozottabb hőfokú, mint a mai mezőségi éghajlat.

Az Alföld talajösszetétele vidékenkint igen különböző. A termékeny vidékeken találjuk a híres iszapos, rendkívül termékeny földeket: a Duna, Tisza, Körös folyók mentén, hol az elsőrendű, világhíres magyar búza terem. Vannak azután nagy kiterjedésű, igen termékeny homokos területek (pl. a Nyírség), melyek főként burgonyatermesésre alkalmasak. Végül kevésbé gazdag homokos dombok (pl. a Duna—Tisza közén, főként Kecskemét környéke), melyek szőlős és gyümölcsstermelésükről híresek.¹

E termékeny részek mellett vannak — sajnos — még mindig teljesen műveletlen, futóhomokos, puszta és sziksós területek, melyeken alig terem valami. Mindazonáltal e ma parlagon fekvő területek, mint egy későbbi fejezetben látni fogjuk, kis munkával és gonddal művelhetőkké válhatnak. Bőséges és érdekes tapasztalatok bizonyítják ezt az állítást.

Az Alföld altalaja még nincs kihasználva. Az újabb mélyfúrás sok bizonyosága szerint azonban nagy értékek rejtőzhetnek benne.² A vidéknek geológiai múltja, a felszín alatt levő hegységmaradványok, melyek nyomai az Alföld határain a felszínen is láthatók (dolomit, gránit stb.), igazolják azt a feltevést, hogy nagyon értékes és sokféle energiát magában foglaló anyagok (gáz, jód stb.) lappanganak az altalajban, melyeknek kitermelése nem lehetetlen.

Az Alföld altalaja azonban még egy kincset rejt magában, mely főként a vészes szárazság leküzdése szempontjából értékes. Az esők évenként 60 milliárd tonna vizet zúdítanak az Alföldre. Ezen óriási mennyiségből kevés marad a felszínen, mivel a Duna—Tisza közén egyáltalán nincs folyó és csak kevés a forrás. Hová kerül a sok víz? Csak egy része párolog el, a nagy tömeg az altalajba szívódik le. Újabb időben, több helyen végzett mélykútfúrások valószínűvé tették, hogy kb. 60—70 m mélységben nagykiterjedésű vízmedencék vannak, melyekből a fűrt kutak nagymennyiségű vizet hoznak felszínre. E víztömegek a felszínre hozva, megfelelő öntöző-berendezéssel keresztül ellensúlyozni tudják majd az esők kedvezőtlen elosztását. Kézzelfogható e felfedezésnek jelentősége a mezőgazdaságra nézve.

¹ *Kogutovitz Károly dr.:* id. munka, 10. és 20—21. l.

² *Kogutovitz Károly dr.:* id. munka, 10—11. és 14—15. l.

II. FEJEZET.

A TANYAVILÁG TÖRTÉNELMI KIALAKULÁSA.

A magyarok Árpád vezérlete alatt, a 9. században foglalták el a mai Magyarországot. A félnomád nép elhagyta kezdetleges hazáját Ázsiát, és jobb legelők keresésére indult. Mint harcias pásztornép azonban csak rövid ideig maradtak egy-egy helyen. Végre mostani hazánkban találták meg a kívánságuk szerinti helyet: erdőkben, legelőkben és vízben gazdag sík földet, melyet köröskörül hegységek védtek.

Az új hazában folytatták eddigi életmódjukat. Nyáron nyájkai állandóan künn tartózkodtak, legelőről legelőre vándorolva, csak télen tartózkodtak állandóan egy védett helyen víz közelében, hol a gyengébb vagy beteg állataik számára a tél hidege elleni védelmül «ólakat» építettek. Ok maguk sátrokban laktak. Ilyen volt az első magyarok élete.¹

Szent Istvánnal (997—1038) új korszak kezdődött Magyarországon.² E nagy király teljesen újrászervezte az országot; messze-menő tervet dolgozott ki, melynek keretében kis falvakkal a belső telepítést is előmozdította, így akarván biztosítani a nép jólétét, a honvédelmet és népének a keresztény hitre való térését. E célból szerzeteseket is hozott országába, kiknek nagy birtokokat ajándékozott. Ez az intézkedés nemcsak lelki, hanem anyagi szempontból is nagy jótétemény volt az országra, mert Szent Benedek fiai a lelkek üdvének munkálása mellett földi dolgokban is oktatták a népet: megtanították a talaj művelésére, a vizek szabályozására és öntözésre

¹ Györffy István: Az Alföld ősi magyar településmódja. Magyar Szemle. U. kötet. 4. sz. 515—516. I.

² Homan-Szekfü: Magyar történet, I. kötet, 215. és köv. 1. Kaán Károly: A magyar Alföld, 41. 1. Kazal Zsigmond: A magyar mezőgazdaság története, 17—22. és 65—90. 1.

a szárazság idejében. Szent István uralkodása így hazánkra a jólét és áldás ideje volt.

Ez a szerencsés fejlődés, melyet első nagy királyunk indított meg, századokon át folytatódott. Az ország jólétben élt, a falvak egyre szaporodtak, a földművelés fejlődött. A dákoktól és keltáktól még a Krisztus előtti századokban hazánkban meghonosított és a rómaiaktól tovább fejlesztett földművelés nagy lendületet vett: gabonát, gyümölcsféléket, zöldségműveket termesztettek, szőlőt műveltek, állattenyésztéssel, vadászattal, halászattal foglalkoztak, sört készítettek.

1219-ben az eddigi békés fejlődést a *kunok* zavarták meg, kik a mongoloktól szorítva, Kuthen királyuk vezérlete alatt jöttek keletről.

E nép életmódja élénken emlékeztetett a 9. századi magyarokra. Ők is csak télen tartózkodtak egy helyen jobban megerősített szállásuk körül, melyet állataik részére készítettek. Eleinte ellenséges viszonyban voltak a falvakban élő magyarokkal, kiknek hatása alatt azonban ők is hamarosan állandó lakásokba telepedtek le, főként a tiszamenti sík területen. A területet ma is «Kunság»-nak hívják. A téli *szállásból* hol falvak (innen a községnevek, mint Árok-szállás, Szabadszállás, Kisújszállás) keletkeztek, hol meg magánosan álló *szállások, tanyák*.¹

Néhány évvel a kunok után újabb betörés zavarta meg hazánk fejlődését.² Batu khán i24i-ben mongol-tatárjainak az élén betört az országba. IV. Béla király nem tudta őket magyar seregeivel feltartóztatni. A tatár hordák elpusztították a falvakat, legyilkolták a lakosságot. Midőn Batu khán később csapataival kivonult, egy tönkretett ország maradt utána. A falusi lakosság elhagyta falvait és vagy erdőkbe, vagy városokba menekült, hol többé-kevésbé biztonságban voltak a tatárok előtt.

IV. Béla újjászervezte az országot: városokat és megerősített várakat alapított az ijedt lakosságnak új betörések elleni védelmére. A tönkretett és gazdátlan *pusztákat* városoknak és telepéseknek adományozta. IV. Bélát tehát úgy tekinthetjük, mint az úgyszólván egészen elpusztult Magyarország második alapítóját. Ez a nagy uralkodó a feldúlt pusztaságból teremtette újjá az országot.

¹ *Győrffy István*: A tanyai telepedés kezdete. Magyar Szemle, 111. 2. sz.

² *Kaán Károly*: A magyar Alföld, 42—46. 1.

Az állapotok lassankint megjavultak. Az állattenyésztés újra megindult, de a földművelést újabb betöréstől való félelemből mindinkább elhanyagolták. A Nagy-Alföld lassankint megint benépesedett, de a Szent Istvántól tervezett fejlődés — sajnos — abbamaradt. A 16. században egy újabb, az eddigieknél is rettenetesebb csapás zúdult az országra, mely elpusztított és tönkretett mindent, ami eddig kialakult.¹

A mohácsi ütközet után (1526) a törökök elárastották az országot, pusztítva, rabolva, gyilkolva mindenfelé. Elűzték a nagybirtokosokat és elvették földjeiket, a kisbirtokosokat adókkal tették tönkre. A szpahiknak adományozott falvak elpusztultak vagy elviselhetetlen adók súlya alatt nyögtek. Csak a városoknak volt jobb sorsuk: ők csak a szultannak voltak adófizetői és ezért méltányosabb kezelésben részesültek. A földművelő lakosság elhagyta falvait és részint a városokba költözött, részint erdőkbe és nádasokba rejtőzött a legyilkolás, az adók és az ellenségnek teljesítendő katonáskodás elől. Az elpusztított falvak és az elűzött nemesek földjeit a nagy városokban lakó törökök bérelték alacsony áron. Ez az eredete az alföldi városok nagy földbirtokainak.

A török hódoltság a teljes pusztulás kora²: a falvak eltűntek, földjeiket senki sem művelte, nagykiterjedésű erdők elmocsarasodtak vagy kiszáradtak, a folyómedrek eliszaposodtak és áradásokat idéztek elő vagy új mellékágakat létesítettek és szaporították a mocsarakat. Az utazók, kiknek ez időben Magyarországon keresztül vezetett az útjuk, egyetértően nyilatkoznak a török uralom pusztításairól. Lambion, a császári sereg egy tisztje beszéli, hogy mindenfelé csak pusztaságot látott, kevés falut, házak helyett csak kunyhókat. A nagyváradi káptalan jelenti püspökének, hogy 1694 táján Békés megye csak vadállatoknak és az ég madarainak volt tanyája. Takáts Sándor történetíró szerint évenként több falut nyelt el a mocsár. Ez az állóvíz egészségtelenné tette a levegőt és a környék lakói közül sokan a tifuszszerű «morbus hungaricus»-ban haltak meg. A földek, melyeket az árvíz megkímélt, terméketlen, bozotos pusztasággá változtak.

Valóban szomorú kép, melyről az egykorú írók úgy emlékez-

¹ *Haan Károly*: A magyar Alföld, 46—65. 1. Az Alföld probléma a, 10—11. 1. *Höman-Szekfü*: Magyar történet, V. kötet, 1. fejezet, 5—13. 1.

² *Teleki P. gr.*: id. munka, 441—443. 1.

nek meg, hogy Magyarország teljes pusztulása. Egyes számszerű példák még élénkebben tüntetik fel a pusztulás méreteit. Zsilinszky Mihály írja, hogy Csongrád megye 140 falujából csak 16 maradt meg; Haan szerint Békés megye területén 130 faluból ma csak, az újabb statisztikai adatok szerint, harmincat találunk. Debrecen határában valamikor 12 község feküdt, melyeknek földjei most e városba vannak kebeleztve.

Az elszegényedett és megtizedelt lakosságnak csak egy megélhetési lehetősége maradt: az állattenyésztés. Az elhagyatott mérhetetlen területeken számos nyáj töltötte a nyarat és telet. A nagy nyájak, csordák lazává tették a talajt. Az Alföld sok része teljesen elhomokosodott és elvesztette termékenységét.

Ilyen volt Magyarország, midőn a törökök 150 évi uralkodás után kénytelenek voltak az országból kivonulni a 17. század végén ama döntő vereség után, melyet I. Lipót rájuk mért.

A törökök gazdag országot foglaltak el és sivatagot hagytak vissza.

A legsürgősebb teendő volt az elhagyott birtokok méltányos felosztása. E célból a király kinevezte a Neoacquistica Commission, melynek főadata volt mindenkinek visszaadni a birtokát, ki birtokjogát igazolni tudta. A Neoacquistica Commissio előtti tárgyalásokon természetesen kevesen bírták irataikkal igazolni a birtokhoz való jogukat, mert a hosszú háborúskodás idején az adománylevelek nagy része elveszett s különben is aszerint, hogy az illető birtokrészen ki volt az uralkodó, vagyis az országrész tényleges birtoklója, az aszerint adományozta az időközben gazdátlanok nyilvánított területeket párthíveinek. Előfordult tehát, hogy egy-egy birtoktestre három-négy különböző család tartott igényt, bár birtokjogát szabályszerűen igazolni nem tudta. Így érthető, hogy a Neoacquistica Commissio működése az ország nagy része előtt ellenszenves volt. Az Egyház is visszakapta birtokait. A tulajdonos nélkül maradt területek a kincstár tulajdonába mentek át; ezeket a király elajándékozhatta. Ez volt az eredete sok új nagybirtoknak.

Sem e földpolitika, sem Mária Teréziának 1766 szeptember 13-i rendelete, mely a különböző megyéket és városokat földművelők telepítésére hívta fel, a földművelést nem tudta virágzásba hozni. Az állattenyésztés óriási rideg nyájak formájában maradt továbbra is

az Alföld egyetlen jövedelmi forrása. Még idegenek is, nevezetesen bolgárok, görögök, örmények óriási területeket béreltek Magyarországon, hogy a szomszéd, sőt messzefekvő országokban (Ausztria, Németország, Cseh- és Morvaország, Dalmácia, Velence, Lengyel- és Oroszország) összevásárolt állatjaikat rajtuk elhelyezzék. Az erdők irtása és az egyre növekvő állatlétszám állandósította a szerencsétlenséget: az Alföld egyre jobban elhomokosodott és kiszáradt.

A futóhomok egyik napról a másikra fákat, erdőket, sőt egész tavakat borított be. Kaán Károly¹ két érdekes példát hoz fel erre. Kecskeméten 1850 körül egy udvaron kútásás közben kilenc méter mélységben kb. 50 tyúktojást, egy vasvödröt és vésőt találtak. Ugyanazon szerző szerint 1792-ben Kecskemét határának, mely 12 négyzetmérföld nagyságú, egyhatoda volt homokkal borítva; néhány évvel később pedig, 1805—1806-ban, ugyanazon területnek már a fele, azaz hat négyzetmérföld.

Ki volt e nagy területek tulajdonosa? A falvak eltűnése után a földeket a nagybirtokok és a nagyközségek foglalták el. Nem voltak tanyák és kisbirtokok. A 18. században a viszonyok egyébként sem kedveztek a tanyai telepedésnek.² A legnagyobb akadálya ennek a földközösség volt: a mezők és legelők a városnak, az összes polgároknak közös tulajdonát képezték. A városi tanácsnak volt feladata a földeknek kiosztása kihasználás céljából a polgárok közt bizonyos számú évre. Emellett minden község területe fel volt osztva három nyomásra, az egyes nyomások csak meghatározott termékek számára. Ezért minden polgár minden egyes nyomásból kapott földet. Hogyan állt volna így a polgárnak érdekében házat építeni oly területen, mely nem volt az övé? Micsoda előnye lett volna az egyik területre épített házából, ha még más területeket is kellett művelnie?

Mária Terézia uralkodása alatt, 1770-ben, megszűnt ez a földközösség. De a földbirtokok továbbra is nyomások szerint maradtak szétszórtnak és elválasztva.

A Nagy-Alföld egyes helyein azonban nem így volt. Például a Hajdúság és a Kunság sohasem ismerték ezt a rendszert. A nép régtől fogva szabadon rendelkezett a földdel. 1730-tól

¹ *Kaán Károly*: A magyar Alföld, 68—69. 1.

² *Györffy István*: id. munka, 119—124. 1. *Kaán Károly*: id. munka, 160—162. 1.

kezdve pedig már tanyákat és szállásokat is találni, de ezeket csak nyáron lakták.

Más nagy akadályai is voltak a tanyai telepedésnek. A török háborúk és az utánuk következő zavarok alatt rablóbandák alakultak, melyek a kiterjedt nádasokban találtak menedéket. A gazdacsaládck biztonsági szempontból sem telepedhettek le magánosan a külterületen.

A városok is rossz szemmel nézték az ilyen belső telepedéseket és minden erővel megakadályozták.¹ Ezek az emberek ott künn — ez volt a vád — csak segítik, rejtegetik az üldözött gonosztevőket, kivonják magukat a városi közmunkákból, nem teljesítik Isten iránti és polgári kötelességeiket (vagyis a katonai szolgálatot és az adót). Egyes városok, mint Kecskemét és Kiskunfélegyháza, egyre szigorúbb rendelkezéseket hoztak a gazdák ellen, kik a községen kívül földjeiken laktak. Ilyenek voltak: pénzbírságok, kémények és kemencek ledöntése, ablakok leszedése, testi fenytékek, végül a tanyák lerontása. Mindazonáltal a decentralizáció mozgalma nem volt már megállítható és itt-ott a nagy városok környékén már a 18. században keletkeztek tanyák, noha akkor a közlekedő utak még ritkák voltak, úgyhogy a mezőgazdasági termékeket még a városok közelében sem lehetett értékesíteni. Mindenki tehát csak a maga szükségleteire termelt.

A várostól távoleső földek óriási kiterjedésű közlegelők voltak. Ugyanilyen maradt a helyzet még a 19. század egész első felében is. Akkor lép fel gróf Széchenyi István, a nagy államférfi és hazafi.² Ő volt az első, ki tiszta látásával felismerte azt a felbecsülhetetlen értéket, melyet az Alföld, a Nemzet bölcsője, Hazánk számára jelent.

Külföldi utazásai közben szerzett értékes tapasztalatait itthon akarta gyümölcösöztetni. Egységes nagy tervet dolgozott ki az Alföld lakosságának anyagi, erkölcsi és értelmi fejlődésére. Mert, mint maga mondja,³ «anyagi lelket a dolognak nem ad; másrésről csupa szellemivei sem lakik jól. Karöltve kell tehát egyiknek a másikkal járnia».

¹ *Kiss István*: A magyar tanyai közigazgatás, 45—46. és 48—51. 1.

² *Kaán Károly*: Gr. Széchenyi István és a NagysMagyarsAlföld. *Kaán Károly*: A magyar Alföld, 74—97. 1. *Kaán Károly*: Az Alföld problémája, 11—16. 1.

³ *Gr. Széchenyi István*: Eszmetörések különösen a Tiszavölgy rendezését illetőleg, 27—28. 1.

Ennek az anyagi és szellemi reformnak keresztülvitelére gróf Széchenyi a következőket követelte az Alföld részére:

1. Szervezetek és egyesületek alapítása, melyek magukban foglalják az érdekelteket az összes társadalmi osztályokból. E szervezetek csak oly ügyekkel foglalkoznának, melyeknél az egyéni munka nem veszélyezteti a közjót. Tevékenységük az állam ellenőrzése és szükség esetén a törvényhozás rendelkezése alatt áll. Így lehet az értékes magánkezdeményezést és az állam elengedhetetlen ellenőrzését egybekötni az Alföld újraszervezésénél. A cél biztosabb elérésére gróf Széchenyi e szervezetnek helyi egyletekbe való decentralizálását javasolta, melyeket országos szervezet ellenőrizne a tevékenység egységének biztosítására.

2. Az egészségügy javítása. Öntözőcsatornák készítésével egyúttal nagy területek válnak egészségesebbekké. Ez az eljárás eredményes lenne a gyermekhalandóság és a tífusz leküzdésére. Az egészségügy gondozása folytán több és erősebb gyermek nőne fel.

3. Az egész lakosság általános műveltségi fokának emelése. A népnevelés egyszerűbbé tenné a munkát, ez viszont nagyobb jólétet teremtene.

4. Pénzügyi műveleteknek és hitelnek biztosítása a szükséges beruházási munkákra. Így pl. a vízi munkákra gróf Széchenyi a következő pénzforrásokat említi:

a) hitelek az állam és az érdekelt megyék részéről.

b) Az egyletekbe csoportosult érdekeltek hozzájárulása. Minden egyes tag írásban kötelezné magát a ráeső részletnek fizetésére; de az összeg csak akkor folyósíthatnák, midőn a munkák már bizonyos mértékig előhaladtak és csak ama haszon arányában, mely a munka előhaladásából az egyesekre származik.

c) A központi szervezet részéről — esetleg idegenből felvett kölcsönök. Mivel a központi szervezet egyesíti és vezeti a különféle helyi egyesületeket, nagyobb biztonságot nyújtana, mert a kölcsönnek föld a fedezete.

5. Az Alföld területének méltányos felosztása. Ideális volna oly családi birtokok létesítése, melyen egy népes család könnyen meg tud élni. E cél elérésére észszerű belső telepítés és az öröklési törvény reformja volna szükséges. A belső telepítés, ha országos szempontból és nem helyi érdekek szerint történik, hamarosan falvakkal töltené

meg az Alföldet. Az új öröklési törvények a földbirtokok legnagyobb és legkisebb mértékét állapítanak meg a két szélsőséges baj kiküszöbölésére: egyrészt nagy latifundiumok, másrészt életképtelen törpebirtokok alakulásának megakadályozására.

6. A közlekedési eszközök fejlesztése: hajózhatókká kell tenni a folyókat és tavakat, javítani és szabályozni a természetes vízfolyás sokat és csatornákkal kötni őket össze, köves utakat építeni, vasúti hálózattal bevonni a nagy területeket. Széchenyi terve lehetségessé tenné a gazdasági termékek könnyű értékesítését és az anyagszükségletnek, főleg a szénnek gyors szállítását.

7. Az Alföld újraerdősítése és a meglévő erdők védelme törvényhozás útján. Az erdőknek, facsoportoknak, fásoroknak, bokrokknak mind esztétikai, mind gazdasági szempontból nagy jelentőségük van.

Gróf Széchenyi tudatában volt annak, hogy ez az átfogó, nagy nemzeti terv csak hosszú idő alatt és nehezen valósítható meg, de tudta azt is, hogy a Nagy-Alföldnek, mint az ország szívének újrászervezése az egész országnak nagy hasznára válnék.

Sajnos, Széchenyi terve nem valósult meg. Széchenyi szellemében végrehajtottak ugyan egyes reformokat, de mivel nem voltak figyelemmel a nagy terv egységére, e részreformoknak sem volt meg a kívánt eredménye. Pedig e nagy terv teljes végrehajtása megoldotta volna az Alföldnek és tanyáinak nehéz problémáit. Eléggé bizonyítja ezt az a néhány gazdakör és földművesegyesület, mely az Alföldön virágzik.

A 19. század közepével új korszak kezdődik Európában.¹ A közlekedési és termelési technika fejlődése hatalmas lendületet vett, a gazdasági élet eddig nem látott virágzásnak indult. Mindenütt lázasan folyt a munka, minden ország nagy vasúti hálózattal látta el magát, a kereskedelem fölvirágzott, az ipar, főleg a gyáripar, eddig ismeretlen mértékben fejlődésnek indult. E nagy tevékenység, a lázas munka évtizedeiben az Alföld továbbra is elhanyagolt állapotban maradt: vasútja kevés, közútjai siralmasak, gazdasági élete elmaradt.

Az általános fejlődés mégsem volt teljesen hatástalan az alföldi

¹ Kiss István: A magyar tanyai közigazgatás, 46—47. 1. Kaán Károly: A magyar Alföld, 163. 1. Kaán Károly: Az Alföld problémája, 18. 1. Gyórfy István: A tanyai telepedés kezdete. Magyar Szemle, III. 2. sz. 123—124. 1.

állapotokra és a gazdasági termelésre. Egyrészt a közlekedési viszonyok fejlődése az országban és a külföld felé, másrészt a kereskedelem élénksége emelte a szántóföldek értékét. Még egy fontos tényező működött itt közre, nevezetesen a lakosság számának hihetetlen emelkedése, aminek oka egyrészt a 18-ik század telepítései, másrészt a békésebb időszak voltak. A városok hamarosan túlnépesek lettek és így sokkal több élelemre volt szükség. Ennek hatása alatt a mezőgazdálkodás egyre intenzívebb lett.

A városok környéke hamarosan nem volt elégséges a szükséges élelem kitermelésére. Sor került a távol fekvő legelőterületek feltörésére és szétosztására. Kisbirtokok keletkeztek mindenfelé. Gabonaföldek és szőlők egyre terjedtek. Szabályozták a folyóvizeket és védőintézkedések történtek az áradások ellen, ezzel is sokezer hektárt nyert a mezőgazdaság.

Ekkor áll elő a nehéz kérdés, hogyan lehet a messzefekvő földeket kihasználni ott-lakás nélkül. Az állattenyésztés távolból is lehetséges volt, de a földművelés több gondot kíván. Tanyáknak kellett keletkezniük. Ez a szükség minden akadályt elhárított. A földközösségnek és a három-nyomásos rendszernek meg kellett szünnie: szükségessé vált a földek egy részének tagosítása. Ezt megkönnyítette az utolsó földesúri jogok megszűnése (1848) és így szabadon keletkezhetek kisbirtokok. E gazdasági szükségletek miatt a tanyai telepedést tiltó rendelkezések lassankint hatályukat veszítették és feledésbe mentek. A tanyai rendszer tehát, melyet immár egy évszázad készített elő, 1860-tól fogva szabadon fejlődhetett az egész Alföldön.

A telepedésnek ez az új alakja eszerint gazdasági szükséglet volt, mely előtt a földművelők nem térhettek ki. Kérdés, baj volt-e ez? Bizonyára nem, mert minden szempontból kívánatos, hogy minél több ember decentralizálva éljen és művelje a földet. Magában véve tehát a tanyarendszer helyeselhető. A nagy baj csak a teljes szervezetlenség volt, melyben e rendszer fejlődött. Pedig nagyon fontos lett volna a települési rendszer és a termelés irányítására, szervezésére egy egyetemes, egységes terv kidolgozása. Kiindulási pont lehetett volna az a kísérlet, melyet Csongrád megye évekkal azelőtt végzett 1807. évi szabályrendeletével,¹ melyet azonban a parlament 1848-

¹ *Kiss István:* id. munka, 51 — 57. 1.

ban hatályon kívül helyezett azzal az indokolással, hogy az egész országra érvényes egyetemes községi törvényt kell hozni. Az említett megyei szabályrendelet hosszú fejlődésnek volt a gyümölcse: kifáradva a tanyák létesítése elleni eredménytelen küzdelemben, a megyei hatóság szabályozni akarta e mozgalmat, ami idő múltán kész szervezetet adott volna. Az 1807-1 szabályrendelet, mely 1821., 1825., 1830. és 1834. években kiegészült, a következőket rendelte:

1. Igen szigorú tilalmak a csavargók, házalók és tolvajok ellen a közbiztonság kedvéért. Ez intézkedés eredményességének biztosítására és a falu őrzésére a hatóság istenfélő és becsületes, ú. n. «dülő-gazdát» jelöljenek ki; ez ugyanazon vidék gazdáiból válasszon maga mellé munkatársakat, kik ellenőrző szemlén segítsék.

2. Ingyenes fuvarok a papok, plébánosok számára, hogy a tanyákon élő családokat meglátogathassák, mivel a papság hatásával sok gonoszságot tud megakadályozni.

3. A közutak jókarban tartása.

E szabályrendelet legérdekesebb része az, mely a «dülő-gazdáról» és munkatársairól szól. Az 1848-1 törvényhozás megszüntette a szervezetet anélkül, hogy más haszonnal pótolta volna, pedig ez fejlődésre képes első foka lehetett volna egy autonóm és ideális közigazgatásnak a tanyavilág számára.

Hogy minő eredménnyel járhatnak önzetlen magán-kezdeményezések, arra Kaán¹ említ példát. Nyíregyházán két nagybirtokos, névszerint gróf Károlyi Ferenc és báró Palocsay özvegye, jól átgondolt telepítést hajtottak végre csodálatos eredménnyel. 1754-től 1758-ig telepéseket helyeztek el nagybirtokaikon, földet adtak nekik művelésre, fát építésre és három évi adómentességet is biztosítottak számukra. A telepéseket származás és rokonság szerint csoportosították és helyezték el a kiosztott földeken. Gazdasági és adminisztratív tekintetben mindnyájan ugyanazon hivatalnak voltak alávetve. Gazdagodásuk arányában megvásárolhatták az általuk műveit földeket és így egyes és elszórt tanyák helyett itt jól épített, tervszerűen csoportosított, ú. n. *bokortanyák* keletkeztek.

Mint tudjuk, ezek — sajnos — csak ritka kivételek voltak. A legnagyobb részben senki sem törődött ezekkel az emberekkel.

¹ Kaán Károly: A magyar Alföld, 166—168. 1.

Az állam a városok kezében hagyta nagy területeik kérdésének megoldását. A községeknek csak az volt a gondjuk, hogy el ne veszítsék adófizetőiket. Mindenképpen meg kellett tehát akadályozni új telepek keletkezését, mert ezek idő folyamán esetleg autonómiát nyernek; ezért meg kellett őrizni az adófizetőket a város földjein lehetőleg úgy, hogy ne lakjanak csoportokban. Végül pedig midőn már kifáradtak a tanyai telepedés elleni küzdelemben, melynek fejlődését megakadályozni nem tudták, nem törődtek e polgáraik érdekeivel. Az egyes emberek pedig a megértés és az anyagi eszközök hiánya miatt nem tudtak a tanyai fejlődésnek jó irányt adni.

Senki sem akadályozta, senki sem segítette ezt az új alföldi telepedést. Ment minden a maga útján. Ki törődött azzal, hogy a tanyás télen-nyáron künn lakik-e a földjén családjával együtt nyomórban, magánosságban, tudatlanságban, vagy az év egy részét a városban tölti. «Hadd menjen minden a maga útján» — volt a liberalizmus klasszikus jelszava.

Abban az időben, midőn az Alföld nagy területei benépesedtek, az említett szervezetlenség és nemtörődömség miatt községeinek száma nem emelkedett.

Harsányi Margitnak¹ Békés megyéről szóló adatai szerint a 3670 km²-nyi területen 200 év alatt a lakosság száma i7-szer lett nagyobb, a községek száma pedig csak háromszor. A török hódoltság előtt ugyanezen területen 130 község volt, ma pedig csak 30. Ha ezzel szembeállítjuk Vas megyét a Dunántúlon, hol nem volt török uralom, 3298 km² területen 294 községet találunk. E számok világosan beszélnek.

A következő kimutatás még élénkebben szemlélteti az eltérést az Alföld és a Dunántúl között:

	Dunántúl	Alföld
Kiterjedés	36.842 km ²	41.901 km ²
Lakók száma	2,563.811	3,860.750
Népsűrűség km ² -kint	69.6	92.1
Községek száma.....	2.040	732

E rendellenes fejlődés hozta létre az Alföldet jellemző nagy gatzdavárosokat és mammut-községeket — az ideális társadalmi egysé

¹ Harsányi Margit: Békés vm. népességének településtörténete, 92. 1.

séget képező, 100—500 házból álló kisebb községek helyett. Határai kiterjedése oly nagy, hogy a közigazgatásnak, az iskolának és egészségügynek szervezése legyőzhetetlen nehézségekbe ütközik. Így Kecskemét város egymaga, Gesztelyi¹ és Kaán² adatai szerint, 8285 tanyát számlál, míg Szeged városában 40.000 ember lakik 9247 külső tanyán.

Miért nem foglalkozott a kormány és a közvélemény e kérdésekkel? Ez megfoghatatlannak látszhatik előttünk, mert a közhatalmak megfelelő intézkedése sok bajnak vehette volna elejét.

Steinecker³ szerint a *háború előtti* felfogás sokban eltért a maitól: általános volt a vélemény, hogy az Alföld igen gazdag terület, mely nem szorul segítségre. Az egész magyar belpolitika más irányban volt lekötve, a régi Magyarország égető kérdése a nemzetiségi kérdés volt. A belpolitika az ország egyéb részeivel volt kénytelen foglalkozni és elhanyagolta a színmagyar, csendesnépű Alföldet. A Nagy- Alföld lakói majdnem mindig az ellenzékre, az 1848-as Kossuth-pártra szavaztak, mert Kossuthban látták fölzsabadítójukat. «A magyar jobbágyfölszabadításnak négy főkorszaka és négy fővezető alakja van. Ezek: Mária Terézia, II. József, gróf Széchenyi István és Kossuth Lajos. Kétségtelen, hogy a három elsőnek éppen annyi érdeme van, mint a negyediknek.» Az Alföld ellenzékisége nem egyszer akadályozta meg a szükséges reformokat. Végül Darányi miniszternek és gróf Apponyinak kezdeményezésére a kormány is kezdett foglalkozni e kérdéssel.

1912—1913-ban a kormány Czettler Jenőt, a Magyar Gazdaszövetség igazgatóját bízta meg, hogy vizsgálja meg a tanyák gazdasági, kulturális, szociális és vallási helyzetét. A háború — sajnos — félbeszakította e munkát és a kommunizmus megsemmisítette e vizsgálat igen fontos és értékes iratait.

A múlt ismertetése után lássuk, milyen a kérdés jelene. Most már nincs hamis kép az Alföldről. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesülettől és a Faluszövetségtől a háború után rendezett néhány kongresszus és egy sereg könyv és cikk feltárták az ország előtt a tanyák nehéz problémáját. Csonka-Magyarországnak nagyobb szüksége van Alföldjére most, mint valaha volt. Sajnos, a munka még

¹ *Gesztelyi Nagy L. dr.*: Magyar tanya, 28. 1.

² *Kaán Károly*: id. munka, 183—184. 1.

³ *Steinecker Ferenc*: Községpolitika, 113—117. 1.

mindig lassan halad előre. Az 1920-as földreformmal kapcsolatban sok lehetőség maradt kiaknázatlanul. Így pl. könnyű lett volna a földreformot helyes telepítési tervvel összekapcsolni. Mint Czettler Jenő¹ mondja, csak a pillanatnyi szükségnek akartak eleget tenni, a hirtelen és erőszakosan fellépő szociális követelményeket akarták kielégíteni; a helyes földbirtokpolitikához hiányzott a legszükségesebb eszköz, a telepítés.

¹ *Czettler Jenő dr.: A tanyakérdés magyar feltámadás. Magyar Gazdák Szemléje, 1921. XXVI. 7—8. sz. 445. 1.*

III. FEJEZET.

A GAZDASÁGI PROBLÉMA.

Gesztelyi Nagy¹ szerint a gazdasági probléma az egész tanya-kérdésnek alapja és váza. Igazat kell neki adnunk, ha meggondoljuk, hogy a birtokosnak egész élete, minden munkája és érdeklődése földjének van szentelve; ez táplálja Őt, ez tartja fenn családját, ez ad neki társadalmi tekintélyt. A föld termékenységének emelése ipso facto javítja a tulajdonos helyzetét. Mindazonáltal a gazdasági probléma mellett, mint Gesztelyi Nagy is hangsúlyozza, még más kérdések is vannak, melyek megoldásának karöltve kell haladnia az anyagi emelkedéssel. A reformmunka csak akkor lehet eredményes és áldásos a földművesosztályra és az egész nemzetre, ha harmonikusan egyesíti a lelki, szellemi és anyagi kérdések megoldását.

A tanyai lakosság mai helyzete, mint egész Magyarországé, igen szomorú.² Trianon máról holnapra szétzúzott egy sok évszázados gazdasági egységet. Magyarország elvesztette területének háromötöd-részét, benne legjobb földjeit és kénytelen volt megtartani a közigazgatási hivatalok terheit. Vállalnia kellett mindama tiszttek, hadirokkantak, özvegyek és árvák, különböző rangú és rendű tisztviselők nyagdíjköltségét, kik vonakodtak az utódállamokba optálni. Mindezek csak siettették a pénzügyi viszonyok kedvezőtlen kialakulását. A pénz«ügyi nehézségek az egyre súlyosabb adókban nyilvánultak, melyek a gabona és egyéb gazdasági termékek árainak zuhanása után elviselhetetlenekké váltak a földműves lakosságra. A vámvédelmi politika, az autarchiás törekvések megfosztották Magyarországot a kiviteltől, elzárták előle azokat a területeket, melyekkel azelőtt az Osztrák-Magyar Monarchia keretében gazdasági egységben élt. E helyzetet még

¹ *Gesztelyi Nagy L. dr.*: Magyar tanya, 181. 1.

² *Kaán Károly*: Az Alföld problémája, 69. 1.

súlyosabbá teszi a világgazdaság állandó nyugtalansága, lázas hul-»lámzása.

Ha a tanyák szempontjából vizsgáljuk a gazdasági problémát, még egy sereg okot találunk, melyek a nehéz helyzetet még súlyosabbá teszik. Ezek a következők:

1. Igen nehéz a jövedelmező gazdasági termelés és az állatnevelés.¹

V A mezőgazdasági termelés általában külterjes és egyoldalú; túlságos a gabonatermelés, ami a földeket kimeríti. A gazdálkodás nem okszerű. Közlekedési utak és a szervezés hiánya miatt sokszor nincs elég napszámos, időszaki munkás a távolfekvő földeken, míg falvakban a mezőgazdasági munkanélküliek eredménytelenül keresnek munkát.

Az állatnevelésnél sem jobb a helyzet: állatorvosok, mintagazdaságok, jó legelők és takarmányföldek hiánya miatt az állattenyésztés, főként a szarvasmarhatenyésztés érezhetően visszafejlődik, aminek a trágya szempontjából magára a földművelésre is káros hatása van.

2. A kiegészítő jövedelmek teljes hiánya. A föld jövedelmének csökkenése miatt kívánatos volna, ha a földművelő családok főként télen háziipar útján bizonyos kiegészítő jövedelmeket biztosíthatnának maguknak. Itt is ugyanazok az akadályok vannak: a távolság, közlekedési utak, szervezés és kioktatás hiánya.

j. A tőkehiány.² A súlyos adók, a hitel nehézségei, sokszor a nagy földbérek akadályozzák a kisbirtokost és a tanyatulajdonost a szükséges forgótőke megszerzésében, mellyel termelését javíthatná és a hiányzó ipari cikkeket beszerezhetné.

4. A közlekedési eszközök hiánya és a nagy távolságok.³ E baj a tanya problémáinak főforrása. Érthető, hogy ez minden gazdasági életnek fő nehézsége. Az elszigetelt földművelő nem foglalkozhatik romlandó cikkek — tojás, tej, vaj — és ipari növények — cukorrépa, len és egyebek — termelésével. Hogyan értékesíthetné ezeket? Egyéb termékei értékesítésénél is nagy veszteségek fenyegetik, mert nem kísérheti gyűlelemmel az árhullámzást.

¹ *Meissner E.*: A tanyavilág helyzetének megjavítása. Köztelek, 1928. XXXVIII. 16. sz.

² *Kaán Károly*: id. munka, 69. 1.

³ *Meissner E.*: id. munka.

5. Piacok hiánya, a beszerzések és értékesítések nehézsége.¹ A piac a községben van. Ha a tanyák gazdája oda akar menni szükségleteinek beszerzésére vagy termékeinek eladására, jó időre kell várnia, mert ősszel, télen és a tavasz egy részében az utak járhatatlanok. Csak jó időben foghat be és mehet be a to, 20 vagy 30 km-nyire fekvő városba. Ez nagy idővesztést és az igás állatok kimerülését jelenti, csak azért, hogy megkísérelje egyetlen termékét: gabonáját eladni, melyből a kínálat már évek óta meghaladja a szükségletet.

6. Az energiaforrások hiánya: a nagy távolság és a közlekedési eszközök hiányossága miatt szükségét szenved egyúttal szénben, tűzifában, villamos áramban is. Pedig ezek elemi szükségletek a modern gazdasági termelésben.

Szociális tekintetben az Alföld gazdasági újjászervezése egyike a legfontosabb erőknek a nyomor leküzdésére, mely ma a magyar falut sújtja.

Mélyreható reformok ugyanis munkaalkalmat teremtenek a mezőgazdasági munkanélkülieknek és intenzív termelést jelentenek, ez pedig «conditio sine qua non»-ja az észszerű belső telepítésnek.

Országos gazdasági szempontból is áldásos következményei volnának a tanyák újjászervezésének.² A reform végrehajtása pl. az országban lévő nyersanyagoknak (kő, téglá, fának stb.) kitermelését vonná maga után. E munkák tökeforgalmat is teremtenének, melynek hiánya az országban ma annyira érezhető.

A termelés racionalizálása változatosságot és minőségi javulást is hozna. Ennek igen örvendetes hatása volna az országra: az állandó gabonatermelés helyett, melyet a kereslet nem tud átvenni, az ország oly cikkekkel is termelhetne, melyekből ma behozatala van, mint pl. fa, selyem, esetleg rizs stb.

Az újjászervezés végül lendületet adna az iparnak és kereskedelemnek is és emelné a falusi közönség vásárlóerejét.

A mezőgazdaság helyzetének javítására szolgáló eszközök igen különbözők időtartam és költség szempontjából.³ Egyesek rövidesen és kis költséggel alkalmazhatók, mint pl. értekezletek tartása; mások hosszabb türelmet és nagyobb költséget igényelnek, pl. az egészség-

¹ Meissner E.: id. munka.

² Kaffka P.: id. munka, 340—541. 1.

³ Meissner E.: id. munka.

ügy szervezése, népház építése. Végül vannak olyan reformok, melyek végrehajtása hosszú idő munkája és sok pénzt emészt fel, pl. a fásítás, közlekedési berendezések, telefonhálózat.

E munkálatok eredményességének alapfeltétele, hogy mindent felölelő szerves, egységes munkaterv szerint folyjanak. E munkatervnek természetesen távol kell állnia a napi politikától, annak hullámzásától.

Jelezzük most röviden az eszközöket, melyeknek alkalmazása az Alföldet ismét a gazdagság oly kimeríthetetlen forrásává tenné, aminő valamikor volt:

A) *A gazdasági termelés reformja és belterjessé tétele.* Ha az Alföldön végigmegyünk, először is a végeláthatatlan gabonaföldek lepnek meg, melyek homokos vagy vizes legelőkkel váltakoznak. Ritkák a fásított területek, kevés a fa, az erős szelek szabadon nyárgalnak végig a nagy síkságon, hiányzik az embert, állatot, növényzetet a Nap heve ellen védő árnyék. E bajok orvoslása a következőképpen történhetnék:

1. A termelést egyensúlyozni kellene. Ma már kezdik megérteni, hogy a kizárólagos gabonatermelés helyett (bár könnyebb, olcsóbb és éghajlatunknak megfelelő, de termékei nehezen értékesíthetők) legalább részben mást is kell termelni, nevezetesen: ipari és kereskedelmi növényeket, takarmányféléket, gyümölcsöt, konyhakerti termékeket.¹

Az eddigi külterjes állattenyésztést is meg kell reformálni. Szükség van tejfeldolgozó üzemekre, jól szervezett sertés- és baromfitenyésztésre, méhészetre. Ezek oly termékek, melyeknek értékesítésénél nem kell külföldi és tengerentúli konkurrenciától tartani.

2. A föld termékenységét fokozni kell. E cél elérése sok munkát igényel.

a) Szükségesek bizonyos vízi munkák: a folyóvizek szabályozása, mocsarak lecsapolása alagsóvezéssel, a száraz területek mesterseges öntözése, párolgó felületek létesítése.

h) Silány és terméketlen (homok és szik) területeket meg kell javítani. Itt elsősorban megfelelő felvilágosító és buzdító propaganda szükséges e munkák felkarolására, azután a munkához szükséges

¹ *Radnóti I.:* A falu gazdasági és kulturális problémái. Magyar Szemle, VI. 2. 127—130. 1.

anyagok olcsó szállítása, mintaművek és egyletek szervezése, olcsó hitel és végül legalább néhány évig a régi adókulcs fenntartása az így feljavított területekre.¹

c) A talajt védeni kell a kizsárolás ellen és jobb művelési módokat elterjeszteni (mélyebb szántás ősszel és tavasszal, trágyázás, nemesített vetőmagvak).

d) Szükséges a talajművelő gépek és eszközök megjavítása és mintagazdaságok berendezése: gépek és műtrágya alkalmazása, melyek a gyakorlatban beváltak. Mivel a földművelő osztály nagyon ragaszkodik a hagyományhoz, sorozatos előadásokkal fel kell őket világosítani, rá kell szoktatni őket, hogy kis üzemük bevételeiről és kiadásairól számadást vezessenek, ezzel kapcsolatban ellenőrizni, a mintagazdaságokban nekik a gyakorlati és észszerű munkát és annak jó eredményeit bemutatni.

4. Fásítás, az erdők telepítése, fasorok és facsoportok ültetése csak országos terv keretében történhetik. Ezt célozza az Alföld befásításáról intézkedő 1923-ik XIX. t.-c, amely azonban — talán kellő költség hiányában — ma sincs szükséghez képest végrehajtvá.

5. A földek előnyösebb tagosítása és kiosztása: ennek is országos terv és érdek szerint kell történnie, nem pedig magánérdekekből.

B) *Háziipar alapítása és terjesztése.* Hogy a gazdacsaládoknak módjuk legyen kisebb mellékjövedelmek szerzésére, a népies háziipart kellene köztük elterjeszteni, főleg ama formáit, melyekkel termelésük egyes cikkeit dolgozzák fel. Ez nagyon megfér, sőt kiegészíti a földműves munkát. Itt természetesen szükséges az érdekeltek szervezése és előzetes felvilágosítása, valamint nyersanyagok beszerzése kedvező áron.

C) *A pénzügyi kérdés megoldása és földműves-szövetkezetek létesítése.* A nyomasztó adók, az eladósodás, a hitel, a hiányzó forgótőke, a gazdasági biztosítás kérdéseinek megoldására gyökeres intézkedések szükségesek. Ilyenek: új, a kisember számára kedvezőbb adózási rendszer behozatala, a hitel túlságos drágasága és a közvetítő uzsora elleni küzdelem, minden központban fogyasztási és értékesítési, valamint hitels és biztosítási szövetkezetek létesítése.

D) *Közlekedő utak kiépítése.* Nem szorul bizonyításra, hogy

¹ Haan Károly: A magyar Alföld, 346—347. 1.

fejlett vasúti közlekedéssel, kiegészítve, műutakon való személy- és teherautóközlekedéssel és víziutakkal folyókon és csatornákon, az Alföld élete új lendületet nyerne.

F) *A kereskedelmi kérdés megoldása* belső és külső piacok létesítésével és az áruhirdetés megszervezésével. Hogy a földműves termelőeszközeinek megvásárlásánál ne legyen kitéve a kereskedő önkényének és hogy munkájának eredményét megfelelően értékesíthesse, szükséges a termelőket szervezni, a fogyasztókkal közölni az eladó cikkeket, piacokat szerezni a községen kívül is. Szükséges továbbá, hogy a kormány megfelelő vámszerződésekkel — főleg Ausztriával, Német- és Olaszországgal, Csehszlovákiával — külső piacokat is szerezzen a magyar földművelés termékei számára.

G) *Energiaforrások létesítése* az Alföld termelésének megkönnyítésére. Szénszállítás és elektromos-telepek létesítése, vagy az elektromos áramnak már létező telepekből való bevezetése, stb. jöhet itt szóba.

Ez volna nagy vonalakban a tanyaterület talpraállításának programja. A program kettős célt tűz maga elé. Egyrészt emelni a termelést és fokozni a jövedelmet. Ezt szolgálja a termelés belterjessé tétele, a háziipar és a szövethuzatok felkarolása, végül a pénzügyi kérdések megoldása. Másrészt megreformálni az egész környezetet, melyben a földműves él. Ezt szolgálja a közlekedő utak, a belső és külső piacok szerzésének és az energiaforrások kérdése.

E reformok tartós megvalósítására mint másutt, úgy itt is szükséges, hogy két tényező működjék közre, nevezetesen: az érdekeltek és az állam.¹ Ez utóbbinak hivatása az elkészített nagy terv keretében a munkát megindítani és a szükséges ellenőrzést gyakorolni a városok és a községek határain folyó termelés fölött.²

Ami e gazdasági reformok költségeit illeti, az igazságosság és méltányosság kívánja, hogy ezek közösen viseltessenek. A reformmunkából az összes felekre származik haszon: az államra, mert az ily újjászervezés az egész ország újjászületését jelenti; a megyére, városra vagy községre, mert a virágzó falvak és tanyák előmozdítói az egész környék mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi és

¹ *Kaán Károly*: Az Alföld problémája, 90—93. 1. *Kaán Károly*: A magyar Alföld, 347. 1.

² *Kaán Károly*: A magyar Alföld, 223--241. 1.

pénzügyi fejlődésének; végül elsősorban természetszerűen a földművelő népre.

Hogy a hozzájárulás költségei bőséges kárpótlást nyernek a reform előnyeiben, a következőkben óhajtjuk kifejteni.

A) A gazdasági termelés reformja és belterjessé tétele.

A termelés egyensúlyának helyreállítása.

A magyar mezőgazdaságnak egyik legsúlyosabb kérdése a gabona, főként a búzakérdés.

A magyar mezőgazdaságnak, főként az Alföldön fő jellemzője, hogy majdnem csak gabonát és tengerit termel.¹ Ezt a múlt teszi érthetővé, midőn a magyar búza kitűnő minőségénél fogva Európa összes piacain keresett cikk volt. Ma azonban teljesen megváltozott a helyzet és kizárólagos termelésnek nincs már jogosultsága. Meg kell tehát változtatni a mezőgazdasági politika irányát gazdasági és szociális mérlegelések alapján.

Gazdasági szempontból a gabonaneműek kizárólagos termelése céltalanná lett Európában.² Oroszország és az Egyesült Államok olcsón, mérhetetlen mennyiségű gabonát termelnek és úgy elárasztják vele az összes piacokat, hogy európai gabonát lehetetlen exportálni. Másrészt a túlságos egyoldalúság a mezőgazdaságban mindig kockázatos vállalkozás. A sokfélélt termelő földműves családok mindig könnyebben viselik el a nehéz időket. A válság rájuk nézve is lehet csapás, de sohasem katasztrófa,³ mert a mezőgazdaság összes ágait nem éri egyenlően a baj; a család elfogyasztja szükségletét és eladja fölöslegét. Az egyirányú termelésnél nem így van: válság idején teljesen tönkremegy a földműves.

Szociális mérlegelések is a belterjes fejlesztés mellett szólnak.⁴ Oly országban, melynek oly sok és részben munkanélküli mezőgazdasági munkása van, aminő Magyarország is, a szemtermelésről

¹ Csergő K.: Az Alföld problémái, 80. Lás Teleki P. gr.: id. munka, 430.1.

² Steinecker F. dr.: Községpolitika, 118. 1.

³ Roger Grand: La force paysanne: le role moral et social de l'agriculture 20—21. 1.

⁴ Polgár P.: A földbirtokpolitika Magyarországon. A Szegedi Rotary Club-nak «Az Alföld problémái» c. előadásorozatában. 49—50. 1.

a belterjes művelésre való áttérés a földbirtok fölaprózását és sok kézi munka alkalmazását vonná maga után.

Új utakra kell tehát térnünk. A dán példa igen tanulságosan mutat irányt. 1850 felé Dánia búzatermelő ország volt, mint ma Magyarország; 40.000 kihméter²-nyi területéből 35.000 km² ezt a célt szolgálta. Egy súlyos válság megváltoztatta ezt a helyzetet. Az amerikai gabona behatolt Európába s Dánia észrevette, hogy elvesztette külföldi piacait. 1884-ben, szerencsétlen háború után át kellett engedni Schleswig és Holstein tartományokat a Német Államszövetségnek. Ekkor a dánok, nem veszve el bátorságukat, átszervezték egész termelésüket. Rájöttek arra, hogy oly nagyipari országnak, mint Angliának közelsége, módot nyújt nekik húsnak, szárnyasoknak, vajnak, tojásnak stb. szállítására s e cikkeknel nem kell tengerentúli országok konkurrenciájától félniök. Hogy átszervezett termelésüket állandósítsák, komoly népoktatásról gondoskodtak. A dán földműves művelt ember lett, ki helyesen fogja fel érdekeit és közösen dolgozik polgártársaival. El is érte, hogy közismerten kiváló termékeivel most ő látja el az angol piacok nagy részét. Dániának jelenleg művelés alatt álló területéből

gabonaneműekre jut	49.9%
répafélékre és burgonyára	19.8 «
fűvekre és zöldtakarmányra.....	27.4 «
ugarra	1.8 «
egyéb növényekre.....	1.1 «

A gabonatermés fedezi a belső szükségletet, sőt marad állattenyésztésre is, melynek Dánia kivitelében elsőrendű szerepe van.¹

Erre az útra kell Magyarországnak is lépnie, gazdaságát úgy kell átalakítania, hogy a környező ipari országok számára gazdasági terméket szállíthasson a messzebb fekvő országok versenyének félelme nélkül. E cél elérésére egyrészt megfelelő népoktatásról kell gondoskodni, másrészt minden intézkedést meg kell tenni ez új termelés támogatására, (pl. belső és külső piacok szerzése, helyesebb birtokparcellázás, megfelelőbb fuvardíjak stb.). Persze mindig szemelőt

C. Ovegard: Evolution de la production animale au Danemark, közölve a «Danemark, l'Agriculture» c. munkában, 209, 107—108. és 112—114. l.

kell tartani természetadta körülményeinket, talajunkat, éghajlatainkat — és a gazdasági lehetőségeket.¹

Ha el akarjuk kerülni a falusi lakosság teljes elszegényedését, ami nagy katasztrófákra és forradalmakra vezethet, sürgősen és eredményesen kell cselekednünk. Az állam kötelessége helyes termelési tervet kidolgozni, melyet az önkormányzattal bíró városokra is kötelezővé kell tenni ama területekre vonatkozólag, melyeket a belső telepítés céljaira igénybe kell venni. E tervnek fel kell ölelnie a belterjes termelésre való áttérést zöldségek, gyümölcs, ipari- és takarmánynövények termelésével és biztosítania az értékcsökkentést is.²

Ez áttekintés után lássuk részletesen a belterjes művelés lényeges ágait. A gyümölcs és konyhakerti növények nagy hasznot jelentenek a tanyai lakóknak, feltéve, hogy a közlekedés problémája meg van oldva.

E termelésnek igen sok haszna van.³ A gyümölcs- és zöldségtermelés nem kíván sok beruházást. Csak szorgalom és az üzem ismerete szükséges. Ezek a feltételek a tanyákon könnyen megvalósíthatók, hol a tulajdonos állandóan künn él családjával és mindig ugyanazon a kis földön dolgozik. Terményei pedig, főként mint pris mörök könnyen sikerülnek az Alföldön, és különösen zamatos ízűek, él fogva drágán értékesíthetők mind a belföldön, mind a külföldön. Egyúttal értékes táplálékul szolgálhatnak magának a termelő földművesnek és főként gyermekeinek.

Sajnos, népünknel az érdeklődés meglehetősen lanya.⁴ Bizonyos mérséket találhatunk abban, hogy nem oktatták erre, nem volt együttes szervezés, mely vezette volna őket, csemetéket, magvakat osztott volna ki közöttük. Ne feledjük a lélektani mozzanatot sem! A magyar gazda konzervatív. Ameddig saját szemével gyakorlatból nem látja, hogy van jövedelmezőbb termelés is az övénel, megmarad annál, amit atyjánál, öregatyjánál látott.

¹ Steinecker F. dr.: id. munka, 120—122. 1.

² Szakáts J.: ° A gyümölcs- és szőlőtermelés problémái, közölve az «Alföld problémáiban, 166—168. 1.

³ Csergő K.: Az Alföld problémája, 88. 1. Gesztelyi Nagy L. dr.: Az Alföld, 28. 1. Gesztelyi Nagy L. dr.: Magyar tanya, 195—196. 1.

⁴ Csergő K.: id. munka, 88—89. 1.

E maradiság leküzdésére a kormánynak el kellene terjeszteni ez új eszméket és eljárásokat megfelelő, szakértő és érdektelen emberek útján, kik szeretik e felvilágosító munkát és teljes lélekkel vállalkoznak reá. E népnevelőknek, legyenek tanítók vagy állami hivatalnokok, gazdasági felügyelők stb. hivatása volna a gazdáknak megmutatni, hogy értelmes munkával nagyobb hasznot húzhatnak földjeikből, mint az eddigi egyoldalú és zsaroló termelésből.¹

Nagyon szükséges a szervezés.² Hogy a gyümölcs- és zöldség-nemutermelés meghozza a kívánt eredményt, helyi szövetkezeteket kell létesíteni, melyeket egy központi szerv irányít és támogat. Ily központi szerv néhány év óta létezik is már: a Mezőgazdasági Termelők Egyesült Szövetkezete, melyet a földművelésügyi miniszter a gazdaközöniséget képviselő egyletekkel együtt alapított.

Íme néhány szempont,³ amelyek a belterjes gazdálkodásnál figyelembe veendők: az éghajlati és talajviszonyoknak tanulmányozása, kitenyésztett vetőmagvak és csemeték olcsó beszerzésének lehetővé tétele, a kártékony rovarok elleni küzdelem, a vadkár megakadályozása, a gyors közlekedésnek, a belső és külső piacoknak megszervezése.

Az egész tevékenységnek központjai az állam, a megyék, a községek, a gazdasági kamarák, a földműves-egyesületek által fenntartott mintaüzemek az összes gazdasági központokban. E mintaüzemek munkája különböző irányú legyen.⁴ Végezzenek gondos kísérletezést és megfigyelést, igazolják a nép előtt, hogy a gyümölcs- és a konyhakerti termények még az Alföld szegény földjén is díszlenek. Válasszák ki a vidéknek leginkább megfelelő fajtát és minőséget; honosítsanak meg idegen növényeket, melyek a kereskedelemben jól értékesülnek és nemesítsék, oltsák a honi fákat. Végül oktassák a gazdák fiait a műkertészetre és szállítsanak olcsó áron magvakat és csemetéket.

A Duna—Tisza közének mezőgazdasági kamarája már foglalkozott e problémával és mintagyümölcsösöket szándékozik létesíteni a tanyák területén. Szabolcs megyében vetődött fel a gondolat, hogy

¹ Csergő H.: id. munka, 89—90. 1.

² Csergő K.: id. munka, 91.1. *Gesztelyi Nagy L.*: Magyar tanya, 192. 1.

³ Eber E.: A magyar mezőgazdaság bajforrásainak kutatása. Magyar Szemle, XV. 4. 375—377. 1. és Csergő K.: id. munka, 91—93. 1.

⁴ *Gesztelyi Nagy*: id. munka 277. 1.

minden iskolát kötelezni kell bizonyos számú gyümölcsfa gondozására.¹

E reformeszmék végrehajtásával szép eredményt érhetünk el. Így Csergő,² Csongrád megye alispánja kiszámította, hogy a földművelő, ha egy holdon elültetne 20 szilvafát, 40—50 pengő évi tisztta jövedelmet húzna belőle; ez pedig a magyar földművelőnek nem megvetendő jövedelem.

Ez könnyen érthető. Bárányos, a kiviteli hivatal alelnöke említi, hogy az évi gyümölcsfogyasztás Magyarországon fejenként 20 kilogramm, míg Németországban meghaladja a 60 kg-ot, Svájcban és Angliában 100 kg fölé emelkedik. E termelésnek tehát a belső piacok is van jövője.

Ezenkívül a közlekedő eszközök újjászervezésének arányában terjeszteni kell az Alföldön az ipari növények termelését: cukorrépat, kendert a háziipar céljaira, olajnövényeket és egyebeket, melyek az Alföldön termelhetők; továbbá a különféle takarmánynövényeket: bükkönyt, lucernát, lóherét és egyéb pillangós talajjavító növényeket és füveket. Gondot kell fordítani a meglévő legelőkre, javításukra, felújításukra, esetleges öntözésükre. Ez új üzemek azonban ne szorítsák ki a sok hasznot nyújtó tengerit³ és az elsőrendű magyar búzát.⁴

Magyarországon az állattenyésztés problémájának megoldása époly égetően sürgős, mint a gabonakérdése. A történeti áttekintésben láttuk, hogy régen, a 15. századtól a 18. századig a Nagy-Alföldön nagyon virágzott az állattenyésztés: Európa húskamrája volt az Alföld. Ma fordítva van: nemcsak sok külföldi ország, hanem Magyar«ország egyes részei, pl. a Dunántúl is felülmúlják az Alföldet e téren. Különösen a háború óta a szarvasmarha-, a sertés- és birkalétszám igen leszállt az Alföldön.⁵ Ez azért van, mert a nagyméretű állattenyésztésnek szükséges előfeltételei fokozatosan eltűntek. A népesség szaporodásával sok legelőt átalakítottak szántófölddé. A még meglévők községi tulajdont alkotnak, melyeket mindenki használ,

¹ *Gesztelyi Nagy*: id. munka, 196. 1.

² *Csergő K.*: id. munka, 92. 1.

³ *Károly R. dr.*: Az alföldi gazdálkodás reformja, Magyar Gazdák Szemléje, 1921. XXVI. 7—8. sz. 529—532. és 536. 1.

⁴ *Szakáts J.*: id. munka, 159—162. 1.

⁵ *Kaán Károly*: id. munka. 245—246. I.

de senki sem törődik a feljavításukkal. Ennek következtében egyre jobban kimerülnek, mindig kevesebb állatot tudnak eltartani. Továbbá a magyar falvakban és főleg a tanyákon kezdetleges az állategészségügyi szervezet, amelynek ellenőriznie kellene az állattenyésztést. Végül egyre nagyobbodtak az értékesítési nehézségek: a nagyméretű külterjes állattenyésztés, mely a gabonatermelés mellett az Alföld főjellemvonása volt, háttérbe szorult a külföldi verseny előtt, mely tömegesen és olcsón termel és szállít.

Az állattenyésztés terén is oly gyökeres átszervezés szükséges tehát, mint a növénytermelésnél. Az állattenyésztés azon ágait kell felkarolni, melyeknek jövőjük van, vagyis melyek intenzív módon oly árukat termelnek, melyekből a nagy országok keveset exportálnak, és melyek nem bírják a hosszú szállítást.¹

Ily cikk elsősorban a ló, amelyből ma is sok van még — aminek magyarázata egyrészt a magyar ősi ragaszkodása lovához, másrészt az alföldi közlekedési nehézségek. Felkarolandó a kis állatok tenyésztése: a sertés, juhászat, méhészet, édesvízi haltenyésztés és főként a baromfitenyésztés, mely utóbbi már szép eredménnyel meg is indult Magyarországon. Ide tartoznék továbbá a tejgazdaság, mely a közlekedő eszközök, tejfeldolgozó központok, bő legelők és megfelelő takarmánytermelés hiányában eddig nem hozott jelentős jövedelmet az Alföldön.

Ez új tenyészeteket azonban előbb szervezni kell. Dániában e célra ellenőrző és tenyésztő egyletek létesültek. Az előbbieknak hivatása tagjaiknál ellenőrizni az állatokat, hozamaikat, takarmányozásukat, egészségi állapotukat és megfelelő tanácsot adni a birtokosoknak. Az utóbbiak helyes eljárásmodok népszerűsítésével, állat- és istállókiállítással, törzskönyvek felfektetésével stb. támogatják a tenyésztést. Mind e munkákat a magyar falvakon és tanyákon a helyi gazdakörök és földművesegyletek végezhetnék.

Az alföldi állategészségügy² szervezésére is figyelmet kell fordítani. A tanyák e tekintetben teljesen el vannak hanyagolva. A járványos betegségek nagy pusztítást végeznek az állatok közt anélkül, hogy komoly intézkedés történnék ellenük. Ez állapoton okvetlenül segíteni kellene és minden tanyaközpontra a gazdakör terhére állata

¹ Kaán K.: A magyar Alföld, 246—258. 1.

² Gesztelyi Nagy: Magyar tanya, 186—187. 1. Meissner E.: id. munka.

orvost alkalmazni, ki vész esetén a helyi közigazgatási szervvel egyetértve azonnal megtenné a szükséges intézkedést a járvány leküzdésére. Hivatása lehetne még, mint Dániában, a tejtelepeknek, vágóhidaknak, piacoknak, konzervgyáraknak és a körzetében fekvő hasonló vállalatoknak ellenőrzése.¹

Ez általános áttekintés után lássuk részletesen azon tenyésztési ágakat, melyeknek Magyarországon jövőjük lehet.

A virágzó szarvasmarhatenyésztés jó piacot találhat tejtermékei — tej, vaj, sajt — számára a közeli nagy városokban, Budapesten és Bécsben, valamint a közeli ipari országokban.² Ez eredmény biztosítására először a legelők és takarmányszerelés kérdését kell megoldani és a fent említett egészségi ellenőrzést megszervezni. Ezenkívül a tenyésztőknek helyi szövetkezetekbe kell tömörülniök, melyek egy központi szervnek volnának alárendelve. Ez a Tanyák Szövetkezete lenne, mint ezt problémánk szociális vonatkozásának tárgyalásánál látni fogjuk.

Ily szervezés okvetlenül szükséges, mert ez az egyetlen út kiegyensúlyozott, ellenőrzött, minden tekintetben helyes termelés biztosítására, mely mind a termelőre, mind a fogyasztóra előnyös. A szövetkezet összegyűjtené naponként a tejet és a tejtermékeket a tanyákról, központjában kezelné és kellően előkészítve a szállításra eljuttatná a piacra.

Dániában jól szervezett tejszövetkezeteket találunk. Mindegyik egy-egy körzetnek áll szolgálatában, hol a tej összegyűjtését néhány körzeti kisbirtokos végzi, kik csekély díjazásért teljesítik e munkát. Minden szövetkezeti tagnak a telepre szállított tejet megvizsgálják és minősége és zsírtartalma szerint fizetik. Ekkor következik a tej kezelése és előkészítése a szállításra. A vajgyártás után visszamaradó lefölözött tejet, a beszállított teljes tej arányában visszaadják a termelőnek.³ A lefölözött tejet főként sertések etetésére használják, minthogy az nagyon alkalmas a szalonna minőségének föl javítására.

A dán tejszövetkezetek egyébként minőségileg megjavították

¹ C. Petersen: Service vétérinaire au Danemark, a «Danemark: l'Agriculture» c. munkában. 337. I.

² Károly R. dr.: id. munka, 531 — 532. és 536. 1.

³ L. P. Frederiksen: La production laitière au Danemark, «Danemark: l'Agriculture» c. műben, 252—253. 1.

az összes tejtermékeket.¹ Ezt az eredményt pedig elérték a tej ellenőrzésével, az általuk fizetett kedvező árakkal, a tanácsokkal, melyeket a helyi körzetek igazgatói — ezeknek tejjgazdasági szakiskolázottságuk és nagy gyakorlati képzettségük van — adnak a tagoknak; versenyek és kiállítások rendezésével és végül tökéletes feldolgozó munkájukkal. Így érhető, hogy 50 év alatt a tejátlag tehenenkint megkétszereződött, a vajátlag pedig háromszoros lett.²

Ily szövethozaték létesítése az Alföldön csökkentené a szállítási díjat és egyéb közbeeső költségeket és a tejtermékek sokkal nagyobb népréteghez jutnának el, aminek szociális és egészségügyi szempontból óriási hatása volna. Hasonló berendezések a Dunántúlon³ már igen biztató eredménnyel jártak.

A *baromfitenyésztésnek* különösen a tanyai lakosság szempontjából sok gazdasági és szociális előnye van.

Gazdasági szempontból a baromfitenyésztés igen fontos, mert ez az egyetlen termelési ág, mely az utóbbi évek gazdasági válságában is megőrizte határozott fejlődését mind a belső, mind a külföldi piacon.⁴ Míg Magyarország kivitele általában csökkent, szárnyaskivitele emelkedett. Más szóval e termékek elhelyezhetők a külföldön válság idején is, mihamarabb a kivitel eléggé meg van szervezve és alkalmazkodik a külföldi árakhoz. Ez úton tehát elszegényedett falusiak ezrei számára lehetne életlehetőséget biztosítani.

Kérdés azonban, vajjon a kedvező helyzet csak átmeneti-e, vagy pedig állandósul-e? Ha számításba vesszük a szárnyas- és főként tojáskivitelre szoruló nagy országokat, Angliát és Németországot, a mostani statisztikai kimutatásokból azt következtethetjük, hogy bármennyire iparkodnak is ez országok maguk ellátni szükségletüket, e szükségletük nagysága sokkal gyorsabban emelkedik, mint termelő-képességük. Anglia pl. 1929-ben a világ tojásforgalmának 38%-át foglalta le magának, Németország pedig 34%-át.⁵ Itt tehát óriási az eladási lehetőség, melyben Magyarország helyes kereskedelmi politikával tekintélyes részt biztosíthat magának.

¹ *L. P. Frederiksen*: id. munka 255—556. 1.

² «Le Danemark» 1935. 224. 1.

³ *Haan Károly*: id. munka, 248—249. I.

Ornstein L. dr.: A baromfitenyésztés és termékeinek nemzetközi jelentősége az «Alföld problémái»-ban, 65., 72. 1.

⁵ Dänemarks landwirtschaftliche Ausfuhr Dez. 1930. 36. 1.

A baromfitenyésztésnek egyéb fontos előnyei is vannak Magyarországra nézve.¹ A súlyos válság idején a magyar gazda nem rendelkezik elég forgótőkével beruházásokra. Ámde a szárnyastenyésztés nem kíván sem beruházást, sem lekötött tőkét; itt csak kis állatállományról van szó, mely termelési költségénél fölül jóval magasabb áron hamarosan eladható és mely egyébként is bármikor könnyen pénzé tehető.

Végül a tanyák speciális helyzete szempontjából Gesztelyi Nagy² szerint e tenyésztésben a tanyai lakosságnak különösen könnyű és szerencsés a helyzete. A tanyák izolált fekvése folytán a járványos betegségek okozta károk sokkal csekélyebbek, másrészt a szárnyasok ételmezése igen olcsó; a jószág az udvaron és a tanya körül kapargál» hat egész nap és ha kiegészítésül kap még csekély magot és hulladékot — ez elég.

A mondottak alapján könnyű a tenyésztésnek szociális szempontból való fontosságára következtetni.³ Minden birtkosnak, még a legkisebbnek s a legszegényebbnek is lehet néhány tyúkjá, ami tekintettel a belső és külföldi piaci helyzetre, némi pénzt hozhat neki.

Bár az utóbbi időben megkísérelték e jövedelmi forrást az Alföld számára is megnyitni és e célból nagy baromfivásárokat rendeztek az Alföld több városában⁴ — Kecskemét, Nagykovács, Félégyháza, Kiskunhalas, Orosháza, Makó, Kisújszállás, Békéscsaba — a baromfitenyésztés, ha eredményeit a külföldi példákkal vetjük egybe, Magyarországon még erősen fokozható. Ornstein⁵ szerint 1932-ben Dániában átlagosan 6-5 tyúk esett egy lakosra, az Egyesült Államokban 6, Hollandiában *j*, Magyarországon csak 27. E különbség még élesebbé válik, ha meggondoljuk, hogy a három első országban egy tyúk évenként átlagban 200 tojást ad, Magyarországon pedig csak 60—80 darabot.

A termelés emelésére előzetesen ki kell oktatni a birtkosokat.⁶

¹ Ornstein L.: id. munka, 77—78. 1.

² Gesztelyi Nagy: Magyar tanya, 185—186. 1.

³ Ornstein L.: id. munka, 64—65. 1.

⁴ Gesztelyi Nagy: Az Alföld, 28—30. 1.

⁵ Ornstein L.: id. munka, 84. 1.

⁶ Csergő K. dr.: Az Alföld problémája, 95—96. 1.

Meg kell őket tanítani a tyúkok lak helyes összeállítására, a tyúkok etetésére, a fajták kiválasztására, a járványos betegségek elleni védekezésre, a tojások osztályozására és csomagolására eladás céljából. Ha egyszer megkezdjük a nép ilyirányú oktatását, a következő elvek szerint kell, mint Urnstein¹ alapos fejtegetéseinek összefoglalásaként mondja, dolgozni. Látva a gazdának nehéz gazdasági helyzetét, nem lehet az egész tenyésztést egyszerre felforgatni és tőle azt követelni, hogy máról holnapra csak fajtyúkjai és modern berendezése legyen. Az első teendő lenne minden tenyészetben az állatlétszámot emelni. A berendezésen való változtatás nélkül bármely gazda 70—80 daraból álló tyúkállományát felnevelheti 90—100-ra. A fajtát illetőleg pillanatnyilag meg lehet maradni a parlagi tyúknál, mely keveset tojik ugyan, de ízletes húsa van, s kevés gondot és táplálékot kíván. Később a földművesegyesületek az állam támogatásával minden körzeti központban a mintagazdasággal kapcsolatban mintatenyészetet létesítenének, melyet a termelővel megismertetnek. Innen kapnák a termelők lehető alacsony áron a fajállatokat és a szükséges felszerelést. Vállalkozási kedvüket díjazással és berendezések átengedésével lehetne fokozni.

A tenyésztés fokozása és javítása azonban nem elégséges. Egy másik sürgős reform is szükséges. A baromfitermékek értékesítésének gyorsnak és biztosnak kell lennie. Mivel ezek esetünkben nem nagy tyúkászatból származnak, hanem ezernyi, az Alföldön elszórt kicsiny baromfiudvarból, az eladást csak egyesület tudja biztosítani. Dániában látunk rá példát. A szokásos tenyészet itt 50—100 tyúkból áll.² A kisbirtokosok észrevették, hogy érdekükben áll az együttműködés és megalakították egyesületeiket.³ Egyes szövetkezetek feladata a tojásokat összeszedni, ellenőrizni, meglámpázni, osztályozni, a megfelelő csomagoló helyre küldeni, ahonnan a bel- vagy a külföldi piacokra szállítatnak. Más szövetkezeteknek vágó berendezésük van, hol a baromfit levágás után osztályozzák és szakszerűen csomagolják az azonnali szállításra. E vágóhelyiségekkel hízoló berendezések is kapcsolatosak, hol a sovány állatokat feljavítják. Az állam szigorúan

¹ *Urnstein L.*: id. munka 78—80. és 86—89. 1.

² *Dänemarks landwirtschaftliche Ausfuhr*, 1931 XII. 32. 1.

³ *W. A. Kock*: *L'aviculture et la production avicole au Danemark*, a «Danemark: l'Agriculture» c. műben. 303., 312. 1.

ellenőrzi a baromfitenyészetek termékeinek minőségét, különösen a kivitelre szántakat.¹ E szervezet Dániának nagy tojáskivittelt biztosított: Öt év elegendő volt, hogy e valamikor szárnyas-importáló országból export-állam legyen.

E szövetkezetek megteremtése nem kívánna nagy tőkebefektetést és biztos jövedelmet nyújtana sok kisbirtokosnak.

Egy másik fontos üzemi ág volna a sertésenyésztés az Alföldön, főként szalonnakészítés céljából. Itt is sokat tanulhatunk Dániától.² A szövetkezetek és tenyésztő egyesületek útján megtanulta a dán kisgazda a fajta, a takarmányozás és az állategészségügy körüli tudnivalókat. Hosszú, fáradságos munka után a szövetkezeti vágók megtalálták a külföldi piacon keresett standard-árut, ennek előállítására készítették elsősorban az árkülönbözettel a kistenyésztőket. Az állam állatorvosaival minden vágásra kerülő állatot megvizsgált, sokszor szállítás közben második ellenőrzés is van.

A baromfi- és sertésenyésztésen kívül egyéb kis tenyészetek is igen hasznosak lehetnek a tanyai lakosságra. A magyar *birka*,³ melyet újra kezdenek az Alföldön terjeszteni, igen értékes jó húsnál fogva, gyapja pedig a háziipar céljaira volna használható.

A házinyúl tenyésztése is jövedelemmel járna húásával és gerez-nájával. Említsük itt meg a DéI-Spanyolországban *végzett* sikeres kísérletet. Terméketlen és bekerített területeken, melyek az állam tulajdonát alkották, házinyulakat engedtek szabadon, egymás mellé helyeztek, de hézagot hagyó kövekből alagjáratozatokat és üregeket készítettek az állatok számára, melyek itt védett tanyát találtak. Etetésük növényi hulladékokkal (répa, zöldség-neműek stb.) történt. A hálóval elfogott nyulakat azután értékesítették a környéknek szűkölködő lakosainál. Az alacsony árak mellett is az állam megtalálta számítását, mert a tenyészet évenként 2000 darabot tudott eladni és tartásuk kb. annyiba került, mint 50 birkáé. Miért ne lehetne az Alföld egyes silány területeit így kihasználni? Jó kerítés mellett e tenyészet nem

¹ Dänemarks landwirtschaftliche Ausfuhr, 1936 VI. 15—16. 1.

² K. M. Jensen, J. Jespersen, Holger Aersoe: L'élevage du porc et la production du lard, a «Danemark, l'Agriculture» c. műben, 276—279. és 283—284. 1.

³ Csérgő K.: id. munka, 99. I. Lásd továbbá Manko Béla: A magyar juh eredete, múltja és jelene, 1937., és dr. Schandl József: A juh és a kecske tenyésztése, 1928.

okozna kárt a földeken. Nem lehetne-e e tenyésztettel értékes élelmi forrást nyitni számos család számára?

A *méhészet* — főként a legelők javítása után és pillangós takarmánynövények termelése és akácok létesítése esetén — termelhetné a magyar piacon keresett mézet. Sok szegény földműves család így értékes cukortartalmú táplálékot találna, melyet ma a cukor drágasága miatt sokszor nélkülözni kénytelen.

Manapság sokszor felvetették a *halastavak* létesítésének szerencsés gondolatát. Így hasznosítani lehetne kevésbé termékeny területeket, különösen folyók közelében vagy oly helyeken, hol a bőséges altalajvizek nincsenek túlságosan mélyen.¹ Ez újítás azért is fontos volna, mert szaporítaná a párolgó felületet és ellensúlyozná az éghajlat szárazságát. Népszerűsíténé végül Magyarországon a tápláló hal-fogyasztást: a hal-népélelmező cikk lehetne.

A föld termékenységének fokozása.

Új területeknek művelhető tételére és összefüggő nagy területek termékenységének fokozására elsősorban *nagy vízműveket* kell létesíteni. Ezeknek kettős célja lehet: egyrészt az árvizek elleni védekezés, valamint a nedves földek kiszáritása, másrészt a szárazság elleni küzdelem mesterséges öntözéssel és új párolgó felületek létesítésével.

Az első csoportbeli munkákat már gróf Széchenyi terve is említi, sőt részben végre is hajtotta őket.

Az áradások ellen a folyók mellett töltéseket szokás emelni és a víz folyását úgy szabályozni, hogy a szomszédos területek védve legyenek. Magyarországon a háború előtti időben e módon 3,712.163 holdat mentettek meg² a mezőgazdaság számára.

Jelenleg azonban a helyzet kevésbé kedvező. Trianon megszüntette a régi Magyarország vízrajzi egységét és ez utóbbi kénytelen volt átengedni más országoknak a magyar folyók felső folyásait anélkül, hogy kötelezhette volna őket a magyar sikterületek biztonságát célzó legegyszerűbb szabályok betartására. Az új szomszédok kivágták a hegységek erdeit, még az eddig nagy gonddal kezelt véderdőket is, és ezzel nagy víztömegeket zúdítottak az Alföldre, melyek óriási áradásokat okoztak, minő pl. a Tisza vészes áradása 1925 karácsonyán.

¹ *Gesztelyi Nagy L. dr.*: Magyar tanya, 278. 1.

² *Gesztelyi Nagy L. dr.*: id. munka, 196—201. 1.

A háború alatt, de főként a háború után a forradalom, a kommunizmus, a megszállás és végül az ország megcsonkítása megakasztották a vízrendészeti munkák folytatását. Szükséges volna tehát azokat újra felvenni, hogy e hosszú megszakítás káros következményeit megszüntessük és az évről-évre növekvő vízkárokat megelőzzük.

A vízkárok megszüntetésére szolgálnak *ármentesítő társulataink*. De ezek nem elégségesek, mert nagy területek ki vannak véve intézkedésük alól, és a válság állandó pénzszűke és a hozzájárulások elmaradása miatt egy részük tértelenségre van kárhozthatva. Újjászervezni és kötelezőkké kellene tehát őket tenni és egy központi szerv ellenőrzése alá helyezni.¹

Egy másik nehézség itt az, hogy e munkák költsége annyira megterheli az érdekelt kisgazdákat, hogy az évi hozzájárulási összegek meghaladják a birtokos jövedelmét. Nagyobb érdekeltégi alapot kellene tehát a kiadásokra találni és fontolóra venni, hogy e munkákból az ipar és kereskedelem is hasznot húz; méltányos tehát, hogy a költségekből az is arányosan kivegye részét.²

Az áradás elleni küzdelemnél nem kevésbé fontos a túlságos nedves és mocsaras területek víztelenítése és alagcsövezése. E munkákkal nagy területeket lehet nyerni intenzív művelésre és sok munkanélkülinek foglalkozást adni.

A talaj túlságos víztartalma folytán jelentkező belvizeket vagy vadvizeket csatornákon mesterséges tavakba kell vezetni, honnan e víz szárazság idején öntözésre, legelők javítására és halastavak céljaira használható.³ A lecsapolással együtt a nyert területek bizonyos fokú befásításáról is kell gondoskodni, hogy megakadályozzuk hirtelen kiszáradásukat és ennek folytán elszikesedésüket.⁴

A mocsarak tőzegtermelésre is használhatók, mely mint tüzelőanyag, továbbá a műtrágyagyártásnál is értékesíthető. E területek gyékényt is szolgáltatnak, mely a háziiparban dolgozható fel.⁵

Mind e munkák, akár folyók szabályozásáról van szó, akár

¹ *Gesztelyi Nagy L. dr.*: id. munka, 199—205. 1. *Steuer György*: Tizenkét év a munkásügy szolgálatában, 103—107. 1.

² *Gesztelyi Nagy L. dr.*: id. munka, 199. 1.

³ *Gesztelyi Nagy L. dr.*: *Az Alföld*, 12—14. 1.

⁴ *Kaán Károly*: *A magyar Alföld*, 116—117. 1.

⁵ *Fényes Béla*: Szik-, homok- és tőzegjavítás. *Magyar Gazdák Szemléje*, 1921. XXVI. 7—8, 566—568. 1.

víztelenítésről, bőséges munkaalkalmat és így hatalmas eszközt nyújtanak a munkanélküliség leküzdésére. Az itt dolgozó kubikusoknak — Gesztelyi Nagy kitűnő javaslata szerint¹ — az így nyert területeből földet is lehetne adni munkájuk egy része fejében, ha úgy kívánják.

Eddig arról volt szó, hogyan kellene az áradásos, vízbő és mocsaras területeket megmenteni és javítani. Nézzük most az ellenkező, az Alföldön gyakoribb esetet, vagyis tekintsük a naptól kiszáritott területeket, amelyeken legfőleg kiégett legelőket vagy külterjes gabonaföldeket láthatni. A termelés újjászervezésére és belterjessé tételére, legelők létesítésére, az évi esőmennyiség rossz elosztásának és a nyári hőség ellensúlyozására több nedvességet kell a levegőbe juttatni mesterséges öntözéssel, a párolgófelület nagyobbításával és újraerdősítéssel. Ez utóbbról külön fejezetben is óhajtunk szólni.²

Egy évszázad óta sok vita folyt az öntözés és a párolgás kérdéséről, sajnos, kevés történt. Gróf Széchenyinek ezekre vonatkozó terveit nem valósították meg.³ Csak a legújabb időben indult meg komolyabban a munka.

Az érdekeltek megértésének és hozzájárulásának biztosítására az államnak gyakorlatilag be kellene mutatnia az öntözés kedvező hatásait, a földművesiskolákat ilyen készülékekkel ellátni, hogy a fiatalság megismerkedjék velük.⁴

A földek öntözésére Rohringer a meglevő vízrendszer felhasználását ajánlja szivattyúberendezéssel a partok hosszában vagy tavak létesítését duzzasztó gátakkal kisebb folyóknál.⁵ Wagner⁶ kidolgozta az öntözőberendezések részletes tervét a Duna mindkét oldalára vonatkozólag Budapest környékétől (Ráckeve) kezdve egészen a mostaniországhatárig, továbbá a Mátra- és Bükk-hegységek kisebb folyóira, végül a megásásra váró két csatornára vonatkozólag, amelyek közül javaslata szerint az egyik a Dunát és a Tiszát kötné össze, a másik pedig a Tiszát a Hortobágyon keresztül a Körössel. E nagy öntöző-

¹ *Gesztelyi Nagy L. dr.:* id. munka, 14—15. 1.

² *Kaán Károly:* id. munka, 101—118. 1.

³ *Kaán Károly:* Az Alföld problémája, 34—36. 1.

⁴ *Kaán Károly:* id. munka, 39. 1.

⁵ *Matolcsy Mátvás:* Agrárpolitikai feladatok Magyarországon, 73—74. 1.

⁶ *Wagner Gyula:* Az Alföld vízügyi problémája, «Az Alföld problémája» című műben, 142—143. 1.

berendezéseken kívül még a városok és az országutak melletti kerti öntözés jöhet szóba a talaj- és altalajvizek felhasználásával.

E terv teljesen végrehajtható, mondja Kogutovitz,¹ mert az alföldi artézi kutak percenként 3000 liter víztömeget is emelnek föl a mélységből. Ha pl. 10.000 holdnyi területet 30—40 milliméteres vízzel akarunk a száraz évszakban három-hetenként elárasztani, ehhez 125 kút volna szükséges 1000 liternyi vízszolgáltatással, azaz 80 holdra egy kút. Szükséges volna továbbá 500 km hosszú öntöző-hálózat 2000—3000 vízporlasztóval. Mindez egymillió pengőbe sem kerülne vagyis 100 pengőbe sem holdankint és nagyon emelné a termelést. Mindenesetre olcsóbb volna a csatornázásnál.

Ily öntözőberendezés eredményességének elengedhetetlen feltétele az öntözött földek intenzív művelése. Ez főként akkora terjedelmű kisbirtokon lehetséges, melyeket egy család meg tud művelni s melyen egy család meg tud élni. E szempontnak a tanyák kitűnően megfelelnek.²

Az öntözőberendezéseken kívül párolgó felületeket is kell teremteni. A halastavak, a csatornák, mesterséges medrek egyéb hasznuk mellett nedvességet is nyújtanak a környező földeknek. Tanulságos példa erre az, amit az 1928. évi rendkívüli nyári szárazság idején³ lehetett tapasztalni. Az Alföld területe és növényzete ki volt égvé, kivéve a nagy vízfelületek (mint a Tisza) közvetlen környékét, mely zöld maradt.

E munkák végzéséhez természetesen nagy tőke szükséges. Ezeket egészen vagy legalább nagy részben az államnak kellene vállalni. Pénzét az állam visszakapná vagy az érdekeltek évi törlesztése, vagy az állami jövedelmek és adók emelése útján. Ez természetes következménye a földek értékelésének.⁴

A föld termékenységének fokozására szolgáló munkák második csoportja a silány és terméketlen földeknek, a homoknak és sziknek javítását célozza.

Az Alföld nagy homokos területeinek nem szabad elvesz-

¹ Kogutovitz K. dr.: Az Alföld földrajzi leírása, «Az Alföld problémája» című műben, 15—16. l.

² Matolcsy M.: id. munka, 74—75. l.

³ Muraközy Dezső: A tanyai központokról, különös tekintettel Lakytelek és Szikra helyzetére. Magyar Róna, VI. 9. 1928. szept.

⁴ Kaán K.: Az Alföld problémája, 43—45. l.

niök a mezőgazdasági termelés számára. Értékesítésüknek két módja van.

1. Kecskemét és Nagykőrös homokbuckáin azt tapasztalták, hogy ezek különösen szőlő« és gyümölcsstermelésre alkalmasak. E terüs leteket ezért fel kell osztani kis birtokrészekre és így biztosítani inten-zív és szorgalmas kihasználásukat. A szőlős és gyümölcsstermelőket szövetkezetekbe kell tömöríteni, melyeknek raktárhelyiségük és cso-magoló központjuk, esetleg saját gyümölcskonzervgyáruk volna és közvetlenül a piacokra szállítának.¹

2. A futóhomokföldek és buckák mint legelők köthetők meg és használhatók legjobban. E célból észszerű fásítás, homoki növé-nyék ültetése, bizonyos műtrágyák (chilisalétrom, mészsálétrom) és öntözés volna szükséges. Ez úton jó legelőkhöz juthatna, melyeknek hasznosítása szintén szövetkezeti úton történhetné.²

A homokos földön kívül a szikföldek okozzák a magyar mező-gazdaságnak a legtöbb gondot. A szik a föld gyors száradása követke-zében jelenik meg. Megjelenése helyein előzőleg kiirtották az erdőket vagy kiszárították a földeket anélkül, hogy később öntözésről gondos-kodtak volna. A földek eleinte kitűnő termést hoztak; néhány év után a termés mindig kisebb lett, végül megjelent fehér kivirágzással a szik-só, mely nyáron fehér réteggént borítja a kőkeménységű, meg» repedezett földet, a nedves évszakban pedig feneketlen sárral, mivel az altalaja nem ereszti át a vizet. A múlt század végén Karcag határá-ban víztelenítés folytán 30.000 hold szikesedett el, hol azután az összes földművesek tönkrementek. Más helyeken is voltak hasonló esetek.³

Aggasztóvá teszi a helyzetet, hogy a szik rohamosan terjed.⁴ Néhány évtizeddel ezelőtt még csak 300.000 hold felvett szikes föl-dünk volt, most már 1,300.000 hold az összes szik, és ebből a földé művelésügyi minisztérium megállapítása szerint 800.000 hold a rossz (szódás) szik.⁵

¹ *Fényes Béla:* id. munka, 565—566, 568. 1. *Gesztelyi Nagy:* Az Alföld, 15—16. 1.

² *Fényes Béla:* id. munka, 565., 566., 568. 1. *Csergő K.:* Az Alföld problémái, 85—86. 1.

³ *Kaán K.:* A magyar Alföld, 31—32. és 118—119. 1.

⁴ *Gesztelyi Nagy:* id. munka, 10—12. 1.

⁵ Közgazdasági Enciklopédia. IV. köt. 745. 1.

Először meg kell kísérelni visszaszerezni a mezőgazdaság számára a sziktól már megtámadott, de még menthető területeket. A többiekből halastavakat lehetne csinálni vagy más célra fölhasználni.

Magánemberek, földműves kamarák és állami intézmények már régóta kutatják a szikes területek javításának módját¹ és a következő eljárásokat javasolják.²

1. Nagy öntözőberendezések létesítése. Az öntözővíz állandó nedvességben tartaná a földeket és kioldaná az ártalmas sókat. E módszer nem igen általánosítható, mert nagyon költséges.

2. Thessedik a 18. században szép eredményeket ért el a szikes földnek meszes földdel való keverésével. Ujabbán felújították ezen eljárást, a cukorgyárak mészsapját használva a keverésre. Szentannaynak hosszú tapasztalatokon alapuló számításai szerint nemcsak a befektetés költségei térülnek meg két év alatt, hanem 207-64 pengő jövedelemre is lehet számítani holdankint.

3. Legújabbán amerikai szántógépekkel dolgoznak; ezekkel jobban felforgatják a földet és lehetővé teszik a víz leszűrődését és elraktározását.

4. A fásítás is szép eredményeket hozott helylél-közzel részint a nagyobb nedvességgel, melyet a talajnak közvetít, részint a gyökéretnek a talajban végzett, eddig még teljesen nem ismert működésével.

E munkák is legkönnyebben és legsikeresebben szövetkezeti úton végezhetőek, mely esetben a hatóság, vagy a földművesegyletek az egyes körzetek központjában minta-javítótelepet szerveznének. Küzdényi Szilárd odáig megy, hogy vándor-berendezések felállítását javasolja, melyek egy földterület megjavítása után más területre mennének át.³

Kaán⁴ terve szerint az államnak is részt kellene vennie a szik elleni küzdelemben, olcsó kamat mellett nyújtott hosszú lejáratú hitelekkel, a szükséges eszközök és anyagok kedvezményes fuvardíjaival, a javító munkákra kivetett mérsékelt adókkal, végül a megjavított területek végleges adókulcsának késői rendezésével.

¹ Kaán K.: id. munka, 130—131. 1.

² Gesztelyi Nagy: Magyar tanya, 177—178. 1. Fényes Béla: id. munka, 563—565. 1. Kaán K.: id. munka, 120—128. és 52—33. 1.

³ Küzdényi Szilárd: Magyar Gazdák Szemléje, 1921. 570—571. 1.

⁴ Kaán K.: id. munka, 129. 1.

A magyar föld termékenységének fokozására végül még egy fontos teendő van: *abba kell hagyni a régi kizsároló talajművelést és helyette jobb eljárásokat alkalmazni.* Itt sürgősen kell intézkedni, mert a szakértők megállapítása szerint az alföldi szántóföldek egyre jobban kimerülnek, ami a terményeknek a mennyiségén is, minőségén is meglátszik. Sok, valamikor jó föld, alig hoz tulajdonosának valami hasznot.¹

Ezt az állapotot az eddigi túlságos egyoldalú termelés² idézte elő. Láttuk, hogy az alföldi gazda majdnem kizárólag gabonát és tengerit termel. Termékeit alkalmilag eladja, biztosítja kenyérét és sertése felhízolásával szalonnját, mely nélkül nem lehet el.

Az említett növények állandó termelésével a föld csökkenő termőereje egyáltalán nem pótlódik. A gazda nincs abban a helyzetben, hogy műtrágyát vásároljon, az állatállomány fokozatos el-tűnésével pedig istállótrágyája is kevesbedik, nem is említve, hogy c? trágyából sokszor tüzelőt kell készítenie, tekintettel arra, hogy Trianon a régi Magyarország szénbányáinak tekintélyes és erdeinek legnagyobb részét lekapcsolta és az így megdrágult tüzelőanyagot nem tudja megfizetni.

Ha késlekedünk a talajkimerülés orvoslásával, nem tudjuk e romlást megállítani. A magyar föld megmentéséről van szó. Változatos és intenzív művelést kell behozni, amilyenről fentebb szoltunk. Újraerdősítés szükséges a talajnedvesség biztosítására és a lakosság-nak tüzelőanyaggal való ellátására. Közlekedő eszközökről kell gondoskodni. Meg kell tanítani a gazdát a földnek mélyebb és gondosabb művelésére. Végül fokozni kell a föld termőerejét istálló-, zöld- és műtrágyával.³

A probléma annyira országos és fontos, hogy az államnak törvényes felhatalmazást kell adni a szigorú közbelépésre, hogy minden hiba kiküszöböltesék.⁴

A talajkimerüléssel kapcsolatban érdemes itt megemlíteni a

¹ *Kaán K.*: A magyar Alföld, 215., 216—218. 1.

² *Kaán K.*: id. munka, 215., 210—212. 1. *Gesztebyi Nagy*: Magyar tanya, 187. 1.

Károly R. dr.: Az alföldi gazdálkodás reformja. Magyar Gazdák Szemléje, 1921, XXVI. 7-8. 527—528. és 556. 1. *Csergő K. dr.*: Az Alföld problémái, 82—83. 1.

⁴ *Kaán K.*: id. munka, 213. 1.

*Hortobágy problémáját.*¹ Debrecen törvényhatósági városnak két nagy természeti kincse volt: a 59.337 holdnyi Hortobágy és igen régi nagy erdősége. A nemtörődomség, az önzés, a személyi érdekek egyedüli keresése eltékozolták e két kincset. A Hortobágy ma csak kiszáradt óriási legelő, mely már a most ott folyó külterjes állattenyésztésnek sem felel meg. Mindenki a legnagyobb hasznot akarta belőle húzni befektetés nélkül és a város féltve önkormányzatát, mindig visszautasította az állam segítő szándékát, melyet már a háború előtt és azóta is bőségesen felajánlott mind a Hortobágy, mind az erdők ügyében.

A probléma, melyről itt szó van, nemcsak gazdasági, hanem szociális jelentőségű is. Bíró számítása szerint a Hortobágyon még 1920-ban is 42% jó vagy átlagos minőségű szántóföld volt és 58% közepes minőségű. Szentannay számítása szerint a még termékeny területen 12.000 telepest lehetne elhelyezni. Itt tehát néhány virágzó falut lehetne telepíteni termelésre alkalmas mezőn, mesterséges öntözéssel a debreceni piac közelében. A nagy erdőség is munkát tudna adni sok munkanélkülinek.

A Hortobágy után, mely — sajnos — nem egyedülálló eset az Alföldön, talán hasznos lesz Dániára tekintenünk és vizsgálunk, hogyan gyógyította ez az ország a hasonló bajokat.²

Néhány évtizeddel ezelőtt a dán talajnak 20%-a, azaz 800.000 hektár pusztaság volt. Főként Jütland nyugati és központi fekvésű síkságán. Manap e parlag terület négyötödrésszel kisebb lett és egész Dániának csak 4% terméketlen területe van.

A középkor kezdetéig Jütlandot nagy, főként tölgyes erdők borították. Rendszertelen irtások azonban kitették a területet a nyugati szeleknek, melyek a földet kiszáritották és a régi erdőt átalakították erikás területté. Hasonló átalakulást találunk az Alföld egyes részein is.

Később ismételten megkísérelték e területek művelését és telepítését, de hasztalanul. A jütlandi közlekedő utak siralmas állapota, a márgabeszerezés nehézsége és a szél pusztítása meghiúsított minden kísérletet.

¹ *Haán K.*: id. munka, 270—287. 1.

² *L. Niels Basse*: Défrichement des terres, a «Danemark: l'Agri-culture» c. műben, 169—171., 176—183. 1.

1866-tól kezdve azonban szerencsés átalakulás indult meg. Ezen év folyamán Enrico Dalgas alezredes a «de danske Hedeselskab» nevű társaságot alapította a pusztaságok beültetésére, hogy e nagy területet megmentse. A társaságnak e célból nagyarányú tevékenységet kellett kifejteni; e tevékenység egyes pontjai: útépítés, márga-termelés, fásítás, víztelenítés, öntözőberendezések, új talajmívelő eljárások, rétek javítása és az ezekre vonatkozó tudományos kutatások.

A puszták beültetésére alakult főntebb említett társaság magántársulat, melynek mindenki tagja lehet, ki ez országos hasznú munka iránt érdeklődik és bizonyos évi tagdíjfizetésre kötelezi magát vagy egyszersmindenkorra 100 koronát fizet. Az állam jóváhagyta a társaságot, megbízta bizonyos munkák ellenőrzésével, támogatja államsegélyekkel és hitelekkel.

A telepesek támogatására és szervezésére 1906-ban megalakult a «Hedebruket» nevű társaság, mint a pusztaságok beültetésére alakult dán társaságnak fiókja. Harminc év fennállása alatt e társaság 2,890.000 korona államsegélyt kapott; így 75.062 hektár földet tudott telkesíteni, azaz 3.753 húszholdas kisbirtokot létesíteni.

Ezen fölül 1908-tól kezdve 100—300 koronáig terjedő egyszeri segélyt kapott minden egyes pénz nélküli telepes, ki házat akart magának építeni a puszta területen és beigazolta, hogy a sikert biztosító tulajdonságokkal rendelkezik.

A puszták beültetésére alakult társaság tevékenysége, mint láttuk, sokféle munkát ölel fel.

Először is kezelnie kell a tulajdonában lévő 10.000 hektárt és ellenőrizni a 80.000 hektárnyi kisbirtokot, mert minden kisbirtokos, aki meg akarja javítani homokos földjét, a *Hedeselskab* írásbeli ajánlatára az államtól kölcsönt kaphat, ha az átalakító munkákat a társaság ellenőrzése alá helyezi.

A társaságnak foglalkoznia kell továbbá utak építésével, mélyen dolgozó, speciális nagy ekék vásárlásával és a márga-munkákkal. Ez utóbbiaknak kiváló fontosságuk van a talaj javításában és teljesen a társaság vezetése alatt állnak. Felkutatja ezért a márga lelőhelyeit, kitermeli a márgát, és iparvasúttal vagy teherautókon a földekre szállítja. A fuvar költségek 7%-át az állam viseli.

A puszták beültetésének egyik fontos módja azon területek

fásítása, melyek szántóföldi művelésre nem alkalmasak. Az erdősítés épület- és tűzifát szolgáltat és egyúttal szélfogókat a mezők és kertek védelmére. E célból egyes erdők «véderdő» jellegűek, melyeket nem szabad kitermelni és melyek élő sövényvel vannak összekötve. A társaság csemetekerteket is tart fenn az erdősítés előmozdítására. A csemetéket értékük $\frac{2}{3}$ részén bocsátja a gazdák rendelkezésére, kijelölik számukra a kiültetés megfelelő helyeit és ellenőrzik az ültetés munkáját.

Végül a társaság olcsó áron elkészíti a márgaelhelyezésre, víztelenítésre és öntözőberendezésre szükséges terveket és műszaki segítséget nyújt végrehajtásukhoz. A végrehajtás maga a tulajdonos dolga. Az állani is támogatja e munkákat segítyekkel, közvetlen vagy közvetett kölcsönökkel a társaságnak nyújtott segélyösszegekből.

E munkák már szép eredménnyel jártak: szabályozták a folyóvizeket, víztelenítettek sok földet vízlevezető árkok ásásával, alagcsövezéssel vagy szivattyúberendezéssel, melyet régen szélmalmok, ina azonban elektromos vagy robbanó motorok hajtanak. Sok öntözőcsatornát is ástak.

A társaság tudományos kutatást is végez főként a mocsarak, rétek és tavak észszerű hasznosítására. Ez igen fontos a fű- és szénatermelés szempontjából, mert gyakran a tőzeg kitermelése után jó réteket lehet kapni ugyanazon a helyen. E területek hasznosítására vonatkozó kutatásban a társaság két eljárást követ: vagy kisebb kísérleti telepeket állít fel egy vagy fél hektár nagyságban, hol tehát kicsinyben folyik a kutató munka; vagy pedig nagyobb területeket vásárol meg, hol azután lehetőség van a kutatásoknak nagyban, széles alapon való megszervezésére. A társaság munkája, karöltve az állam és a földművesegyletek kísérleti telepeinek tevékenységével egy emberöltő alatt a dán mocsaraknak már felénél nagyobb részét tett? művelhető földdé, az erre vonatkozó eljárási módok pedig mindinkább tökéletesebbek lesznek.

A gyakorlati eredmények valóban meglepők, miről személyesen volt alkalmunk meggyőződni. Láttunk magánbirtokokat, melyek 6—7 évvel ezelőtt még terméketlenek voltak. Az erika elégetése után mélyen megforgatták a földet, összekeverve így a különböző földrétegeket, melyekhez márgát és műtrágyát is keverték. E kezelés után a földek ma bőven teremnek. A szép legelők mellett vannak

különösen jó termést adó burgonyaföldek, továbbá cukorrépa-, gabona- és takarmányföldek stb. E változatosság mindenütt megtalálható, akár 550, akár csak 22 hektár nagyságú gazdaságról van szó.

A Hedeselskab tulajdonában lévő földeken csak újraerdősítő munkák folynak. Főként fenyőt ültetnek, mégpedig vagy egyszerűen az erika közé — ami igen lassú eljárás — vagy pedig előzetesen mélyen megforgatott földbe. Dombos vagy köves területen hegyi fajtákkal kezdik az ültetést, hogy a talajt előkészítsék. Ilyként a régi pusztaság helyén szép erdők fejlődnek, melyek megtörik a szél erejét és kedvező hatással *vannak az éghajlatra*.

Mindezen munkáknak országos szempontból elsőrendű fontosságuk van. Néhány számadat fényesen igazolja ezt. 1860-tól 1925-ig a lakosság a szigetek mezőségein 25—30%-kal emelkedett, a jütlandi pusztás területeken pedig 100%-kal. Az 1904-től 1916-ig terjedő 12 évi időszakban a szigetek földadója kb. 40%-kal, a pusztaság területeken pedig 70%-kal emelkedett. Végül kiszámították, hogy a pusztákon alakult gazdaságok kb. 10%-ának, számszerint 620 kiss és nagyüzemnek adóját s azt találták, hogy az évi adóösszeg meghaladja a Hedeburgetnek juttatott évi államsegélyt.

Északi Jutland nagy mocsarainak lecsapolása és művelhetővé alakítása szintén megkezdődött. Ezt a munkát a háború után az állam vette a kezébe, hogy a munkanélkülieket foglalkoztassa, és hogy e mocsaras területekből termékeny síkságot nyerjen földkiosztásra. A munkát vízlevezető csatornák ásásával kezdték meg, melyeket egyre mélyítettek. Egy-két évre rá jöhet a márgával való kezelés, a mély szántás, azután lucernával való bevetés, amely után a rendes művelés következhetik. Az utóbbi állapotban levő földeket az állam bérbé adja ki, részint tejszövetkezeteknek fiatal, egészséges fajállatok tenyésztése végett, részint kisbirtokosoknak burgonya és konyhakerti növények termelésére; e birtokosok természetesen állattenyésztést is űznek. Az új területet az állam az egész évben járható utakkal is behálózta.

Nagy vonásokban vázoltuk Jutland fejlődését. Teljesség kedvéért hozzá kell még fűznünk, hogy ez az átalakulás összeesik az egész ország technikai, gazdasági és ipari kifejlődésével, az útrendszer kiépítésével. Ez is bizonyítja azt, amit már mondtunk: az ily nagyszabású reformnál nem szorítkozhatunk a problémának

csak egy oldalára, hanem az összes szükséges intézkedéseket meg kell tenni, hogy reformjaink végrehajtásával valóban tartós eredményeket érjünk el.

A termelő eszközök megjavítása és mintagazdaságok berendezése.

A talaj termékenységének teljes mértékben való kihasználásán hoz a gazdának szüksége van az intenzív művelés eszközeire. A kisgazdák és a tanya lakói szövetkezeti úton szerezzék be a mezőgazdasági gépeket, műtrágyát, vetőmagvakat stb. Dániában¹ a mezőgazdasági gépek igen el vannak terjedve; a szigeteken a tulajdonosok 40%-a használ aratógépet és 70%-a cséplőgépet.

A gazda ezeket az új eljárásokat csak buzdítás és rávezetés után fogja használni: üzemi verseny, ellenőrzés, könyvvezetés és főként az vezeti őt rá az új eszközök és eljárások elfogadására, ha saját magának van alkalma e reformok gyakorlati hasznáról meggyőződni. Minden tanyaközpontban az iskola mellett mintaüzemnek kellene lennie, melynek kétségkívül nagy hatása volna a környék termelésére.²

Ezért az Alföld mezőgazdasági kamarái felvetették az eszmét, hogy a községekben már létező mintauzemeket vidékenként egyesíteni kellene ú. n. «Versuchsring»-ekbe és később ilyeneket a tanya-vidéken is felállítani. Ezeknek az élén egy szakértő állana, aki szervezné és igazgatná őket és kinek dolga volna a gyakorlati eredmény ellenőrzése és a különböző helyiközpontokban szerzett tapasztalatoknak másutt való fölhasználása.³

Az újraerdősítés.

Trianon az ország szétdarabolásával gyökeresen megváltoztatta az erdőviszonyokat.⁴

Magyarország, mely valamikor oly gazdag volt erdőkben — nagy területének 25%-a erdő volt — egyik napról a másikra fa-

¹ *A. Christensen*: Outils et machines, a «Danemark, l'Agriculture» c. műben, 158. l.

² *Károly R. dr.*: id. munka, 536. l.

³ *Gesztelyi Nagy dr.*: Magyar tanya, 275—276. l. L. *Kaán Károly*: Magyar Alföld, 133—134. l.

⁴ *Béky A.*: Az alföldi erdősisítés, fásítás akadályai, az «Alföldi gazdálkodás» c. műben, 53—57. l.

importáló ország lett. Csonka-Magyarország területének csak 11.8 százaléka erdő.

Ez valóban alacsony százalék, ha összehasonlítjuk más európai ország adataival. Az erdőségek nagysága Finnországban a terület 63%-a, Svédországban 47.6%, Luxemburg nagyhercegségben 30.6%, Belgiumban 17.7%, Spanyolországban 16.9%; csak a kimondottan tengeri éghajlatú országoknak, mint Hollandiának (7.6%) és Dániának (9%) van a mai Magyarországnál kevesebb erdeje.¹

Még kedvezőtlenebb kép tárul elénk, ha az erdők eloszlását vizsgáljuk. Az ország északi részében 22.7% van erdőnek felvéve; itt azonban megjegyzendő, hogy e szám igen magas, mert bele vannak számítva nagykiterjedésű pusztaságok, hol nem terem fa. A Dunántúlra már kisebb az arányszám: 16.1%. Az Alföldön pedig alig van már erdő. A hivatalos statisztika szerint 4.3% volna az erdősített terület; Kaán azonban csak 3%-ot fogad el.

Sajnos, még ennek a kis százaléknak eloszlása sem felel meg az éghajlati és gazdasági szükségleteknek. Az állam érdeklődés-hiányból soká nem állt az újraerdősítő mozgalom élére. A többi tulajdonosok is közös irányító eszmék és hozzáértés hiányában inkább ellene voltak e mozgalomnak. Az a kevés birtokos, ki ez irányban dolgozott, előzetes terv és a szükséges elemi erdészeti ismeretek nélkül végezte munkáját.

Csodálatos kép bontakozik ki tehát előttünk: hatalmas síkság határozottan szárazföldi éghajlattal, körülveve a Kárpátok erdős hegyláncával, magán a síkságon pedig nincs erdő, nincs fa, nincs fásor, nincsenek bokrok és sövények.

*Vájjon e nagy terület mindig ilyen sivatagszerű volt-e, mint ma?*²

Mikor a magyarok a 9. században elfoglalták új hazájukat, a mai Magyarországot, nagykiterjedésű, érintetlen erdőségeket találtak rajta nagy legelők, nedves síkságok és homokos területek mellett.

Kaán, az Alföldre vonatkozó kérdések kiváló szakértője sok egykorú történeti adattal, helységek és községek — Nagykőrös, Szarvas stb.³ — nevével igazolja, hogy valamikor Magyarország

¹ Frost: Die holländische Landwirtschaft, Le Danemark, 1936. 68. 1.

² Kaán K.: A magyar Alföld, 15—23. 1. Kaán K.: Az Alföld problémája, 48—49. 1. Kazal Zs.: A magyar mezőgazdaság története, 39—40. I.

³ Nagykőrös város kőris erdeitől, Szarvas vadjaitól kapta nevét.

minden részében voltak nagy erdők. Lassankint azonban kevesebb lett a fa. A magyarok pásztornép voltak, széles kiterjedésű területekre volt tehát szükségük nyájaik számára; ezért kivágták a fákat, s tűzifának használták. A legelő állatok is nagy kárt tettek az erdőkben.

A fejlődés további során pásztorból állandó lakásává lett a magyar és földet kezdett művelni. Az erdőknek ismét hátrálniuk kellett, most a kezdetleges, külterjes mezőgazdaság elől. Amily mértékben emelkedett a lakosság száma, oly mértékben kevesbedtek a fák; ha azonban háború, vagy elemi csapás megtizedelte a lakosságot, az erdőség megint terjeszkedett.

Az Alföld eleinte, a történt erdőirtások ellenére, nem vesztette el erdeit. IV. László 1279. évi privilégiuma szerint az Alföld még nagyrészt sűrű erdővel van borítva. 1363. évi oklevél szerint Cegléd, Nagykőrös és Kecskemét között nagy kiterjedésű tölgyes erdő van. 1461-ben Hunyadi Mátyás még a Hortobágy erdejéről beszél.

Ebben az időben a magyar Alföldet paradicsomhoz hasonlították: zöld, virágos mezők, gazdag falvakkal tarkítva, körülöttük szántóföldek, kövér legelőkkel, nagy erdővel, melyek a nyári hónapokban is biztosították a levegő nedvességét, üdeséget.

Ezt a paradicsomot változtatta először a tatárok pusztítása, majd a másfél százados török hódoltság pusztává: az erdők legnagyobb része eltűnt, a föld megindult és elhomokosodott, a folyóvizek rendezetlenné váltak. Ekkor kezdte magára öltetni az Alföld azt a szomorú, mocsaras, bozotos és a szelektől söpört száraz pusztasági képet, melyet a külföldi utazók e szavakkal jellemeznek: «solitudines horridae, tristis faciès».

Hogy az Alföld visszanyerje egykori termékenységét, mindenek előtt erdősíteni kell.

Jól átgondolt és rendszeresen végrehajtott erdősítés gyökeresen megváltoztatná a mostani kedvezőtlen éghajlati viszonyokat és átalakítaná ekként az egész alföldi életet/

Az Alföldön három csapás nehezíti meg az intenzív termelést:

¹ Kaán K.: id. munka, 140—151. 1. Steinecker F. dr.: Községpolitika, 122—125. 1.

a szelek, a szárazság és az aszaló hőség. E csapások szomorúan kiegészítik egymást az Alföld tönkretetésében.

Az északnyugati szelek akadály nélkül tombolnak végig a síkon, összetépik, kiszakítják a növényzetet, leverik a virágokat és gyümölcsöt, elviszik a nedvességet, homokfelhőket vernek föl, melyek eltemetnek, kiszáritanak, tönkretesznek mindent. E viharok erejének megtörésére ültessünk erdőket, fákat, bokrokat, fasorokat és fasövényeket, ültessük a szél járásával szemben és a szél minden esetre gyengülni fog. Minél magasabbak és sűrűbbek lesznek az erdők, annál jobban szolgálnak e célra. Kombinálni kellene őket oly fasorokkal, melyek éket alkotnak a szél irányával szemben. Így 500 méteres sávon az erdő mögött a szél nem éri el eredeti sebességét.

A második kártékony éghajlati tényező a szárazság. A földrajzi részben már szó volt róla. A tartós nagy szárazság következtében a talaj elhomokosodik és terméketlen lesz. Ennek is ellenszere az erdősítés. Az erdők szabályozzák az esők egyenletes és kedvező eloszlását: a szélről hajtott nedves levegőtömegek az erdők föléemelkednek, ott lehűlnek és mint eső, lecsapódnak. E vonatkozásban azonban az erdők főhaszna abban rejlik, hogy visszatartják és megőrzik a nedvességet, az esők vizét. A fák gyökerei lehatolnak a talajba, megporhanyítják a földet, úgy hogy a víz könnyebben leszivárog. Az erdőtalajt moha, apró növények és hullott levelek borítják, ezek visszatartják a vizet, mely különben elfolyna. A párolgás is kisebb az erdőben, mert hűvösebb a hőmérséklete. Végül az erdők miatt a szelek nem tudják elhajtani a párákat és így a harmatképződés biztosítva van. Kaán szerint «az erdő, mint egy szivacs, tartja a nyirkosságot és a lassú, párolgással javítja az erdővel nem fődött részek páras szegény levegőjét».

Hátra van még a harmadik kártékony tényező, a nyári aszaló hőség. Mivel a nap erejét semmi pára sem gyengíti, az egész növényzet kiég. Ez ellen is egyszerű és hatásos orvosság az erdősítés. Tapasztalatból bizonyított tény ugyanis, hogy az erdők csökkentik a hőmérséklet kilengését. Ezt a határt különösen nyáron lehet észlelni; az erdők ekkor 7—4 fokkal szállítják le a hőmérsékletet.

Az erdősítés tehát az éghajlatra való hatásánál fogva megjavítana az Alföld termékenységét.

Ezen kívül azonban a fásítás egyéb tekintetekben is javítaná és könnyítené az alföldi gazda életét és munkáját.

A fának árnyéka van. Micsoda jótétemény ez oly földön, mely állandóan ki van téve a nap aszaló sugarainak! Ember és állat egyaránt kipihenheti magát a hűs árnyékban; alattuk a kerti növények is fejlődhetnek, ágaikon madarak fészkelhetnek és pusztíthatják a káros rovarokat.

Egy kis erdő a tanya közelében szállíthatná az oly drága haszon- és tűzifát, holott ma sokszor trágyát és szalmát égetnek, s ezzel a föld termőerejét fogyasztják.

Maga a lakóház is védelmet talál a fák alatt a nap és szél ellen, az egész táj szebb, kiesebb, egészségesebb lesz.

Észszerűen végrehajtott fásítás szép mellékjövedelemmel is kecsegtethet: akácfasor vagy kerítés pl. nemcsak szélfogónak felel meg, hanem megköti a földet is és módot nyújt méhészetre.

Fontos hasznot nyújtana az újraerdősítés kereskedelmi mérlegünkre gyakorolt hatásával, mely az utóbbi években nagyon megbillent a tömeges faimport következtében.

Még egy rendkívül életbevágó szerepe van az újraerdősítésnek, nevezetesen részt vesz a tüdővész elleni harcban. A levegőt elrontó homokfelhők karöltve a szárazsággal, a hőséggel, növényhiánnyal, valamint a lakosság elhagyatottságával és egészségtelen életével okozák a népnél a tüdővész pusztítását. Az erdősítésnek itt is jó eredménye volna, mert felfrissíti a légkört, minthogy sok oxigénnel látja el az esetleg romlott környékbeli levegőt. Az Alföld erdősítése hasznos és sürgősen szükséges.

Sajátságos, hogy az Alföld erdősítésének még mindig vannak ellenzői.¹ Okoskodásuk a következő: nem lehet termékeny talajon erdősíteni, mert ez káros volna a mezőgazdaságra; tehát csak a homokos és szikes talajok maradnának e célra, azokon pedig semmiféle növény, tehát a fa sem tud megélni. Hol erdősítsünk tehát?

A felelet egyszerű: senki sem akarja erdősíteni a termékeny területeket; az ezeken végrehajtható reform csak útszéli fasorok és helyenkint facsoportok létesítése volna magának a mezőgazdaságnak is érdekében. A terméketlen területekről hiba volna azt tartani,

¹ Kaán K.: Az Alföld problémája, 50—52. 1.

hogy a fák nem tudnak megélni. A tapasztalat az ellenkezőt bizonyítja. Sőt továbbmenve, azt mondhatjuk, hogy ez az egyedüli mód e területeknek a termékenységet visszaadni.

Hogyan valósítsuk meg a gyakorlatban e tervet? Vannak már bizonyos kiinduló pontok e munkára,¹ vannak kidolgozott tervek reá — az első 1841-ből, gróf Széchenyi Istvántól származik —, csak az a baj, hogy e terveket eddig nem hajtották végre. Vannak már tapasztalatok is e téren; tudjuk, hogy az akác, az Alföldnek ez az igen elterjedt fája, jól megél *ezen* a földeken, a szegényeken is; megköti és jól előkészíti a talajt; fáját könnyű feldolgozni és különösen megfelel utak szegélyezésére és a tanyák és földek megvédésére; igaz, hogy nem jöhet számításba nagy erdősitéseknél és már megkötött talajok feljavításánál. Tudjuk azt is, hogy jó eredményeket értek el nyárfának, fűzfának és eperfának ültetésével is. A fenyő is, bár eddig még ritka az Alföldön, kiválóan bizonyult már megkötött, homokos talajoknak értékesebb fajok részére való alkalmassá tevésére.

Az *Országos Erdészeti Egyesület*² felkarolta a fásítás eszméjét tanulmányokkal, propagandával, faiskolákkal és gyakorlati kísérletekkel.

Az első általános intézkedést, sajnos, csak elméletit, az 1923. XIX. t.-c.-ben találjuk, mely kifejezi azt az óhajt, hogy minden gazdaság maga lássa el magát a szükséges csemetékkel és sürgeti fasorok ültetését a szél ellen. Sajnos, ezt a törvényt nem hajtották végre. Legújában azonban hosszú hallgatás után a kérdés ismét napirendre került,³ amennyiben 1935-ben új erdőtvényt szavaztak meg. Ez egész sor állami kedvezményt helyez kilátásba az erdőmunkákra. Nevezetesen biztosítja a munkák ingyenes és szakszerű vezetését, ingyen szállítja a csemetéket és magvakat; kivételes esetekben az ültetés költségeit is vállalja vagy kezeskedik értük; végül *jo* évi adómentességet állapít meg a beerdősített területek után. Az 1935—*jó*. évi költségvetés egy külön tétele intézkedik 35 fiatal erdőmérnök alkalmazásáról az Alföld újraerdősítő munkáinak vezetésére, valamint egy oly füzet szerkesztéséről és terjesztéséről, mely-

¹ Kaán K.: Az Alföld problémája, 151—152. és 137—139. 1.

² Kaán K.: Az alföldi erdőtelepítés kérdése. Magy. Gazd. Szemléje. XXVI. 7—8. sz. 521—523. 1.

³ Béky A.: id. munka, 53. és 57. 1.

ből erdősítő magánszemélyek elsajátíthatják az e munkára szükséges ismereteket.¹

Szeged városa saját kezdeményezéséből intézkedett ez irányban.² Földjeinek bérbeadásakor kötelezi bérlőit, hogy parcellájukat eper-, akác- vagy nyárfával övezzék, és hogy udvarukban is ültessenek fákat. E példa hatása alatt sok földbirtokos megkezdte a faültetést. Ez eljárásnak örvendetes eredménye, hogy Szeged város határában nincs már futóhomok, és hogy 75.742 holdnyi területén 7490 hold erdő van. Az erdők szakszerű vezetésére a város az államot kérte fel, s az állam Alsótanyán erdőőri iskolát is állított.

Ez mindenestre szép kezdet, de nem elegendő. Szükséges volna sürgősen és rendszeresen fásítani az egész Alföldet. Ezt a munkát csak az állam hajthatja végre, mert ez országos érdek és annyira bonyolult kérdés, hogy egyes emberek nem tudják megoldani. Csak az államnak állnak rendelkezésére a hathatós eszközök az egyetemes erdősítés végrehajtására.³ Először példát kellene adnia az alföldi állami birtokokon. Második teendője volna, mint más országokban már megtörtént, a terméketlen területeket birtokosaitól vétel vagy csere útján megszerezni és beerdősíteni; azután pedig a nagyobb birtokokon az erdősítést támogatni. Erdősítő terveit kötelezőkké tehetné városokra és községekre, midőn földek parcellázása és szétosztása alkalmával a szükséges erdősítéshez kötné állami jóváhagyását.

Az erdősítés munkája az ültetéssel korán sincs befejezve. A munka folytatása az erdők gondozása lesz, ami érzéket és szeretetet kíván. Mint mindenütt, itt is tudnunk kell, hogy emberekről van szó, kiket felvilágosítani, oktatni kell. A gyermeknek már az iskolában el kell sajátítania a fa iránti szeretetet, a felnőttnak pedig ezenfölül még meg kell értenie a fa hasznosságát.⁴

Hivatkozzunk újra Dánia érdekes példájára.⁵ A Hedeselskab és az állam együttes munkája folytán 1800-tól napjainkig Dánia

¹ *Somogyi S. dr.*: Szeged tanyai politikája. Magyar Gazdák Szemléje. XXVI. 7—7. sz. 453—454. és 463. 1.

² *Steinecker F. dr.*: Községpolitika, 124—125. 1.

³ *Kadán K.*: Az Alföld problémája, 52—56. 1.

⁴ *Gesztelyi Nagy L.*: Magyar tanya, 194—195. 1.

⁵ *Niels Bosse*: id. munka, 176. 1.

beerdősített területe az ország kiterjedésének 4.5%-ról 9%-ra emelkedett. Az erdősítő munkák támogatására az állam 1885-től fogva nagyobb erdőbirtokosoknak az erdősítés költségeinek 25%-át adta államsegélyként azon feltétel mellett, hogy erdeiket állami ellenőrzés alá helyezzék. A kisbirtokosok pedig ingyen, vagy mérsékelt áron csemetéket kaptak az államtól.

A Hedeseleskab — mint láttuk — nagy erdősítő munkát végzett a tulajdonában levő területeken. Védő fasorok és gyepek létesítésére a társaság ingyen vagy mérsékelt áron 652,000.000 facsemétét és palántát szállított, ezenkívül 68 faültető egyesületet alapított Jütlandban és újabban néhányat még a dán szigeteken is az erdősítő munkák vezetésére és könnyítésére.

Említsük röviden még a spanyolországi baszk tartományoknak, elsősorban Vizcayá-nak a kopár területek beerdősítésére végzett fáradságos munkáját. A birtokosok, kik birtokukat újra akarják erdősíteni, a tartományi faiskolákból kaphatnak csemetéket; a munkák szakszerű és helyes végzésére szakértők és munkások jelennek meg a helyszínen. A felmerült költségeket a birtokosok csak a már érett erdő első nagy vágásának hasznából tartozik megfizetni. A megtérítendő összeg csak az ültetés pontosan kiszámított költségeit foglalhatja magában időközi kamatok és a mellékes kiadások nélkül.

A Duna-medencéhez tartozó egyik országban, névszerint Bulgáriában is tehetünk ez ügyben érdekes megfigyelést. Itt nagyban és kiváló eredménnyel történt az újraerdősítés, Ferdinánd cár uralkodása alatt. Igen szigorú intézkedések történtek a kecsketartás ügyében, hogy megóvják a fiatal fákat és erdőket ez állatok veszedelmes rágszálásától, mely miatt azelőtt az erdők természetes felújítása sok esetben szinte lehetetlen volt.

Mindent összefoglalva hangsúlyoznunk kell, hogy csak nagyvonalú, a jövőbe tekintő és gondos erdőpolitikával valósítható meg az Alföld újraerdősítésének terve.

A földek előnyösebb tagosítása és szétosztása.

Az Alföld egyes részein, különösen falvak közelében a földek új tagosítása szükséges.¹ A gazdáknak sokszor több kis, egymástól

¹ *Matolcsy M.*: Agrárpolitikai feladatok Magyarországon, 64—70. és 29—31. l.

távol fekvő, szétszórt földjük van, ami káros a belterjes kihasználás szempontjából. A gazda a nagy távolság miatt sok időt veszít és sokszor nincs módja rá, hogy különböző helyen fekvő földjeit idejében és egyformán megművelje. Ezen felül a tagosításnál felszabaduló mesgyék területe alkalmas lenne arra, hogy rajta templomot, iskolát, népházat, vagy más középületet emeljenek.

Az új tagosítás két célt szolgál: egyrészt a földek oly kiosztását, hogy mindenki akkora és oly értékű földet kapjon, amilyennel azelőtt rendelkezett, de egy darabban; másrészt hozzájáró utak létesítését. A végzett számítások szerint a két cél megvalósulása a földek értékét 20—50%-al emelné, ami a kisgazdák vagyonát teteemesen szaporítaná.

Ez eljárás költségei átlagban holdankint 30 pengőbe jönnének. Matolcsy ezt javasolja, hogy e költségeknek 10%-át vegye át az állam, a többit pedig öt évre terjedő kölcsönből lehetne fedezni. Ezt a kölcsönt a mezőgazdasági kamarák is nyújthatnák az összes érdekelt tulajdonosok egyetemes kezessége mellett.

Ha így évenként 100 község határát tagosítanák, a munka az egész országban 20—30 év alatt fejeződne be a mezőgazdasági termelés nagy hasznára.

A mezőgazdasági termelés belterjességének fokozásánál még egy pontra szeretnők a figyelmet felhívni: ez a föld arányos megoszlása. Ez a kérdés nemcsak a szociális probléma megoldása szempontjából elsőrendű fontosságú, hanem gazdasági szempontból is. Az egészséges családi birtok a legmegfelelőbb mód az intenzív és változatos termelés biztosítására. E kérdéssel egy későbbi fejezetben óhajtunk foglalkozni.

B) Háziipar, mezőgazdasági iparok fejlesztése.

A különféle háziiparágak és mezőgazdasági iparok igen fontosak a falusi, de főként a tanyai lakosságra, mert amellet, hogy fokozzák a családi összetartozás szellemét, a földhöz való szeretetet, szép jövedelemkiegészítést is nyújtanak a sokgyermekes családoknak.¹ Anélkül, hogy főfoglalkozásától elvonnák, módot nyújtanak

¹ *H. D. Vis: Les petites industries rurales á domicile. Bulletin de la Commission internationale d'Embellissement de la vie rurale, 9. sz. 334. 1.*

a gazdának a családja körében való tevékenységre és főként téli szabad idejének hasznos felhasználására.

A háziipar a Trianon által elszakított országrészekeken eléggé ki volt fejlődve, az Alföldön azonban kevésbé. Országos érdek tehát itt is elterjeszteni.¹

Azt kell tehát néznünk, mely háziipari fajokat lehet a tanyai lakosság közt meghonosítani és mily módon történjék ez? Nézetünk szerint főleg három csoportja a háziiparnak jöhet itt szóba: 1. a szoros értelemben vett házi-vagy népi ipar, 2. a szoros értelemben vett földműves ipar, 3. az állattenyésztési termékek ipari feldolgozása.

A szoros értelemben vett házi- vagy népi ipar különféle eszközök készítésével, ruhák és szövetek, valamint kis műtárgyak előállításával foglalkozik. Mindez csak ott valósítható meg, hol a nyersanyagok közel vannak, könnyen beszerezhetők és a készített termékek értékesíthetők. Szükséges tehát e kis ipari üzemek alapjaként egyleteket létesíteni, hogy a népet oktassák, a nyers anyagról gondoskodjanak, magát a munkát ellenőrizzék s az értékesítést végezzék.

A vesszőfonásnak és a *gyékényszövő háziiparnak* nagy jelentősége lehet az Alföldre nézve. Csergő² szerint a vesszőfonás és a gyékényszövés az Alföld egy-két helyén már régen megvan mint háziipar. Mindkét fajta azonban ugyanazzal az akadállyal küzd: a nyersanyagok (fűz vessző és gyékény) csekély mennyisége és a nehéz értékesítés. Fűz vessző ültethető a folyók mentén, patakok töltésén, partok lejtőin, hol most vad és feldolgozásra alkalmatlan fűzfák teremnek. A fűz vesszők árusítása a töltéstulajdonos ármentesítő társulatoknak is hozna hasznot. Gyékény pedig termelhető volna a régi folyómedrekben, de leginkább az Alföld mocsaras területein. Az értékesítés csak szövetkezeti úton lehetséges.

Kérdés azonban, hogy e háziipar, ha erősen fejlődik, nem teszi-e tönkre a már létező ilyennemű gyári berendezéseket. Csergő³ erre azt feleli, hogy a Magyarországon már meglévő gyékényszövő ipar bizonyára megérezné a háziipar versenyét, de a gyári gyékényszövés oly kicsiny, hogy bizvást fel lehetne áldozni annyi ezer falusi, tanyai ember kedvéért, kiknek ez a foglalkozás munkát és jobb életlehetős

¹ Csergő K. dr.: Az Alföld problémái, 103—105. 1.

² Csergő K. dr.: id. munka, 106—111. és 114—118. 1.

³ Csergő K. dr.: id. munka, 112—113. 1.

séget nyújtana. Másrészt a megszűnő gyárak személyzetét megfelelően lehetne alkalmazni a háziiparban is az igazgatásnál és ellenőrzésnél.

A tanyavidék egyes részein famunkával is foglalkozik a háziipar: bútorok, eszközök, konyhaszerek stb. készítése. Sőt egyes, elhagyatott tanyákon a népművészet remekeivel is találkozhatunk.¹ Ezt az országos értéket nem szabad megvetni és elhanyagolni, hanem támogatni kell. Az Alföld fásításával ez a tevékenység is új lendületet nyerhet.

A tanyákon új lendületet lehetne adni a női kézimunkáknak is, felhasználva a gazdaság nyújtotta különféle nyersanyagokat, minők: a len, kender, gyapjú, selyem stb. Kopeczek² ide vonatkozólag azt javasolja, hogy a szövetkezet ez anyagokat összegyűjthetné és időkimélelsből fonalat készíthetné, melyből télen a nők vásznat és gyapjúsövetet szőhetnének, szőnyeget gyárthatnának, ruhát készíthetnének, csipkét verhetnének a saját céljaira és eladásra.

A fazekas házi üzem, melyet az Alföld egyes helyein (Szentes, Mezőtúr, Hódmezővásárhely stb.) találhatni, szépen fejlődő népművészetté lett és csak sajnálni kell, hogy még Magyarországon sem ismerik eléggé. Megfelelő szervezéssel itt is igen szép eredményt lehetne elérni.³

A földműves iparnak, vagyis a gazdasági termékeknek átalakítása és kikészítése a fogyasztás céljaira, előzetes feltétele az intenzív termelés és a szövetkezeti szervezkedés. Szükséges itt, hogy a kis termelők jó minőségre dolgozzanak és szövetkezetekben egyesüljenek, hogy ellenállhassanak a kereskedelmi versenynek. Minden egyes gazdacsalád vagy többen együttvéve termelhetnek, gyárthatnak szeszt, cukrot, olajat, gyümölcszirt, gyümölcs- és zöldségkonzervet, gyümölcs- és süteménycsemegét, mint ez Hódmezővásárhelyen és környékén szokásos.⁴

A házi kis ipar harmadik faja az állattenyésztési termékek ipari

¹ Gesztelyi Nagy: Magyar tanya, 208—209. 1.

² Kopeczek G.: A tanyai mezőgazdasági ipar és kereskedelem. Magyar Gazdák Szemléje, 1921. XXVI. 7—8. sz. 490—491. 1.

³ Csergő K. dr.: id. munka, 125—127. 1.

⁴ Kopeczek G.: id. munka, 488—489. 1 Csergő K. dr.: id. munka, 128—129. 1.

feldolgozásával foglalkozik, pl. bőrök, selyem feldolgozásával és állati származású élelmiszerek készítésével.

A házi állatok és házi nyulak bőrének olcsó eladása és a belőlük készült gyártmányok drága vásárlása helyett a falusi embert Kopeczek¹ javaslata szerint meg kellene tanítani e gyártmányok előállítására úgy, mint régen tette. A gyárakból kikerülő lábbeli és prém annyira drága, hogy a kisbirtokos nem tudja megvásárolni vagy egész évi jövedelmét kellene feláldoznia értük. Nagyon hasznos volna tehát, ha a gazda maga tudná elkészíteni szükségleti cikkeit, ha rendelkezésére áll a szükséges nyersanyag. Némi útbaigazítás és gyakorlati érzék mellett a dolog nem is olyan nehéz.

A selyemhernyótenyésztésnek² megvan az a nagy előnye, ami különösen a szegény családokra fontos, hogy nem kíván tőkebefektetést. Evenkint csak hat heti gondozást kíván és a szükséges munka annyira egyszerű, hogy gyermekek is elvégezhetik, és mégis meglehetősen hasznot hoz. Tavasszal az Országos Selyemtenyésztési Felügyelőség ingyen adja a szegény családoknak a selyempetéket a szükséges útbaigazítással. Néhány hét alatt már megvannak a gubók, melyek azonnal értékesülnek. Ennek a foglalkozásnak, mely már ismeretes az Alföld egyes helyein, el kellene terjednie az Alföld szegény családjai közt. Van törvényes intézkedés, hogy minden községi faiskolában epercsemetéket is neveljenek. Csergő azt is javasolja, hogy ott, ahol lehetséges, a helyi hatóságok gondoskodjanak eperfasoroknak létesítéséről és nyilvános tereknek eperfával való beültetéséről, valamint élősövények ültetéséről magánbirtokok közt. E célra megfelelnek a másfél-két méter magas törpe eperfák, melyeket Északolaszországban ültetnek. A selyemhernyótenyésztés nemcsak a tenyésztő családoknak nyújtana jövedelmet, hanem nyersanyagot szolgáltatna selyemgyártásra is. Az országban gyártandó selyem nagyrészt fölöslegessé tehetné a külföldi selyemszövetek importálását és fedezhetné a belső szükségletet, amivel a kereskedelmi mérlegünk is kedvezőbbé válnék.

A háziiparok közt említettük az állati származású élelmiszerek készítését is. Itt is szövetkezetekre lesz szükség a hús-

¹ *Hopeczek G.* : id. munka, 488—489. 1.

² *Steuer Gy.*: Tizenkét év a munkásügy szolgálatában, 257. 1. *Csergő K. dr.*: id. munka, 119—123. 1.

neműek, füstölt hús, szalonna stb., tejtermékek, méz stb. értékesítésére.¹

Eddig egész sereg háziiparról szóltunk, melyek igen könnyen volnának a tanyákon üzhetők. Megvannak ez iparok feltételei: a nyersanyagok kéznél vannak; az értékesítés megszervezhető; a berendezés költsége csekély; a munka nem kíván különös szakképzettséget; végül e munka mindig mellékfoglalkozás volna a földmunka, mint főfoglalkozás mellett.²

Ejtsünk néhány szót az üzem szervezéséről — kiterjeszkedve arra a kérdésre is, hogy vidékenként melyek a megfelelő üzemek.

A helyi szervezésre vonatkozólag Kopeczek³ a tanyák 1921. évi kongresszusán a következő gondolatot fejtette ki: Sok dolog van, amit egy 15—20 holdas tanyásgazda, ki reggeltől estig dolgozik, nem tud előállítani. Nem bírja pl. egymaga összes termékeit iparilag földolgozni, becsomagolni, eladni; nem tud villamos berendezést csinálni sajátmagának, közlekedési eszközöket teremteni, megfelelő piacot szerezni stb. Ámde egy-egy tanyavidék kisbirtokosainak csoportja, mely 15.000—50.000 holdnyi birtokterületen közös terv szerint termelne (tanyás telep), könnyen megszervezhetné az intenzív termelést, a háziipart és termékeik értékesítését stb. Ily csoportosulás fontos tényező lehetne a gazdálkodásban egyes tagjainak nagyobb megterhelése nélkül.

Ez az egység — vagyis egy tanyacsoport, mely egy központ vagy kis falu körül helyezkedik el — képes legjobban megszervezni a háziipart. Az itt működő vásárló és értékesítő szövetkezet a piaci szükségletek tanulmányozása alapján meg tudja állapítani, hogy minő cikket kell gyártani, milyen mennyiségben s kiosztja majd tagjai közt, velük egyetértésben az elvégzendő munkát. Télen azután minden egyes család a kijelölt program szerint elvégzi azt a munkát, melyre megbízást kapott. A szövetkezet, mely addigra már biztosította a belső és külső piacokon való elhelyezést, lehetőleg maga gondoskodik az áruk csomagolásáról és elszállításáról.

Ennek a helyi, egységesítő szervezetnek gondolata életrevaló.

¹ Kopeczek G.: id. munka, 190—192. 1. Csergő K.: id. munka, 127—128. 1.

² L. H. De Vis: id. munka, 334. 1.

³ Kopeczek G.: id. munka, 486—487. és 492. 1.

Ez azonban nem elégséges. Az összes helyi szervezetek csoportosítására, irányítására és buzdítására központi szervezet szükséges; ez — mint később látjuk — a Tanyaszövetség lenne. Ennek feladata lesz egyúttal biztosítani a kapcsolatot és az együttműködést az összes szervezetek közt, melyek a háziiparral foglalkoznak, minők: az *Országos Háziipar Szövetség Szövetkezete*, a *Női Munkát Értékesítő Klotild Egylet* és az *Izabella Háziipar Egylet* stb. (mindkettő a női munkák támogatására), végül a szegedi és budapesti *Kereskedelmi és Iparkamara*.

C) A pénzügyi kérdés megoldása.

Az izoláltan lakó földműves pénzügyi helyzete igen bonyolult.

Az *adó* nagy súllyal nehezedik a tanyák lakóira. A magyar gazdát általában nyomják a közterhek; ez a háború utáni fejlődés eredménye. Jeleztük már azt az aránytalan terhet, amit a Trianonnal megcsönkített ország a régi nagy Magyarországtól átvenni kényszerült.

Az izolált gazda különösen nehéz helyzetben van:¹ Nemcsak viselnie kell az összes állami és községi adókat, mint a többi polgároknak, de nem igen élvezheti az általa fizetett összegekből származó hasznot sem a városok, községek önzése következtében. A városokat szépítik, a tanyák legelemibb életszükségleteit sem igen elégitik ki. Ez az állapot tarthatatlan. Sürgősen törvényt kellene hozni, mely a törvényhatóságokat kötelezze, hogy költségvetésük egy részét arányosan a tanyák céljaira használják fel.

Az eladósodás — különösen a kisbirtokok — Magyarországon hallatlan méreteket öltött a háború utáni pénzügyi viszonyok miatt.²

Az 1922—24. évi infláció lehetővé tette a gazdáknak összes adóhátralékaik és adósságaik törlesztését. Bizonyos fokig modernizálhatták gazdasági berendezéseiket is. A pénzügyekben való járatlanságuk miatt sokan közülük rosszul helyezték el pénzüket és

¹ *Szilágyi L.*: A közbirtokosság hitelproblémái. Magy. Szemle VI. 2. 154—159. 1. *Szilágyi L.*: A magyar falu 10[^]ben. Magy. Szemle XVI. 2. HO—112. 1.

² *Telbisz J. dr.*: A gazdák eladósodásának okai, ahogy én látom, az «Alföld problémái»-ban, 174—177. 1.

céltalanul költek. Azután jött 1925-ben a pénzürték állandósítása a Népszövetség segítségével. A mezőgazdaság rendkívüli jövedelmezősége megszűnt. Ez a változás világosan meglátszik a magyar mezőgazdaságnak ekkor kezdődő eladósodásán. Közvetlenül a háború után a bekebelezett földadósság 124 millió pengőt tett ki. E teher gyorsan emelkedik: 1928 júniusában 1160 millió, 1929 júniusában 1487 millió, 1930 végén már 2057 millió pengő. Ezekhez járulnak a be nem kebelezett és így ellenőrizhetetlen adóssági tételek.

Két körülmény még jobban súlyosbította a nyomasztó teher-tételeket. Az első a kamatláb emelése (a legkedvezőbb kamatláb 7.5 és 9% között váltakozott). A kisbirtokosok, főként a tanyai lakosság számára még kedvezőtlenebb volta helyzet: privát kölcsönhöz kellett folyamodniuk, melyet csak 18—22% mellett kaphattak.

A második csapás a mezőgazdasági válság volt, mely 1929-ben kezdődött és legjellegzetesebben a búza árának zuhanásában fejeződött ki: 1929-ben 1 q búza ára 23-86 pengő volt, 1930-ban 19-60 pengőre esett, a következő évben 14-re és 1931 szeptemberében 10 pengő alá. A gazdák jövedelmének ily megcsappanása természetesen nem engedte, hogy adósságaik kamatait és törlesztési részleteit fizessék, s így adósságaik csak növekedtek. Ugyanakkor pedig az ipari cikkeknek ára, melyeket nekik vásárolniuk kellett, vagy nem változott, vagy emelkedett.

E helyzet orvoslására 1931., 1933. és 1935. években az 5610., 14.000. és 10.000. számú M. E. rendeletek hivatalosan leszállították némely földadósságok kamatlábát. Ez mindenesetre jótétemény volt, de nem elegendő. Az Orsz. Mezőgazdasági Kamara a mezőgazdasági érdekek képviseletében utolsó egyetemes gyűlésén bizonyos kifogásokat emelt az említett rendeletek ellen,¹ különösen azt hangoztatva, hogy a kamatsökkentő intézkedés után is a fennmaradó kamatterhek a föld minimális jövedelme mellett még mindig igen súlyosak. Kifogásolta, hogy az elrendelt könnyítések csak bizonyos meghatározott adósságnemekre vonatkoznak, végül nem terjednek ki minden tulajdonosra, kinek szüksége volna rájuk, és hogy egyáltalán nem érintik a bérlőket.

A parasztság megmentésére az Orsz. Mezőgazdasági Kamara

¹ Az Országos Mezőgazdasági Kamara 1936. évi jelentése, 196—215. 1.

egyetemesebb intézkedéseket javasol.¹ A kormánynak moratóriumot kellene elrendelni és ezt az időt az egész tőkekérdés átszervezésére felhasználni, nevezetesen: arányba kellene hozni az adósságot a föld tényleges értékével, az eddig végzett kamatfizetéseknek a 8% kamatlábat meghaladó részét a tőketörlesztésbe betudni, a költségeket elviselhető mértékre (2—1-1 1/2) leszállítani és a törlesztés idejét meghosszabbítani. Végül mindenáron meg kellene akadályozni az ily hitelmódok visszatérését és szigorú büntetéseket szabni az uzsora ellen.

Íme, ezek az intézkedések volnának szükségesek a jelen gazdasági helyzetben. Kétségtelen, hogy Magyarországon is már látható a mezőgazdasági válság enyhülése: pl. a búza ára 21 pengőre emelkedett megint, de az eladósodás még nem szűnt meg és állandóan fenyegeti a mezőgazdaság életképességét.

D) A közlekedési probléma.

A közlekedő utak kérdésével Nyugat-Európában már akkor foglalkoztak, mikor Magyarország még a török uralom ellen harcolt. Magyarországon csak a török hódoltság megszűnése után kezdhettek foglalkozni utak, csatornázások terveivel. Ezeknek első eredménye a *Ferenc-csatorna* 1794—1801 között. E csatorna az ország déli részén a Dunát és a Tiszát köti össze. A múlt század vége felé hozzákapcsolták mellékágként a Ferenc József-csatornát. Már a 19. század elején felmerült a terv Budapestet (Ráckevétől) Szegeddel csatorna útján összekötni; a napóleoni háborúk és az 1816-1 áradás azonban megakadályozták e terv kivitelét. A tervet újra 1908-ban vetették fel és szavazták meg, de még a munka megkezdése előtt kitört a világ-háború. A kivitel tehát újra elodázódott.

Gróf Széchenyit a 19. század első felében végzett európai útján nagyon meglepte a vasúti és a gőzhajózási közlekedés nagy fejlődése, különösen Franciaországban, Angolországban és Hollandiában. E példák hatása alatt nagy tervet dolgozott ki közlekedési utak készítésére, úgy hogy vasutak és víziutak (folyók, csatornák)

¹ A Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara javaslata a gazdaságok rendezésére, 36—37. l.

kötötték volna össze Budapestet és az Alföldet az ország többi részeivel.¹

E terv megvalósítása jólétet teremtett volna az Alföld számára, a közbejött politikai, háborús zavarok miatt azonban nem került sor végrehajtására.

A közlekedési utak hiánya az Alföldre valóságos csapás: óriás területek az év több hónapján keresztül teljesen el vannak zárva. Csak földből készített utak kötik őket össze a világgal.² Ősszel, télen és részben tavasszal is ezek az utak a környező mezőkkel együtt óriás sártengert alkotnak. Nyáron ugyan használhatók, de a por miatt kellemetlenek. Ami a vasutakat illeti, a helyzet itt sem fényesebb: van ugyan néhány fővonal a városok összekötésére, de ezeknek nincs a tanyák közt állomásuk; helyiérdekű vasút csak kevés van. Vízi közlekedő utak csak a nagy folyók, csatornák nincsenek. Fölösleges említeni, hogy a légiforgalom a tanyákra a jelen viszonyok közt semmi hatással sincs.

Hogyan lehetne a jelen helyzeten változtatni? Közlekedésügyi és közmunkaügyi minisztériumot vagy államtitkárságot kellene felállítani és ezeknek közös munkával az egész országra kiterjedő tervet kellene kidolgozniok és — ami fő — végre is hajtaniok. E tervet sürgősen a törvényhozásnak kellene jóváhagynia. Az Alföldre vonatkozólag összhangban kellene lennie a többi létesítendő szervezetekkel, amelyekről már szó volt: központok vagy községek alapítása, belső telepítés, tanyacsoportok létesítése stb. volna feladata.³

E programnak figyelembe kell vennie az egyes közlekedési eszközök sajátos tulajdonságait és a földrajzi és műszaki tényezőkre való tekintettel kiválasztani a megfelelő közlekedő típusokat.

Az Alföld vasúti hálózatát sűrűbbé kellene tenni. A nemzetközi és országos nagy vonalakon kívül, de a hozzájuk való csatlakozás lehetőségével helyiérdekű vasutakat kellene építeni; a fővonalak nyomtávát kellene itt is alkalmazni. A közlekedés e módja, ha gyorsan és folytonosan szállít is nagymennyiségű árut aránylagosan alacsony fuvardíj mellett, még sem fog eleget tenni minden szállítási kívánságnak, hanem csak a fontos központokat tudja majd kiszol-

¹ Kaán K.: A magyar Alföld, 289—298. I.

² Gesztelyi Nagy: id. munka, 100—101. I.

³ Haan K.: Az Alföld problémája, 67. I.

gálni. Kisebb árumennyiségek számára és rövidebb távolságokra az automobil a legalkalmasabb szállító eszköz. Néhány nagy autó-útvonal, mely összekötné az ország főbb pontjait, vidéki útvonalrendszer, helyi-érdekű vasutak sűrű hálózata, amelybe a legkisebb falu és tanyai központ is könnyen bekapcsolódhatnék . . . ezek volnának a legsürgösebb kívánalmak. A nagy férőhelyet kívánó és nem romlandó áruknak — minők a szén, tőzeg, építőanyagok, gabonaneműek — olcsó szállítására legjobb, lassúsága mellett is, a víziút. Ezért hangzott fel újabban megint a kívánság a Dunának és a Tiszának csatornával való összekötésére, mely létesítendő elágazásaival lebonyolíthatná az Alföld áruforgalmának nagy részét. Vannak végül kis férőhelyet igénylő, de gyorsan és messzire szállítandó áruk, ezek továbbítására legmegfelelőbb a repülőgép. Ha pl. Bécs vagy Prága piacaira virágot vagy «primőr» termékeket akarnánk szállítani, a légi utakat kellene felhasználni.

A közlekedő utak rendszerének teljes újjászervezése igen nagy hatással lenne az egész ország mezőgazdaságára és a tanyai lakosság gyors fejlődésére is. E nagy munkáknak még egy igen értékes haszna volna, amennyiben bőséges munkaalkalmat nyújtana a most nyomorban sínylődő *kubikosok* nagy számának.¹

E munkások nyomorának enyhítésére alakultak 1922-ben a «*Földmunkások vállalkozó Szövetkezetei*» az Országos Központi Hitel-szövetkezet keretében. E szövetkezetek négy főcélát tűzték maguk elé: megvédeni a munkásokat oly munkavállalkozók ellen, kik e munkások nyomorát ki akarják használni saját előnyükre; munkát biztosítani, amennyire csak lehetséges, a munkanélküli kubikos számára; felosztani összes jövedelmüket tagjaik között; végül támogatni őket kulturális, szociális és egészségügyi tekintetben.

Hogy mennyire feleltek meg e szövetkezetek hivatásuknak, erre igazgatójuk, dr. Steuer György beszámolója adja meg a feleletet.² E beszámoló szerint a budapesti központ és a helyi szövetkezetek működésük első 12 évében (1922—1934) 15,200.000 pengőt fizettek ki tagjaiknak vízimunkákért, vasutak, országutak, töltések építéséért, tavak ásá-

¹ Szilágyi L.: A magyar falu 1932-ben. Magy. Szemle, 1932. XVI. 2. 106—107. 1.

² Steuer Gy.: 12 év a munkásügy szolgálatában. 82—83., 98—108., 113—117., 118—119. 1.

sáért és hasonlókért. Ez bizonyára szép eredmény, főként ha meggondoljuk a korviszonyok nehézségét és ha számításba vesszük a sok mellékes támogatást is, melyet a szövetkezetek tagjaiknak nyújtottak. A szükséges tőke a következő forrásokból jön össze:¹

1. Az állam hozzájárulásából: megállapított fizetési napokon az állam kamatmentes előlegeket nyújt vagy pedig kezességet vállal az O. K. H.-tól vagy más banktól felvett kölcsönökért.

2. A 15 évre szóló, kamatmentes 1,000.000 aranykoronányi kölcsönből, mely az 1926. évi genfi hitelből folyósított.

3. Az új tagok belépti díjából (fejenként 20 pengő), mely vagy 1 pengős havi részletekben vagy akként fizethető, hogy a napi munkás díjából a társaság 10 fillért visszatart.

Nagyon hasznos volna az államra az alföldi nagy munkák végzésénél, ha e szövetkezetek közreműködését igénybe venné. A szövetszervezetek ugyanis ismerik tagjaikat, tudnak mindig és minden munkára megfelelő számban munkásokat küldeni. Azután a tapasztalat igazolja, hogy e szövetkezetek készítik mindig a legmegfelelőbb költségvetéseket. Végül² és ez igen fontos pont — e szövetkezetek mindig szívükön viselik tagjaik anyagi és szociális érdekeit, míg a magánvállalkozók elsősorban saját személyi hasznukra dolgoznak.

A földmunkások szövetkezetei már régen megértették, mily fontos volna a maguk, valamint a nemzetgazdaság szempontjából is állandó jellegű vicinális közutak létesítése a tanyák területén. Ezért a megyei, városi és községi hatóságokkal egyetértésben már ismételtelen nyújtottak be emlékiratokat a kormányhoz nagy munkaprogramm kidolgozását sürgetve. — Egy másik reménye a szövetkezetnek a Duna—Tisza-csatorna terve, melynek végrehajtása szintén sok ems bérnek adna munkát.³

Hogyan kellene szervezni és fizetni e nagy munkálatokat?

Ha elkészül az Alföld újjászervezésének egységes programja, melyről föntebb szó volt, a kormány megállapíthatja majd a tanyás központok számára legjobban megfelelő helyeket, az utakat és vasútvonalakat, melyek odavezetnek, végül ama kerület határait, mely az illető tanyaközpontról függne. A munkát azután a leg-

¹ *Steuer Gy.*: 12 év a munkásügy szolgálatában, 49—53. 1.

² *Steuer Gy.*: id. munka, 221—222. 1.

³ *Steuer Gy.*: id. munka, 109—111. és 117—118. 1.

jobban szűkölködő vidékeken kell megkezdeni és központról-központra haladni.

A munkások fizetése természetben vagy áruban történék. Ezt Steuer is így javasolja.¹ Megjegyzi ugyanis, hogy a munkások kenyérhiány miatt panaszkodnak, viszont a kisbirtokosok nem tudják eladni gabonájukat. Ezért az esetben, ha az államnak nincs fedezete a közmunkák fizetésére, azt javasolja, hogy az állam vesse ki természetben az adókat, miket a kisgazdák nem tudnak készpénzben fizetni és fizesse a munkásokat ezzel az adógabonával. Erről a természetben való fizetésről intézkedik a 4860/1932. M. E. rendelet, mely megállapítja, hogy ez a fizetési mód nem lépheti át a munkadíjnak 50%-át és legkésőbb a munka vége utáni 4 hónapban adandó ki.

A gondolat figyelmet érdemel. A munkásnak lesz kenyere családjá számára; a gazda megszabadul az adó készpénzben való fizetésének gondjától és el tudja helyezni gabonáját, melyet nem tudott eladni; végül az államra is hasznos, mert oly értékekhez jut, melyeket másként nem tudott volna megszerezni és az adóként összegyűlt gabonát a munkadíjon kívül a munkások élelmezésére is felhasználhatná, mialatt a munkálatok folynak.

Úthálózat kiépítése.

A tanyakérdés megoldása megfelelő úthálózat létesítéséhez van kötve.² Ennek nagy nemzetgazdasági jelentősége is van, mert ki lehetne aknázni az Alföld gazdasági kincseit, aminek következményét a kereskedelem és ipar is örvendetesen érezné, a munkanélküliség csökkenne, az adóalap nőne, ami viszont az adókulcs leszállását jelentené.

A közlekedő utak közül általában is, de legfőként a tanyák szempontjából a legnagyobb szerepük a közutaknak van. Csakis a jól kiépített közúthálózat tudja elérni az összes kis központokat és teszi lehetővé a legmesszebb eső kis tanyának az intenzív termelést, főzéléknek, gyümölcsnek, tojásnak és tejtermékeknek a városi piacokra való szállítását.

¹ Steuer Gy.: id. munka, 222—223, 1-

² Gesztesy Nagy: Magyar tanya, 87—88., 97—98., 101. 1. Matolcsy Máttyás dr.: Agrárpolitikai feladatok Magyarországon, 75—76. 1. Gesztesy Nagy dr.: A tanyavilág élete, 9—10. 1.

Ez egyik oka a motoros közlekedő eszközök általános elterjedésének az egész világon. Az autóbuszok felhasználásával a falusi lakosság könnyen eljut a városi piacokra; a teherautók felhasználásával könnyen elszállítja termékeit a legközelebbi központba; a személyautók pedig gyorsan a helyszínére hozzák az orvost, s viszik a beteget a kórházba, szóval a nagy távolsággal járó bajok és kellemetlenségek eltűnnek.

Jó közutak létesítése még nagyobb fokban elterjeszti majd most már az Alföldön is mindjobban elterjedő kerékpárt, ezt az igazán népszerű közlekedési eszközt. A többi sikterületű földműves országokban, Belgiumban, Dániában és Hollandiában mindenkinek, még a legkisebb gazdának és munkásnak is megvan a kerékpárja, amely költség nélkül és gyorsan elviszi munkája helyére. A tanyák területén a kerékpárnak nagy szerepe lehet: a gyermek így mehet iskolába, a földműves a gazdakörbe vagy a szövetkezetbe, az asszony a háztartási iskolába vagy a templomba. Persze, hogy mindez lehetséges legyen, az utaknak egész éven át járhatóknak kell lenniök.

*Magyarországon jelenleg háromféle közút van:*¹ országos jelentőségű, ú. n. *állami utak*, melyeket az állam épített és tart fenn, a törvényhatósági közutak vagy *megyei utak*, melyeket a megye tart fenn és végül a községi hozzájárulásból fenntartott *vicinális közutak*.

Az állami és megyei utak javítására az utóbbi időben elég sok történt. De ilyenek a tanyák területén nem igen vannak. A városok és községek kevés kivétellel (pl. Szeged és Hódmezővásárhely), nem végezték el köteleességüket és a tanyák adófizetéséből, valamint idegen kölcsönökből eredő bevételeiket inkább irodák, középületek és állomások építésére használták fel. Csak a városok, községek önzése magyarázza meg azokat a számadatokat, melyeket Kaán² nyújt az Alföld útviszonyairól készített statisztikai kimutatásában, melyet itt közlünk:

Az utak megnevezése	végleg kiépített utak	összes utak teljes hossza
Állami utak	1.681·5 km	1.715 km
Megyei és városi that. utak ..	3.987·3 "	7.094·4 "
Községi utak	276·7 "	3.084·9 "
Vasúthoz való bejáró utak	87·0 "	69·8 "
Községi dűlő utak		16.670·7 "

¹ *Gesztyei Nagy dr.:* Magyar tanya, 89—92. és 101—102. 1.

² *Kaán K.:* A magyar Alföld, 330—332. 1.

Látható e kimutatásból, hogy az Alföldnek 28.654.8 km hosszú útjaiból 1925-ben csak 60312-5 km volt végleg kiépítve és egész éven át használható.

Az állam, a megyék és a városok azóta valamit javítottak a helyzeten; sajnálatos azonban, hogy mindegyik a maga programja szerint, egységes terv nélkül járt el.

Ha összehasonlítjuk ezt az állapotot Dániával, azt látjuk, hogy ennek az országnak 4,293.000 hektárnyi területén 7600 km hosszú nagy országútja és 44.000 km hosszú jól kiépített vicinális közútja van. E számok sokat mondanak.¹

Mint már mondtuk, e nagy munkákat egy nagy országos terv szerint kell végrehajtani, hogy az egységes összhang biztosítva legyen. Az építésnek az állam igazgatása alatt kell megtörténnie, de a többi hatóságoknak és az érdekelteknek támogatása mellett.²

A magyar közúthálózat kérdésénél kettős a tennivaló:³ az első a már meglévő utak átalakítása, amennyiben ezt a sűrűbb forgalom megkívánja, a második községi utak létesítése. Az utóbbi Matolcsy szerint a sürgősebb. Az elszegényedett ország nem tudná viselni eddig elhanyagolt országútjai megjavításának óriási költségeit. Elsősorban nem autósutrádák és makadám-közutak szükségesek, hanem az Alföldet behálózó, egész éven át használható útvonalak, melyek a termelő földműveseket közel hoznák városi fogyasztóikhoz.⁴ Ennek az elvnek kellene érvényesülnie az egész útépitő munkában. Matolcsy⁵ szerint 30 évre szóló terv szerint kellene haladni és évenként 1000 km hosszú helyi érdekű és 70 km megyei utat építeni, ezzel párhuzamosan 100 km állami és 200—250 km megyei utat javítani. A forgalmasabb állami és megyei utakat kővel és betonnal kell építeni, bár ezek az anyagok drágák, de tartósak. A helyi érdekű utakat makadámmal vagy György⁶ javaslata szerint téglával lehetne készíteni, miként Franciaországban és Hollandiában; Steuer folyami kavicsot ajánl e célra.⁷

¹ Le Danemark, 1935. 141. 1.

² Haán H.: Az Alföld problémája, 64—65. 1.

³ Matolcsy M. dr.: Agrárpolitikai feladatok Magyarországon, 76—77. 1.

⁴ Veres G. dr.: id. munka, 105—108. 1.

⁵ Matolcsy M. dr.: id. munka, 77—78. 1.

⁶ György E.: Magyar Gazdák Szeml., 1921. XXVI. 7—8. 552—553. 1.

⁷ Steuer Gy.: 12 év a munkásügy szolgálatában, 111. 1.

Az építés költségeinek elosztására¹ Csergő az 1927. évi szentesi nagygyűlésen azt javasolta, hogy a költségek harmadát a helyi hatóságok és érdekeltek viseljék, a másik két harmadot pedig a megye és az állam, mégpedig vagy készpénzben vagy természetben. Ez Csergő szerint megkövetelné, hogy évi 4—5 millió pengő állítassék be a költségvetésbe és hogy az érdekeltek minden évben holdankint 80 fillért, vagy pedig egy összegben 83 pengőt fizessenek. Mi azonban azt hisszük, hogy e számokat emelni kell, mert Csergő számításának alapja, hogy az utak csak 2-5—3 méter szélesek legyenek, de ez az autóbusz- és teherautó-forgalomra nem elegendő, és hamarosan újabb költséggel szélesíteni kellene az utakat.

Kogutowitz² szerint az útépítés költségeit csökkenteni lehetne azzal, ha a Budapest—Tisza csatornát megásnák, továbbá, ha magyar építőanyaggal történék az útépítés. Az anyag a legközelebbi termelőhelyről volna szállítandó, kedvezményes vasúti fuvardíj mellett.

A megépített új utak karbantartása Gesztelyi Nagy³ szerint az állami utakra vonatkozólag az állam, a megyiekre vonatkozólag a megye és végül a községekre vonatkozólag a községek feladata volna.

Az újonnan elkészített utak karbantartása természetesen lényegesen költségesebb volna, mint jelenleg. Matolcsy⁴ 32,500.000 pengőt vesz fel évenként a jelenlegi 17—18 millió pengővel szemben. Ez azonban feltétlenül szükséges beruházás, mely megtalálja ellenértékét a most alig jövedelmező földek későbbi jövedelmében.

Vasutak építése.

A magyar vasúti hálózat⁵ ma sűrűbb és jobban van szervezve mint a közúthálózat, azonban a tanyák területére ennek áldásaiból nem sok jut. Az alföldi vasutak csak a nagy városokat és községeket

¹ *Gesztelyi Nagy dr.*: A tanyavilág élete, 8—9. és Magyar tanya, 95—96. 1.

² *Kogutowitz K. dr.*: Az Alföld földrajzi leírása, az «Alföld problémái» c. műben, 12. 1.

³ *Gesztelyi Nagy dr.*: id. munka, 8—9. 1.

⁴ *Matolcsy M.*: id. munka, 80. 1.

⁵ *Kaán K.*: Az Alföld problémája, 65—66., 61—63., 112—113. 1. *Kaán K.*: A magyar Alföld, 299—312., 316—318., 325—326. I.

kapcsolják össze és így nem tudják kielégíteni azoknak az embereknek szükségletét, kik megélhetésük kedvéért kénytelenek a nagy gazdasági központokat elhagyni és földjeikre kivonulni.

A vasútügy újraszervezésénél is gróf Széchenyi István helyes elveihez kell alkalmazkodnunk. Szerinte az államnak kell e munkát igazgatni. Csak az állam képes az országos érdekeket mérlegelni és megállapítani, hol kell mellőzni a tisztán helyi érdekeket; csak az állam elég hatalmas arra, hogy a jövő kedvéért lemondjon az azonnali jövedelemről, mit magántársaság nem tehet meg.

A munka végrehajtásánál gróf Széchenyi három lépést jelöl meg: először megépíteni a nagy vasúti vonalakat; az így létesült vonalakon szállítani a szükséges építőanyagokat és megépíteni a másodrendű vonalakat; csak ezek megépítése után lehet a harmadrendű vonalakra gondolni.

Gróf Széchenyi programjából csak egyetlen gondolatot valószínűsíthetünk meg eddig, nevezetesen, hogy az állam idővel kezdve saját kezelésébe vette a vasúti vonalakat. (M. A. V.)

Felsoroljuk a különböző vasútfajokat, melyeket a vasutak kiépítésénél figyelembe kell vennünk. Vannak *fővasutak*, *helyiérdekű vasutak*, *közforgalmú gazdasági kisvasutak* és *kis magánvasutak*.

Az országos érdekű *fővasutaknak* az Alföldön 1565-8 km hosszú vonaluk van és csak a városok és jelentősebb községek érdekeit szolgálják.

A *helyiérdekű vasutak* közvetlenebbül hatnak a tanyai lakosság gazdasági életére. Az Alföldön 1875 -től fogva vannak ilyen vasutak és az állam támogatása következtében igen fejlődtek; a háború után azonban több körülmény, nevezetesen a pénzszerzés nehézsége, a gazdasági válság, az intenzív termelés hiánya, a kisközségek szétzóró fekvése megakasztották a további fejlődést. Hosszúságuk az Alföldön jelenleg 1.96-5-9 km.

A *közforgalmú gazdasági kisvasutak* különösen ama helyeken fontosak, hol az éghajlat, a talaj és a lakosság miatt intenzív termelésre lehet számítani. E vasutaknak kettős célt kell szolgálniuk: közelhozni a termelőket a fogyasztókhoz és összekötni a kis központokat a fővasúti vonalakkal. Üzemük kis vonatokból állana, melyeket az érdekeltek vagy a községek tartanak fenn és melyek az államkezelésben levő lóvasutaktól és helyiérdekű vasutaktól függet-

lenül működnek valamely önkormányzatú városnak vagy nagy községnek területén. Az utolsó évtizedben több ily közforgalmú gazdasági kisvasút keletkezett, nevezetesen a háború előtt Debrecenben, Nyíregyházán; a háború után Cegléden az érdekeltek és Szegeden a város vállalkozásában. Összes hosszúságuk 493–4 km.

E vasutak építésénél felmerül a kérdés, vajjon keskenyvágányúak (760 mm nyomtávval) legyenek vagy az államvasutak nyomtárában épüljenek? Gyömörey¹ az 1921.1. nagygyűlésen a keskeny vágány mellett foglal állást azzal az érveléssel, hogy építésük és fenntartásuk — majdnem ugyanazon kényelemmel és teljesítőképességgel — sokkal olcsóbb és így ugyanazzal a költséggel sokkal sűrűbben lehet a hálózatot kiépíteni és sok tanyát bekapcsolni. Ha oly dolgok szállítására kerül a sor, melyek romlandóságuk (gyümölcsök) miatt nem tűrik az átrakást, vagy melyek kis értékük miatt (kövek stb.) nem bírják el az átrakás költségeit a nagyobb nyomtávú vagonokba, magát a kis vagonot lehetne áttenni a nagyobb nyomtávú vonatra. Kaán² ez érvelés ellen a tapasztalati tényekre hivatkozik, és azt mondja, hogy majdnem mindenütt, hol ily közforgalmú keskenyvágányú kisvasutat építettek, az építés után rendszeren megbánták, mert a keskenyvágányú kisvasút minden előnye mellett nem szünteti meg teljesen e területek gazdasági izoláltságát. Az államvasúti és külföldi kocsik ugyanis egyrészt nem tudnak a kisvasúti hálózatra átjönni, másrészt a termények szállítása sokkal nehezekebb a folytonos átrakások miatt.

Van végül az Alföldön 1198 km hosszú *kis magánvasút* több nagybirtok vagy mezőgazdasági gyár (cukor) tulajdonában és magánüzemében. E vasutak az általános forgalom és nemzetgazdaság szempontjából természetesen nem jöhetnek figyelembe.

Összehasonlítva az állapotokat ismét Dániával, itt összesen 5100 km hosszú vasúti hálózatot találunk, melyből 2500 km az államvasutakra esik, 2600 km pedig helyi érdekű másodrendű vasút magántársaságok kezelésében; ezeknek majdnem összes részvényei az állam és a községek tulajdonában vannak.³ E sűrű vasúti háló-

¹ Gyömörey Gy.: A tanyai közlekedés, út- és vasútügy. Magyar Gazdák Szemléje. 1921. XXVI. 7—8. 547—548. 1.

² Kaán K.: Az Alföld problémája, 61—63. 1.

³ Le Danemark 1935. 140. 1.

zat eredménye, hogy a kis gazdaságok legnagyobb távolsága a legközelebbi vasúti állomástól 7 km.

Az utolsó kérdés, mely a vasútépítéssel kapcsolatban felmerül az, *hogy ki viselje az építés költségeit?* Az államvasutaknál kétségtelén, hogy e teher az államra nehezedik és e teher évekre elosztott program esetén nem is lesz nagyon súlyos.

A helyiérdekű vasutaknál Gyömörey szerint¹ nem szükséges, hogy az állam legyen a legtekintélyesebb hozzájáruló. A vasútvonal jobb- és baloldalán 2-5 km távolságig levő földtulajdonosoknak kellene összeállaniuk a vasútépítő részvénytársasággal, mely utóbbi magára vállalná a költségek 40—60%-át, a hátralevő részvényeket pedig az érdekeltek vennék át, esetleg még az állam és a környező községek.

György E.² Gyömöreynak az 1921-1 nagygyűlésen elmondott főnti javaslatának vitájában a részvénytársasági megoldás ellen foglalt állást. A részvénytársaságnak nagyobb tőke áll rendelkezésre mint a tanyai lakosságnak, és ha a részvénytöbbség birtokába jut, csak a saját hasznára fog dolgozni. Ezért azt javasolja, hogy maguk az érdekeltek alapítsák meg a részvénytársaságot vagy a város, vagy az anyaközség segítségével, melyhez tartoznak.

Víziutak.

Magyarországnak *két nagy természetes víziútja* van: A Duna és a Tisza. Az első egész éven át hajózható, a másik is Szolnok és Szeged között. Megvan az az előnyük, hogy magukba fogadják a Kárpátok medencéjének és Erdély fennsíkjának összes vizeit, az egyetlen Olt kivételével. A háború előtti Magyarország így tökéletes vízrajzi egységet alkotott.

E helyzet szülte a gondolatot, hogy a két folyót csatornával még szorosabb egységbe lehet hozni.³

A Ferenc- és a Ferenc József-csatorna elkészítése után a Ráckeve—Szegedi csatorna eszméje merült fel. Láttuk, hogy e terv nem valósult meg. Ez annyival inkább sajnálatra méltó, mert a két

¹ Gyömörey Gy.: id. munka, 549—551. 1.

² György E.: id. munka, 552—553. 1.

³ Veress G. dr.: Az Alföld közlekedési kérdései, az «Alföld problémái» c. műben, 92—95. 1. Wagner G.: Az Alföld vízügyi problémái, az «Alföld problémái» c. műben, 126—133. 1.

folyó alsó szakaszának Trianon által történt elvesztésével elveszett egyúttal a fönt említett két csatorna is.

A kérdés tehát az, vajjon Csonka-Magyarország elkészítse-e ezt a csatornát vagy nem.¹ A földművelésügyi miniszter 1930 május 27-én azt a kijelentést tette, hogy a Trianon utáni helyzet már nem enged meg ilyen munkát. Szintén illetékes férfiak azonban — mint Csergő, Rohringer és gróf Klebelsberg — és a Nemzetközi Munkabizottság is a folyók hajózhatóvá tételét célzó programjával az ellenkező véleményen vannak.

Az új csatorna ellenesei a következőképpen érvelnek:² Az új csatorna semmiképp sem felelne meg a várakozásnak. Kereskedelmi szempontból nem volna nagy jelentősége, mert a volt Osztrák-Magyar-Monarchia nagy gazdasági egysége eltűnt; a csatornának nem volna «Hinterland»-ja és nem állana rendelkezésére az a nagy vízrendszer (Ausztria, Erdély), mely régen virágzást és jövedelmezőséget biztosított volna számára. A csatornának öntözésre és villamosművekre való felhasználása kétes eredményű volna, annál is inkább, mert a két utóbbi kérdést olcsóbban és biztosabban lehetne megoldani. Végül szociális szempontból e csatorna munkája nem sokat jelentene a munkanélküliség elleni küzdelemben, mert az ily nagyszabású munkát csakis gépi erővel lehetne végrehajtani. Megfelelőbb volna tehát a nagy költségen utakat építeni és kikötőket a folyók hosszában.

Akik a csatorna elkészítése mellett foglalnak állást, főként Csergő, ez ellen a következőket hozták fel:³

1. A forgalom szempontjából tudjuk a tapasztalatból, hogy a víziúton való szállítás sokkal olcsóbb a vasútinál. Csongrádnak Budapesttől való távolsága víziúton 738 km, vasúton pedig 170 km; mégis 60%-kal olcsóbb a víziszállítás, ha oly dolgokról van szó, melyek bírják a hosszú szállítását. Ha már megvolna a Csongrád—Kecskemét—Budapestet összekötő, 150 km hosszú csatorna, akkor 75%-ot lehetne megtakarítani. Számszerint kifejezve, egy métermázsa gabona víziúton Csongrád—Budapest—Bécs vonalon 3 pengő 80 fillért kitevő vasúti tarifa helyett kb. 1 pengő szállítási díj mellett juthat el

¹ *Steuer Gy.*: Tizenkét év a munkásügy szolgálatában, 117—118. l.

² *Veress G.*: id. munka, 95—105. l. *Wagner G.*: id. munka, 134—135. l.

³ *Csergő K. dr.*: id. munkája, Az Alföld problémái, 22—49. l.

csatornán keresztül Bécsbe. Természetes, hogy ily csatorna legalább kezdetben ártana a vasutaknak, de egyrészt még mindig maradnának gyors szállítások, melyek csak vasúton történhetnének, másrészt pedig a csatorna következtében keletkező jólét, mint a külföldi példák mutatják, néhány év múlva visszaadná a vasutaknak a régi forgalmat. Az útépités szempontjából is az új csatorna valóságos jótétemény volna. Az útépitő anyagok Budapesttől északra fekvő területről jönnek; szállításuk annyira drága, hogy egy 3 méter széles makadamsút (a legolcsóbb útfajta!) km-költségének 30—32%-át, azaz 8400 pengőt ér el. Vízi szállítás esetén az útépités költségének 24%-át lehetne megtakarítani.

2. A termelés szempontjából igen előnyös volna, hogy olcsón lehetne, bár nem nagy területet, de mégis 50—60.000 holdat öntözni és ugyancsak olcsón lehetne annyi villamos erőt termelni, amennyi elégséges a háziiparra, a környék gazdasági gépeinek és szivattyúinak hajtására.

3. Éghajlati szempontból a csatorna mint párolgó vízfelület, enyhítené a szárazságot. A csatorna vizét még nagyobb felületre lehetne szétterjeszteni és halastavak készítésére felhasználni.

4. Szociális szempontból is igen előnyös volna e munka, mert 7—8 évre bőséges foglalkozást adna a munkanélküli kubikosoknak, vagyis legalább arra az időre, mely szükséges arra, hogy egy részük újra mint földműves nyerjen elhelyezést. A földkiásást jelentős részben kubikosok végezhetik, kik elsőrendű szakemberek e munkában.

A csatorna legmegfelelőbb iránya Csergő szerint¹ Budapest—Kecskemét—Csongrád volna csatlakozással Szeged felé. Ez majdnem a legegyszerűbb irány, mely a felszíni alakulatoknak is igen megfelel és az az előnye is megvolna, hogy közvetlenül összeköti a Dunával a Tisza és Körös medencéjét, valamint Kecskemét termékeny vidékét.

Pénzügyi tekintetben is feltétlenül megvalósíthatónak tartja Csergő² a tervet. 1005-ben 46,480.000 koronát számítottak a Csongrád—Budapest csatorna költségeire, mely összeg 54 millió pengőt tenne ki. Tekintettel a napszám alacsonyására, ez összeg még ma is megállja a helyét.

¹ Csergő K. dr.: id. munka, 30—71. 1.

² Csergő K.: id. munka, 72—74. 1.

Gróf Szapáry László 200 millió aranykoronát vesz föl e munkára, beleszámítva az összes öntözőberendezéseket és a Szeged felé való csatlakozást is.

Csergő e számítást túlmagasnak találja, de azt állítja, hogy ezen összeget mint maximálist elfogadva, még mindig keresztül volna vihető a terv. Az államnak kölcsönt kellene kibocsátani, melyet biztosan el lehetne helyezni a külföldön is, mivel maga a föld nyújtja a biztosítékot. Azután 50 éven át az állam visszavásárolná a részvényt évi 4 millió aranykorona összegben. Ez a teher elviselhető lenne, főként ha meggondoljuk a csatorna nemzetgazdasági jelentőségét.

A légi közlekedés.

Oly vidék, mely alkalmas virágok, korai főzelékfajták és különösen értékes gyümölcsök termelésére, kénytelen lesz előbb-utóbb számításba venni a légi forgalmat¹ is, mely legalkalmasabb romlandó luxuscikkeknek messze távolba való gyors szállítására.

A kereskedelemnek ez a legújabb módja Európában már eléggé ki van fejlődve. A Riviéra így értékesíti virágjait, Szicília narancsait.

Az Alföldön is megkísérelték már jó sikerrel: a szegedi rózsákat repülőgépen szállítják Bécsbe és ugyanaznap délután ott árusítják már őket.

Bár a repülőgép ma még nem rendszeresített forgalmi eszköze a kereskedelemnek, a jövőben a repülőterek közelében fekvő termelőhelyek ezen a réven szép jövedelmekhez juthatnak.

E) A belföldi és külföldi piacok kérdése.

A kereskedelem problémája,² vagyis az értékesítés kérdése szorosan összefügg a mezőgazdasági termeléssel. A piac messzeségének és ama körülménynek, hogy lehetetlen odajutni, a tanyai lakosságra nézve az a végzetes következménye van, hogy ki van szolgáltatva néhány kereskedők önkényének, kik gyakran kiaknázzák azt a helyzetet és kényszerítik a gazdákat, hogy olcsó áron engedjék át nekik terményeiket, viszont ők drágán adják el a tanyáknak azokat

¹ Veress G. dr.: id. munka, 110—111. l.

² Gesztelyi Nagy: Magyar tanya, 184—185. l.

a cikkeket, melyekre azoknak háztartásukban és termelő üzemükben szükségük van.

Fontos tehát a belföldi piacokat és velük együtt a termékek forgalmát a belföldön újjászervezni; csak ezután kellene a külföldi piacok kérdésével foglalkozni.

A *belső kereskedelem* javítása életkérdés a tanyák lakóira nézve. A lakosságnak két rétege van: a városi és a falusi lakosság, melyek gazdaságilag kiegészítik egymást. A város fogyasztja a mezőgazdasági termékeket, a falu pedig az ipari cikkeket.¹

E gazdasági lehetőség kihasználására, mint már mondtuk, közvetlen forgalmat kell létesíteni a városok és falvak közt s új központokat és kisebb piacokat a tanyák közt; továbbá beszerző és értékesítő szövetkezeteket kell alakítani és végül megszervezni a hirdetest, az agrár-reklámot.

Ez utóbbi² felhasználná a statisztikai kimutatásokat s a mezőgazdasági kamarák és egyéb szervezetek felvilágosításait, melyeknek célja a várost és a falut összehozni, a falut intenzívebb, egységesebb és gazdaságosabb termelésre készíteni és végül a várost arra nevelni, hogy a hazai mezőgazdasági terményeket nagyobb mértékben fogyassza.

Ha meggondoljuk, hogy Budapest lakossága évenként és fejenként csak 0-35 liter tejet, 13,5 kg cukrot és 80 tojást fogyaszt, akkor megértjük fenti kívánságunk helyességét.

A hirdetés többi közt plakátokkal történhetik. Ezeknek két fajtája van: A falu számára valók, melyek fölhívják a figyelmet a termelő eszközök kedvezőbb beszerzési lehetőségére, az egyes termények keresettségére. Továbbá a város számára valók, melyek a magyar mezőgazdasági termelés eredményeit közlik. Ezek a hirdetések előnyös kapcsolatot teremtenének a mezőgazdasági termelők és a helyi piacok között. Az évi költségek nem emelkednének 150.000 pengőn felül, vagyis kb. annyiba jönnének, mint egy ipari vagy kereskedelmi nagyvállalat hirdetési költségei.

A belföldi piacok azonban nem elegendők, elő kell mozdítani

Koptezek Gy.: A tanyai mezőgazdaság, ipar és kereskedelem. Magy. Gazd. Szeml. 1921. XXVI. 7—8. 493—494. 1.

² *Matolcsy M. dr.*: Agrárpolitikai feladatok Magyarországon, 114—117. 1.

a kivitel is. Az állam feladata jó gazdasági kapcsolatokat fenntartani a többi államokkal és kereskedelmi szerződéseket kötni főként a szomszéd ipari államokkal a lehető legkedvezőbb feltételek mellett mindkét fél számára.

A kormány kereskedelmi politikájának és az exportálásra irányuló mezőgazdasági termelésnek a piacok rendszeres tanulmányozásán kell alapulnia.¹ Az Amerikai Egyesült Államok erre külön szervezetet létesítettek, melyet idő folyamán más államok, pl. Anglia és Németország is átvettek. Feladata a kivittel kapcsolatos összes kérdések megoldása; ilyenek: a piacnak és a fogyasztásnak kiterjesztése, a kiviteli költségek leszállítása, a mezőgazdasági termékek számára nagyobb ár elérése, az árucikkek minőségi változásával kapcsolatos hatásvak megfigyelése, a külföldi verseny szemmel tartása. Ilyen szervezet nem létezik Magyarországon. Mivel az ily szervezetnek elhatározó befolyása lehet új piacok szerzésére, a magyar mezőgazdaság újjászervezésének programjából felállítása nem hiányozhatik.

A főnti kutatások eredményeit egyöntetűen kell a gyakorlatba átvinni. Érdekes e szempontból a dán szervezet.² A mezőgazdasági kivitel sikere Dániában a következő okoknak köszönhető: a termelés minőségének, mennyiségének és az eladás módjainak alkalmazkodása a vevők szükségleteihez és kívánságaihoz; a minőség állandósága, tekintet nélkül a szállítás idejére; végül az áruk rendszeres szállítása a piacra egész éven át.

Dánia így állandó (standarizált) minőségű terményeket tud szállítani, bár ezek 200.000 gazdaságból származnak és 1700 tejtelepen és 80 húsfeldolgozó üzembn kezeltetnek. Ezt a tényt csak úgy lehet megmagyarázni, hogy a földművesek és a különböző szervezetek átlátták, milyen fontos kiváló minőségű árut termelni. Mindenki önszántából elfogadta az ehhez szükséges útbaigazításokat. Később is csak azért fordultak a közhatóságokhoz, hogy az a megállapított elveknek hivatalos jelleget adjon, hogy így azt a néhány engedetlenkedőt is az általános eljárási mód elfogadására kényszerítsék.

A dán mezőgazdasági kiviteli cikkek szigorú ellenőrzésnek

¹ *Matolcsy M. dr.:* id. munka, 110—112. 1.

² *P. A. Moltesen:* Les importations et les exportation des produits agricoles; dans: Danemark, Agriculture 344—358. 1.

vannak alávetve, mely a minőségre, súlyra, csomagolásra, darab-számra és számlázásra vonatkozik. Az ellenőrzést a földművelésügyi minisztertől függő, külön e célra rendelt hivatal végzi; ennek emberei ellenőrzik a tejtélepeket és a húsvágókat és a szállításra kerülő cikkek-ből mintákat helyeznek el az exportáló cégeknél, a raktárakban, a kiviteli kikötőkben, a vasutaknál stb. A rendeletek megszegőit szigorúan büntetik.

F) Energiaforrások létesítése.¹

Megfelelő gépi erőnek nagy szerepe lehet az Alföld talpra-állításánál. Gépi erő nélkül nincs valóban intenzív termelés, nincs forgalom, nincs megfelelő értékesítés.

Jelenleg a helyzet távolról sem kielégítő. A vízések vagy vízniveau-különbségek nem elegendők az Alföldnek gépi erővel való ellátására. Tőzeg, fa és szén csak nagyon korlátolt mennyiségben van; a Nap és a szél ereje nagyon változó, rendszeres és általános kihasználásra; földgáz van ugyan, de csak egyes helyekhez kötve;² pl. Hódmezővásárhely vidékén.

Nincs tehát más megoldási mód, mint vagy az elektromosítás, vagy olajra, szénporra berendezett motorok alkalmazása.

Az elektromosság a természetes erőket géperőre változtatja át a helyhez kötött termelés szolgálatára. Ezért különösen alkalmas a tanyai lakosság számára, mert megkönnyíti a föld kiaknázását, a háziipart, a háztartási munkákat; világításra használható, aminek különösen kulturális szempontból van nagy jelentősége az izoláltan lakó gazda szempontjából.

Motorolaj és porszén inkább mozgó motoroknál, pl. teherautóknál és traktoroknál jöhet tekintetbe. Ezeknek intenzívebb használata sem ütközik nehézségbe, mert a gyártásukhoz szükséges nyersanyagok (a különféle szénminőségek) elégséges mennyiségben állnak az országban rendelkezésre.

¹ *Lázár O.*: Hódmezővásárhely tanyai politikája. Magyar Gazdák Szemléje, 1921. XXVI. 7—8. 465—473. 1.

² *Steinecker F.*: Községpolitika, 141—143. 1.

IV. FEJEZET.

A KÖZIGAZGATÁS PROBLÉMÁJA.

A probléma fejlődése és jelen helyzete,

A gyűlések és közlemények, melyek a háború után az elhagyott falu ügyeivel foglalkoztak, egy nagygyűlést eredményeztek, melyet 1927-ben Scitovszky belügyminiszter hívott össze. A tanyák ügyében ez a nagygyűlés megállapította,¹ hogy sürgősen külön törvényt kell hozni a közigazgatási problémák megoldására és kormánybiztost kell kinevezni, kitől a tanyák területének egész új közigazgatása függjön. Az ő kötelessége legyen az összes szükséges orvosló intézkedéseket alkalmazni, de az összes miniszteri szakosztályok tartsanak évenként vizsgálatot e területek állapotáról.

E szép határozatok azonban írott malaszt maradtak. Mégpedig azért, mert beleütköztek a bürokráciának szokásaiba és gondolkodásmódjába.

Az egyetlen eredmény két miniszteri rendelet megjelenése volt: a 33.-507/1927. sz. B. M. és a 102.800/1928. sz. Földm. min. rend.

A belügyminiszteri rendelet a probléma megoldására az illetékes helyi közigazgatásnak egész sor javaslatot tesz.² Kívánatosnak mondja a rendelet:

1. önálló községeket szervezni vagy kevésbé fontos központok számára egy tisztviselőt megbízni a folyó ügyek elintézésével, továbbá a lakosság közül a legértelmesebb embert *tanyai esküdtté* vagy *pusztabíróvá* kinevezni;

1. közigazgatásilag esetleg átcsoportosítani a területeket;

2. a községi előljáróságokat kötelezni, hogy előzetesen meg-

¹ Steinecker F.: Községpolitika, 141—143. 1.

² Gesztelyi Nagy dr.: Magyar tanya, 250—258. 1.

állapított terv szerint legalább 3 havonként látogassák meg tanya-területeiket. Ez különösen hatásos újítás volna, mert ekként az eljárások megismernék a tanyaiak szükségleteit és tudnának segíteni a helyi bajokon.¹

4. a közbiztonság szempontjából szükséges intézkedéseket megtenni;

5. kötelező erővel a tanyai lakosság javára a községi költségvetésbe egy bizonyos részt beállítani;

6. intézkedni aziránt, hogy a hivatalos hírek és a közigazgatási hirdetések a tanyak területére is eljussanak;

7. szabályozni a falun a házépítést az elhelyezés, az egészségügy stb. szempontjából;

8. rendezni a telefonszolgálatot, tűzrendészetet, a temetők számát szaporítani;

9. elősegíteni gazdakörök keletkezését;

10. összegyűjteni a különböző központokban az összes adatokat, melyek az egyes körök lakosaira, szervezeteire és birtokaira vonatkoznak;

11. bejelenteni a községi eljárásoknak a tanyak ama szükségleteit és nehézségeit, melyek e rendeletben nincsenek érintve;

12. minden érdekelt községben vagy városban megalakítani a tanyai bizottságot, hogy e problémákat tanulmányozza.

E miniszteri rendelet, mely elsőnek foglalkozott e kérdésekkel, nagy reményt keltett a tanyai lakosságban. De hamar jött a kiábrándulás, mert a rendeletnek semmi hatása sem volt.

Kiss² és Kaán³ szerint e rendeletnek eredeti bűne az, hogy csak tanácsokat nyújt és nem ad egyúttal utasításokat is a közhivataloknak. Nem ad semmiféle útbaigazítást arra vonatkozólag, minő eszközökkel lehetne az óhajtott célt elérni. Ha e nagy hiányhoz hozzávesszük a városok és községek ellenállását, a minisztériumnak és tisztviselőinek gyengeségét a rendelet végrehajtásában, valamint a nehéz gazdasági helyzetet, az eredménytelenség teljesen érthető.

Csongrád vármegye volt az egyetlen, mely egy szabályrendelet

¹ *Gesztelyi Nagy*: A tanyavilág élete, 30. 1.

² *Kiss István*: A magyar tanyai közigazgatás, 60—63. 1.

³ *Kaán Károly*: A magyar Alföld, 207—209. 1.

életbeléptetésével gondoskodott a miniszteri rendelet főbb intézkedéseinek végrehajtásáról. A szabályrendeletet azonban nem lehetett végrehajtani, mert a belügyminiszter nem hagyta jóvá. Bizonyára attól való félelmében, hogy a városi önkormányzat megsértésével vádolhatják.

Csongrád megye példáját nem követték. A legtöbb megye nem is foglalkozott a miniszteri rendelettel. Pest-Pilis-Solt-Kiskun- és Hajdú megye megalakította a *törvényhatósági bizottság tanyai albizottságát*, melynek feladata tanulmányozni és a hatóságok elé terjeszteni az összes kérdéseket, melyek a tanyai lakosságot érdekelhetik. Csongrád, Pest-Pilis-Solt-Kiskun- és Hajdú megye ezt a bizottságot a különböző közigazgatási tisztviselőkből állították össze; a bizottság élén a *főispán* vagy az *alispán* állott.

A reform tehát eredménytelen maradt.¹ A három vármegye a tanyai bizottságnak csupán véleményező jogot adott és tanácsaik elfogadása nem volt kötelező. Ezenfelül a kötelező összejövetelek száma is igen kevés volt, így e bizottságok, melyeknek nagy befolyásuk lehetett volna a tanyák problémájának megoldására, életnélküli szervek maradtak, melyek a megyei hatóságok jóakaratótól fügtek.

A tanyák kérdésével foglalkozó második min. rendelet a földes művelésügyi miniszteré, mely az 5430. számú minisztertanácsi határozat alapján 1928-ban jelent meg. E rendelet célja volt a *tanyai kirendeltséget* életbeléptetni, melynek hivatása a mezőgazdasági termelést ellenőrizni és propagandát kifejteni a megvalósítható reformok érdekében.²

E rendeletnek két azonnal észrevehető hiánya van:³ az új szervnek csak igen szűk működési köre van, mert csak az Alföld egy részére, nevezetesen Hódmezővásárhely és Szeged városokra, valamint Csongrád, Csanád, Arad—Torontál vármegyékre van illetés-késége; továbbá csak véleményező joga van és így nem tudja határozatait a városokra és megyékre, valamint a lakosságra jogérvényessé tenni.

Az 1931. évi kormány változás a bizottságot pénzügyi okokból

¹ Kiss István: id. munka, 75—79. 1.

² Gesztelyi Nagy: id. munka, 269—270. 1.

³ Kiss István: id. munka, 75—79. 1. Steinecker Ferenc: id. munka, 157—158. 1.

teljesen megszüntette. Néhány szakíró igen sajnálja ezt a tényt; mert szerintök ez volt az egyetlen közigazgatási intézkedés, amely a tanyák érdekében eddig történt.

A jelen helyzetnek nagy hiánya, hogy úgyszólván nincs pozitív jogalapunk és forrásunk a tanyai területek közigazgatási megszervezésére.¹

Nincs törvényünk ez ügyben. A két miniszteri rendelet, mely ez ügyben megjelent, már nem érvényes. Törvényes intézkedés hiányában a szokás foglalt el fontos helyet e vidéken és léptetett életbe új közigazgatási szerveket.

Tagadhatatlan ugyanis, hogy bizonyos könyvek és cikkek, melyek ez ügyben jártas szakemberek tollából megjelentek, hatással voltak a fejlődésre azzal, hogy a parlamentnek, a különféle hatóságoknak és a közvéleménynek figyelmét felhívták a tanyák problémájára. Így Czettler Jenő már 1911-ben hangoztatta iskolai központok szervezését, hol a tanító el tudna intézni bizonyos leegyszerűsített közigazgatási teendőket. A tanyák 1921-iki nagygyűlésén Zsitvay Tibor e kérdést újra felvetette. Mások, mint Benisch, Kaán és Weiss, ezzel ellentétben önálló községek létesítését sürgetik a külterületek közigazgatási kérdésének helyes megoldására. Gesztelyi Nagy közvetítő megoldást kísérel meg: helyeselve a tanyaközpontok gondolatát, nem veti el a községszervezést sem. Végül Kiss, ki alaposan foglalkozott a kérdéssel, egyformán javasolja központoknak és községeknek szervezését — ezt kvantitatív reformnak nevezi — és új közigazgatási intézkedések életbeléptetését sürgeti, melyek a tanyavilág szükségleteihez alkalmazkodnak, — ezeket kvalitatív reformoknak hívja.

Bár jogilag nem volt megalapozva, néhány város és község a saját külterületeire mégis életbeléptetett közigazgatási szerveket, melyekre egy-egy tanyakörzet érdekeinek gondozását bízta.²

E szervek közt megkülönböztetünk olyanokat, melyek hivatalos jelleggel vannak felruházva és olyanokat, melyek teljesen magánjellegűek.

A tanyák községi közigazgatásának hivatalos szervei két különböző csoportból állanak.

¹ Kiss István: A magyar tanyai közigazgatás, 58—64., 66—70., 30. I.

² Kiss István: id. munka, 56., 66—67., 79., 81—91. I.

Önkormányzatú város életbeléptethet közigazgatási szervet a tanyaközpontok számára: a törvényhatósági városok közigazgatási kirendeltségeit egy városi tisztviselő vezetése alatt. Így van ez pl. Szeged város két közigazgatási kirendeltségénél, hol a tisztviselőnek címe *községi bíró*: ő a közvetítő a város és tanyaterületek között. Teendői közé tartozik a közigazgatás ellátása, anyakönyvek vezetése, a rend- és csendőrség, az egészségügy és szegényügy kezelése stb. Kecskeméten két hasonló kirendeltséget találunk, melyek szokás folytán keletkeztek; az első ilyen tisztviselőnek pusztabíró volt a neve, ki először állategészségügyi teendőket végzett, később korlátolt közigazgatási megbízást is kapott. Hasonló fejlődés volt Debrecenben. A város tulajdonát képező Hortobágyon egy állategészségügyi tisztviselő, a «mátai biztos» működött, kinek később közigazgatási megbízást is adtak, úgyhogy ma ezt az állást egy közigazgatási tisztviselő foglalja el. Ezek a szokásjogi intézmények igen érdekesek és méltók a további fennmaradásra, mivel a gyakorlati élet szükségletéből keletkeztek és beváltak. A hódmezővásárhelyi tanyakörzetekben 1927 óta vannak közigazgatási kirendeltségek, melyeknek munkaköre kiterjed az anyakönyvek vezetésére, vásárrendezésekre, statisztikák készítésére stb. Jog-, illetőleg munkakörüket a polgármester tagíthatja.

A törvényhatósági városokon kívül a község is szervezhet külterületein községi *előljárai kirendeltségeket*. E közigazgatási testület, melynek feje az *esküdt*. Illetékessége kiterjed azokra az ügyekre, melyeket a törvények vagy rendeletek a községekre vagy a községi jegyzőre bíznak, kivéve azt az ügykört, melyet a községi főjegyző írásbeli intézkedéssel magának tart fenn. Ezek a teendők magukban foglalják az adókezelést, anyakönyvvezetést, járlatlevelek kiállítását, a posta indítását, az iskolakötelesek kimutatását, halálozásokat, örökösödési kérdéseket, mezőrendőri intézkedéseket, a közigazgatási testület tagjainak és segédszemélyzetének ellenőrzését.

A hivatalos jelleggel felruházott tanyai közigazgatási szervezeten kívül vannak magánjellegű tanyai tisztviselők is, akiket a legmegfelelőbb tanyai lakosokból választanak vagy neveznek ki. Szerepük a községi előljároság képviselőtére, vagyis a folyó ügyek elintézésére van korlátozva. E közigazgatási szervek fontossága nem függ össze sem szerepükkel, teendőkkel, sem számukkal — ilyen szempontból jelen-

tőségük nem nagy —, hanem azzal a ténnyel, hogy jogi praecedensei egy későbbi közigazgatási hivatalnak és egy kvalitatív reformnak. Nyíregyháza külterületén 50 ilyen szerv van. Ezek az ú. n. *tanyabírák*, kiket a polgármester vagy helyettesének hármás jelölése alapján a tanyakörzet tagjai, férfiak és nők, választanak. Szabolcs és Ung megyében ugyanilyen közigazgatási erőket találunk, de nem a körzeti lakosság egyeteme választja őket, hanem egy választó testület, melyet a parlamenti képviselőválasztáshoz hasonló módon alkotnak meg. Ez a közvetett választás ideális választási mód sűrűn lakott tanya-körzetekben, a közvetlen választás csak gyér lakosság esetén felel meg. Szegeden más a szervezés. E város külterülete ló kapitányságra van felosztva, melyeknek mindegyike négy vagy öt esküdt-kerületből áll. Szeged határában összesen 98 ilyen esküdt-kerület van. A kapitányokat és az esküdteket a polgármester nevezi ki a terület tehetséges, hűséges és feddhetetlen életű lakosaiból. Mint a többi magánjellegű közigazgatási szerv, csak igen kicsiny díjazásban részesülnek, mert szolgálatuk inkább kitüntetésnek számít. Azonfelül megemlítendő még, hogy az egész Alföldön községi megbízás alapján az iskola tanítója is elvégezheti az anyakönyvvezetést és a járlatlevelek kiállítását azon a tanyán, ahol lakik.

Az itt elmondott közigazgatási szervek nem elegendők a tanyák adminisztrálására. Mit is csinálna a tisztviselők e csekély száma azzal az egymilliót meghaladó lakossággal, mely 34.000 km² területen él elszórva? Rendszeres és hathatós közigazgatási szervezet szükséges. Néhány számadat is bizonyítja ezt.¹ Az Alföld két városa: Szeged (mely két fiókközséget alapított) és Nyíregyháza külterületeiknek bizonyos fokú közigazgatási önkormányzatot adtak és közlekedő utakat is építettek számukra. Bár ezek az engedmények nem nagyok, mégis jelentékeny befolyást gyakoroltak a lakosság sűrűségére. Így pl. Szeged lakosságának sűrűsége 1920-ban 155.9 volt négyzetkilométerenkint,² Nyíregyházáé pedig 161.6, míg a többi városokban sokkal kisebb volt a népsűrűség, pl. Békésben 80.4, Kecskeméten 77.9, Karcagon 88.6, Kiskunhalason 40.4 stb. Ez letagadhatatlan bizonyíték arra, minő eredményt lehet elérni, ha a külterület érdekeivel törődünk: a megadott szervezet és a közlekedő utak hatása alatt a

¹ Haan K.: A magyar Alföld, 185—186. 1.

² Gesztelyi Nagy dr.: Magyar tanya, 235. 1.

népsűrűség emelkedik, intenzívebb termelés kezdődik, nagyobb jövedelmet és rendesebb életet biztosít.

Ha ily reformok csak igen ritkák, ennek okát csak a *közigazgatás tétlenségében, a megértés hiányában, a városok és községek mindene hatóságában kereshetjük*, melyek elfojtják a panaszokat és a jóakaratot.

A hatóságok tétlenségét a történeti fejlődés magyarázza. Láttuk, hogy a 19. században, midőn a földmivelő lakosság az egész Alföldön a külterületeken kezdett megtelepülni, a helyi hatóságok ahelyett, hogy szervezték volna e mozgalmat, nem érdeklődtek iránta. Ma a tanyák szét vannak szórva a hely megválogatása nélkül, úgyhogy a közigazgatás nem ér el hozzájuk.

E helyzet azonban nem orvosolhatatlan: jóakarattal, kitartással és őszinte közreműködéssel a probléma ma is megoldható, természetesen nem oly könnyen, mint 70—80 évvel ezelőtt lett volna.

Itt azonban újabb akadállyal állunk szemben:¹ a megértés hiányával a közigazgatás részéről. A bürokrácia nem érti meg, hogy egy nagykiterjedésű községet másként kell kezelni, mint egy kicsinyt és hogy a tanyák lakosságának szükségleteire más közigazgatási szervek szükségesek, mint a városiakra.

Végül a legnagyobb akadály a városok és községek ellenkezése és passzív ellenállása. Ma tőlük függ a probléma megoldása; ők azonban csak kivételesen cselekednek és akkor is csak szűken adva a kedvezményeket a tanyáknak a következő okoskodás alapján: Ha szervezzük és fejlesztjük a tanyák lakosságát, ez egyre függetlenebb lesz; ebből azután az anyaközségtől való elszakadására irányuló mozgalom támad, mely előbb-utóbb a tanyakörzetek közigazgatási autonómiájára vezet. Jobb a jelen helyzeten semmit sem változtatni. Így továbbra is a várostól vagy a községtől függnék e nagy területek, melyek adóikkal gazdagítják őket és nagy kiterjedésükkel tekintélyüket növelik.² Nagy hiba volt tehát az, hogy a tanyák közigazgatási problémáját helyi érdekek vetették alá, s annak gondozása kizárólagosan a helyi hatóságoktól függött. Ez teljesen hibás felfogás. A tanyák problémája oly kérdés, mely a magyar területnek és népnek

¹ Kiss István: A magyar tanyai közigazgatás, 29. I.

² Steinecker F. dr.: Községpolitika, 145—146. I.

³ Kiss István: id. munka, 27. 1. Kaán: id. munka, 206—207. 1.

magas százalékát érdekli és melynek megoldása minden tekintetben országos érdekű. Ennek a kérdésnek tehát — főként közigazgatási vonatkozásban — az állam részéről kell megoldást nyernie. Ez annál is inkább szükséges, mert a megyei, városi és községi hatóságok már elég sokszor bizonyosságát adták annak, hogy nem képesek kisserű helyi érdekeik fölé emelkedni.

Az egyetlen mód tehát az önkormányzati hatóságok ellenkezésének és önzésének megtörésére az lesz, ha elveszük tőlük a tanyák fölötti kizárólagos joghatóságot és törvényhozási úton a joghatóság egy részét az államra ruházzuk.

Ez a reform annál sürgősebb, mert a tanyák lakosságának közigazgatási helyzete valóban tűrhetetlen.¹ A jogegyenlőség korában érthetetlen, hogy polgárok közigazgatási függésük folytán önkényesen rájuk rótt aránytalan terheket viseljenek, amelyek rájuk nézve előnyt alig jelentenek.

A tanyai lakosság sokkal távolabb van a közigazgatástól, hogysen annak sok hasznát láthatná. Csak azért van vele érintkezésben, hogy kötelességeit teljesítse, hogy fizesse adóját, beszállgáltassa az anyakönyvi adatokat, hogy járlatleveleit kiváltsa stb. És e polgári kötelességek teljesítése rendszeren egy vagy két napjába kerül, tehát sok munkaidőt is vesztenek. Előnyük e közigazgatási függésből alig van, pedig a tanyai lakosok éppoly hasznos polgárai az országnak, mint a városiak.

Általános orvosló eszközök.

A tanyák közigazgatási problémájának kényes és nehéz volta az imént tárgyalt két fő okból magyarázható: egyrészt a közigazgatásnak és az érdekelteknek egymástól való aránytalan távolsága, másrészt pedig a tanyák különös helyzetéhez való alkalmazkodás hiánya. Foglalkoznunk kell tehát — mint Zsitvay Tibor² az 1921.1 tanyai nagygyűlésen kifejtette — azzal a gondolattal, hogyan lehetne a községi közigazgatást és a tanyai lakosságot egymáshoz közel hozni, hogy még a legtávolabb lakó gazdát is visszavezessük az állami, a társadalmi és nemzetgazdasági életbe.

¹ *Kiss István:* id. muifka, 28—29. l.

² *Zsitvay T.:* A tanyai közigazg. Magy. Gazd. Szeml. XXVI. 7—8. 474. l.

Ezt a célt Benisch Artúr¹ szerint három különböző módon lehet elérni:

1. A közigazgatás a községben székel és onnan foglalkozik a környező' területtel: ez ma az általános helyzet. Ennek a megoldásnak nagy nehézségei vannak, ha nagyterületű községről van szó és a község nem központi fekvésű.

2. Nagykiterjedésű tanyaterületen több közigazgatási központ létesítése, általában korlátolt joghatósággal.

3. Tanyacsoportok átalakítása független községekké; ez volna a legmegfelelőbb megoldás, de nagy nehézségekbe ütközik.

Az orvoslás e módjaihoz, melyek egyszerűen kvantitatívok, hozzá kell kapcsolni Kiss javaslata szerint a kvalitatív reformokat. Mert mit ér, ha csak egyszerűen szaporítjuk a közigazgatási hivatalok számát és nem alkalmazzuk egyúttal őket a tanyai lakosság egészen különleges szükségleteihez!

Ez általános szervezés mellett a közigazgatás egész sor különleges probléma előtt fog állni,² melyeket nem lehet figyelmen kívül hagyni, milyenek: a gazdasági kérdések; a posta, a távíró és telefon megszervezése, a közlekedési eszközök, iskolák és egészségügyi kérdések, gazdaköri és szövetségi ügyek, az egyházakkal való közreműködés.

Mindezeket a kérdéseket csak országos törvény keretében lehet rendezni, mely az országos érdek szemmel tartásával az eltérő szükségleteket kiegyenlíti és az egységet biztosítja.

Ez volna a kérdés általános áttekintése. Lássuk most, melyek a kvantitatív reformok és melyek a különféle speciális problémák, melyekkel a közigazgatásnak az egész tanyaterület újjászervezése esetén foglalkoznia kell.

Quantitatív reformok.

A főadat a nagy közigazgatási egységek: egyrészt a túlnépes községek, másrészt a mérhetetlen, izolált külterületek szétbontása. Kaán kifejezése szerinti mamut-községek helyett a lakosságot Szent István alapítása és gróf Széchenyi elgondolása szerint — egészséges és megfelelő módon decentralizálni kellene, az Alföldet betele-

¹ Benisch A.: A tanyaközség kérdése. Magy. Szemle. 1929. VI. 2. 137—139. 1.

² Steinecker F.: Községpolitika, 159. 1.

píteni, rajta független községeket létesíteni anélkül, hogy a tanyákat eltüntetnők. Másrészt a közigazgatás gyorsítása céljából bizonyos kvantitatív reformokat kell végrehajtani.

Ez utóbbi reform a már létező közigazgatási egységek számbéli szaporításában áll. Központok létesítésével kell kezdeni a munkát, hová közigazgatási kirendeltség küldendő, a tanyaterületen alakuló községeket pedig önállókká kell tenni.¹

Éppen e ponton igen eltérőek a vélemények! A kérdés: vajjon a tanyaterületen mindjárt független községeket kell-e teremteni vagy csak egyszerűen közigazgatási kirendeltségeket az anyaközség vezetése, kormányzása alatt? A két megoldási mód alapeszméjében — közigazgatási hatóságok szaporítása és új községek szervezése — azonos, mert kétségtelen, hogy a közigazgatási kirendeltségből idővel teljesen önálló község fejlődik. De vannak mélyreható különbségek is a két javaslat között, ilyenek: a végcél elérésére szükséges idő és a cél kiküzdését előmozdító eszközök, melyek a két megoldási módnál lényegesen eltérnek egymástól. Az első megoldás a törvényhozás és az állam közbejöttével azonnal közvetlen intézkedéssel akarja a közigazgatási szerveket, azaz a községeket szaporítani. A második megoldás egyelőre csak a másodrendű közigazgatási sejteket, azaz a kirendeltségeket és tisztviselőket akarja szaporítani, ez utóbbiak azonban a meglévő községek joghatósága alatt maradnának.

A szerzők e kérdésben eltérnek egymástól. Kaán a községek megteremtését sürgeti, míg Czettler, Csergő és bizonyos fokig Gesztelyi Nagy is a kevésbbé drága és kevésbbé gyökeres megoldást javasolják, vagyis a közigazgatási kirendeltségeket bizonyos központokban.³

Külterületen községek szervezése megoldja a közigazgatás kérdését, de nem foglalja magában, mint némelyek gondolják, a tanyák megszüntetését.⁴ A kormány nem kényszerítené az embereket arra, hogy községben éljenek, csak megkönnyítené a községek keletkezését azzal, hogy tanyaközpontokat létesít, hogy elősegíti a községekbe

¹ Kiss I.: A magyar tanyai közigazgatás, 20. 1.

² Kiss I.: id. munka, 30—31. 1.

³ Steinecker F.: id. munka, 152—153. 1.

⁴ Kiss I.: id. munka, 33—34. 1. Kaán K.: Az Alföld problémája, 103—104. 1.

való csoportosulást, és hogy megadja nekik a lehetőséget és fejlődést a teljes autonómia felé. Aki azonban továbbra is izoláltan a földjén akarna élni, künn maradhat a tanyáján, de élvezheti azokat a közigazgatási, gazdasági, kulturális és társadalmi előnyöket, melyeket a község közelsége nyújt.

Ez a fejlődés természetesen nem menne akadály nélkül főként a városok részéről, melyeknek a decentralizáció nem tetszik.¹ A dolgot azonban meg lehetne kezdeni oly eljárással, mely elejét venné a kellemetlen helyzeteknek és összeütközéseknek s amely eljárás nem volna költséges és nem ütköznék nehézségbe. Ez a sokszor fantasztikus módon megállapított községhatárok revíziója volna. E határrevízióból oly helyi átcsoportosítás származhatik, hogy egyes tanyák, melyek jelenleg igen messze vannak községüktől és közigazgatási központjuktól, egy közelükben fekvő más községhez csatoltatnának. Ez az átcsoportosítás ezen kívül sok városnak és községnek központibb fekvést adna, amivel az adminisztrálás is meg volna könnyítve.

Lássuk már most, miként tudna ez előkészítő munka után az állam községeket létesíteni. Benischnek erre a következő terve van:² Egy új község ideális kiterjedése 3—5 km sugarú. A lakosság száma szerint teljesen független *nagyközségeket* lehetne teremteni vagy korlátolt autonómiájú *kisközségeket*, mely utóbbiak vagy az anyaközségtől függnének, vagy több együttvéve alkotna egy *Aőrjegyzőséget*. A végzett számítás szerint így 155 nagyközséget, 118 kisközséget és 164 autonóm közigazgatási szervet lehetne alkotni.

Ki viselje e reformok költségét? Az államnak a községházak építését támogatnia kellene, ami 5 millió pengő kiadást jelent. Benisch úgy gondolja, hogy a közigazgatás személyi költségei nem emelkednének, mert a decentralizáció sok munkát, kiszállást és egyéb költséget takarít meg.

Az eljövendő földreform és a munkanélküli földművesek elhelyezését célzó belső telepítés is okvetlenül megkívánja új falvak létesítését, melyek a környező külterület községi és közigazgatási központjai lehetnek.³

¹ Benisch Artúr: id. munka, 143. l.

² Benisch Artúr: id. munka, 143—144. l.

³ Kiss István: id. munka, 30. l.

A már megalapított községek fejlődését Kaán szerint az államnak kellene támogatni. A templom, az iskola, a népház, az ipari műhelyek, a boltok és néhány lakóház hamarosan felépülnének.

Így a tanyak világa fennmaradna tagadhatatlan előnyeivel, de mostani hátrányai megszűnének.

Községek alapítása biztos előnyöket nyújtana, a legtökéletesebben megoldaná a közigazgatási kérdést és vele együtt az egész tanya-problémát is összes vonatkozásaiban.

Ezt a tapasztalás is igazolja.¹ Mindenütt, ahol csak önálló községet alapítottak, a legizoláltabb és a legszegényebb helyen is a vidék képe néhány év alatt megváltozott: falu épült, közlekedési utak keletkeztek, a termelés intenzívebb lett, a lakosság szaporodott (Kondoros és Tompa példája). Az egyszerű tanyaközpontok viszont hasonló körülmények közt nem fejlődtek ily szerencsésen. Benisch megadja ennek a jelenségnek a magyarázatát. A tanyaközpontnak nincs képvisellete a községi gyűlésen, vagy ha van is, mint kisebbség nem tudja érdekeit hathatósan megvédeni és jogait kiküzdeni. De ha a tanyaközpont önálló község lesz, rendelkezik saját bevételeivel, maga intézi ügyeit, eljár szükségleti ügyeiben az államnál és a megyésnél. Kezében tartja fejlődésének feltételeit.

A községek számbeli szaporodásának, autonómiájuknak és fejlődésüknek még egy nagy haszna van: számos tanult embernek, iparosnak és kereskedőnek biztosítanak munkaalkalmat. Ez is fontos tényező a munkanélküliség elleni küzdelemben.

Végül, ha a problémát mélyebben vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a változással a város sem veszít semmit sem. Az első pillanatra talán károsodottnak látszik területe egy részének elvesztése és adójövedelmének csökkenése folytán, de bizonyos idő múltán a változából származó előnyök egyre jobban lépnek majd előtérbe. Először is kevesebb kiadása lesz, mert az új autonóm község maga tartozik viselni összes közigazgatási, kulturális, szociális intézményeinek költségeit és a városnak nem kell már velük törődnie. Azután jön a tényleges haszon: ott, ahol valamikor szegényes, elhanyagolt pusztaság terjedt el, most virágzó falu található. Ha közigazgatásilag független is, sohasem tudja magát a közelfekvő város gazdasági és kulturális

¹ *Benisch. Artúr:* id. munka, 141 —143. 1.

hatása alól kivonni. A falu forgalma rajta keresztül fog lebonyolódni: ipara és kereskedelme bő hasznot fog meríteni az egyre emelkedő kereslet folytán; elsősorban a városi munkanélküliek nyernek majd alkalmazást az új községben.¹

Kérdés ezek után, vájjon a tanyai lakosság maga elismeri-e az önálló községgé való alakulás előnyeit?² A kérdésre csak igenlőleg lehet válaszolni, mert főként a háború és az utána következő nehéz idők óta a tanyaiak maguk is kívánják a társadalom támogatását, a gazdasági, kulturális, közigazgatási és vallási központ közelségét. E tekintetben az alföldi gazda sokkal simulékonyabb, mint a dunántúli.

Van azonban számos tényező, melyek, mint Kiss³ kifejti, ellenzik a reform ilyen általánosítását s lassúbb menetet ajánlanak.

Megengedjük, hogy az esetben, ha bizonyos tanyacsoportokra rákényszerítenék az önállóságot, elég kétséges volna, hogy ezek az emberek, kik eddig sohasem foglalkoztak közigazgatási kérdésekkel, mindjárt el tudják intézni a maguk ügyeit. Megfelelőbbnek látszik kevésbé gyors fejlesztést választani, mely időt enged az érdekeltek ilyen irányú megnevelésére.

A városok és községek szívós ellenállása egy ilyen gyökeres elszakadási mozgalommal szemben mindent megmozdítana a törekvések meghiúsítására. E küzdelem csak felforgatná és elkeserítené az életet és maguknak a tanyáknak is csak ártana.

Végül a dolog pénzügyi oldala, főként a mai válságos időben! Községek alapítása azzal az építkezéssel és személyzettel, melyet e nagy program kíván, mérhetetlenül többe kerül, mint egyszerű központok alapítása és fenntartása. Így pl. Csergőnek⁴ Csongrád megye alispánjának számítása szerint, melynek a saját megyéjében szerzett tapasztalatok szolgáltak alapul, egy kis község közigazgatási költségei évi 37.000 pengőt tesznek ki, míg egy tanyaközponté csak 5000 P.

Mindezeknek a kellemetlenségeknek elkerülésére, melyeket a reform gyors végrehajtása előidézne, több szakértő inkább egyszerű tanyaközpontok létesítése mellett foglal állást községek alakítása helyett.

¹ Gesztesy Nagy dr.: Magyar tanya, 236—237. 1.

² Kaán K.: id. munka, 181—182. 1.

³ Kiss I.: id. munka, 31—33. 1.

⁴ Csergő K.: Milyen legyen a tanyai közigazgatás? Szentesi Hírlap, 1933. jún. 4.

Ezek a központok Kiss¹ szerint háromféle jellegűek lehetnek, aszerint, amint önkormányzati hatóság útján (pl. Szegeden az Alsó- és Felsőtanya), vagy pedig a község akarata ellen (pl. Kiskundorozsmán Kistemplom), vagy végül magánkezdeményezésből (itt-ott a város vagy község támogatása mellett) keletkeztek (pl. Csongrádon Bokrospart). Az első jellegű kevésbé kedvező, mert az ily központ mint városi alkotás nem szorgalmazza majd a lakosság együttműködését, a lakosság nem fog érdeklődni iránta, sőt mint idegen intézményt, ellenséges érzülettel fogadja.

A második jelleg már sokkal kedvezőbb, bár a község ellenállása sok nehézséget okozhat.

A legjobban a harmadik típus vált be, mint Csongrád-Bokrospart: maguk a tanyai lakók fejlesztenek ki a kápolna vagy iskola körül egy központot. Ezek az emberek megértették ennek az intézménynek szükséges voltát és nem kíméltek semmi áldozatot, hogy kis központjukat megalkossák. Büszkéek munkájukra és iparkodnak azt fejleszteni.

Az érdekeltek szükséges és eredményes kezdeményezése azonban nem zárja ki okvetlenül a közhatóságok támogatását. A közigazgatás segítségével, mely némi autonómiát is adhat neki és hivatása magaslatán álló tanítójának vezetése mellett a lakosság eredményesen együttműködhetik a kulturális, gazdasági, egészségügyi és szociális szervekkel, sőt buzdítást is nyerhetne tőlük. Az öreg gazda, ki földjét átadta már fiának, a templom közelében iparkodnék lakást találni, tanult emberek (pap, orvos, gyógyszerész stb.) kereskedők is jönnének. Ebben a környezetben a központ gyorsan kezdene virágozni. A lakosság így lassan érdeklődni kezdene a közügyek iránt, egyre nagyobb autonómiát kaphatna: először esküdtjét választaná, majd előljáróit, hogy a terület legfontosabb ügyeit intézzék, végre pedig önálló községgé fejlődnek a központ.

A lakosságnak szabad elhatározása együttműködésén kívül elengedhetetlen feltétel az is, hogy minden központnak csak korlátozottabb területe legyen, s hogy a központ földrajzilag is e területnek közepén feküdjön. A körzet kiterjedése és központjának elhelyezése országos terv keretében állapíttassék meg, mely intézkedéssel a köz-

¹ *Kiss István*: Adalék a magyar tanyakérdéshez, 9—10. 1.

érdek és az egész újjászervezés egysége biztosítva van. De a programnak nem szabadna rideg szabályokban megmerevedni, hanem figyelembe kell vennie a helyi szükségleteket, a nép sűrűségét, a távolságokat. Az érdekelteket kezdeményezésre, közreműködésre kell készíteni, hogy kedvüket ne szegjék.

Miután megvizsgáltuk a központok különböző fajait és létesítésük előzetes feltételeit, lássuk most szervezésük módját és a nekik adható joghatóságot.

A csongrád-bokrosparti tanyaközpont keletkezésekor hozott egyhangú határozat világosan megmutatja, milyen képe legyen a tanyaközpontnak.¹ E határozat szerint a magyar tanyavilág gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődése céljából a legsürgősebb teendő minden 6—8 ezer holdnyi területen, amelyen 2—3 ezer lélek él, egy-egy központ létesítése. Minden ilyen központban legyen templom, iskola, népház, ingyenes könyvtár. Álljon a lakosság rendelkezésére orvos, szülésznő. Lehetőleg az iskolával kapcsolatosan legyen egy a helyi viszonyoknak megfelelő kis mintagazdaság, amely a vidék gazdálkodásának színvonalát van hivatva emelni, legyen posta. A központ legyen a szövetkezeti mozgalomnak igazi melegágya, otthona.

E határozat, mely kevéssel a háború előtt hozatott és alkalmas lett volna hatalmas mozgalmat indítani az elhanyagolt lakosság érdekében, ma is teljes egészében megvalósítható.

Néhány szóval rá kell még mutatnunk, melyek a leglényegesebb közigazgatási szervek és mi legyen a hatáskörük.

A tanyák 1921. évi nagygyűlésén Zsitvay² foglalkozott e kérdéssel. Hivatkozva Czettler egy felosztására azt javasolja, hogy a nagy központoknak — pl. melyeknek 10000-nél több lakosuk van — *tanyai jegyzői hivatalt* adjanak, mely a lakosoktól választott és a községi előljáróságtól jóváhagyott *tanyai bíróból* és egy *községi jegyzőből* áll. Kisebb központokon — pl. 500-tól 1000 lakosig — a folyó közigazgatási ügyek elintézésével a postást, az iskolai tanítót vagy egy *esküdtet* lehetne megbízni, kit a községi előljáróság jelöl ki a körzet legértelmesebb emberei közül.

¹ *Gesztyei Nagy*: id. munka, 160—161. 1.

² *Zsitvay Tibor*: A tanyai közigazgatás. Magyar Gazdák Szemléje, 1921. XXVI. 7—8. 475—479. 1.

E két közigazgatási típusnak hatásköre természetesen eltérő volna egymástól: az elsőnek *intézkedési hatásköre* volna minden ügyben, melyet a kisközségek hatóságai el szoktak végezni, kivéve azokat az ügyeket, melyeket az anyaközség egy felsőbb hatóság jóváhagyásával magának szabályrendeletben kifejezetten fenntartott. A második típusnak csak *közvetítő hatásköre* volna a községi elöljáróság és a tanyai lakosság között. Elintézné a községtől rábízott összes ügyeket és közölné a községi hivatalokkal (anyakönyvi, adó stb.) az összes adatokat, felszólamlásokat és a tanya érdekében szükséges reformigényeket.

E rendes közigazgatási állásokon kívül szükségesek még segédhivatalok: a közbiztonság fenntartására minden körzetben szükséges volna rendőrségi vagy csendőrségi állomás, esetleg a tanyai lakosokból alakuló őrség. Kívánatos, hogy telefon kapcsolja össze a községgel, legyen postahivatal és gyógyszertár. Végül, hogy az összes szükségletek kielégítést nyerjenek, időnkint rendszeres ellenőrző szemléket végezzenek a község különféle közigazgatási szervei, mint pl. az orvos, állatorvos, mezőőr, adókvetítő bizottság stb.

Zsitvay e közigazgatási programjáról Gesztelyi Nagy¹ dicsérlettel elismeri, hogy ideális, de nagyon elméletinek találja. A gyakorlatban szerinte nem lehet a tanyák közigazgatását így «körülhatárolni, ezt állandóan az élet szükségletei dobják felszínre. Azért sokkal helyesebb az a megoldás, amely az ilyen naponként ismétlődő közigazgatási teendők ellátását vállalja elsősorban».

Mindazonáltal a szerzők egyetértenek abban, hogy vannak bizonyos fontos közigazgatási ügyek, melyeket minden tanyaközpontban az ott illetékes hivatalnak kell elintéznie, bármily kezdetleges legyen is a hivatal.²

Ha ugyanis az ilyen ügyek nem nyernének a helyszínén elintéztést, ez a néptől aránytalan áldozatot kívánna. Ilyenek névszerint: az anyakönyvi s az adóügyek, a rendőri és a mezőrendőri kihágások elintéztése, a járlatlevelek, a házörző ebek engedélye stb.

Ama kérdésre, ki viselje e közigazgatási reformok költségeit, Zsitvay³ azt javasolja, hogy a központok létesítésének pénzügyi

¹ Gesztelyi Nagy: Mag-yar tanya, 155. }.

² Gesztelyi Nagy: Magyar tanya, 237—238. 1. Czettler Jenő: id. munka, 9—10. 1. Steinecker F.: id. munka, 153—154. 1.

³ Zsitvay Tibor: id. munka, 477—479. 1.

kiadásait az állam és a község viselje, fenntartási költségeit pedig felelősségben a község, felelősségben pedig az érdekeltek.

A befektetett tőke jól lenne felhasználva, mert az olyan közigazgatási központ, melyet a lakosság létesített és szervezett vallási, gazdasági és kulturális szükségletei számára, és melyet a közhatalóságok ellenőriznek és támogatnak, hamarosan általános fejlődésnek lesz csirája.

Itt jutunk el a kérdés gyökeréhez, nevezetesen azoknak az előnyöknek megállapításához, melyeket a tanyaközpontok létesítése jelent.

Ha meggondoljuk Magyarország mai gazdasági helyzetét és a végrehajtandó munkák nagy tömegét, a munkaterv kidolgozásánál a következő elvet kell szemelőtt tartani: keressük először a leggyakorlatibb, az olcsóbb megoldást, de ez legyen egyúttal fejlődésre képes, hogy idővel, talán nem gyorsan, de annál biztosabban, tökéletesebb megoldásra vezessen.¹ A központok létesítésének, ha lassúbb is a fejlődésük, megvan az előnye, hogy kevésbé költséges, mint községek alakítása. Sokkal könnyebben alkalmazható e mód ott, hol erős az ellenállás, hol a lakosság még kezdetlegesebb. Egy fejlődő központ föl tudja ismerni a tényleges szükségleteket és alkalmazkodik a helyi viszonyokhoz; megadja a lehetőséget a lakóknak, hogy megismerkedjenek egymással, hogy egymáshoz szokjanak, hogy érintkezésbe lépjenek a hatóságokkal, hogy nevelődjenek és művelődjenek. A teljes önállóság ily előkészítés után sokkal hasznosabb lesz.²

E megoldási módot is lehet bírálni, ellene kifogásokat emelni. Először is — és e kifogás főként a már fejlődöttebb és előrehaladottabb területekre vonatkozik — nem adja meg a teljes önállóságnak összes közvetlen áldásait. A községnek több jövedelmi forrása és nagyobb hatalma van, mint az egyszerű központnak. Azonkívül a község sokkal jobban vonzza magához az ipart és kereskedelmet. Több joggal követelhet jobb közlekedő utakat. Mindezt nem lehet elmondani a központról.

Egy másik kifogás hibáztatja a tanító alkalmazását a közigazgatási ügyekben a kevésbé jelentős központoknál.³ Kiss szerint ily megbízás elvonná őt fontosabb kötelességének teljesítésétől, a lakosság nevelésétől. Valóban félni lehet a tanító esetleges megter-

¹ Zsitvay Tibor: id. munka, 477—479. 1.

² Steinecker F.: Községpolitika, 155. 1.

³ Hiss István: A magyar tanyai közigazgatás, 35 — 36. 1.

helésétől, valamint attól, hogy a néppel való érintkezése hivatalos és hideg lesz, pedig a nevelő hatás inkább melegebb, személyes érintkezéssel biztosítható. Végre a tanító jogi helyzete is ellene szól ily megbízásnak: a tanító a közoktatásügyi miniszternek van alárendelve; mihelyt azonban helyi közigazgatásban van alkalmazva, a helyi községi vagy városi hatóságoktól függ, amiből összeütközések származhatnak. A községek bizonyára ellene lesznek minden ilyenmű megoldásnak, hogy megőrizzék teljes joghatóságukat.

E bírálókat teljesen megokolt; általában azért kívánatos volna a tanítót e munkából kikapcsolni és a folyóügyek vezetésére ott, ahol lehet, más tisztviselőt vagy oly lakost alkalmazni, ki képes reá, s aki esküdt rangot kaphatna (*tanyai esküdt*).

Vonjuk le e nagy vitának gyakorlati következményeit. Mindenképpen a helyi lehetőségekhez és szükségletekhez kell alkalmazkodni. A kormány feladata az Alföld talpraállítására nagy országos tervet kidolgozni. E terv számításba veszi a különféle tanyacsoportokat. Vizsgálat tárgyává kell tenni, vajjon a lakosság gazdasági és lélektani szempontból alkalmas-e község alakítására. Igenlő esetben megkapja az önállóságot, vigyázva arra, hogy a lehetőség szerint osztozzék e reform terheinek viselésében is. Nemleges esetben — és ez lesz valószínűleg az esetek nagyobb száma — egyszerű központot kell létesíteni és várni, míg tovább lehet menni. A kormány pedig időközben ellenőrzi az ilyen központok fejlődését és gondoskodik róla, hogy megfelelő tanítói és tisztviselői legyenek, támogatja a nép mozgalmait (népház, gazdakörök stb.), lassankint és körültekintéssel megtöri a községek ellenkezéseit a tanyák fejlődésével szemben.

Ily politikával az összes központok kétségkívül és elég gyorsan önálló községekké és falvakká fejlődnek.

E reform azonban közigazgatási szempontból Kiss¹ szerint, még nem felel meg teljesen. Eddig még csak a már létező sejtek fejlesztéséről volt szó. Szükség van egyébire is, nevezetesen új szervekre, melyek a tanyák szükségleteinek kielégítésére különlegesen megfelelnek. Ezek a kvalitatív reformok.

Qualitatív reformok.

A közigazgatás túlságos központosításának és egyformaságának megszüntetésére törvényes úton bizonyos kvalitatív reformokat

¹ Kiss István: id. munka, 36. 1.

kellene megvalósítani.¹ E reformok a közigazgatás gépezetének bizonyos tágítását és átalakítását jelentik, azaz a tanyák szükségleteihez mért újabb szerveket.

Oly városi és községi területeken, hol gazdasági vagy lélektani okokból még nem időszerű a tanyacsoportoknak a teljes függetlenséget megadni, szükséges a közigazgatást átszervezni, hogy a legsürgősebb szükségleteket ki lehessen elégíteni, s hogy az önállósulás felé az utat elő lehessen készíteni. Kiss terve² szerint a külterület oly *tanyás körzetekre* volna felosztandó, melyek egy központ körül foglalnak helyet.

Ott ellenben, hol községeket lehet majd létesíteni, előnyös volna a tanyákat nagyobb körzetekben egyesíteni (*községi körök* vagy *körjegyzőségek*).³

Végül az egész Alföld számára életbe kell léptetni a *tanyai* vagy *alföldi kirendeltséget*, mely az összes érdekelt minisztériumokat képviselné és a különféle közigazgatási intézkedések összeegyeztetését és végrehajtását ellenőrizné.

Vizsgáljuk először, minő terjedelmű közigazgatást kapjon egy város vagy község külterülete. E feladat végrehajtásánál igen eltérő helyzetek adódnak, melyek természetesen eltérő intézkedéseket kívánnak.⁴ Találunk tanyakörzeteket, hol semmi sincs: sem templom, sem iskola, sem hivatal. Más helyeken van népház, iskola, tanító, vagyis tanult ember, ki dolgozhatik a lakók ügyeiben. Más fejlettebb helyeken van templom lelkésszel, iskola, postahivatal, olvasókör, fogyasztási és hitelszövetkezet, vannak kereskedők és iparosok. Egy még fejlettebb típusnak (mint a szegedi Alsótanyának) van már központja több iskolával, paplakkal, postával, távíróval, telefonnal, csend- és rendőrséggel, közigazgatási hivatallal, különféle kereskedelmi és ipari ággal. Végül eszményi típus a bokortanya (pl. Nyíregyházán), mely templommal, iskolával, közigazgatási hivatallal, iparral és kereskedelemmel rendelkezik.

Az egyes körzetek tehát fejlődési fokozatuk szerint különböző feladatok előtt állnak.

¹ Kiss István: A magyar tanyai közigazgatás,

39—40. 1.

² Kiss István: A magyar tanyai közigazgatás,

39—40. 1.

³ Kiss István: A magyar tanyai közigazgatás,

29—30. 1.

⁴ L. Szabó S.: Magyar Gazd. Szeml. XXVI.

7—8, 480—481. 1.

A körzet terjedelmére vonatkozólag Kiss¹ szerint arra kell ügyelni, hogy lehetőleg kisebb területet foglaljon magában, hogy a közigazgatási, vallási, egészségügyi stb. igények könnyen kielégíthetők legyenek. E feltétel könnyen teljesíthető, hol a kisbirtok van túlsúlyban, ahol ennek következtében sűrű a lakosság. A helyzet más ott, hol a tanyák közbeeső nagybirtokok által egymástól el vannak választva. Mivel minden központhoz bizonyos számú léleknek kell tartoznia, a közigazgatásnak és az alá tartozóknak egymástól való távolsága túlságosan nagy lesz. De itt is készül valami megoldás. Napjainkban sok nagybirtokot parcelláztak, ami szaporítja a területek lakosságát; azután a mezőgazdasági munkanélküliség orvoslására, mint már láttuk, a kormány kénytelen lesz újabb földreformmal és ezzel kapcsolatban a belső telepítés kérdésével foglalkozni különösen oly helyeken, hol nagy földbirtokok vannak kevés lakossággal.

Az új körzetek csak² korlátolt autonómiával fognak rendelkezni, mivel közvetlenül függnék egy felsőbb autonóm hatóságtól, t. i. a várostól vagy a községtől. Az autonóm hatóság viszonya a külterületéhez mégis megváltozik: nem lesz többé az egyes polgárok személye fölött közvetlenül gyakorolt joghatóság, hanem inkább közigazgatásilag egységbe foglalt polgárok fölötti gyámkodás.

Az új szabályrendelet befolyásolni fogja egyúttal a külterületnek a községi vagy városi tanácsban való képviselőségét is: a körzet nem küldi már az egyszerű választási lajstrom alapján képviselőit a tanácsba, hanem mint korlátolt autonómiával rendelkező szervezet.

Az autonómiát a körzetben a népsűrűség szerint vagy az *ösgyűlés* vagy a *képviselőtestület* fogja gyakorolni. Az ösgyűlés a gazdaságban lesz legkönnyebben megtartható.

A folyóügyek végzésére,³ mint pl. anyakönyvi adatok, járlatlevelek, adó, posta, a község kinevezne egy tisztviselőt (*tanyabíró* vagy *esküdt*), ki a körzet központjában laknék, de időnként meglátogatná kerületének összes részeit. Erről fönnebb már részletesebben szóltunk.⁴ Az ő hatásköre volna a legnagyobb: mivel állandóan

¹ Kiss István: id. munka, 38. 1.

² Hiss István: id. munka, 39—41. 1.

³ Kiss István: id. munka, 41. 1. — *Gesztelyi Nagy*: Magyar tanya, 157—158. 1.

⁴ L. a. 113. lapot.

érintkezik a néppel, ő ismeri legjobban gondolkodásmódját és szükségleteit. Nyíregyháza környékén a *tanyabírák* így lettek a nép atyáivá, jóbarátaivá és bíráiává. E tisztviselő hivatva van, éppen úgy, mint a tanító, a népet vezetni és felébreszteni benne a közügyek iránti érdeklődést és a szolidaritás tudatát.

A községek létesítésének megkönnyítésére ott, ahol ez az intézkedés kívánatos lesz, némely szerző¹ nagyobb körzet szervezését javasolja, mely magában egyesítene több kis tanyaközséget. Ennek a reformnak megvolna az az előnye, hogy megadná az autonómiát összes jótéteményeivel anélkül, hogy túlságosan megterhelné az érdekelteket. Ily nagyobb körzet községeinek egyetemlegesen lehetnének bizonyos intézményei (kórházak stb.), magasabb hivatalnokai (*jegyző*, tiszti orvosa stb.) s ezeknek fenntartási költségeit felosztanák maguk közt.

Végül az utolsó kvalitatív reform volna Kiss² szerint a *tanyai kormánybiztosság* megalkotása. Ennek feladata volna biztosítani a tanyai lakosság érdekében az eljárás egységét a kormány érdekelt tagjai közt (belügy-, vallás- és közoktatásügyi, szociális és munkaügyi, kereskedelemügyi miniszterek).

E cél elérésére a kormánybiztosságnak kötelessége volna:

1. Foglalkozni az Alföld rejtett értékeinek feltárásával, a ma még használhatatlan területek feljavításával, végül a közlekedés kérdésének megoldásával és szervezésével.

2. A *Tanyaszövetséggel* együtt működve a tanyaterületen köze pontok alapításán fáradozni, keresztény és nemzeti szellemben, ellenőrizni ezek fejlődését, gondoskodni az izolált tanyak területén is a lakosságnak az államéletbe való bekapcsolódásáról (közigazgatás, egészségügy és iskolaügy stb.).

E feladatok teljesítésére a kormánybiztosság szakosztályos kat létesítene a saját kebelében.

A kormánybiztosság székhelyének az Alföld egyik városában kellene lennie, ahonnan a tanyaterület összes pontjai könnyebben megközelíthetők.

Az 1928-ban megalakított bizottság, mely azóta különben is

¹ *Benisch Artúr*: A tanyaközség- kérdése. Magyar Szemle 1929- VI. 2. 145 — 144. I.

² *Kiss István*: id. munka, 39—40. I.

megszűnt már, nem felelt meg e követelményeknek, mert csak a földmivélsügyi minisztériumot képviselte és az Alföldnek csak egy részére terjesztette ki tevékenységét.

Különleges problémák.

Igen fontos kérdés a tanyaterületek közigazgatási és szervezési *költségeinek* fedezete. Hol önálló községek alakítása lehetséges, ott e kérdés nem merül fel: minden községnek van jövedelme az adókból. Olyan tanyaterületeken, melyek még nem nyertek teljes függetlenséget, az anyaközségnek kell e költségeket viselni. Országos törvénynek kellene megállapítani a százalékot, mely a községi költségvetésben a tanyaterület javára fordítandó. Bizonyos költségeket az államnak is magára kell vállalni a tanyaterületek szervezése érdekében (pl. közlekedő-eszközök, öntözőberendezések, belső telepítés, villamosítás stb.).¹

Gondoskodni kell *a hatósági rendeletek, közigazgatási hírek helyes közlési módjáról* Eddig ez vasárnaponként dobszó mellett, leginkább a községháza előtt a községi szolga útján történt. A tanyai lakosság ezen az úton semmiről sem vehet tudomást. Jobb megoldást kell találni, esetleg a rendeletnek írásban való kiküldésével akár a gazdaköröknek, akár az iskoláknak címére, s ezeknek legyen a feladata a köz hírrététel.

Azután itt van a posta, távíró és a telefon fontos kérdése. Kíváncsinos volna, hogy minden tanyacsoportnak legyen postahivatala és telefonja. Ez sok időmegtakarítást jelentene a tanyai gazdának, megkaphatná rendesen az újságját, kapcsolatban maradna a világgal és a mezőgazdasági fejlődéssel. Szerencsétlenség vagy súlyos betegség esetén telefonon lehetne orvosi és papi segílyt kérni. A tanyaterületen működő tisztviselő számára a telefon elengedhetetlenül szükséges: akár felvilágosítást kell kérnie, akár rendelet átvételéről van szó, rögtön beszélhet főnökeivel.

Ma valóban siralmas e tekintetben a helyzet.³ A tanyák izolált lakói, kik épúgy fizetik adójukat, mint a városiak, örülhetnek, ha hetenként egyszer kapják meg hírlapjukat, talán csak egy kör-

¹ *Kaán Károly*: Az Alföld problémája, 113—116. 1.

² *Geszteiyi Nagy*: Magyar tanya, 155—156. 1.

³ *Geszteiyi Nagy L. dr.*: id. munka, 106—109. 1.

nyékbeli birtokosnak vagy a mezőörnek szívesességéből, kik önként vállalják a terhet a városban tett látogatásuk kapcsán. Négyezer lakosú nagy központoknak, minők pl. Akasztó, Császártöltés, Törtei, Orgovány, a Mezőgazdasági Kamara adatai szerint nincs sem táv-írójuk, sem telefonjuk. Szeged külterületein még 1918-ban, a kommunista forradalom előtt volt telefon minden tanyai iskolában, de a román betörés leszerelte és elvitte őket.

Ez a hiány még kiáltóbbnak tűnik fel, ha egybevetjük a külföldi állapotokkal. Dániában pl. még a legizoláltabban fekvő ház is naponként megkapja a postáját és legalább minden ötödik farmnak van telefonja.

V. FEJEZET.

A VALLÁSI PROBLÉMA.

A vallás mind az egyéni, mind a népek életének legfontosabb kérdése. Nem lehet tehát azt mondani, emeljük előbb az anyagi színvonalat, küzdjünk a nyomorúság ellen és aztán lássunk hozzá a vallási kérdés megoldásához. Ez nagy hiba volna! Mindenek előtt a lelket, a szellemet kell nevelni, hogy a nép élni tudjon az anyagi fejlődés áldásaival, melyekben részesíteni akarjuk, anélkül, hogy a várossal való benső kapcsolatából kára származzék.

Bár az Alföld, mint Hanauer püspök 1935 május 1-i körlevelében közli, most már nem az a missziós terület, mint 30—40 évvel ezelőtt, amikor nem volt templom, hiányzott az állandóan künnlakó pap, mindazonáltal a mai napig sincsen kellő lelkigondozással ellátva. Akkoriban csak néhány misszionárius — mint pl. a tanyak apostola, Lahosit Kajetán szentferencendi atya — szentelte magát az elhagyott tanyai lakosság lelki gondozásának. A legnagyobb nehézségekkel küzdve járták be a misszionáriusok az elhagyott síkföldeket, sokszor 50—60 km-nyi kemény utat téve, hogy felkeressék, erősítsék és vigasztalják a lelkeket.

Ma már javult a helyzet: egyes tanyai központokon állandó lelkészségek vannak, pl. Kecskeméten hét, Hódmezővásárhelyen kettő, Kiskundorozsmán kettő.¹ De el kell ismerni, hogy a lelkészek élete nehéz, sok lemondással és fáradtsággal jár. A legtöbb helyen a pap a községben lakik; minden héten azonban más és más tanyai központot látogat meg és szentmisét mond vagy az iskolában, vagy a gazdaságban. Ez is fárasztó munka, mert a távolságok nagyok,

¹ Hanauer István püspök: Körlevele 1935 máj. 1. A váci egyházm. hivatalos közleményei, 17—18. l.

és az utak rosszak, s így a pap buzgósága mellett is a hívek csak ritkán élvezik látogatását.¹

Egyes városok és tanyai központok templomot vagy kápolnát építettek és lelkészi állást szerveztek. Így Kecskemét nyolc katolikus és három protestáns templomot épített külterületén, Kiskundorozsma négy katolikus, Kiskunfélegyháza kettőt, Szeged pedig hat lelkészet létesített a tanyákon.²

De ezek, sajnos, csak kivételek. Általában a legközelebbi templom vagy kápolna a szomszéd községben van, vagyis oly messze, hogy a tanyai gazda legfőlegb egyszer vagy kétszer mehet oda évenként, amidőn egyszerre intézi el összes, addig összegyűlt ügyeit. Vasárnaponként a tanyaiak — templom és pap hiányában — egy kis gazdaságban gyűlnek össze és közösen végzik imádságukat. Ha valamelyikük meghal, a holttestet nem ritkán 20—30 km messze kell vinni egyházi beszentelésre, sőt némelykor e nélkül kell eltemetniök halottaikat.³

Mit szóljunk a gyermekek vallási oktatásáról?⁴ Hol állandóan helyben lakik a lelkész, vagy rendszeresen végzi látogatásait, a kérdés könnyen megoldható. De sajnos a legtöbb tanyai iskolában nem ily kedvező a helyzet: a tanítók látják el a hitoktatást. Vigyáznak tehát a tanítók kinevezésénél, hogy ugyanolyan vallásúak legyenek, mint növendékeik. Ha egy vidéken több felekezet van, ami gyakran előfordul, akkor az egymással szomszédos iskolákban különböző valláshoz tartozó tanítókat neveznek ki. E megoldás tökéletlen, mert nem lehet kívánni kicsiny gyermekektől, kiknek vallása más, mint tanítójuké, hogy kemény időben 5—10 km-t menjenek, míg elérik azt az iskolát, amelyben megfelelő hitoktatást nyerhetnek. Ezenfelül a tanyai iskolák tanítója sok munkával van elhalmozva: elemi iskola, ismétlőiskola, szövetkezeti munka, úgyhogy kevés ideje marad a hitoktatásra.

Ha az iskola nem gondoskodik a vallásoktatásról, a család-

¹ *Révész István* prelátus: A tanyai vallásügy. Magy. Gazd. Szeml. XXVI. 7—8. 501. 1.

² *Gesztelyi Nagy L.*: A tanyavilág élete. II. 50—60. 1.

³ *Simándi Béla*: Krisztus a tanyák közt. Magyar Szemle 1954. XX M. t. 44. 1.

⁴ *Simándi Béla*: Krisztus a tanyák közt. Magyar Szemle 1934. XX II. 1. 45—46. 1.

anyákra hárul e kötelesség. De ezeknél legfeljebb a jóakarát lesz meg, hisz maguk is csak kevéssé jártasak vallásuk igazságaiban.

A vallásoktatás e hiányának igen súlyos következményei vannak: a bűnözés terjedése, új vallási szekták és eretnokségek keletkezése, melyek tudatlanságból a vezetés-nélküli Isten-keresésből származnak.¹ Ezen a fontos téren még igen sok a teendő.

Itt gyorsan kell cselekedni, s nem lehet megvárni azt az időpontot, mikor a közhatóságok az egész tanya-probléma megoldását megkezdik. Ne feledkezzünk meg azonban arról a nehézségről, mely a vallási megoszlásból származik.² A katolikusok vannak többségben a tanyai lakosságban (65.2%), majd a reformátusok következnek 25.3%-kal, az evangélikusok 8.1%-kal, végül kisebb felekezetek 1.4%-kal.

Orvosló eljárások.

A legfontosabb föladat: templomok és kápolnák építése, valamint a papság (világi és szerzetes) számának emelése.

Már láttuk, hogy a helyzet a múlttal szemben máris javult. De még mindig kevés a templom és a lelkészek száma sem kielégítő, tekintetbe véve az utóbbiaknál a gondozandó terület nagyságát és a rossz utakat. Ugyancsak nehéz feladat megfelelő istentiszteletek tartásáról, hitoktatásról gondoskodni, a szentségeket kiszolgáltatni, a haldoklókat vallási vigaszban részesíteni, a holtakat eltemetni, egyszerűen megszüntetni az egész lelki nyomorúságot. Még emberfölötti tevékenységgel sem lehet a messzefekvő tanyacsoportokat egyszerűen gyakrabban évenként meglátogatni.³

A reform okvetlenül szükséges. Czettler⁴ és Kiss⁵ szerint minden tanyacsoportnak, hol legalább ezer lakos van, kellene templomának és helyben lakó papjának lenni, esetleg még egy segédlelkésznek is a távoli szétszórt tanyák rendszeres látogatására. Kevésbé jelentős központokban az iskolában kellene lenni egy teremnek, hol

¹ Simándi Béla: id. munka 46. 1.

Thirring L.: A külter. népesség statiszt. A tanyai közíg. rend. c. munka, 78. 1.

³ Simándi Béla: id. munka, 47. 1.

⁴ Czettler J.: Tanyai tel. és közp. 6—7. 1.

⁵ Kiss István: Adalék a magyar tanyakérdéshez. 18. 1.

szentmisét lehetne mondani. Ezt gróf Klebelsberg a tanyai területek számára készített népiskolai tervébe is felvette. Ezért a legjobb fekvésű iskola mellett papot is kellene telepíteni, ki innen, mint központból meglátogatná a környező iskolákat.

Ez a szervezés sok papot kíván. Tagadhatatlan, hogy a papi hivatások száma növekszik Magyarországon, annyira, hogy némelyik papnevelő intézet kénytelen visszautasítani a jelentkezőket. Addigra is, míg elegendő számú világi pap nem áll az egyházi főhatóságok rendelkezésére, a szerzetesek pótolhatnák a tanyákon e hiányt.

Mivel a papoknak sokat kell úton lenniök és sokszor hordozható oltárt is magukkal vinniök, fogatra vagy autóra lesz szükségük. Tehát sikeres pasztoráció is sürgeti az alföldi utak megjavítását.

Ha tisztán *protestáns* tanyákról van szó, a kérdés megoldása könnyebb. Elégséges, ha egy lelkész van a nagyobb központokban; egyébként az iskolai tanító vagy a tanultsággal rendelkező birtokos is el tudja végezni az istentiszteletet.¹

Vegyes vallású vidékeken az egyes vallások számaránya szerint kell a megoldást keresni. Ha a katolikusok kisebbségben vannak, legjobb egy utazó papot alkalmazni, ki hívei különböző csoportjait meglátogatná. Ha a protestánsok vannak kisebbségben, arra kellene ügyelni, hogy legyen legalább egy képzetebb egyén, ki foglalkozhatnék velük.²

A mondottakból következik, hogy az államnak örködnie kell, hogy a tanyákra szánt tanítók komoly vallásoktatásban részesüljenek. E fiatal emberek ugyanis a legjobb segítő társai lesznek majdan a katolikus papnak a hitoktatásban, ha a pap nem lakik helyben, vagy pedig a protestánsoknál a lelkész hivatalos helyettesei.

A tanyavilág lelkigondozása sok munkát kíván és bizonyára nagy akadályokba is ütközik. Simándi³ azonban egy oly tényre hívja fel figyelmünket, mely vigasztaló távlatokat nyit meg előttünk. Az utóbbi években erősen kezdtek foglalkozni Budapest külvárosainak lelki gondozásával; buzgó papok szentelték magukat e munkának. Minő előítéletekkel és az Egyház minő gyűlöletével találkoztak.

¹ *Kiss István*: id. munka 181. 1.

² *Gesztelyi Nagy dr.*: Magyar tanya. 85—86. I.

³ *Simándi Béla*: id. munka, 48. 1.

És mindamellettt csodálatos eredményeket értek el. Itt a tanyák vidékén egészen más a helyzet. Szeretik az egyház emberét, eltartják, vágyakoznak utána, minden áldozatra készek, hogy megtartsák maguknak. Itt tehát a föladat nem megtéríteni a népet, hanem ki-elégíteni leghőbb vágyát. Ha ez Budapesten nehéz viszonyok között sikerült, nem szabad kislelkűnek lenni azzal az Alfölddel szemben, amely kívánkozik lelki gondozás után.

VI. FEJEZET.

AZ EGÉSZSÉGÜGY PROBLÉMÁJA.

A földrajzi fekvés, az éghajlat, a gazdasági viszonyok, a köz-igazgatási és szociális berendezés mind befolyással vannak egy-egy vidék lakosságának egészségi állapotára. A tanyavilág sem kivétel e szabály alól. Az egészségügyi helyzet itt siralmas: a gyermek-halandóság és a tuberkulózis pusztít és nem ritkaság, hogy ragályos betegség egész családokat ragad el.¹

Az utolsó években kezdtek foglalkozni e kérdéssel is és a Duna-Tisza köze mezőgazdasági kamarájának szorgalmazására több *egészségházat* is alapítottak. A népjóléti miniszter 1930 március 22-én gyűlést hívott össze a mostani állapot okainak tanulmányozás sara, a szomorú egészségügyi viszonyok megjavítására.

Hogyan lehetséges, hogy vidéken, jó levegőn és napsütésben lakó családok annyi veszélynek vannak kitéve?

Az első ok, hogy a tanyaiak izoláltságukban a rossz utak miatt teljesen meg vannak fosztva gyakran a legegyszerűbb orvosi segítségtől. Hányszor történik meg, hogy oly beteg hal meg, kit idejében nyújtott gondos kezeléssel meg lehetett volna menteni. A család sokat töpreng, hogy hívjon-e orvost, mert az 20—30 km-nyire lakik és csak a legegyszerűbb közlekedési eszközök állnak rendelkezésére. Mikor végre elhatározza az orvos elhozatását vagy a betegnek az orvoshoz való szállítását, rendszeren későn van már és a szegény beteg a rázós kocsin hal meg. Lehet-e csodálkozni, hogy a betegek öreg asszonyokhoz és kuruzslókhoz fordulnak, kik sokszor inkább rontanak, mint gyógyítanak?

Az izolált tanyák lakossága továbbá egyáltalán nem ismeri az egészségügy legegyszerűbb követelményeit sem: a gyermekgondo-

¹ *Gesztelyi Nagy* cír.: A tanyavilág egészségügyi igazgatása. 76. l.

zás, a házi ápolás, az ételek jó elkészítése, a lakás higiénikus építése és rendbentartása, a szellőztetés, a fűtés helyes mértéke, az ivóvíz ellenőrzése — ezek megannyi titkok előtte.

És így él — ezt nem lehet eléggé ismételni — egy milliónál több magyar. A gyermekek megszületnek, de az egészségtelen lakásokban a ragályos betegségek, a tuberkulózis, az egészséges berendezés és ápolás hiánya ugyancsak megtizedeli őket, egy erős faj sarjait, akikben a nemzet jövője csírázik.¹

Nemcsak az ország érdeke sürgeti, hogy megmozduljunk az Alföld egészségügyi gondozásának érdekében, hanem az elemi igazságosság is ezt követeli,² mert túrhetetlen, hogy polgárok, kik épúgy fizetik adójukat, mint a többiek, kik épúgy ontják véréket a hazáért, mint a többiek, ne élvezhessenek oly előnyöket, melyek rájuk nézve életbevágóak. Mivel a városok és a községek nagy része — egyes dicséretes kivételeket nem számítva — ezt még nem érti meg, az államnak kell itt közbelépnie, még a helyi önkormányzatok ellenére is.

* * *

A nagy problémák, melyeket itt tárgyalni óhajtunk, a következők: 1. az anya- és csecsemővédelem, 2. az iskola egészségügye, 3. a lakás egészségügye, 4. a táplálkozás, 5. a tüdővész, 6. a többi betegségek, 7. egészségügyi személyzet és berendezések, 8. a nép egészségügyi oktatása.

Az anya- és csecsemővédelem.

Az anya- és csecsemővédelem Magyarországon illuzórikus a lakosságnak éppen ama részével szemben, melynek leginkább volna reá szüksége a születések nagy számarányánál fogva is.

Van ugyan önálló országos szövetség, mely állami segélyezésben is részesül és tevékenyen működik: Az Országos Stefánia Anya- és Csecsemővédelmi Szövetség. Ennek a szövetségnek azonban eddig nem sikerült érdemlegesen tevékenységét a községeken kívüli területekre is kiterjeszteni.

A csecsemők orvosi felügyelete az egyetlen eszköz a csecsemőhalandóság megakadályozására, mely tönkreteszi a sokgyermekes tanyai

¹ Gesztelyi Nagy: id. munka, 97—99. 1.

² Gesztelyi Nagy: Az Alföld, 25—26. 1.

családokat, az országnak ezt az értékes részét. Gesztelyi Nagy¹ szívszaggató adatait közöl. Kecskemét városa és külterülete, 80.000-nyi lakosságának fele a távoleső tanyákon lakik; ezek sohasem látnak ápolónőt. A gyermekhalandóság a következőképp oszlik meg: a szorosan vett városban az állandó orvosi felügyelet alatt álló csecsemők közül 9% hal meg, nem rendes felügyelet alatt állókból pedig 11.2%. A városhoz még elég közel fekvő tanyákon, hol valamelyes felügyelet még lehetséges 18.5%, a teljesen távol fekvő tanyákon, pl. Bugac-pusztán már 21.3%. A nagy forróság három hónapjában — június, július, augusztus — a halandóság a városban 18%, a külterületeken pedig 25.5%.

A gyermekhalandóság mindenütt csökkenőben van, ahol komolyan fölveszik ellene a küzdelmet.

Ezt bizonyítják egyébként Fekete Sándornak,² az Orsz. Stefánia Szövetség orvosának 1934-ben közölt statisztikai adatai is. Ez adatok 19, tanyai területekkel is rendelkező községre vonatkoznak 789.627 számú összlakossággal, melynek 35.9%-a él egész éven át izolt tanyákon.

Ismeretes — és ezt Feer tanár, a híres zürichi gyermekspecialista is megállapítja —, hogy a gyermekhalandóság néhány év óta minden országban apadóban van. Fekete azt kutatja, vajjon ez az apadás jelentősebbje a sűrűn lakott területeken, hol a védekezés szervezettebb, hathatósabb, mint a külterületeké. Adatai azt bizonyítják, hogy 1913—1925-ig terjedő időszakban, az apadás 25'?'% volt oly községekben, hol az összlakosság 40%-a lakott tanyákon, 28.3% oly községekben, hol a lakosság 30—40%-a volt tanya lakos, és 29.4% oly községekben, hol csak 14—30% volt a tanyai lakos. A csecsemővédelem tehát tagadhatatlanul leszállítja a gyermekhalandóságot.

Dr. Fekete adataiból még egy fontos tanulságot von le. Egybeveti az élveszületett gyermekeknek és az egy éves kor előtt elhaltaknak számát; ezeket a számokat mind a község belterületére, mind a tanyákra vonatkozólag szembeállítja egymással. Tanyai gyermekeknek veszi azokat, kiknek szülei állandóan künn élnek, még ha

¹ *Gesztelyi Nagy dr.:* Magyar tanya, 281—282. 1.

² *Fekete Sándor dr.:* A tanyai csecsemővédelemről. 4—5, 9—11 28, 30. 1.

a gyermek a községben született vagy halt is meg, községi gyermeknek pedig veszi azokat, kiknek szülei nem, vagy legalább nem egész éven át élnek tanyákon és kik így bizonyos kedvezőbb szociális körülmények között vannak. A 19 tanulmányozott községre vonatkozólag 1927 nyarán a következő számokat találja: a belterületi lakosság %-a 64.1, az izolált tanya lakosságé 35.9%; az élve született gyermekek %-a 62.1 a városban (szám szerint 3236), a tanyákon 37.9% (számszerint 1973). Az egyéves kor előtt elhaltak százaléka fordított: a városban 15.9% (számszerint 492), a külterületen 25.7% (számszerint 508).

E rendellenes jelenség okait dr. Fekete¹ a «tanyai tényezőkben», azaz azokban a különféle körülményekben keresi, melyek még hozzájárulnak a városi gyermekhalandóság okaihoz.

Ha keressük a betegségeket, melyek a tanyákon a csecsemők halálát okozzák, a következőket találjuk:²

Az emésztőszervek helytelen táplálkozásból eredő betegségei; a légzőszervek betegségei, melyek — különösen télen — a rossz, sokszor túlfűtött levegőből származnak, melyben a csecsemő éjjel-nappal él; a bőrbetegségek, melyek a tisztaság és a felügyelet, valamint megfelelő ruha hiányának következményei; az angol-kór, melyet nem ismernek fel és nem gondoznak idejében. E betegségek áldozataihoz vegyük hozzá a gyenge és koraszülött gyermekeket, kik az orvosi felügyelet hiánya miatt vagy sokszor babonás szokások áldozataiként halnak meg. A gyermekvédelem helyes megszervezése nagy fokban kisebbitené e bajokat.

Sietünk hozzáfűzni, hogy ha az orvosi felügyelet elengedhetetlenül szükséges a csecsemőknek, nem kevésbé szükséges az anyáknak. A tanyákon — sajnos — sok anya gyermekágyban hal meg a megfelelő gondozás hiánya miatt. Hány drága életet lehetne megmenteni szülés előtti tanácsokkal és okleveles szülésznőknek kötelező alkalmazásával.

Hogyan történjék az anyás és csecsemővédelemnek szervezése?

Szükséges volna először több könnyen megközelíthető központot szervezni kisebb működési körrel, melyek az országos nagy

¹ Fekete Sándor dr.: id. munka, 23—24. l.

² Fekete S. dr.: id. munka, 16—22. Dr. Kontra és dr. Bielek: A falu egészségügyi védelme, 17—55. l.

szervezés tervébe is beilleszthetők. Azokon a helyeken, hol népház lesz építendő, e védelmi munka is egész természetesen megtalálja elhelyezését. A kézi gyógyszertár alapításának és fenntartásának, az ápolónő és esetleg az orvos lakásának költségeit a város vagy a község viseli.

Az Orsz. Stefánia Szövetség, mely mindig készségesen alakít új fiókokat, mihelyt a körülmények megengedik, megadná a szükséges keretet és személyzetet e központoknak megszervezéséhez a közhatóságok ellenőrzése és segítsége mellett. Jelenleg már alapít¹ *védőintézeteket* a városokban és a községekben, honnan elküldi ápolónőit az egész vidékre az anyák gondozására, felvilágosítására és támogatására. Sajnos, a távolságok igen nagyok és az ápolónőnek gyakran a legegyszerűbb közlekedési eszköz sem áll rendelkezésére. Ezért maga a szövetség a tanyákon *központokat* kezdeményezett. A központ el van látva orvosi rendelővel és egy kis gyógyszertárral, mely a városban vagy a községben lévő védőintézettől függ; hozzá tartozik egy védőnő, ki állandóan ott lakik. Az orvos csak időnkint száll ki. Mindenekelőtt ezeket a kis állomásokat kellene szaporítani, majd az elszigetelt tanyaterület fontosabb központjaiban önálló védőintézeteket felállítani egy állandó orvossal. Ily önálló védőintézet jelenleg csak a szegedi Alsó- és Felsőtanyán van. Ott, ahol a tanyák túlságos szétszórtsága miatt nem lehet központot szervezni, szükséges volna, hogy a kerületi orvosok és ápolónők időnkint meglátogassák a családokat.²

Mihelyt a szervezet általánosan elterjed, az orvos és a védőnő megkezdheti hármias hivatását: az orvosi, szociális és kulturális munkát.

A szociális és kulturális munka a védőnő feladata lesz, ki gyakran és rendszeresen látogatja majd az anyákat otthonukban. Személyes érintkezésbe kerül velük, oktatja, segíti őket, gyakorlati úton megmutatja nekik a teendőket, bepillantást nyer az egyes családok helyzetébe és keresi majd az eszközöket a talált bajok orvoslására.

Az orvosi munkát az orvos végzi a rendelőben, hol megvizsgálja a gyermekeket és kiadja a kezelésre vonatkozó utasításait. Az ápolónő ellenőrzi ezen utasítások végrehajtását. A tanyák számára

¹ Kiss István: A magyar tanyai közig. 99—100. 1.

² Fekete Sándor dr.: id. munka, 24—25. 1.

elégséges a havonkinti orvosi látogatás, a nagy hőségek idején azonban kéthetenként. Az orvosi tanácsadás legyen bemutató, felvilágosító és a lehetőség szerint a betegséget megelőző. Munkája az iskola-kötelezettség koráig terjedjen.

Az orvos és ápolónők gondja terjedjen ki a várandós nőkre is.¹ Ez nehéz dolog lesz. A gyermekekre vonatkozólag ugyanis van intézkedés; az anyakönyvi hivatal tartozik őket a Stefánia Szövetség helyi intézetének bejelenteni. Ez a rendszer a tanyai központokon is automatikusan működésbe lép, mihelyt a szervezet be van vezetve. De a szülés előtti védelemre nincs hasonló intézkedés, itt tehát csak rábeszéléssel lehet eljárni.

Betegség elleni biztosítás, mely ingyenes gyógykezelést is nyújt a biztosítottaknak, talán kedvezően hat a szülés előtti védelem fejlődésére és a szülésznők igénybevételére, ami most még elég ritka a tanyákon. A Stefánia Szövetség io?⁴-ben érintkezésbe lépett az Országos Társadalombiztosító Intézettel, hogy a védelem kötelezővé tétessék az összes biztosított női tagokra, ha szülés előtt állnak.² Van tehát már fejlődési folyamat ebben az irányban is, de még nem éri el a tanyai nőket, mert ezek nincsenek biztosítva.

Végül szükséges, hogy a védelem a községek támogatásával megokolt esetekben anyagilag is segítse a szegény anyákat, a népet ilyen irányban nevelje, a fontos föladat érdekében megfelelő propagandát fejtsen ki. Az anyagi támogatás³ állhatna újszülött kelengye ajándékozásában.

A külterületeken — hol a védőnő nincs mindig kéznél, mint a községekben⁴ — szükséges a propaganda és a felvilágosítás munkája, hogy az anyákban bizalmat keltsen és hogy súlyos hibákat megakadályozzon. Ez a munka elvégezhető az iskola-utáni oktatás keretében asszonyok és felnőtt leányok számára, röpiratok és felvilágosító folyóiratok szétosztásával — pl. a Szent István-Társulat kiadásában megjelent füzetek, könyvek — és végül az ápolónő személyes befolyása útján.

¹ *Dr. Bielek és dr. Kontra:* id. munka, 57—58. I.

² *Keller L.:* Compte rendu de l'activité de l'Association nationale Stéphanie pendant l'année 1934 5· 1· (Magyarul is!)

³ *Dr. Bielek és dr. Kontra:* id. munka, 59—60. I.

⁴ *Fekete Sándor dr.:* id. munka, 26—27. I.

Az iskola egészségügye.

Egészséges nemzedék felnevelésére nem elégséges csak az egész kicsiny gyermekek gondozása. Az iskolakötelezettség korában a kisebb bajok egész serege jelentkezik, melyek idejében alkalmazott gondozással könnyen elháríthatók. Ezek kisebb zavarok a szem, fül, fogak körül, az emésztésnél stb. A tanyai lakosok nem törődnek velük, mert büszkék arra, hogy nincs orvosra szükségük, másrészt pedig az orvos drága. Különbön is bonyodalmas dolog csekélységekkel az orvoshoz fordulni. Sajnos, nagyobb dolgokban sem fordulnak hozzá.¹

Csak egy eszköz van e helyzet orvoslására: az iskolák kötelező orvosi ellenőrzése.² Minden tanyai iskolát legalább kéthetenként látogasson meg az orvos, tartson itt rendelést és keresse föl a környék betegeit is. Így a minimumra csökkenti majd a kis bajokat, melyek a rendes iskolalátogatást akadályozzák, felfedezi és gyógyítja majd a ragályos betegségeket, szóval gondozza a jövőendő nemzedék egészségét és beleoltja az érzéket az egészségügy iránt.

Van ugyan állami intézkedés a kötelező orvosi iskolalátogatásra (a közoktatásügyi miniszter 1906. évi 14.532. számú rendelete); ez azonban, sajnos, csak a magasabb iskolákra vonatkozik. A kültéri-letek iskoláira, hol pedig nagyobb szükség volna rá, nem származik belőle semmi haszon.

Egyetemes érvényű törvényt kellene hozni, mely az iskolai egészségügyet megszervezi.³ E szervezés három tényezőt állítson munkába. Az első az orvos, ki megtalálja a bajt, közli a tanítóval és a szülőkkel, megjelöli a szükséges gyógmódot. A második a védőnő, ki felébreszti és neveli a gyermekekben az érzéket az egészségügy iránt. Végül a harmadik a társadalmi szerv, mely a szükséges költséget nyújtja.

Szükséges volna továbbá, hogy iskolázása alatt minden gyermeket legalább háromszor alaposan vizsgáljon meg az orvos: az első, a harmadik és a hatodik iskolai évében. A vizsgálat eredménye közlendő volna a szülőkkel, hogy a bajnak elejét vehessék. Ha szükséges,

¹ *Gesztelyi Nagy dr.*: Magyar tanya, 170. 1.

² *Gesztelyi Nagy dr.*: id. munka, 171. I.

³ *Dr. Bielek és dr. Kontra*: A falu egészségvédelme, 62. 1.

specialistával kellene egyik-másik gyermeket megvizsgálni, kórházban vagy intézetben elhelyezni, hol különleges kezelésben részesülne.¹ Ez utóbbi esetben a betegségbiztosító intézetnek kellene a költségeket viselni ama szabályok szerint, melyekről a társadalmi biztosító intézeteknél szólni fogunk.

A falvak számára Magyarországon *fogászati vándorklinikákat* léptettek életbe, melyeket három hordozhatóládában iskoláról-iskolára szállítanak. Ily szolgáltatás csak 2.000 pengőbe kerül, egy autómobilos berendezés 30.000 pengős költsége helyett, és az iskolás gyermekek ezreit tudja gondozni.² Ezt a mozgalmat a tanyai iskolákra is ki kellene terjeszteni.

Ip A gyermekeknek és a családoknak egészségügyi oktatása is igen fontos dolog.³ Ezt a munkát a falvakban a védőnő végezheti, ki a tanítóval egyetértve, meglátogatja az iskolát, ellenőrzi és díjak kiosztásával fokozza a gyermekek tisztaságát, azután a lakásokba is ellátogat, hogy a környezetet is ellenőrizze és buzdítsa. Sőt még tovább is lehetne menni: az iskolai egészségügyi program-előadások tartásával is megbízhatná az ápolónőt.

Föl kell vetni a kérdést, honnan szerezhetni védőnőt minden tanyai iskola számára? Az ellenvetés megokolt. Ez a reform csak a nagyobb központokon valósítható meg, hol orvos, ápolónő és állandó rendelő tartható. De nem lehetne-e a többi iskolákban ezt az ellenőrzést kis díjazás mellett a tanítónővel vagy a tanító vagy valamely tisztviselő nevével végeztetni? Az e feladatra kiválasztott személyt rövid szaktanfolyamon lehetne előkészíteni. Ezt a szaktanfolyamot az Alföld különböző városaiban az Országos Közegészségügyi Intézet vagy a Vöröskereszt tarthatná vagy egyszerűen egy nagyobb központban az ott rendszeresített szakképzett védőnő.

Az iskolaépület egészségügyéről is kell szólnunk- Sokszor csak kis öreg iskolaépületet talál az ember a tanyákon, egyetlen tanteremmel, melyben sok gyermek tartózkodik nemcsak az előadás alatt, hanem rossz időben ott szárítják nedves ruháikat, cipőjüket, ott

¹ Dr. Bielek és dr. Kontra: id. munka, 65, 69—70, 72.—75. l.

² Dr. Johan B.: Rapport des cinq premières années d'activité de l'Institut National Royal Hongrois d'Hygiène. 7. l. — Dr. Bielek és dr. Kontra: id. munka, 72. l.

³ Dr. Bielek és dr. Kontra: id. munka, 70—72. l.

⁴ Dr. Gesztelyi Nagy: Magyar tanya, 171 —172. l.

költik el ebédjükét. Egy óra elmúltával a levegő már tűrhetetlen. A padok rosszul vannak készítve és senki sem ügyel arra, hogy ezek a növésben lévő gyermekek a rossz ülés miatt ne fejlődjenek egészségtelenül, amit csekély ellenőrzéssel el lehetne kerülni. Ha szerencsétlenség történik, nincs fertőtlenítő, nincs kötszer, pedig egy kis mentőszekrény nem kerülne sokba és könnyen is volna kezelhető. Végül akárhány iskolának kútja sincs egészséges ivóvízzel.

A lakás egészségügye.

Az Alföld sok és nagy bajához hozzájárulnak még az egészségtelen lakások is. Találunk ugyan modern, egészséges, jól megépített, fáktól védett házakat, amelyek rendesen országutak, vasutak mentén vagy városok közelében vannak. De sajnos, látunk gyakran annyira nedves tanyákat is, hogy a víz csepeg a falakról; találunk vert falakból épített szobácskákat, melyeknek hossza nem több három méternél, szélessége két és fél méter, magassága pedig két méter, melyekben 4, 8, sőt 12 személy is lakik. Egész életük ezekben telik le: ott alusznak, dohányoznak, főznek és talán soha sem szellőztetnek. A kis ablakoska talán soha sincs nyitva. Lehet-e ily körülmények között csodálkozni, ha a tüdővész rettenetesen terjed, ha a gyermekek, kik állandóan e rossz levegőben élnek, elvesztik ellenálló erejüket a fertőzéssel szemben.¹

E bajnak oka, mint láttuk, sok községnek érzéketlensége, nem-törődőmsége, mellyel túrték, hogy mindenki oda és úgy építse házát, ahova és ahogyan akarja. Költség hiányában sok gazda főként a tanyákon maga építette meg szalmafödeles, egészségtelen lakását, mely azonban lehetővé tette számára, hogy munkájához közel éljen.

Mindenekelőtt tehát a lakásépítés ügyét kell a higiénikus szempontok figyelembevételével szabályozni, ahogyan ez érvényben van pl. a csárdákra vonatkozólag² A törvény vagy rendelet egymaga azonban nem elegendő. Végrehajtásáról is gondoskodni kell. Szükséges a szigorú ellenőrzés, melyet a közigazgatás vagy az illeté-

¹ *Dr. Gesztelyi Nagy*: id. [munka, 174. 1. — *Dr. Gáli és dr. Horváth*: Adatok a tanyai lakosság tbc.-nak kérdéséhez. 1576—1377. 1.

² *Benárd A.*: A tanyai közegészségügy. Magy. Gazd. Szeml. XXVI. 7-8. 541. 1.

³ *Dr. Gesztelyi Nagy*: Magyar tanya, 175. 1.

kes mezőgazdasági kamara végezhetne. Új építkezésnél ennek a szervnek előzetesen tanulmányoznia kellene az új épület helyének megválasztását, ellenőriznie a szobák és ablakok nagyságát, az ivóvíz kérdését stb. Ha mindezek a feltételek megvannak, kockázat nélkül meg lehetne engedni a vert falakat és a szalmatetőt is.

Ez intézkedések mellett is megmarad a már eddig megépített sok egészségtelen lakás. Itt nem lehetne oly gyökeresen eljárni. De valamit itt is tehetünk: kioktatni a népet és az átalakításokért jutalmakat adni.

A felvilágosításnak az iskolán kívüli népoktatás keretében kell helyet biztosítani.¹ Rá kell mutatni az egészségtelen lakások nagy veszedelmeire. Kedvezményeket kell nyújtani e rossz lakások átalakításánál, pl. az építőanyagok fuvardíjában, vagy az adókedvezményeket néhány éven át,² ami egyébként több községben már megvan.

A táplálkozás.

A tanyák lakosságának a táplálkozása sem kielégítő. A táplálkozás általában gyenge s ehhez járul még, hogy a leggyengébb akkor, amikor a lakosság a legnehezebb munkát végzi, így a mezei munkák idején tavasszal és még gyengébb aratás idején. Télen, mint ahogy a legtöbb helyen történik, disznót vágnak s ezért valamivel jobb a táplálkozásuk, de a hidegben a szervezet is jobban igényli a zsírneműek fogyasztását. Nyáron azonban főként lisztneműeket, mint kenyeret, tarhonyát, lebbencslevest, krumplit és kevés szalonnát fogyasztanak. Fiziológiailag hibája a magyar falusi ember táplálkozásának az, hogy hiányzik belőle a zöldségféle, a tojás, a gyümölcs, a vitaminokat tartalmazó anyag. Igaz, hogy a zöldség és a gyümölcs hiányát is pótolja ugyan a hagymának és a zöldpaprikának fogyasztása, de azért mégis sok kívánni valót hagy hátra a tanyai ember étrendje. Így pl. szóvá kell tennünk, hogy nagyon kevés mennyiségben fogyasztanak tejet s ezenfelül úgyszólván semmibe sem veszi a gyümölcsöt, pedig egy-két gyümölcsfa ültetése a tanyaházak körül nem kerül semmibe s nagyon hasznos volna ennek az elterjedése

¹ *Dr. Gesztelyi Nagy*: id. munka, 176. 1. — *Dr. Bielek és dr. Katona*: A falu egészségvédelme, 110. 1.

² *Dr. Gesztelyi Nagy*: id. munka. 110—111. 1.

abból a szempontból is, hogy a kertészeti művelés mellett, kisebb területen nagyobb család is meg tud élni. Ennek előmozdítása tehát a tanyai élet gazdasági helyzetének a javulását is szolgálná.

A tüdővész.

A tüdővészről az a balvélemény van meglehetősen elterjedve, hogy megkíméli a falusi lakosságot és inkább az ipari központokban pusztít. Ez tévedés.¹ Wolff berlini tanár kimutatta ezzel szemben, hogy 1920-ban egyes földművelő országokban, pl. Magyarországon, Finnországban, Írországon, Ausztriában és főként Svájcban aránylag többen haltak meg e bajban, mint egyes ipari vidékeken, pl. Belgiumban és Walesben.

Hogyan magyarázzuk e feltűnő jelenséget? Úgy, hogy az ipari országok erősen küzdöttek a tüdővész ellen, míg a földművelő országok kevésbé érezték magukat fenyegetve és ezért nem törődtek a bajjal.

A tanulság világos: a harc e betegség ellen elsősorban az egészségügy javítását és az anyagi életfeltételek nivójának emelését célozza; e két tényező minden országban hatásosnak bizonyult. Mindazonáltal kimondottan tüdővészellenes szervezkedés is szükséges.

Az Alföldön és főleg annak tanyai területén fordítottak legkevesebb gondot ilyen vonatkozásban.² Ez magyarázza meg Altenburgernek elrettentő statisztikai adatait, melyek szerint az Alföldön a 20 és 30 év közt elhaltaknak 55.4%-a a 31 és 45 év közöttieknek 37.2%-a és 46 és 60 év közöttieknek 23.5%-a tüdővésznek lett az áldozata. Ezzel szemben pl. Spanyolországban és Svájcban az elhaltaknak csak 12.5%-a, Németországban pedig 13.9-a a tüdővész áldozata.

Hogy élesebb képünk legyen a tanyai helyzetről ez ügyben, meg kell említenünk Gáli és Horváth orvosoknak³ tapasztalati adatait, melyeket Gyula közelében Oláhrét tanyáin lakó 40 család megfigyeléséből szereztek. Az itt gyűjtött adatok többé-kevésbé ráillenek a többi tanyai területre is.

¹ Dr. Gesztelyi Nagy: id. munka, 164—165. I.

² Dr. Gesztelyi Nagy: id. munka, 165. 1. — Az Alföld, 25. 1.

³ Dr. Gáli és dr. Horváth: Adatok a tanyai lakosság tbc. kérdéséhez.

A Pirquet-féle bőr-reakció alkalmazásával a következő pozitív reakciókat jegyezték fel: 117% a 10 éves korig, 25% az 10-től 12 éves korig, 86.3% a 12-től 20 éves korig és végül 100% a 20 éven fölülieknél.

A bacillus-hordozóknak e nagy száma mellett Röntgen-sugarakkal megállapították, hogy 12 évtől 20 éves korig 30%, és 20 éven fölül 28.5% a valóságos beteg.

Ha ezek a számok összehasonlítva más országok adataival a 10 éven aluli kornál még nem túlságosan magasak, a ragályos fertőzés elrettentő méretet ölt a 10—12 éves kortól kezdve, vagyis abban a korban, midőn a gyermeket munkába kezdik fogni.

Egy reményünk van azonban; a tanyák lakóiban hatalmas életenergiának kell lennie, hogy ellen tudnak állni ennek a nagyon elterjedt fertőzésnek, amit mutat az is, hogy a valóságos betegek százaléka mélyen alatta marad a Pirquet-féle kísérlet pozitív reagensi százaléknak. Ha tehát kiirtjuk a bajnak mély gyökereit és a fertőzést előidéző körülményeket, óriási lépést tettünk a tanyák egészségesebb élete felé.

Melyek azok a tényezők, melyek elősegítik a tüdővész terjedését a tanyai lakosság között?

Elsősorban az éghajlat:¹ a szárazság, a szél, a por, a homok-felhők csak izgatják, gyöngítik és hajlandóvá teszik a tüdőt a tuberkulózisra.

A második tényező, mely az éghajlatnál is veszedelmesebb: az egészségtelen lakások.² A vert falból készített, esetleg földalatti tanyai lakásban hiányoznak a legegyszerűbb egészségügyi feltételek. Ebben a nem szellőzött kis lakásban a ragály gyorsan terjed az egyik elgyengült szervezetről a másikra.

Ezzel a tuberkulózis gyors terjedésének harmadik tényezőjét is megemlítettük már: a szervezet elvesztette természetes ellenálló erejét, mert ki van merülve a táplálékhiány, a sok nélkülözés, a fáradságos, majdnem mindig súlyos munka következtében.³ Ez utóbbi különösen a nőkre áll.

¹ *Kaán Károly*: A magyar Alföld, 201—203. 1.

² *Kaán Károly*: id. munka, 199. 1.

³ *Kaán Károly*: id. munka, 102. 1. — *Dr. Gáli és dr. Horváth*: id. munka, 1376—1377. 1.

A tanyai lakosok élete valóban igen kemény.

A gyermek kedvezőtlen éghajlat mellett növekedik, egészségtelen lakásban él, így érkezik el az iskolaköteles korig. Iskolás korában naponkint legalább hat kilométert kell gyalogolnia kedvezőtlen időjárás mellett, lehetetlen utakon. Az egész napot a túlszűfolt iskolateremben tölti társai között, akiknek egyike-másika már fertőzve van a ragályos bajtól. A szegényebbnek rendesen nincs elég ennivalója sem éhsége csillapítására. Azután jön a felnőtt kor a létért folytatott küzdelmével és a súlyos mezei munkákkal. Ehhez járulnak sokszor egészségtelen foglalkozások, mint a tengerinek vagy dohánynak kezelése. E nehéz munkák végzéséhez 4000—5000 kalóriára volna szükség, a tanyai lakosságnak pedig megfelelő táplálék hiányában nyáron rendszerint csak 2445, télen pedig csak 2788 kalória jut.¹ Ily körülmények mellett nem lehet csodálkozni, hogy a tüdővésznek ily sok áldozata van.

A tanyák izoláltsága, az orvosi segély teljes hiánya csak súlyosbítja a helyzetet.

A baj okai ismeretesek lévén, az orvoslás módja magától adódik.

Először említsünk néhány általános jellegű védekezési módot, amelyek megkönnyítik a szorosabb védelmet. Ilyenek a kedvezőtlen éghajlati viszonyok megváltoztatására az erdősítés, az egészségesebb lakások — ezekről szoltunk már. Azután szükséges a betegeknek és családjaiknak kulturális és szociális segítése.

E segítségnek magában kell foglalnia mindama intézkedéseket, melyek a tanyai lakosság gazdasági helyzetének javítására és a műveltségi színvonal emelésére elengedhetetlenek. Két különleges probléma megoldása lesz itt szükséges, melyeket az államnak is kell szorgalmaznia:² az első a népelelmezésre vonatkozó utasítások terjesztése, melyekben ki kell térni a tej és zöldségművek fokozottabb fogyasztására; a második a tuberkulózis elleni biztosításnak terjesztése, melyről később még lesz szó. A biztosítás megengedné, hogy sok ily beteget elkülönítve lehetne kezelni és így a tüdővész elleni küzdelmet intenzívebbé tenni. Itt hivatkozunk a szintén mezős gazdasági államnak, Dániának példájára, hol több szegény tüdőbeteget kezelnek, mint az ipari államokban. A biztosítás itt ingyenes

¹ Dr. Gáll és Jr. Horváth: id. munka, 1377. 1.

² Kaán Károly: id. munka, 201. 1.

orvosi és kórházi kezelést nyújt a biztosított tagoknak és családtagjaiknak és azonkívül napi készpénzjárulékot is.

Ezen általános reformintézkedéseknél nem szabad megfeledkezni a különleges orvosi rendelkezésekről sem. A levegő és a nap — a tüdővész kezelésének ezen fő eszközei — megvannak az Alföldön, azonban nincsen szervezés és a szükséges intézetek is hiányoznak. Az államnak kötelessége itt közbelépni, mert hiszen polgárai nagy számának munkaképességéről van szó, kik csak munkájukból élnek és nincs kilátásuk nyugdíjra vagy életjáradékra. Ha e problémának van fontossága a városban, annál kevésbé szabad elhanyagolni falun.¹

A tüdővész elleni harcnak megindítása, fejlesztése és ellenőrzése, mint az külföldi példák mutatják, országos szervezést kíván. A szervezetnek egy-egy ország minden kerületében vannak osztályai. Magyarországon megvan az Országos Közegészségügyi Intézet, mely bizonyos alapokkal rendelkezik és mely az állam további támogatásával, felügyelő orvosok működésével a tüdővész elleni mozgalomnak élére állhatna és működését kiterjeszhetné a magyar falura és tanyára is. Az Intézet ellenőrizhetné a pénzadományok igazságos szétosztását, orvosi rendelőket és kórházakat alapíthatna, gondoskodhatnék a betegek lehető elkülönítéséről és a lakások fertőtlenítéséről. Azonkívül a többi szervezetekkel együtt működve és az iskolánkívüli népoktatással, a gazdakörökkel karöltve oktathatná a népet az egészségügy terén előadásokkal, filmekkel, röpiratokkal, plakátokkal, melyek a tüdővész veszedelmeit és az ellene való védekezésnek módjait ismertetik. Az Országos Közegészségügyi Intézet magára vállalhatná e munkát annál könnyebben, mert jelenleg ő ad utasításokat a tisztii orvosoknak és ellenőrzi a védőnőket. Erről még részletesebben óhajtunk szólni.

A tüdővész elleni harcban az Országos Közegészségügyi Intézetnek elsősorban a szokott védekezési eszközök állnak rendelkezésre: a gondozók (*dispensaire*), a betegek elkülönítése (esetleg a lakásban), klinikák, kórházak és szanatóriumok. Ezek az intézmények Magyarországon nincsenek a kívánt mértékben kifejlődve.² Csak 3000 ágy

¹ *Dr. Gesztelyi Nagy*: Magyar tanya, 166—167. 1-

² *Br. Alex. Korányi*: Les enseignement de la statistique de la tbc, des années de guerre 280—281. 1.

van a tüdővészések számára, tehát ötszörte kevesebb, mint Dániában. Ezen ágyaknak kb. kétharmada Budapesten és környékén van. A falu tehát megvan fosztva a védekezés lehetőségétől. Minden tüdővészellenes küzdelemnek az alapja a helyi gondozó.¹ Ez az orvosnak és a védőnőnek munkaközpontja a baj terjedésének megelőzésében és leküzdésében. A védőnőnek kell ezt a munkát előkészíteni azzal, hogy felkeresi azokat a személyeket, kiket e betegség fenyeget, vagy már megtámadott, megvizsgálja körülményeiket és orvosi vizsgálatra vezeti őket. Itt kezdődik az orvos munkája, ki a beteget megvizsgálja, megadja utasításait a kezelésre, esetleg kórházi elhelyezésre, valamint a család támogatására vonatkozólag. A lakásban való beteglátogatás, a szükséges felvilágosítások megadása, az orvosi utasítások alkalmazása, az esetleges szociális támogatásban való részesítés ezután már a védőnő teendője lesz.

Hogyan állíthatók fel a tanyák számára e gondozók? A kevésbé izolált vidékeken szerzett tapasztalatok szerint elégséges, ha kerületenkint van egy ily rendelőszoba, feltéve, hogy jól fel van szerelve X-sugaras készülékkel is és egy kis laboratóriummal. A különböző tanyai központokból — feltéve, hogy a közlekedő utak kérdése már megvan oldva s az egészségügy szervezve van — az orvosok a központi gondozóba küldik azokat a betegeket, akik alaposabb vizsgálatra szorulnak, hogy azután a baj megállapítása után megkapják a kezelési utasítást.²

Minden beteget nem lehet kórházba küldeni, másrészt pedig a kicsiny parasztlakásokban nem lehet a tüdőbeteget teljesen elkülöníteni; így tehát terjed a betegség. Ezért az Orsz. Közegészségügyi Intézet kis házikót bocsát ma már a tüdőbetegek rendelkezésére olcsó áron, mely télire egy kis petróleumkályhával van felszerelve.³ A házikóba kerül a beteg ágya és az egész elhelyezik a beteg lakásának udvarán. Itt tartózkodhatik éjjel-nappal. E berendezésnek kettős előnye van: a beteg kiszabadul a sötét, rossz levegőjű szobából, a család pedig védve van a ragály ellen. Ha szükség van rá, kecskét is kölcsönöznek a tüdőbetegeknek, hogy tejét ihassa. Ez

¹ Dr. Bielek és dr. Kontra: id. munka, 73—81. 1.

² Dr. Johan B.: Rapport des premieres cinq années d'activité de l'Institut National Royal Hongrois d'Hygiène, 7. 1.

³ Dr. Johan B.: id. munka, 7—8. 1.

a berendezés kitűnő eredményeket ért el a falvakban és a tanyavilágban is meg volna valósítható.

Hátra van még a klinikák, szanatóriumok és kórházak kérdése. Dr. Kováts 1932-ben a szegedi Rotary-Clubban tartott előadásában azt javasolja, hogy a drága klinikák és szanatóriumok helyett inkább több kórházat építsenek. Javaslatának támogatására felhossa a Tátrában újabb időben felépített nagy szanatórium esetét. Az építési költség igen nagy volt, a benne elhelyezhető és gondozható betegek száma aránylag kevés, és az árak oly magasak, hogy csak gazdagok engedhetik meg maguknak e szanatórium előnyeit, melyeket ily magas áron másutt is megszerezhettek volna maguknak. Ezen a költségen az Alföldet számos kórházzal lehetett volna ellátni. A nép nagy tömege így megkaphatta volna azt a gondozást, melytől most még mindig el van ütve.

Dr. Kováts¹ minden járási székhelyen és minden jelentősebb városban és faluban javasolja kórház építését. Ezek a kórházak volnának a tüdővész elleni küzdelem központjai; e kórházak csak egy rendelőt foglalnának magukban néhány kórteremmel. Minden ragályos beteget felvennének bennük egy vagy két hétre; a beteg és családja megkapná a szükséges felvilágosításokat és gondozást (pneumothorax stb.). A fertőzés veszedelme így el lévén hárítva, a beteg haza is mehet, de a védő ellenőrzése alatt marad továbbra is, ki esetleg vissza is hívhatja a kórházba. Sőt napközben állandóan a kórházban lehet a beteg a tüdőbetegek folyosóján, hol ingyen kezelésben részesülhet, ha szegény. Csak a súlyos eseteknél szükséges az állandó kórházi tartózkodás és kezelés.

E rendszer előnyei szembenűnök: aránylag kevés költséggel sok beteget lehet kezelni.

A tuberkulózis elleni küzdelem ezen egyetemes nagy szervezete mellett az állam, a községek és egyesek még egész sor másodrendű intézkedést is tehetnek, amelyek azonban szintén fontosak. A dán példa² megmutatja, mily hatása lehet a tüdővész elleni harcra szóló törvénynek. E törvény biztosítja az állam támogatását e harcban,

¹ Dr. Kováts: Az Alföld közegészségügyi problémája. Az Alföld problémája c. m. A Szegedi Rotary-Club előadássorozata, 155—156. 1.

² Der dänische Nationalverein zu Bekämpfung der Tuberculose. Die Bekämpfung der Tuberculose in Dänemark 10—11, 16, 20. 1.

amennyiben kötelez minden orvost, hogy a tüdővész esetet a községi orvossal közölje. Gondoskodik továbbá a gyermekek megóvásáról a fertőzés ellen, amely az iskolai tanító vagy tanulóársai stb. részéről fenyegethetné; nyugalomba küldi a beteg tanítókat, a beteg gyermekeket pedig az állam vagy a község költségén külön oktatják. A szabad levegőn végzett tornának és sportolásnak terjesztése az ifjúság közt szintén hozzájárult a közegészségügy javulásához Dániában. Az állati tuberkulózis elleni küzdelem is jó hatással volt a betegség visszaszorítására.

A többi betegség.

A háború óta több ragályos betegség terjedt el az Alföldön. Gesztelyi Nagy¹ említ egyet, mely jelenleg nagy arányokban dühöng: ez a trachoma, mely gyakran vakságot idéz elő. E betegség terjedését elősegíti az orvosok hiánya, az izoláltság, a mocsár, a por és főként a gazdasági és szociális nyomor. Steuer² adatai szerint az Alföld nagy községeinek kubikosai és tanyai lakossága közt 600.000 trachomabeteg van. Tömörkény községben pl. 726 iskolásgyermek közül 346 volt trachomás.

De főként a gyermekbetegségek pusztítanak erősen, annyira, hogy nem egy esetben családok összes gyermekeit vesztik el egyszerre.³ Mint a tüdővésznél, a gyermekágyi betegségeknél, a gyenge és beteg csecsemőknél már mondtuk, itt is újra hangoztatjuk, hogy nincs mód halálozás elleni sikeres küzdelemre ott, hol hiányzik az orvosi védelem és a legelemibb egészségügyi ismeret. Az oktatás hiányából származik az is, hogy e szegény emberek csak későn ismerik fel a bajt. És ekkor nehéz kérdések merülnek fel. A kórházba szállíts tassékse a beteg? De nem hal-e meg útközben a rossz utak és a tökéletlen közlekedő eszközök miatt? Hogyan történjék a beteg elkülönítése, mikor nincs hely a szalmás viskóban? Hogyan keressenek orvost? Telefon hiányában sok időbe kerül, míg az ember a városba ér, orvost talál és azt a beteghez viszi.

E bajok eredményes és együttes leküzdésére négyféle feladatot ró az illetékesekre: megelőzni a ragályos betegségeket; kinyomozni

¹ Dr. Gesztelyi Nagy: A tanyavilág egészségügyi igazgatása, 78°—79. 1.

² Steuer György: Tizenkét év a munkásügy szolgálatában, 195—196. 1.

³ Kaán K.: A magyar Alföld, 203—204. 1.

őket, ha már megvannak; küzdeni a további fertőzés ellen; és gyógyítani a már betegeket.¹

A megelőző intézkedések a következők: a lakosság egészségügyi nevelése, a törvény által előírt, de eddig csak ritkán végrehajtott védőoltások általánosítása (a diphtheritis ellen), a kutak stb. ellenőrzése az Országos Közegészségügyi Intézet részéről.

A betegségek kinyomozása aránylag nem nehéz, feltéve, hogy a terület egészségügyileg már meg van szervezve, mert minden ragályos esetnek a bejelentése kötelező mindazok számára, kik tudnak róla. A bejelentésnek 24, de legkésőbb 48 óra alatt meg kell történnie az Országos Közegészségügyi Intézet illetékes osztályánál, mely támogatást ad a szükséges intézkedések megtevésére. Az Intézet Budapesten és 7 vidéki intézetében ingyen végez bakteriológiai vizsgálatokat. Ez úton meg lehet állapítani, kioktatni és ellenőrizni a bacillus-hordozókat.

A fertőzés elleni küzdelem a beteg elkülönítésében áll, ha ez lehetséges, kórházban, hol megkaphatja a megfelelő gyógykezelést is. Ezen elkülönítésről már szó volt a tuberkulózis elleni védekezésnél.

A már betegek gyógyítása az útproblémák megoldása után már egyszerűbb lesz, mert megfelelő autószolgálat szervezésével a beteget könnyen lehet kórházba vinni, hol a szükséges kezelésben és gondozásban részesülhetnek.²

Az egészségügyi személyzet és berendezések.

A tanyai lakosság nagyrésze orvosi, védőnői és szülésznői segítség nélkül születik, él és hal meg.

Gesztelyi Nagynak³ egy legújabb tanulmányában közölt adatok eléggé megvilágítják a helyzetet. Az egész nagy területen, mellyel itt foglalkozunk, csak tizenkilenc orvos lakik városokon vagy községeken kívül. Csak kevés tanyacsoportot látogat meg a községi orvos hetenkint, kéthetenkint, vagy havonkint. A többi tanyaterületen nincs rendes orvosi látogatás; az orvos csak akkor jelenik meg, ha hívják. A szülésznők száma természetesen nagyobb, mint az orvosoké. Ez

¹ Dr. Bielek és dr. Kontra: id. munka, 90—95. j. — Dr. Johan B.: id. munka, 4—6. 1.

² Gesztelyi Nagy: Magyar tanya, 284. 1.

³ Gesztelyi Nagy: A tanyavilág egészségügyi igazgatása, 97—99. 1.

könnyen magyarázható: sok tanyai asszony megtanulja e foglalkozást és mellékkeresetként űzi. De e tekintetben is lehetetlen állapotokat találunk: sok falunak és községnek egyáltalán nincs szülésznője a külterületén és már haladást kell látnunk abban a tényben, ha 10—15 km-nyi körzetben egy található.

Gesztelyi Nagy¹ néhány jellemző példát említ. Kiskunhalasnak 112.000 holdnyi külterületén nincs sem orvos, sem szülésznő. Ugyanez a helyzet Törökszentmiklóson, hol 57.000 holdon 10.000 ember lakik külső tanyákon. Békés községben 61.000 holdon 11.000 tanyai lakos van, itt sincs orvos a külterületen, csak szülésznők; ugyanez az eset Halas 15.000 lakosánál, kik 5.000 külső tanyán élnek. Csongrád külterületén az orvos egyes tanyáktól 20—30 km távolságra lakik.

Az egészségügyi szervezés szempontjából a tanyák három csoportra oszthatók; a város vagy község közelében fekvő és messzebb eső, de csoportos, végül távoli szétszórt tanyák.

A községek közelében fekvő tanyáknál könnyű a megoldás: megállapított napokon a községi orvos kiszáll és rendel. A községi egészségügyi berendezéseket (kórházak, anyavédelmi intézet stb.) e csoport nehézség nélkül használhatja. Az egyetlen dolog, ami költséget okoz, az orvos fuvarja a kiszálláshoz és rendelőhelyiségi létesítése. Az ezekről való gondoskodás a község feladata volna.

A községtől 4 km-nél távolabb fekvő tanyáknál állandó szülésznők alkalmazása szükséges, még ha kissé szét is vannak egymástól szórva a tanyák.² A többi egészségügyi berendezések attól függenek majd, mily messze vannak egymástól a tanyák.

Ha elég sűrű lakosságú tanyacsoportokról van szó, azt a pontot kell megkeresni, mely minden oldalról legkönnyebben megközelíthető. Itt kell aztán orvosi állást szervezni. Mivel ez a szervezés sürgősen szükséges, ideiglenesen mozgó szervezettel lehetne kezdeni, mely e központokat rendszeresen látogatná; e központok azután állandó állomásokká válnának, később fejlesztendők.³

Ez állomások felszerelése és működése természetesen a köz-

¹ *Gesztelyi Nagy: ía. munka, 92—93. 1. — Ugyanez: Magyar tanya, 167—170. 1.*

² *Gesztelyi Nagy: A tanyavilág élete, 30. 1.*

³ *Dr. Gesztelyi Nagy: Magyar tanya, 282—283. 1.*

pont nagyságától függ.¹ orvos és szülésznő, rendelő és gyógyszerár elengedhetetlenül szükségesek. Ha a központ jelentősebb, anyavédelmi intézettel, esetleg kis kórházzal lesz kiegészítendő.

Itt az az ellenvetés lehetséges, hogy e berendezés nagyszámú alkalmazottat kívánna. Honnan szerezhetők? A felelet könnyű. Mint mindenütt, Magyarországon is sok a munkanélküli tanult ember. Budapesten sok orvosnak nincs munkája: kövessük Bulgária igen érdekes példáját, hol a törvény eltiltja az orvosokat a városi gyakorlattól, ha előbb nem töltöttek falun több évet. Ez az intézkedés mind a városnak, mind a falvakkal egyformán előnyös lehetne, ha ezeknek a fiatal orvosoknak tapasztalt, idősebb orvosok felügyelete mellett kellene működniök, nehogy a vidéket esetleg kellő gyakorlat hiánya folytán kísérletezésre használják.

A harmadik csoportot a községtől távol szétszórtan fekvő tanyák alkotják, hol központokként csak kevés számú lakos van. Itt tehát nem lehet állandó egészségügyi berendezést létesíteni.

A legégszerűbb volna itt az iskolát az egészségügyi tevékenység központjává tenni. Esetleg utazó orvosokat kellene alkalmazni, vagy valamely központban lakó orvost meghatározott időközökben ilyen megbízással kiküldeni.

Hetenként egyszer az orvos így minden iskolát meglátogathatna; rendelései után esetleg egészségügyi előadást tarthatna a gyermekek és felnőttek számára és meglátogatná a betegeket. A központban lehetne alkalmazni szülésznőt is, kinek nem kellene kizárólag csak ezzel foglalkoznia. Mint láttuk, e teendőket elvégezheti a védőnő is, vagy a tanító felesége, vagy bármely más nő, ki a szükséges tanfolyamot elvégezte és ki mindig rendelkezésére tud állni az anyáknak. A tanítónak, feleségének vagy szülésznőnek ki kellene oktatva lennie arra is, hogy szerencsétlenség esetén az első segílyt nyújtani és az iskolai mentőszekrényt használni tudja, hogy betegség esetén ismerje a legegyszerűbb óvintézkedéseket, pl. hőmérsékvizsgálatot, kötések alkalmazását, hogy tudjon kezelési utasításokat adni a családoknak.²

A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége vállalkozott arra, hogy rövid és olcsó tanfolyamokon megadja ezt az oktatást a tanyá-

¹ Dr. Gesztelyi Nagy: A tanyavilág élete, 31. l. — Benárd A.: A tanyai közegészségügy. Magy. Gazd. Szeml. XXVI. 7—8. sz. 541—548. l.

² Benárd A.: id. munka, 541—543. l.

kon lakó, bizonyos műveltséggel bíró nőknek, pl. tanítónőknek, földbirtokosnőknek stb.¹

Végül fel kell említeni egy bajt, mellyel szemben az egészségügyi újjászervezésnek határozottan ellenséges állást kell foglalnia: a kuruzslás.² Orvos hiányában a tanyai lakosság gyakran öreg asszonyok «tudományához» fordul, kik általában többet ártnak, mint használnak. A kuruzslás kiirtására elegendő volna szigorú büntetéseket szabni a kuruzslóra és igénybevevőikre és a tanyai lakosságnak orvosokat rendelkezésre bocsátani.

A falu és a tanyavilág egészségügyének gondozásában és felendítésében igen szép feladat és hivatás vár az ú. n. «Zöld Keresztes Egészségvédelmi Szolgálat»-ra. A «Zöld Keresztes Egészségvédelmi Szolgálat» szoros kapcsolatban áll az 1925. XXXI. t.-c. alapján szervezett és a Rockefeller-alapítvány kamataiból felállított Országos Közegészségügyi Intézettel. Az Intézetnek négy osztálya van, ú. m. 1. pathohistológiai és parasitológiai, 2. bakteriológiai, 3. serológiai és 4. kémiai. Ez utóbbi feladatát alkotja a gyógyszerek, az ivóvíz stb. vizsgálata, amely közegészségügyi szempontból országos viszonylatban igen nagy jelentőséggel bír. Az Országos Közegészségügyi Intézet az egyetemes nemzetegészségügyi munkája keretében a vidék, a falu viszonyaihoz alkalmazkodva vette kezébe az egészsége ügy előbbrevitelének irányítását. Munkája négy irányban folyik, ú. m. tanítói, laboratóriumi, külső közegészségügyi és végül tudományos kutató munka. A magyar falu egészségügyének megjavítása végett az Intézet vezetése alatt megalakult a «Zöld Keresztes Egészségvédelmi Szolgálat». A nemes cél elérésére 1928-ban megszervezte a kilenc hónapos tiszti orvosi tanfolyamot, továbbá a községi és iskolaorvosi tanfolyamokat, melyeket ezóta állandóan megismételnek. *icjo-ban* ugyancsak az Intézet szervezte meg a m. kir. Állami Ápolónő- és Védőnőképző Intézetet, amelynek keretében képesítést nyert védőnők nemcsak — mint a Stefánia Szövetség védőnői anya- és csecsemővédelemmel foglalkoznak, hanem különös tekintettel a vidéki életre és a falu viszonyaira családvédelemmel is. Ujabbban a «Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat» védőnőit a

¹ Benárd A.: id. munka, 543. 1.

² Dr. Cesztelyi Nagy: Magyar tanya, 167. 1.

Stefánia Szövetség védőnőitől való megkülönböztetésként egészségügyi testvéreknek is nevezik.

Az Országos Közegészségügyi Intézetnek a külső munkákat végző osztálya az orvosi és a védőnői munka összhangba hozatalával egészségvédelmi, zöldkeresztes körzeteket állított fel. Az egészségügyvédelmi munka társadalmi alapját a család alkotja, a közigazgatási egységét pedig a járás (1. gödöllői és mezőkövesdi mintajárás). A Zöld Keresztes Egészségvédelmi Szolgálat védőnői általános egészségvédelmi tanácsadásban részesítik a falusi családokat, egyéves korig ellátják a csecsemővédelmet, hatéves korig a kisdédvédelmet, a fiatal generáció iskolaegészségügyét pedig 12 éves korig. Az iskolaegészségügyi vizsgálat felőleli az évi orvosi vizsgálatot, a tisztasági lapok felvételét, az iskolai fogászatot stb. A körzeti orvos és védőnő az Országos Közegészségügyi Intézet irányítása mellett működik. Az orvos feladatát a tanácsadás, a védőnőjét a családlátogatás (egészségvédelem, házi betegápolás megszervezése, szociális munka) alkotja. Ujabban a falu egyoldalú és hiányos táplálkozási viszonyain van hivatva segíteni az egyes vármegyékben (Csongrád, Borsod), ugyancsak a «zöldkeresztes» munka keretében megszervezett mintatékezési akció. Az egészségvédelmi szolgálat keretében sikeresen oldották meg az ivóvíz (kutak stb.) ellenőrzésének a kérdését is s az Országos Közegészségügyi Intézet laboratóriuma megfelelő mintavétel után állandóan foglalkozik vízvizsgálattal.

Az egészségvédelemhez szükséges anyagi forrásokat kb. egyharmad arányban vállalja az állam, a törvényhatóság és a község. Jelenleg 175 egészségvédelmi körzetben 525 község 1,493.714 lakosa részesül ebben az áldásos közegészségvédelmi munkának előnyeiben.

A magyar tanyai lakosság egészségügyének gondozása és az Alföld általános közegészségügyi viszonyainak fellendítése terén az Országos Közegészségügyi Intézetre a jövőben is igen nagy hivatás vár. E tekintetben további anyagi áldozatoktól sem szabad visszariadni, mert a munka kereteinek kiszélesítése népünk egészségének javát s ezzel kapcsolatban boldogulását is szolgálja.

A lakosság egészségügyi oktatása.

A tanyai lakosság egészségügyi ismeretei a lehető legkezdetlegesebbek. Ilyen szempontból tengernyi a tennivaló. A népben

először érzéket kell ébreszteni az egészségügy iránt; mert eredményes reform csak az érdekeltek megértő közreműködésével lehetséges. Amíg ez utóbbiak nem értik meg az egészségügyi intézkedések hasznát, csak a kellemetlen parancsot látják bennük, melyet iparkodnak kijátszani.

Meg kellene tehát kezdeni ily irányú rendszeres népnevelést.¹ Ennek már az elemi iskolában kellene megkezdődnie. Volt már alkalomunk róla beszélni.

Azután jönnének az iskolánkívüli tanfolyamok. Az ifjaknak meg kellene ismerkedniök az általános egészségügyi szabályokkal és az első segélynyújtás módjával balesetek alkalmával. Ezt a kioktatást könnyen meg lehet nekik adni a *levente-szervezetekben*. A fiatal leányoknál és fiatal anyáknál sokkal nagyobb a közlendő anyag. A családi élet szempontjából a nők e kioktatása elsőrendűen fontos: hiszen ő neveli a gyermekeket, gondozza a betegeket, vezeti a házat és a konyhát. A tanyákon, sajnos, a lakosság elszigeteltsége folytán a legtöbb családanya nem tud semmit a tiszta levegő jótéteményéről, a legegyszerűbb egészségügyi szabályokról, az ételeknek észszerű, gondos és változatos készítéséről.

Itt tehát egész nevelést kell adni. Az asszonyok és fiatal leányok iskola utáni tanfolyamainak a varráson és kertészetten kívül ki kell terjeszkedniök az egészségügynek, a táplálkozásnak, gyermekápolásnak és az otthon gondozásának lényeges szabályaira.

Kissé jelentősebb központokban, ha lehetséges, rövid, világos, gyakorlati és behatóbb előadásokat kellene tartani a családi egészségügyről és a betegek otthoni gondozásáról. Így a védőnő számára segéderők képződnének, kik — az ő felügyelete alatt — családjukban és szomszédságukban átvehetnék a betegápolónői szerepet, ami sok esetben megtakarítaná a kórházi költségeket.

E kioktatást ki lehetne még egészíteni. Filmekkel, szemléltetőképekkel és szakelőadásokkal stb. meg lehetne értetni a néppel, hogy mennyire fontos az orvosi tanácsokat a gyakorlatban megvalósítani.

¹ Dr. Kontra és dr. Bielek: A falu egészségvédelme, 93—95, 105—108. 1.

Az egészségügyi probléma szociális oldala.

Az élelem, a ruha és az egészséges lakás hiányából származó szociális problémák szoros viszonyban vannak az egészségügyi szabályaival.

Az a kérdés merül itt fel, vajjon a társadalmi vagy az egészségügyi szervezetek feladata-e a kérdések megoldása vagy pedig mindkét fajta szervezeteknek együttese.

A szociális probléma tárgyalásánál részletesen foglalkozunk majd az e bajok elleni harc megszervezésével. De már most hangsúlyoztatjuk, hogy a nyomor enyhítésénél az egészségügyi és szociális szervezeteknek karöltve, együttesen kell működniük: az előbbieket fölmutatják a bajt és okait, az utóbbiak nyújtják a segítő eszközöket.

A problémák egységes és együttes megoldása.

A tanyák összes nagy kérdései szoros és kölcsönös összefüggésben vannak egymással. Tehát csak egy nagy, egységes országos terv keretében oldhatók meg.

Ugyanerre az eredményre jutunk, ha az egészségügy különböző követeléseire gondolunk. Akár az anya« és csecsemővédelelről van szó, akár az iskola egészségügyéről, akár a tüdővész vagy a többi betegségek elleni harcról, mindeme kérdések egyetlen megoldást kívánnak: a tanyák orvosi ellátásának sürgős megszervezését.

Hogyan léptethető életbe ez a szükséges szervezet? Létezik erre már egy keret és munkánk megvalósításánál erre támaszkodhatunk. Ez a keret az egészségügyi szolgálat, melynek három fokozata van. Az általános irányító elvek megállapítására a következő országos Intézeteink vannak: az Országos Közegészségügyi Intézet, a népjóléti kormányzat illetékes tisztviselői és a megyei tisztii főorvosok. A járási tisztii orvosok a munka gyakorlati vezetéseivel vannak megbízva. A községi orvosok és a védőnők felelősek az egészségügyi intézkedéseknek gyakorlati végrehajtásáért. E szervezetben az irányító tényezők eléggé központosítva vannak, viszont a gyakorlati kivitel legalább is annyira decentralizált, hogy a való élettel állandó érintkezésben marad, hogy megőrzi a helyi szükségletekhez való alkalmazkodóképességét, és így nem válik merev közigazgatássá.

Egy pontot azonban elhanyagolt ez a szervezet, nevezetesen a községekben kívüli tanyák orvosának személyi kérdését. Itt künn a különböző központokon kellene alkalmazni orvosokat, kik a körzetben teljesítenék hivatásukat. Szükség volna vagy az iskolával kapcsolatban, vagy tőle függetlenül egy gondozóra. Itt lehetne meghatározott időközökben, kéthetenként vagy havonként csecsemővizsgálat, valamint az iskolásgyermek vizsgálat, orvosi rendelés ama betegek számára, kik el tudnak menni. Ha az orvos nem lakik ott állandóan, legalább hetenként kellene rendelnie. Állandó segítők volnának egy szülésznő és egy védőnő, vagy egy másik személy, ki e munkára alkalmas.

Hátra van még a költség kérdése. Erre szolgál legelőször a tanyai lakosok adója; az igazságosság megkívánja, hogy az általuk fizetett összegek egy része visszatérüljön és ne fordíttassék teljes egészében a szorosan vett község javára.

Vannak bizonyos intézetek, melyek talán segítséget nyújthatnának az újjászervezésben. Számítani lehetne az Orsz. Közegészségügyi Intézetre, mely a Rockefeller-alapból kap tőkét, vagy a Stefánia Szövetségre, mely a kincstártól, a helyi közhatalóságoktól, közjótékonyaságból és végül különféle szervezeteinek és intézeteinek jövedelméből kapja bevételeit.

VII. FEJEZET.

A KULTURÁLIS PROBLÉMA.

A gazdasági újjászervezés, a közlekedő utak megújítása anélkül, hogy a nép lelkével is törődnék, merőben haszontalan munka, hiábavaló fáradozás volna. A lakosságnak nem volna meg a szükséges hozzáértése e gazdasági előnyök kiaknázására, és a szükséges képzés nélkül jutnának a városok félszeg kultúrájával kapcsolatba.

Már a múltban is több kormány és vidéki közhatóság megértette, hogy kell foglalkoznia a kulturális problémával, de csak itt-ott történtek gyakorlati kísérletek. Így pl. már jóval a háború előtt egyes helyeken elemi iskolákat emeltek a tanyai lakosság számára; 1000ban Szeged külterületének már 41, Hódmezővásárhelynek 26, Kiskun-dorozsmának és Kiskunhalasnak 4—4 tanyai iskolája volt. 1877 óta Kecskemét tanyáin már 11 elemi iskola állt. Ez iskolák egyesek, az Egyház, a községek és a kormány kezdeményezéséből épültek.¹

1912—1913-ban a kormány megbízásából Czettler Jenő tanulmányozta a kérdést egész terjedelmében, munkáját azonban a háború és a forradalom megakasztotta.

Csak 1926-ban kezdte meg újra az akciót gróf Klebelsberg Kunó közoktatásügyi miniszter és megszavaztatta a tanyai iskolai törvényt. E törvény végrehajtását nagy erővel indították meg, és három év alatt 483 tanyai iskolát építettek az Alföldön.

Ez mindenesetre szép eredmény, sajnos azonban, hogy félúton megálltak. Gróf Klebelsberg tervének teljes végrehajtása Kiss² szerint kielégítette volna a tanyák egész iskolaszükségletét. Jelenleg még 531 iskolát kellene építeni, az első kezdeményezés óta azonban semmi sem történik. A hiány tehát még mindig érezhető.

A tanyai lakosság kultúrnívója emelkedésének azonban még

¹ Dr. Gesztelyi Nagy: Magyar tanya, 133—135. 1.

² Dr. Hiss István: Adalék a magyar tanyakérdéshez, 19—20. 1.

más akadályai is vannak.¹ Ezek közé tartoznak elsősorban a rossz közlekedő utak. Embertelen dolog 6—12 éves gyermekektől azt követelni, hogy naponként 6, 10, sőt 12 km-t gyalogoljon úttalan utakon bármely időjárás mellett.

A második akadály a nyomor. A tanyások, kisgazdák gyermekeinek táplálkozása akárhányszor oly gyenge, hogy nincs fizikai erejük az iskolák látogatására és ott komoly munka végzésére.

Az elemi iskola elvégeztével a tanyai gyermek kulturális képzése megáll. A legtöbb helyen nincs iskola utáni továbbképzés. Tizenkét éves korában a gyermek visszatér a tanyára és egész életén át csak azzal a darab földcskével foglalkozik, melyet úgy mivel, mint ősei tettek. Nincs sem ideje, sem módja, hogy 10, 20, 30 vagy 40 km-nyire menjen a legközelebbi városba, hogy olvasson, képezze magát vagy ügyeiben eljárjon. Es a tanyákon semmi lehetősége sincs az értelmi továbbképzésnek,² mert nincs könyv és megfelelő újság a gazda számára; az újságok ugyanis nincsenek a földművelők számára szerkesztve, bűnügyi híreikkel és politikai tendenciájukkal sokszor több bajt okoznak, mint okulást. A vezetőkörök nem helyezkednek a nép értelmi színvonalára, nem alkalmazkodnak sem szívéhez, sem értelméhez. Elhanyagoltan állnak nagy tömegek.

E sok körülmény együttműködése — nem pedig, mint némelyek gondolták, a tanyai lakosságnak kulturális érdeklődéshiánya — okozza a mai siralmas helyzetet. A legújabb statisztikai adatok³ szerint a községeken kívüli tanyai lakosságnak i6-5%-a analfabéta. Ez a szám az egész országra vonatkozó átlagszám, a százalékszám az egyes vidékek szerint változik. Gesztelyi Nagy⁴ szerint Szabolcs-és Szatmár megyékben e szám eléri a 16.5 %-ot illetőleg a 71%-ot. Más vidékek azonban 1920-ban már kedvezőbb állapotot tüntetnek föl: Debrecen külterületein az írni és olvasni nem tudók száma a lakosságnak csak 13.7%-át Szegeden 14.5%-át, Makón 13%-át, végül Orosházán 11.3%-át tették ki.

¹ Dr. Gesztelyi Nagy: id. munka, 111 — 112. 1.

² Móra Ferenc: A magyar paraszt. Az Alföld problémája a szegedi Rotary-Club előadásorozatában. 266—268. 1.

³ Thirring L.: A külterületi népesség statisztikája.

⁴ Gesztelyi N.: Az Alföld, II. 1. — Magyar tanya, 115. 1. — A jövőendő magyar intelligencia és a tanyakérdés, 8. 1.

Sok tehát még a tennivaló. Az egész kulturális problémát magában foglaló és minden szempontra kiterjeszkedő programot kell kidolgozni és megvalósítani.

De ha áttekintjük az összes itt felmerülő kérdéseket, okvetlenül sok egyéb problémába ütközünk, melyek a tanyai rendszerrel összefüggnek és melyeket együttesen kell megoldani. Itt van mindjárt a tanyák rendkívüli szétszórtsága, mely minden kulturális munkát megnehezít. Ez a szempont is megkívánja, amit már a többi kérdés tárgyalásánál is láttunk, hogy azt a helyet kell kiválasztani, mely nemcsak a közigazgatás szerveinek elhelyezésére, az egészségügyi szolgálat elvégzésére, hanem az egész kulturális életnek is legkedvezőbb központjává fejlődhetik. Azonkívül gátló körülmény a közlekedő utak és a külvilággal való érintkezés hiánya.

Ezek után a szorosán vett kulturális szempontból szükséges reformokat akarjuk megjelölni. Ez a program nemcsak a gyermekekre vonatkozik, hanem tekintettel van az egész lakosságra.

1. *Az elemi iskolák.* Meg kell építeni a szükséges iskolákat, lehetségessé kell tenni az iskolalátogatást, a tanyák szükségleteit figyelembevevő iskolai tantervet kell kidolgozni és az iskolaügyet a tanyai külterület érdekeinek megfelelően megszervezni.

2. *Az iskolán kívüli oktatás.* A képzés nem állhat meg az elemi iskolánál. Az ifjak számára általános tartalmú és hivatásos földművelői tanfolyamokat kell tartani; a fiatal leányok számára pedig háztartási, kertészeti és egészségügyi előadásokat. Végül elemi képzést is kellene biztosítani nemcsak a jövő nemzedék számára, hanem a jelenlegi családanyák és családanyák számára is.

3. *Az ifjúsági egyesületek* tökéletesítik az iskola utáni oktatást, amennyiben gyakorlatilag előkészítik őket jövőre köteleseikre és érzéket fejlesztenek bennük a különböző kultúrértékek iránt.

4. *A felnőttek egyesületei.* A gazdakörök egybegyűjtik, képzik és vezetik a földművelőket és egyúttal egész sereg gazdasági előnyt biztosítanak nekik. Ezek az összes körök egy még létesítendő országos szervezetben, a Tanyák Szövetségében volnának egyesítendőek.

5. *Oktató és nevelő olvasmány.* Ennek lehetősége biztosítandó a gazdakörök útján, hol a tagoknak rendelkezésére kellene állni a tanyai könyvtárnak, újságoknak, folyóiratoknak, naptárnak.

4. *Rádió, mozgóképszínház, mezőgazdasági kiállítások, színhazi*

előadások, népiünnepélyek, ének — amennyiben oktató és nevelő tényezők —, szintén feljesztendők a gazdakörök által.

7. *A tanyák kulturális életének központjait*, az iskolát és népházat komolyan kell megszervezni.

8. Végül gondoskodni kell a tanyák kulturális vezetőinek megfelelő képzéséről, ellátásáról, szervezéséről.

A) Az elemi iskolák.

Elemi iskolák építése. Iskolábajárás.

A gyermekek elemi oktatásának biztosítására először a szükséges iskolákat kell megépíteni és lehetővé tenni, hogy a gyermekek az iskolába járjanak.

E kérdések ügyében több törvényünk intézkedik;¹ az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk elrendeli a kötelező elemi oktatást és az iskola építését. Végrehajtása a háború előtti időre esik, a háborút közvetlenül megelőző években főként gróf Apponyi volt e téren igen tevékeny. A háború óta két törvény foglalkozik kimondottan a tanyai iskolaüggyel: Az 1921. évi XXX. t.-c. és 130.700/1922. számú végrehajtó utasítása és az 1926. évi VII. t.-c. a 35.506/1926. számú végrehajtó utasítással. Végrehajtásukat, legalább részben, gróf Klebelsbergnek köszönjük.

Vizsgáljuk először nagy vonásokban az 1921. évi törvény tartalmát végrehajtási utasításával együtt. E törvénynek, melyet az 1926. évi hatályon kívül helyezett, érdekes intézkedései vannak.²

Az 50. és következő szakaszok részletesen foglalkoznak azoknak a gyermekeknek iskolábajárásával, akik a legközelebbi hivatalos iskolától 3 km-nél távolabb fekvő tanyákon laknak, vagy más természetes akas dályokkal állnak szemben (pl. folyó), föltéve, hogy az ilyen tanyás telepeken legalább 20 család lakik állandóan.

Ha a község megkapja az iskolaköteles gyermekek jegyzékét, köteles az érdekelt szülőket megkérdezni, mely iskoláztatási módot választják: vájjon az állandó iskolát, vagy a vándortanítót. Ha az érdekeltek kétharmad szótöbbséggel kifejezték kívánságukat, a reform

¹ *Kiss István*: A tanyai magyar közigazgatás, 91. 1.

² *Kiss István*: A tanyai magyar közigazgatás, 91—94. 1.

az ő költségükön végrehajtatik, esetleg az állam és a község támogatásával.

Nem elégséges az iskola megléte, arról is kell gondoskodni, hogy a gyermekek rendszeresen látogathassák. Ezért a végrehajtási utasítás elrendeli, hogy a gyermekeknek valamely közlekedő eszköz, rendszeren egy kocsi álljon a rendelkezésre abban az esetben, ha a legközelebbi iskola három és fél kilométernél távolabbra fekszik, vagy akkor is, ha közelebb van, de nehéz az útja.

Ez az intézkedés megfelelő volna különösen télen, de mint Gesztelyi Nagy¹ megjegyzi, a gyakorlati kivitel gyakran nehéz. Ki fizesse a kocsit? A szülőknek sokszor annyi pénzük sincsen, hogy élelmet vásárolhassanak gyermekeiknek. A nagybirtokosok, ha házi és gazdasági cselédjeik gyermekeiről van szó? Itt nagy volna a kísértés, hogy csak nőtlen cselédeket fogadjanak e teherből való szabadulás végett. Az iskola? Ennek sokszor annyi pénze sincs, hogy a legszükségesebb felszereléseket, az egészségügyi követelményeknek megfelelő nagy, világos tantermet stb. tudna biztosítani. Az iskola tehát nem viselheti e terhet, annál kevésbbé, mert a kocsin való szállítás igen terhes volna.

A végrehajtási utasításnak egy másik hibája, hogy túlságosan általánosít. A 26. §. 4. pontjában elrendeli, hogy a 12 éven aluli gyermekek három és fél kilométernyi távolságból kötelesek az iskolát látogatni és a távolságot 5 km-re emeli a 12 évnél idősebb iskolakötelesekre. Hiba volna koncentrikus köröket szervezni, mert a talaj-, út- és a lakosság-sűrűségi viszonyok vidékek szerint nagyon különböznek egymástól. Ha a három és fél kilométeres iskolai körzetek szerint járunk el, akkor pl. Szabolcs megyében 37.4 négyzetkilométer területen 382 gyermek volna iskolánként.²

Nem lehet továbbá követelni a kisgyermektől, hogy naponként 7 kilométert gyalogoljon, főként télen, hidegben és sötétben.

Az 1926. évi törvény eltörölte ezt a szabályozást és a tanyai iskolalátogatás biztosítására internátussal kapcsolatos elemi iskolák és *érdekeltségi iskolák* szervezését sürgeti.³

Az internátusi iskolák a teljesen szétszórt lakosságú vidékekre

¹ Dr. Gesztelyi Nagy: Magyar tanya, 120. 1.

² Gesztelyi Nagy: id. munka, 120—121. I.

³ Kiss István: id. munka, 96—98. 1.

szólnának. Ez valószínűleg az egyetlen helyes megoldási mód, de itt a szülők nagy ellenállásába ütköznének, akik minden lehetőt megtesznek majd, hogy gyermekeiket otthon tarthassák, És ez érthető, hisz egy parasztcsaládra a hatévi szétválasztás igen nagy erkölcsi és anyagi áldozat volna. Azonfelül az iskolakötelesek száma azokon a vidékeken általában oly csekély, hogy nem töltenének meg egy internátust a falun. Ha pedig az iskola a városban volna, oda még kevésbé küldené a gazda gyermekeit. A kérdés csak közlekedő utak létesítésével és sűrűbb telepítéssel volna megoldható, mert főként az utóbbi feltétel mellett életbe léphetne a rendes elemi iskola.

Az érdekeltségi iskola a törvény intézkedése szerint oly helyeken volna építendő, hol legfeljebb négy kilométeres körzetben három évi megfigyelés szerint 20 család vagy *jo* iskolaköteles gyermek van. Ez az iskola oly fizikai és morális személyek költségéből állna fön, kiknek a körzetben bizonyos adóköteles jövedelmük van. Az állam, a községek és az egyházak nem járulnak tehát hozzá ezen iskolák fenntartásához.

Ezek az iskolák jogi személyek volnának és minden törvényhatóságban az öt tagból álló Érdekeltségi Népiskolai Bizottság útján nyernének képviselőt.

Egy érdekeltségi népiskola szükségességének, elhelyezésének és költségeinek megállapítására a 24.100/1906. számú rendelet egy három tagból álló bizottságot jelöl ki, mely áll a királyi tanfelügyelőből, az államépítészeti hivatal főnökéből és az Érdekeltségi Népiskolai Bizottság egy kiküldött tagjából. Javaslatukat a törvényhatóság közigazgatási bizottsága bírálja el. A szükséges terület ki lehet sajátítani. Az építési költségek elsősorban az érdekelteket terhelik. A költségvetés magában foglalja a terület árát (két hold a tanító számára, egy hold a második tanító számára), a kézi napzámot, az építési anyagot, a legszükségesebb bútordarabokat.

Egyébként, ha szükséges, az érdekeltek a község részéről az anyagiakhoz, az állam részéről pedig a személyi költségekhez nyerhetnek támogatást.

Ezek a törvényes rendelkezések. Van még ezután néhány gyakorlati szempont, melyet nem szabad elhanyagolni az iskolák építésénél.

Mindenek előtt, mint Gesztelyi Nagy¹ megjegyzi, mindig

¹ *Gesztelyi Nagy*: id. munka, 117—118. 1.

figyelembe kell venni a helyi viszonyokat. Nem mindegy, vájjon egy.központi fekvésű tanyacsoport, vagy pedig elszórt tanyák számára építünk iskolát, amely utóbbiakat talán egy közép- vagy nagybirtok is elválaszt egymástól. A talaj minősége is nagy szerepet játszik: a rossz idő évszakában az agyagos talaj járhatatlan, míg a homokos talajon kisebb ez a nehézség.

Nem szabad továbbá feledni, hogy az iskola nemcsak az oktatásnak áll szolgálatában, hanem mintaépületnek is kell lennie.¹

Az iskoláknak nem szabad zsúfoltaknak lenniök.² A törvényes számú 80-on felül új iskolát vagy tantermet kell nyitni. Magyar³ azt javasolja, hogy egy teremben sohasem legyen több 60 növendéknél. Dániában pl. még tovább mennek: átlagban egy elemi iskolai tanítót számítanak 30 növendékre.⁴

Az iskolaépületnek végül elég nagyoknak kell lennie, mert Hübnernek,⁵ a szegedi közoktatásügyi bizottság titkárának terve szerint a következőknek kell helyet találni benne:

1. tanterem, ruhatár, raktár;

1. tanítói lakás: konyha, kamra, előszoba, két vagy három lakószoba.

2. könyvtár és terem a gazdakör számára;

3. árnyékos játszótér és tornaterem;

4. gyümölcsös a tanító számára;

5. gazdasági gyakorlóterem és gazdasági mintaüzem;

6. a gazdasági épületek és a szolgáló lakása.

Végül Czettler Jenő⁶ azt is javasolja, hogy iskola mellé kis étkezőhelyiség is építtessék, hol a gyermekek meleg levest kaphatnának s hol előadás közti szabad idejüket tölthetnék; mert ezek a hideg és nedves időben végzett hosszú gyaloglások, meleg étel nélkül okozzák a tüdővész fejlődését. Az államnak és az érdekelteknek kellene ez intézmény megalkotásában és fenntartásában közreműködniök.

¹ *Gesztelyi Nagy*: id. munka, 274. 1.

² *Czettler Jenő*: Tanyai település és tanyai központok, 7. 1.

³ *Magyar Házmér*: A tanyai iskolaügy. Magyar Gazdák Szemléje, 1921. XXVI. 7—8. 509. 1.

⁴ Statistique du pavillon danois a l'exposition de Bruxelles 1933.

⁵ *Gesztelyi Nagy*: Magyar tanya, 271. 1.

⁶ *Czettler Jenő*: id. munka, 8—9. 1.

Érdekes felemlíteni, hogy ezeket az összes terveket, melyeket az Alföld iskolaügyének újjászervezésére itt elmondottunk, Dánia mezőségein már rég megvalósították. Személyesen felkerestünk a jütlandi pusztás területen egy kis elemi iskolát, mely öt kilométer körzetű külterületen lakó 90 paraszty gyermek számára készült. Bár ez az iskola a legszegényebb csoportba tartozott, mégis két jó épületből állt. Az egyikben négy világos, tágas tanterem volt; a másikban volt a tanító és családjának lakása, egy kis konyha háztartási tanfolyamok tartására asszonyok és leányok számára és egy tágas tornaterem. Ez utóbbiban tartják az ifjúsági egyletek gyűléseit is, valamint a gazdaköri összejöveteleket és az iskolán kívüli tanfolyamokat. Az épületek három oldalról körülveszik az udvart, mögötte játszótér és rét következik, melyet fák öveznek. Az egyik épület hosszában zöldségeskert és gyümölcsös van; mindkettőt a tanító használja, de egyúttal a növendékek gyakorlati kertészeti oktatására is szolgálnak. Köves községi út vonul el az iskola közelében, melyhez így könnyű eljutni.

Az oktatást a tanító és szintén képesített neje végzik, a téli hónapokban még egy kiegészítő tanítónővel. Az iskola a községé.

Látva a jütlandi külterületek ily kifogástalan iskolai szervezését, fájdalommal gondoltunk Alföldünk szomorú iskolaügyére. Nem tudnók mi is elérni azt, amit a dán kisgazdák megtudtak valósítani?

Az oktatás tartama. A tanterv. A hitoktatás.

A tanyai gyermek másként él és más ismeretekre van szüksége mint a falusinak, vagy éppen a városinak. Manap — sajnos — a tantervet és a tankönyveket illetőleg teljes egyformaság uralkodik. Ez a körülmény különösen a tanyai gyermekre káros, kinek így nem sok haszna van tanulmányaiából.

Az oktatás tartama három szempontból tárgyalható: a naponkénti munkaidő, a tanév és a szünet ideje, végül az elemi iskolai oktatás éveinek száma.

A naponkénti munkaidőt Hübner¹ javaslata szerint a helyi szükségletek alapján kellene megállapítani. Az órákat lehetőleg egyhuzamban kellene tartani. Az előadást korán lehetne megkezdeni,

¹ *Gesztelyi Nagy*: id. munka, 265—266. I.

mert a tanyai gyermekek korán kelnek, 6, 7 vagy 8 órakor a helyi körülmények szerint — és befejezni — 10, 11 vagy 12 óra felé.¹

Dániában,² mely népművelési szempontból mintaállamnak számít, az elemi oktatásnál a külterületen megelégesznek heti 18 órával, azaz átlagban napi három órával. Ez időn túl következőhétnek a nem-kötelező tantárgyak, pl. házi ipari és házvezetési tudnivalók.

A tanyai kis iskolás elvégezvén így iskoláját a délelőtt vége felé, megkapná tejadagját vagy meleg levesét s elég korán hazakerülhetne. Ennek a beosztásnak sok haszna volna: a gyermekek — különösen télen — a sötét és hideg idő beállta előtt már otthon lehetnének és kevésbé fáradnának el. A szülőknek nem volna okuk panaszra az iskola ellen, mert a gyermekek egész délután segítségükre lehetnének munkáikban.

A tanév tartamára a külterületen ugyancsak különleges szabályozás szükséges.³

Az 1921. évi XXX. t.-c. 3. szakasza ez ügyben azt mondja, hogy az oktatásnak tanévként 10 hónapig kell tartani, de azoknak az iskoláknak, melyeknek nagyrészből gazdaggyermek a növendékei, az elsőfokú iskolai hatóság kérelmére és a törvényhatósági tanügyi bizottság javaslatára a közoktatásügyi miniszter a helyi viszonyok mérlegelése alapján megrövidítheti a szorgalmi időt. De ez a kivételes megrövidítés nem haladhatja meg a két hónapot.

Az 1921. évi XXX. t.-c. 150.700/1922. számú végrehajtási utasítása ehhez hozzáfűzi: ott, hol a szorgalmi időben (szeptember 1-től június 30-ig) hosszabb ideig tartó gazdasági munkák vannak, melyeknél a 10 évnél idősebb iskolás gyermekek segítsége szükséges, az iskolaév megrövidítését lehet kérni, ha abban az iskolában beírt gyermekek szüleinek vagy gyámjainak többsége a mezőgazdasági munkáknál személyesen vannak érdekelve. A szülőknek és a gyámoknak kezdeményezésére az iskolai helyi hatóság folyamatba teheti e kérelmet.

E kedvezmény elérésére az összes tanyai iskolákban meg

¹ *Móra Ferenc*: id. munka, 265—266. 1.

² *Hegermann—Lindencrone*: The State and schools. Az «Education de Danemark» c. műben, 276—277. 1.

³ *Gesztelyi Nagy*: id. munka, 123 —124. 1.

vannak a kívánt feltételek: a növendékek mind földművelők gyermekei. A szülőknek pedig, kik kiszáradnak vagy kiszérlők, valóban szükségük van gyermekeik segítségére a nagy munkák idején. Egy intézkedéssel lehetne tehát ezeket az iskolákat e kedvezményben részesíteni. Eddig azonban a hatóság nehezen engedélyezi az iskolaév megrövidítését, még ha törvényszerű is a kérelem.

A harmadik pont az elemi iskolai oktatás éveinek növelése hat évről nyolcra. Ez a reform legalább is ma, a földművelő vidéken kivihetetlen, mert a szülők semmiképp sem tudják tovább nélkülözni gyermekeik segítségét. Gesztelyi Nagy¹ felveti a gondolatot, hogy inkább az iskola utáni oktatást kellene kötelezővé tenni, amely nem foglalja le a hét minden napját.

A *tanterv* azzal, hogy az összes iskolák számára egységes tananyagot állapít, nem veszi figyelembe a tanyai iskolák egészen különleges helyzetét.

Helyénél, izoláltságánál és egyéb különleges körülményeinél fogva a tanyai iskola egészen külön típus, melyet nem lehet összehasonlítani a többi iskolákkal. Nem lehet eltekinteni attól, hogy az eredményes munka ideje itt a körülmények kényszerítő hatása alatt sokkal rövidebb, mint a községi iskolákban. A tanév a valóságban csak október elejétől május végéig tarthat. E nyolc hónapból még le kell vonni Gesztelyi Nagy² szerint a hivatalos szüneteket és az ünnepeket. Azonkívül a tanyai iskolák legtöbbször osztatlanok, vagyis egy tanító egyszerre hat osztály növendékeivel foglalkozik. Az osztott iskola ötszörös időmegtakarítást jelent. Ugyanannak az anyagnak elsajátítására a tanyai növendékeknek 1056 iskolai órájuk van, a falusi osztatlan iskolásoknak 1248, és a városi osztott iskolásoknak 5576 iskolai órájuk van. Ez lehetetlenség. Nem szabad azután feledni, hogy egy sereg dolgot (pl. a község, vásár stb.) kell a tanyai gyermekeknek megmagyarázni, amit még sohasem láttak, míg a falusiak régóta ismerik.

Végül, mint Móra³ megjegyzi, az iskolai tantervben sok oly ismeret szerepel, melyekre a tanyai lakosnak nincs szüksége (pl. a római számok, a részletes nyelvtani szabályok stb.), míg oly ismere-

¹ Gesztelyi Nagy: id. munka, 139. 1.

² Gesztelyi Nagy: id. munka, 125—126. 1.

³ Móra Ferenc: id. munka, 255 — 266. I.

tek, melyek a tanyai lakost is érdeklik, teljesen el vannak hanyagolva. Külön iskolai tantervet kell tehát kidolgozni a tanyai iskolák számára. Tanyai tanítók írják meg a szükséges tankönyveket, mert ők ismerik legjobban a tanyaiak gondolkodásmódját és szükségleteit. A gyermeknek több öröme és haszna lévén így munkájából, könnyebben is megőrzi a tanultakat.

A tanítók nyolcadik gyűlése azt a kívánságát fejezte ki, hogy a tanyai iskolák tanterve a következő dolgokat foglalja magában:¹

1. Írás, olvasás, számolás, mezőgazdasági és egészségügyi ismeretek;

2. hazafias érzés kialakítása a nemzeti történelem és földrajz, a magyar jog elemei, a népies nemzeti irodalom fő művei és a legszebb népdalok által.

E terv tökéletes és anyaga gondosan igazodik a tanyai gyér» mekek szükségletéhez. Hasonló kísérletet tettek hosszú idő óta Dániában és a kísérlet igen jól bevált. Itt is a külterületi iskolákban némi eltéréssel állapították meg a tananyagot és csak a következő kötelező tantárgyakat vették föl: vallástan, dán, számtan, írás, történelem, földrajz, ének, torna a fiúk számára és varrás a leányok számára.²

Még egy szót szeretnénk mondani a tanyai elemi iskolákban adható és a hivatásra előkészítő oktatásról: a három utolsó évben a fiúknak gyakorlati földművelő előadásokat lehetne adni, a leányoknak pedig háztartásiasokat és kertészetiakat. Ez az oktatás az iskola« val kapcsolatos mezőgazdasági mintaüzem munkáihoz fűződnek. Sőt a felső osztályok növendékeinek gyakorlati előadásokat lehetne adni a házi ipar különböző ágaiból, a növendékek neme és helyi szükségletek figyelembevételével. Ezek az előadások a növendék előtt ismeretes légkörben, lehetőleg az iskolai mintaüzemmel kapcsolatban tartassanak meg. Ez oktatásnak, az életben használható készítményein kívül, még az az előnye is megvolna, hogy az elméleti és gyakorlati foglalkozás váltakoznék egymással az iskolában. Ezzel kapcsolatban a növendéket egészséges és szabályszerű testtartáshoz és helyes mozgásokhoz lehetne szoktatni. Érzék fejlődne így bennük a szép iránt és sokoldalú ügyesség, megtanulnák az idő és a munka-

¹ *Cesztelyi Nagy*: id. munka, 118. 1.

² *Hegermann Lindencrone*: id. munka, 276. 1.

anyagok jó és takarékos felhasználását. Újra a dán iskolák példájára lehet hivatkoznunk, hol az utóbbi időben bevezetett gyakorlati oktatás gyorsan elterjedt és igen szép eredményeket ért el.¹

A tanyai iskolák számára javasolt új tanterv megvalósítására el kellene hanyagolni az eddigi tantervbe kötelezően felvett olyan anyagot, amely a tanyai lakosság szükségleteinek kevésbé felel meg.

A vallási oktatás kérdése a tanyákon két nehézségbe ütközik: a pap távolsága és a vallási megoszlás. A kérdéssel már foglalkoztunk a vallás problémájának tárgyalásánál.

Azonban a tanterv és a könyvek még nem minden: e két elem tökéletes lehet; de ha a *tanítás módszere* hibás, nem érjük el azt az értelmi és erkölcsi ideált, melyet magunk elé tűztünk.

Napjainkban sokszor bírálják az oktatást. Azt mondják, hogy nem elég mozgalmas és eleven, hogy könyvszagú, hogy túlságosan foglalkoztatja az emlékezőtehetséget és elhanyagolja a többi tehetségeket, hogy nem alkalmazkodik a növendékek egyéniségéhez, nincs összhangzásban a családdal és a való élettel.² E bírálatnak bizonyára van alapja. De hogyan orvosolhatók e bajok? Dánia itt is csodálatra méltóan oldotta meg a nehézségeket.

Christen Kold³ a 19. században megteremtette a szabad elemi iskolákat ellentétben korának szűk látókörű és rideg nyilvános iskolázásával szemben.

Kold kis honfitársainak oly iskolát akart adni, mely szükségleteikhez alkalmazkodik, melyben jókedv uralkodik, és melyet megszerethetnek.

Ezért tanítását új elvekre fektette:⁴ a nevelés központjává a személyes hatást, a tanító példáját tette. Ez bánjék szelíden a gyermekkel, alkalmazkodjék mindegyiknek egyéniségéhez. Kold kikelt az egyforma szövegek ellen, melyek sok adattal terhelik meg a növendéket, az ő célkitűzése, hogy a tanító a növendéket közreműködésre

¹ *Kroy Causen*: Manuel trainings. Az «Education in Danemark» c. m., 251—255. 1.

² *P. De Vuyst*: L'éducation familiale, Manuel de sociologie rurale, I., 60—61. 1.

³ *Arvin G. Y.*: Lines of development in the danish school. Az «Education in Danemark» c. műben, 48—50. 1.

⁴ *Borup Ernst*: Free schools for children. Az «Educ. in Danem.» c. mű, 60—61. 1.

serkentse, hogy személyes munkára nevelje. Felismerve az iskola és a család közti benső kapcsolatot, valamint a szülőknek jogát az iskolai kérdésekhez, a szülőknek szövetkezése útján léptette életbe és tartotta fenn a szabad elemi iskolákat. A szövetség választotta a tanítókat és így gondoskodhatott arról, hogy a család szelleme uralkodjék tovább az iskolában.

Eleinte ez iskolák sok nehézségbe ütköztek, de a tapasztalat igazolta nagy hasznukat, úgyhogy ma nemcsak támogatja őket az állam és a község, hanem elveik a többi nyilvános iskolákba is behatoltak.

Okulhatunk-e e példából a magyar tanyai iskola javára? A szülőknek beleszólási joga könnyen volna megszerezhető az ú. n. érdekeltégi iskolákban, mivel a családok hozzájárulnak alapítási és fenntartási költségeikhez. Azokat a pedagógiai elveket pedig, melyek szabadabb és egyénibb oktatást sürgetnek, a tanyai iskolák újjászervezésénél és tantervmegállapításánál lehetne megvalósítani. E kivánnak megvalósítása a tanító tehetségétől és buzgalmától függ. A tanyai tanítóképzésnek — melyről később óhajtunk szólni — lesz tehát feladata e célnak megfelelő fiatal embereket kiválasztani és őket e munkára gyakorlatilag előkészíteni.

A tanyai iskolák különleges szervezése.

Az eddig tárgyaltakon kívül a *tanyai iskolák különleges szervezést* is igényelnek, mert itt különleges szükségletek és nehézségek állnak fenn. Kiss¹ szerint e szervezésnek több fokozata volna:

1. A tanyai tanító, kinek Hübner² szerint a rendesnél nagyobb hatáskört kellene adni;

2. a tanyai elemi iskolák igazgatói, kiket a tanyai tanítók közül kellene kiválasztani;

3. a tanyai iskolalátogatók, kiket a kerület legjobb igazgatói közül kellene kinevezni. Ok ellenőrzik kerületük tanítóinak pedagógiai, mezőgazdasági és szociális munkáját;

4. a megyei tanyai iskolai tanácsosok, kik jelentést tesznek a törvényhatóságok közigazgatási bizottságának, és kiket a legjobb iskolalátogatók közül kellene kiválasztani;

¹ Kiss István: Adalék a magyar tanyakérdéshez, 26. 1.

² Dr. Geszthelyi Nagy: Magyar tanya, 272. 1.

5. a miniszteri tanyai iskolai tanácsosok, kik hivatva vannak a közoktatásügyi miniszternek jelentést tenni és kiket a törvényhatósági tanácsosok közül jelölnének ki.

Ennek a szervezetnek sok előnye volna. Először is a szervezet összes fokozatainak feltétlen joguk és illetékességük volna ügykörük részletes kérdéseinek elintézésében. A többi közigazgatási hatóságok többé nem avatkozhatnának iskolaügyekbe, és a tanyai tanító ellen csak a tanyai iskolai szervezet indíthatna fegyelmi eljárást.¹ A helyi érdekek is nagyobb védelmet és gondozást nyernének, mivel a szervezet tagjai a tanyai élettel szerves kapcsolatban volnának. Ez utóbbi körülmény biztosítaná a szervezet alkalmazkodó képességét s távol tartaná a bürokráciát.

B) Az iskolán kívüli oktatás.

Az elemi iskola nem elégséges a nép értelmi képzéséhez. Ezt sajnálatosan tapasztaljuk Magyarországon, hol az ifjúság, ha magasabb képzettséghez jut, hűtlen lesz a földhöz. Falun alig lehet találni tanult s képzett gazdát, kinek elégséges elméleti és gyakorlati tudása volna földjének lehető kihasználására annak kizsarolása nélkül. Pedig a hivatása magaslatán álló földművesosztály okvetlenül szükséges volna mezőgazdasági szempontból is és a külföld versenyének legyőzésére is. A földművelő társadalom vezetésére elsősorban a birtokosoknak elitje volna hivatott, kik elvégezték a közép- vagy felsőgazdasági iskolát.

Nevelni kellene tehát a termelő osztályt, mind a fiatalokat, mind a felnőtteket. Először is meg kellene értetni, hogy a magasabb képzettség nem kívánja a falu elhagyását, sőt ellenkezőleg, könnyíti a földműves munkát és oly szellemi lehetőségeket nyújt a gazdának, hogy az folytathatja és tökéletesítheti önképzését.²

Ez elgondolásból származott az *iskolán kívüli népművelés*, mely ma már erősen el van terjedve az egész országban.

E népművelés különösen szükséges a tanyákon, mert hatalmas eszköz arra, hogy ez az elhagyatott lakosság a nemzet kulturális életében részt vehessen.

A tanító volna a leginkább hivatva e munka kezdeményezésére

¹ *Kiss István*: id. munka, 26. 1.

² *Dr. Gesztelyi Nagy*: Magyar tanya, 152—53. 1.

és vezetésére. E célból meg kellene szerettetnie a lakossággal az iskolát, iskolai színdarabokat és ifjúsági előadásokat, ünnepélyeket rendeznie oktató célzattal, melyek után tánc stb. is következhetik. Amikor ily módon megnyerte már a lakosság bizalmát, szívesebben látogatnák a rendezendő szakelőadásokat.¹

Az iskolán kívüli népművelésbe be kellene vonni az egész lakosságot: magasabb általános műveltséget biztosíthatna a legény-ifjúságnak, a felnőtt leányokkal gyakorlati ismereteket közölhetne a háztartás, egészségügy, gyermeknevelés és kertészet köréből és végül néhány rövid és különösen gyakorlati előadásban a szülőkkel is közölhetné a legegyszerűbb ismereteket mindennapi munkájukhoz.

Ennek az oktatásnak, mint láttuk, teljesen gyakorlatinak kell lennie, mert a gazda csak azokat az újításokat fogadja el, melyeknek jó eredményét látja. Ezért csak akkor lesz valóban eredményes, ha az iskola mellett kísérleti terület áll rendelkezésre.

Oktatás az általános műveltségre.

A tanyák reformja elsősorban az érdekeltek megértő közreműködésétől függ, ehhez pedig szükséges, hogy azok bizonyos képzettséggel bírjanak. Fontos tehát, hogy a tanyavilág ismeretkörét, értelmi színvonalát emeljük.

Lássuk, mit végeztek e tekintetben Dániában.

N. F. S. Grundtvig, a püspök, költő, történetíró és reformer (1783—1872) megsajnálta a korabeli dán parasztszátyát, mely műveletlen, erősen önző, minden haladás elől elzárkózó volt. Oly oktatásra gondolt, melynek célja volna «felemelni a nép lelkét, újra éleszteni benne a vallásos és hazafias érzéseket. Semmi szépség sem túl magas a népnek; az erkölcsi és értelmi életnek legtisztább forrásait kell megnyitni előtte». E «népi egyetemnek» azonban nem szabad különbséget tenni a növendék társadalmi helyzete közt, nem tart vizsgálatot és nem ad oklevelet. Grundtvig azt akarta, hogy ez iskola elvégzése után mindenki térjen vissza ahhoz a munkakörhöz, amelyből jött, de más lélekkel; egyedüli célja volt az egyén értékének emelése.²

A növendékek elveszthetik tudományos ismereteik egy-egy

¹ Dr. Gesztelyi Nagy: id. munka, 152—155. 1.

² A. de Rothmaler: Les hautes-écoles des paysans au Danemark, 6. I.

részét, de legalább megtanultak hallani, látni, gondolkodni és használni tehetségeiket.¹ Megtanulhatták, hogyan kell élni és takarékoskodni, hogyan kell szívet, lelket a mindennapi munkába vinni.² Szóval Grundtvig föl akarta emelni a terméketlen materializmusba süllyedt népét ideálisabb életszemléletre.³

Ezt az iskolát nem a közhatóságok rendelték el, hanem magából a népből fejlődött ki. Grundtvig eszméinek örököse, a paraszt szára mazású Christen Kold (1816—1870) volt az, ki néhány fiatal földs mívest gyűjtött maga köré egy falusi kunyhóban és megalapította így 1851-ben az első igazi népfőiskolát.

De igazán csak az 1864.-1 háború után kezdett a mozgalom fejlődni. A megpróbáltatás napjaiban Dánia megtalálta önmagát és egyesítette összes erőit. Az újra ébredt nemzeti gondolat számos népfőiskola alapításával mutatta meg erejét.

Ma az összlétszámuk 60, évenként 6400 növendék nyer bennük oktatást és ezeknek öthatod része a falusi parasztsághoz tartozik;⁴ a földműves lakosságnak 30%-a részesült e képzésben.⁵ Az iskolák szabadok és magánalapokból tartatnak fenn, de államsegélyben részesülnek.

A felső népoktatás elveit Rothmaler a következőképpen foglalja össze: «Mivel itt legelsősorban a szellem ébresztéséről, lelkesezés fakasztásáról, az eszmélet és lelkiismeret felkeltéséről van szó, a fontos itt, mint másutt, sőt itt még inkább, mint másutt, nem az, hogy mit adnak elő, hanem az, hogy hogyan adják elő, és főként, hogy ki ad elő, a fontos nem annyira a tananyag, hanem az előadó. Nincsenek könyvek, nincs tollbamondás. Az élőszó és annak átható varázsa, a művelődés eszköze az «élőszó iskolájában», ahogyan az öreg Grundtvig elnevezte.⁶

Elveihez híven, nem ismer hivatalos tanulmányi rendet és nem tűr állami ellenőrzést.

¹ *Hans Lünk*: The folk high schools of Denmark and the development of a farming community. Bork I. j8. 1.

² *Holger Begtrup*: Ugyanaz, II. iøj. 1.

³ *Dr. A. H. Hollmann*: Die dänische Volkshochschule und ihre Bedeutung für die Entwicklung einer völkischen Kultur in Dänemark, 31. 1.

⁴ Statistiques à l'Exposition de Bruxelles, 1955-

⁵ *A. de Rothmaler*: id. munka, 10. I.

⁶ *A. de Rothmaler*: id. munka, 15. 1.

A fiatal emberek rendszeren négy hónapig látogatják az iskolát (november 3-tól március 1-ig), a felnőtt leányok pedig három hónapig (május 1-től július 31-ig). A tandíj a legkisebb összegben van megállapítva,¹ lakással és ellátással együtt az ifjaknál 375 korona, a leányoknál 210 korona. A fizetést vagy a növendékek végzik, vagy az állampénztár.

A növendékek kétharmadrésze jómódú földmívelők gyermekei, de vannak egyszerű paraszt-, sőt napszámosfiúk is, kiknek gyakran az állam ad tanulmányi segítséget. Így a különböző osztályok gyermekei megismerkednek egymással, ami megszünteti az osztály-elfogultságot és biztosítja a társadalmi békét.

Az életkorra vonatkozólag megjegyezzük, hogy Grundtvig a 18 és 25 évek közti ifjúságot választja, mert e korban «legfogékonyabb az ifjú a lelkesedésre és a reflexiókon egyaránt és e kor benyomásai a legelhatározóbbak».² Egyébként is ebben a korban a fiatal gazda már néhány éve befejezte az elemi iskolát, megkezdte a földművesmunkát és érintkezésben van már a helyi társadalmi és politikai élettel, vagyis megvan neki minden gyakorlati előismerete, hogy meg tudja becsülni az általános műveltségi képzést.

A népfőiskolákon előadott anyag kiválóan megfelel ezen iskola céljának. Szakszerű mezőgazdasági előadások nincsenek, mert a növendékek nem mesterség tanulására jönnek, hanem szellemük és jellemük képzésére. De igenis nagy szerep jut a testgyakorlásnak, a nemzeti és népies irodalomnak, valamint az éneknek. A történelem nagy szerepet játszik: világ- és hazai történelem, egyház- és művelődéstörténelem. A múltnak és a jelennek egybevetése által s egyes aktuális vallási, társadalmi és politikai kérdések fejlődésének tanulmányozása által «a növendék életbölcseiséget nyer rideg rendszer nélkül».³ Nem adja egyszerűen a történeti események összefoglalását, hanem nyomozza okaikat és magyarázza következményeiket, egybeveti a jelenkorral és világosan jellemzi a történelem egyes korszakait.⁴ Az egyetemes és hazai földrajz, melyet élénk leíró mód-

¹ *Eber Ernő*: A dán parasztság fejlődésének útja. Magy. Szemle XIV. 3., 222. 1.

² *A. de Rothmaler*: id. munka, 9. 1.

³ *A. de Rothmaler*: 16. 1.

⁴ *Dr. A. H. Hollmann*: id. munka, 91—102. 1.

szerep¹ adnak elő, a különböző társadalmi, szellemi és lelki kérdések, a modern intézmények, a jog és nemzetgazdaság nagy elvei, egyszóval az összes nagy kérdések, melyek a növendékek életében szerepet játszanak, mind helyet kapnak ez oktatásban.² Az ízlés és ügyesség fejlesztésére a leányoknál kézimunka, az ifjagnál pedig rajz és festés szerepel.

Végül 1878 után a fizikának, természettudományoknak és matematikának tanítását is bevezették hasonló alapon, az iskola szellemének megfelelően. A tanítás módszerét a fizikus La Cour dolgozta ki. Az általa bevezetett «valóban Grundtvigi módszer odaállítja a növendéket a kutató emberi szellem mellé, amint a századokon keresztül lassú és fokozatos munkával felfedezi a természet törvényeit; e módszer emberi és szociális érdeklődést kapcsol a tudományos előadáshoz».³ Ez nehéz módszer és rendkívüli tanárokat kíván. De megvan az a nagy előnye, hogy a történeti fejlődés keretében bemutatja az összes tudományoknak összefüggését egymással és ezzel az előadást foghatóbbá és élénkebbé teszi.⁴ Mindezek az ismeretágak nem adnak tehát a növendéknek egyszerű összegezést különféle ismeretekből, hanem egy organikus egészet, általános élet-és világnézetet.⁵

Az előadás eredményesebbé és élénkebbé tevésére egyáltalánban nem használnak könyveket. Az előadó szavának kell a növendéket vonzania és képeznie; de azért az utóbbinak is közre kell működnie a munkában. Ezért az előadásokon kívül az előadó a hallgatókai külön-külön vagy csoportonként megbeszéléseket vagy vitákat rendez. Az előadó így módját ejtheti sok igazság közlésének, viszont maga is új eszméket kaphat az ifjúsággal való benső kapcsolatából. A hallgatók oly problémákat is vethetnek föl, melyekre addig még nem találtak feleletet.⁶

¹Dr. A. H. Hollmann: 186. 1.

²Dr. A. H. Hollmann: 102. 1. — H. Anders Vedel: Soziologie, Lehre von der gesellschaftlichen Gestaltunk. A «Die dänische Volkshochschule» c. műben, 48—49. 1.

³A. de Rothmaler: id. munka, 17—18. 1.

⁴Dr. A. H. Hollmann: id. munka, 10—117. 1.

⁵Dr. A. H. Hollmann: id. munka, 91. 1.

⁶Joh. Menrad: Gespräche und Fragen. A «Die dänische Volkshochschule» c. műben, 60—62. I.

Az iskola befolyása nem szorítkozik pusztán arra az időre, melyet a növendék falai közt tölt. Ezért minden népfőiskola évenként egyszer meghívja volt növendékeit és barátait őszi ünnepre, előadásokra, ének- és táncmulatságra. A falvakban pedig az iskola munkáját tovább folytatják havi előadásokon és testgyakorlati összejöveteleken.¹

Hogy a különböző népfőiskolák egységesen működjenek, Christen Kold a különböző előadóknak évenként az őszi szünetkor tartandó néhánynapos nagygyűlését vette tervbe. Ezek a nagygyűlések még szorosabbá teszik a kapcsolatot, melyet a közös eszmék alapítójuknak, Grundtvignak eszméi létesítettek közöttük.

Miután így nagy vonásukban láttuk a népfőiskolák szervezetét, megértjük azt a nagy szerepet, melyet ez iskolák Dánia parasztságának képzésében játszanak. Nagy a hatásuk a gazdasági életben: ez iskolákban szerzett értelmi és erkölcsi képzettség folytán a gazda a földművelésben is tudott haladni, intenzíven termelni és a szövetkezetekkel együttműködni. Az 1880 körüli mezőgazdasági válság ezt fényesen bebizonyította. Az idegen verseny miatt a kormány védőintézkedéseket tervezett a dán gabona érdekében, mely akkor az ország mezőgazdasági üzemének gerince volt. Azonban 30.000 jütlandi gazda tiltakozott ezen mesterséges intézkedés ellen, mely csak drágította volna honfitársaik élelmét. Beengedték tehát az idegen gabonát. A gazdák pedig ritka egyetértéssel és önszántukból teljesen átalakították mezőgazdasági üzemüket: a gabonatermelésről áttértek az állatnevelésre és a tejüzemre.

Szociális tekintetben is igen öröndetes hatást fejtettek ki a népfőiskolák: a falusiak egységes nevelésével, anélkül, hogy környezetükből kiszakítanák őket, közreműködnek az állam alapjainak megszilárdításában; természetes, sima és egyszerű módon emelik a gazda műveltségi színvonalát. Vájjon sikerülne-e ily intézmény Magyarországon is? Konkrét tények azt mutatják, hogy igen.² Egyes, elhanyagoltabb helyeken a közoktatásügyi miniszter intézkedésére télen gazdasági előadásokat rendeztek. Az eredmény nem

¹ *A. de Rothmaler*: id. munka, 18. 1.

² *Dr. Czvetkovits F.*: Der ungarische landwirtschaftliche Fachunterricht von dem Gesichtspunkte der Dorfentwicklung. Bulletin de la Commission internationale de l'Embellissement de la vie rurale 7. 91. 1.

volt kielégítő. Ekkor az ifjúság és a felnőttek számára kezdtek téli kurzusokat, az első évben csak általános tartalommal, főként azzal a célzattal, hogy a művelődés szükséges voltát megéreztesék és a kultúra iránt érdeklődést keltsenek. Az eredmény sokkal kedvezőbb volt, a rákövetkező évben e helyeken már rendes téli tanfolyamokat lehetett tartani.

De hiba volna a dán népfőiskolákat változatlan programmal és szervezettel hozzánk átültetni. Elégséges az elvek átvétele: az elemi iskola után az ifjúság számára, mely már teljesen benne van az élet sodrában, be kell vezetni oly oktatást, mely vallásos és hazafias szellemben általános értelmi és erkölcsi továbbképzést biztosít. Ez az oktatás szabad volna és az előadó személyes hatásán, valamint a növendékek közreműködésén alapulna. A történelem és a népköltészet volnának főtárgyai. Ma még alig tudnók ezt az ifjúságot internátusokban elhelyezni, hanem hetenként kétszeri összezejöveleken kellene az előadásokat megtartani egy vagy két éven át. Így fel lehetne rázni a lelkeket, bennük az együttműködés érzését felébreszteni és őket előkészíteni a szakszerű gazdasági és háztartási oktatásra.

A gazdasági népoktatás.

Gazdasági népoktatás ma hazánkban a falusi elemi, az alsófokú és felsőfokú gazdasági iskolákban folyik.¹

Az elemi iskolákban a III. osztálytól fogva van gazdasági oktatás, de mivel csak elméleti, nem sok haszna van.

Az alsófokú gazdasági népoktatás helyet talál:

1. *A gazdasági népiskolákban*, melyeknek szaktanáraik és kísérleti területeik vannak, de mivel kevés a számuk és csak városokban és nagylakosságú falvakban vannak, legfeljebb a mezőgazdasági munkások gyermekei látogatják, kiknek nincsen földjük.

2. *A tanyákon*, hol a tanító végzi az oktatást a *nem külön szaktanítás* vagy *ismétlő gazdasági népiskola* előadásainak keretében. Itt sokszor hiányzik a megfelelő gazdasági szakismeret és a kísérleti terület.

A magasabb gazdasági népoktatás a következő helyeken folyik:

¹ *Kiss István:* Adalék a magyar tanya kérdéshez. 22—23. l.

1. A különféle szakiskolákban és szaktanfolyamokon (földmíves, kertészeti, baromfityenyésztő-, méhészeti iskolák és tejfeldolgozó telepek stb.). Itt rendszeren megfelelő kísérleti terület áll rendelkezésre; itt képzik ki a nagyüzemek számára a szakembereket.

2. *A téli gazdasági iskolákban*, melyek kezdenek terjedni; rendszeren nincs kísérleti területük, de látogatást végeznek más üzemekben. Növendékeik főként a gazdagabb kisbirtokosok gyermekeiből kerülnek ki.

Ezek a gazdasági iskolák igen szükségesek és fejlesztendők. Mint Kiss megjegyzi, az a nagy hiányuk van, hogy sem a tanyai ifjúság, sem a ío holdnál kisebb törpebirtokosok gyermekei nem jutnak ez iskolákba, pedig ők alkotják a földbirtokosok nagy többségét. Ezt részben ezen iskolák költséges volta is okozza: a fizetendő tandíjon kívül azt az áldozatot is meg kell hozni, hogy a növendék két évig nem dolgozhatik szülei birtokán. Ezért inkább az iskolán kívüli népoktatás keretében oldják meg ezt a szakképzést és a helyi viszonyok szerint állapítják meg az oktatás tartamát, óráit és anyagát. Ezek a kurzusok szép eredménnyel jártak a magyar kisgazdák között és ezért a tanyai területeken is el kellene őket terjeszteni.

A gazdaifjúság gazdasági oktatásának kérdését kielégítően oldották meg Dániában és Hollandiában.

Dániában¹ az Állatorvosi és Gazdasági Királyi Intézet mellett, mely a felső oktatásnak áll szolgálatában és a mi Gazdasági Akadémiánknak felel meg, találunk gyakorlati gazdasági iskolákat is, melyeket 1807-ben Jörgen La Cour alapított. Jellemük (államsegélyben részesülő szabad iskolák) és oktatásuk módszerére nézve közel állnak a népfőiskolákhoz, azzal az egyedüli különbséggel, hogy szakiskolák. Ezekben az iskolákban általában véve két különböző tanfolyam van: az egyik az 5—6 hónapig tartó téli tanfolyam, a második tanfolyam 9 hónapig tart. A növendékeknek legalább 16 éveseknek kell lenniök, úgyhogy már rendelkeznek némi földmívesgyakorlattal. Ezért a tanítás tisztán elméleti is lehet, de azért a gazdasági gyakorlattal ne veszítse a kapcsolatot. Egyébként az iskolának van kísérleti területe, melyen a növendékek gyakorlatilag is dolgozhatnak. A gazdasági számvitel tanulmányozása is fontos tárgya ez

¹ N. Bretkjaer: Enseignement agricole. A «Danemark, L'agricultore» c. műben, 73—74. 1.

oktatásnak. E hivatásos nevelésen kívül az iskola általános műveltséget is közöl a kisgazdák (huzmand) fiaival, kiknek nem volt lehetőségük népfőiskolát látogatni.

Ezeknek az iskoláknak nagy szerepük volt a mai dán parasztsztyály kialakításában, jelenleg igen el vannak terjedve: mostani számuk 21, 2440 növendékkel (2165 ifjú és 275 leány).¹

Hollandiában a felső- és középfokú gazdasági oktatáson és a különféle téli kurzusokon kívül a fiatal gazdák számára elemi gazdasági és kertészeti iskolákat létesítettek. A tanfolyam négy évig tart. Az első évfolyamon a hét két napján egyhuzamban öt órai előadás van; egyébként pedig a növendékek hetenként csak egyszer látogatják az iskolát. A növendékeknek tehát van idejük az otthoni gazdasági munkára.

Az első két évben az előadások csak kiegészítő általános műveltséget adnak az elemi iskolákhoz és a természettudományok elemeit. A következő két évben gazdasági és kertészeti előadások vannak, valamint a nemzetgazdaságtan és a vidéki gazdaságpolitika elemei. Ott, hol kívánatos és megfelelő, külön szaktanár speciális kurzusokat ad (pl. a baromfitenyésztésből, méhészetből, sajtgyártásból stb.).

Ezek az iskolák hamar terjedtek el; noha 1922-ben alapították őket, ma már 72 a számuk. Az építési költségek² a következőképp oszlanak meg: az állam olcsó kölcsönt nyújt az érdekelteknek; a község és egyes testületek is hozzájárulnak, az állam fizeti a tanerőket és fedezi a folyó költségeket.

Mit valósítsunk meg e külföldi példákból tanyáink javára? Legjobb volna egybekapcsolni a dán tanítási módszert a holland szervezéssel és e kapcsolatot az Alföld szükségleteihez alkalmazni. Ez ideális eszköz volna arra, hogy az ifjúságnak általános műveltséget és hivatásos szakképzést adjunk. Az elemi iskolák elvégzése után a tanyai ifjak, kiknek már némi földműves gyakorlatuk van, 14 éves koruktól a 21. évig egy vagy két éven át hetenként kétszer általános műveltségi tanfolyamokat hallgatnának a dán népfőiskolák mintája szerint. Mivel így szellemük és jellemük már jól kialakult, nagyobb haszonnal vehetnek részt a hivatásos gazdasági, kertészeti és háziipari oktatáson, mely utóbbi két éven át hetenként egy délután szerepel. A kurzusokat ter-

¹ Statistiques de l'Exposition de Bruxelles, 1935.

² Dr. J. Frost: Die holländische Landwirtschaft, 100—108. 1.

mészetesen a helyi viszonyok figyelembevételével kell megállapítani és beosztani, úgyhogy a nagy munkák idején az előadások szüneteljenek és inkább télen pótoltsanak. Az előadási anyag tekintetében nagy szabadságot kell hagyni, de a helyi szükségletekhez okvetlenül alkalmazkodni kell és csak a főbb elvekre és a lényegre szorítkozni.

A költségek bizonyára kisebbek lesznek, mint Hollandiában vagy Dániában. Először építési költségeink nem lesznek. Láttuk, hogy az elemi iskolákban csak délelőtt van előadás. Semmi sem akadályozza tehát, hogy az iskolán kívüli kurzusokat ne az iskolában és a vele kapcsolatos mintagazdaságban tartsák délután. Továbbá a személyi költségek is alacsonyabbak volnának, mert az iskola tanítója, ki délelőtt a rendes iskolásgyermeket oktatja, délután vagy este háromszor hetenként tarthat előadást az ifjúságnak is. A tanyai tanítóképzésének, mint látni fogjuk, erre a két munkakörre kell a jelöltet előkészítenie. Az egyetlen költség az új oktatással kapcsolatban az előadó tanító kiegészítő díjazása lesz az előadások tartásáért, valamint a különböző alkalmakkor kiszálló szakelőadónak külön díjazása. E kiadások annyira alacsonyak, hogy az iskolán kívüli oktatás ingyenes maradhat, ami a gazdák jelenlegi nehéz gazdasági helyzetében különösen előnyös lenne.

Az iskolán kívüli oktatást kötelezővé kellene tenni, vagy legalábbis lehetségessé minden tanyai ifjúnak, még a legszegényebbeknek is. Ez úton oly gazdaosztályt lehetne kiképezni, mely némi általános és szakműveltség birtokában nyílt lélekkel fogadná az újításokat, érdeklődne minden gazdasági kérdés iránt, képes volna maga is bővíteni ismereteit, elvégezné levelezését, szakközleményeket olvasni és tevékenyen résztvenne földműves egyletekben és szövetkezetekben.

Az ifjúság gondozása mellett azonban nem szabad megfeledkeznünk a már felnőttekről sem, kiknek régente nem volt alkalmuk a művelődésre. Az ő kedvükért egy sor téli kurzust lehetne tartani, esetleg az esti órákban. Különböző gazdakörök összejövetelei keretében is lehetne egy-egy gazdasági vagy általános érdekű kérdéstről előadásokat tartani, melyek gazdagítanák a földművesek ismereteit és melyekből okulást szerezhetnének további önművelődésre is.

Az ifjak és felnőttek számára szükséges kurzusok legmegfelelőbbben a gazdakörök, a helyi ifjúsági szervezetek, a mezőgazdasági kamarák és a közoktatásügyi miniszter védelme és tekintélye alatt

rendezhetők. A hivatásos gyakorlati képzésnek alapja az iskolával kapcsolatos gazdasági mintaüzem, hol kísérletileg tanulhatja meg a gazdaosztály azt, amit eddig igen elhanyagolt: a földek intenzív kihasználását. E mintaüzem egy ideális parasztbirtok méreteiben gyümölcs és konyhakerti növények termelésével, különféle állatneveléssel, a birtok termékeinek házi feldolgozásával és végül a téli hónapokban háziiparral foglalkozni.¹

E mintaüzemnek gyakorlati gazdasági oktatást kellene adnia:²

1. az elemi iskola három felső osztálya számára;
2. a gazdasági népiskolák növendékei számára;
3. ifjúsági szervezetek vagy gazdakörök számára az iskolán kívüli kurzusok keretében.

Kiss István³ a tanyák kulturális és közigazgatási kérdéseinek e kiváló specialistája tervet dolgozott ki ez ügy megszervezésére. Az üzem öt holdra terjedne ki; a terület fele kertészeti célokra szolgálna (szőlő, gyümölcs, faiskola, konyhakert) szabad területtel és baromfiudvarral, míg a terület másik fele szántóföld gyanánt szolgálna. Az egész birtokot eperfák vennék körül, a birtok rendelkezék a szükséges gazdasági épületekkel is (istálló, pince, magtár, kutak stb.) és háziállatokkal (egy tehén, egy ló, egy disznó, öt tyúk, egy kakas, egy pár lúd, kacsa, pulyka, galamb és házinyúl, egy vagy két méhkas).

A mintaüzem jövedelme a tanítóé volna, ami öt munkára ösztökölné, de viszont ő fizetné a biztosítást és az államtól beruházott összeg bizonyos százalékát. A tanító gondozására bízott dolgokat leltárba kell venni, melyet távozásakor szám, nem és minőség szerint utódjának átadni tartozik.

Ennek a rendszernek két nagy előnye van: egyrészt a tanító hasznot látna a mintaüzemből, szükségképpen résztvesz az iskolai körzetébe eső lakosság gazdasági és szociális életében; másrészt a lakosság zsenge iskolás korától fogva belenevelődnek a modern, intenzív eljárásba, ami megértetné vele a gazdasági tanulmányok hasznát és a gazdálkodás módszerei újjászervezésének szükségességét.

¹ *Kiss István*: Adalék a magyar tanyakérdéshez, 21. 1.

² *Kiss István*: Adalék a magyar tanyakérdéshez, 21—22. 1.

³ *Kiss István*: Adalék a magyar tanyakérdéshez, 23—24. 1.

Háztartási, kertészeti és egészségügyi oktatás.

A tanyai nő megfelelő oktatásának, képzettségének hiánya nem kis mértékben forrása a tanyák családi életében található sok bajnak.

A kép, melyet Gesztelyi Nagy¹ a tanyai nőről fest, nem örvendetes. A tanyai asszony gondjának ki kell terjeszkednie családjára, házára, földjére. Ha az asszony felfogja és szereti ezt az életet és ha minden módja megvan a család gazdasági, egészségügyi, háztartási és vallási szükségleteinek kielégítésére, akkor valóban boldog lehet.

Az asszony csak akkor szeretheti ezt az életet, ha nevelték és oktatták ezen élettel kapcsolatos kötelességei teljesítésére, a férjével való megértő közreműködésre, meleg családi légkör teremtésére.

Ma azonban, sajnos, mindez inkább csak ábránd! A családok legnagyobb része nyomorban és elhagyatottságban él. A lakások a kezdetlegesnél is rosszabbak, földből készültek, egészségtelenek, levegő és világosság nélkül szűkölködnek. A tanyai nők, kiknek alig van fogalmuk a lakás egészségügyéről, az élelmezést sem értik jobban. Általában véve nem ismerik sem az ételek tápértékét, sem változatos elkészítésüket, sem az el nem adható gazdasági termékek felhasználásának módját, sem az élelmiszerek tételre való eltevését. A táplálkozás tehát egyforma és elégtelen. Ennek gyászos következményei vannak az egészségre, főleg a gyermekeknél.

Így télen az élelem kenyérből, szalonnából és főtt tésztából áll, amihez a jó évszakban még bab és káposzta járul. Az asszony egyszerre nagyobb mennyiséget készít el, ami azután több napra elég.

Gyümölcsöt, főzeléket — bab és káposzta kivételével—, tejet, tojást, baromfit nem fogyasztanak. Ez annál sajnálatosabb, mert ezek a fontos élelmiszerek könnyen volnának a tanyán termelhetők. Felhasználásuk kettős akadály: egyrészt a hozzáértés hiánya, másrészt a szegénység: a földbernek, az adóknak és adóssági kamatoknak kifizetésére a termékek legnagyobb részét el kell adni. Az első akadályt a háztartás rendszeres tanításával tudnók elhárítani, a másodikat gazdasági és szociális intézkedésekkel kellene kiküszöbölni.

A tanyai lakosság híjával van az élelem elkészítéséhez szükséges egészségügyi ismereteknek is: a fejés nem történik a szükséges tiszt-

¹ Dr. Gesztelyi Nagy: Magyar tanya, 215—225. 1.

tasági szabályok megtartásával; a tejet fűtött szobában tartják, hol hamar megsavanyodik, vagy nyugodtan esznek romlott húst anélkül, hogy káros voltára gondolnának.

Ha a tanyai asszony a konyha mindennapi ellátásához nem ért, annál kevésbé érti a beteg ételmezését vagy a kisgyermek elválasztását. Itt követik el a legtöbb súlyos következményű hibát.

A csecsemők gyakran rosszul vannak gondozva: ételmezésük rendszertelen, nehéz ruhákba vannak göngyöltve, melyeket ritkán váltanak; túlfűtött szobában tartják őket, ritkán fűrésztik, sírásuk csillapítására egy vászonnal bevont cukorarabot tesznek szájukba. Mindez a csecsemőt sok betegség veszélyének teszi ki. A már nagyobacska gyermekek sincsenek kellőképpen gondozva: nem hagyják őket eleget aludni, gyakran ihatnak szeszesitalokat stb.

Mihelyt beteg van a házban, a hibák serege lép föl. A beteget nem fektetik le, mert attól félnek, hogy a baj súlyosodik; ha a betegség ragályos, a fertőzés szükségkép bekövetkezik, mert csak egy szoba van. Orvosi tanács és orvosság híján a családanya nem ápolja kellőképp a beteget, vagy ha tesz is valamit, az rendszerint súlyos balfogás.

Lehet-e csodálkozni azon, hogy a tanyai asszony nem ismerve egészségügyi szabályokat, megviselve a súlyos és rendszertelenül végzett munkától, idő előtt megöregszik és elveszti életkedvét, lendületét?

A tanyai asszony problémája tehát rendkívüli fontosságú mind az államra, mind a társadalomra nézve.

A probléma első pontjai közé tartozik a tanyai asszony műveltségi színvonalának emelése. Mit tehetünk e téren? Ugyanazokat az intézkedéseket kell megtennünk, miket a férfiak oktatásánál hangoztattunk, azzal a különbséggel, hogy itt főként a háztartási, kertészeti és egészségügyi kérdésekre leszünk figyelemmel.

Kezdeni kell ezt az oktatást már az elemi fokon: a kisleányok már itt kapjanak gyakorlati oktatást az ételek elkészítésére, kézi- és háztartási munkára (varrás, kötés, mosás, vasalás, háztartás stb.), egészségügyi szabályokra, gyermekápolásra, kertészetre.

Azután, kilépve az iskolából, az iskolán kívüli oktatásban újra hallanák és elmélyítenék ezeket az ismereteket. Egy éven át, hetenként egy vagy két délután általános érdekű előadásokat hallgatnának a fiatal leányok. Így némi általános képzettség birtokában, hivatásos

kurzusokat hallgathatnának két téltre elosztva. Ezt az oktatást a tanító, vagy a tanyaközpont egy tisztviselőjének neje adhatná nekik. Az előadónak háztartási és kertészeti oklevéllel kellene rendelkeznie. Munkájáért némi fizetést kapna az államtól vagy a községtől. Ha nincs megfelelő tanítónő, vagy előadónő, háztartási és gazdasági vándoriskolákkal lehetne a kérdést megoldani, mint Belgiumban szokás, mégis azzal a különbséggel, hogy a vándoriskolákat ne egyedül az állam szervezze, hanem vegyenek részt e munkában a városok és községek, a magyar asszonyok szövetsége, a felső háztartási és gazdasági iskolák, hol a jövő előadónők nyerik kiképzésüket. Ez utóbbi intézetek próbára ki is küldhetnek növendékeiket a tanyákra a végső képesítésük előtt. A tanyai központokon az iskolai mintaüzem[^]ben legyen megfelelő felszerelés a leányok oktatására is, úgyhogy az illetékes intéző köröknek csak az előadónő személyéről kellene gondoskodniok.

Nem elégséges azonban csak a fiatalsággal foglalkozni, a jelen nemzedékkel, a mostani anyákkal is kell törődni: az ő számukra is kell hivatásos tanításról gondoskodni. E tekintetben Hollandia mutat követendő példát. Itt is azt tapasztalták, hogy a falusi szegény asszonyoknak semmi háztartási és egészségügyi ismereteik nincsenek, amikre pedig különös szükségük lenne. 1935 tavaszán Smit kisasszony, a háztartási iskolák állami felügyelőnöje a falusi asszonyok számára ingyenes előadásokat kezdett szervezni háztartási vándortanítónők segítségével. Egy rendelkezésre álló teremben igen gyakran az iskolában hat sorozat esti előadást tartanak, minden sorozat hat előadást foglal magában két vagy két és félórás időtartammal. Ezek az előadások nagyon gyakorlatiak és egyszerűek, mert figyelembe kell venni a felhasználható pénzüsszeget és a hallgatóság értelmi színvonalát. Az előadások sorozatonként a következő anyagot ölelik fel:

1. az egyszerű táplálkozás nyáron, a le nem foglalt idő felhasználása (pl. midőn az étel a tűzön fői); a tisztaság és egészség elemi ismeretei;

2. az egyszeri téli étrend, a lakás téli gondozása, a fűtés, világítás, szellőztetés és más téli egészségügyi dolgok;

3. a betegek étrendje; a betegápolás, gyermekgondozás;

4. kertészet, főleg konyhakertészet;

5. a csecsemők és gyermekek fehérműjének, ruhájának var-

rása, kötése, mosása és vasalása; javítandó darabokat az asszonyok magukkal hoznak a kurzusokra;

6. felnőttek fehérneműinek, ruhájának elkészítése, mosása és vasalása.

A kurzus pontos anyaga természetesen változik a helyi szükségletek szerint. Több évre is ki lehet őket terjeszteni.

Ezeknek a kurzusoknak bámulatos eredményük volt. Az első kilenc hónapban 2000-nél több asszony vett részt bennük örömmel és kitartással. Miért ne érhetnénk el mi is a tanyai szervezetek, a mezőgazdasági kamarák és a községek segítségével hasonló eredményeket! A költség nem volna nagy: a helyiség nem kerül pénzbe, mert az iskola vagy a népház, melyről később akarunk szólni, rendelkezésre áll; a felhasználandó anyag sem kerül falun sokba, főként ha elhatározzák, hogy egyesek, kik megtehetik, ételmet is hoznak magukkal. Tehát csak az előadónők díjazása, utazása és lakása kerül költségbe.

C) Ifjúsági egyesületek.

Az elemi iskolából kikerült ifjúságot vezetni kell tovább is 21 éves koráig. Fejleszteni kell vallásos és nemzeti érzését; a férfi ifjúságot fegyelemre és későbbi munkájára kell nevelni a gazdakörökben; a leányifjúságot pedig elő kell készíteni tanyai háziasszony tisztére.

Ezt a célt csak három nagy szervezet keretében lehet elérni, mégpedig azok közös együttműködésével. Mindegyiknek megvan a saját szigorúan kijelölt működési területe: az egyik a férfi ifjúság testi és fegyelmi nevelésével foglalkozik; a másik általános műveltségi és hivatásos képzést nyújt; a harmadik a fiatal leányokkal foglalkozik.

A testi és fegyelmi gyakorlás ma különösen fontos, mert a kötelező katonai szolgálat hiánya nagyon érezhető. Szigorúan véve, a férfi-ifjúság számára egy egyesület is elegendő volna, melynek ez esetben minden irányban kellene az ifjúsággal foglalkoznia; Gesztelyi Nagy¹ felfogása szerint azonban ez a gyakorlatban nem válnék be, mert jelenleg van már hazánkban kötelező ifjúsági szervezet, a *leventeegyesület*, mely a testi neveléssel foglalkozik anélkül, azonban, hogy

¹ Dr. Gesztelyi Nagy: Magyar tanya, 150—151. 1.

eléggé törődnek a műveltségi, erkölcsi és vallásos neveléssel. Meg kellene tehát hagyni a már meglévő szervezetet és az eddig elhanyagolt értékek ápolására új szervezetet életbeléptetni. E célból meg kellene szervezni a *földműves ifjúsági egyleteket*, melyek szoros érintkezésben álljanak a gazdakörökkel, de bizonyos fokú önállósággal rendelkezzenek. Céljuk lenne a tanyai fiatalságnak vallásos, erkölcsi értelmi és hivatásos nevelése. Gesztelyi Nagy¹ azt javasolja, hogy összejöveteleiket a téli vasárnapokon és ünnepeken tartsák. Programjuk ne legyen se túlságosan gazdag, se szűz; alkalmazkodjék e program a helyi viszonyokhoz és sohase tévessze szem elől a főcélját, a fiatalságnak értelmi és szellemi nevelését.

A földműves ifjúsági egyleteknek együtt kell működniük az iskolánkívüli népműveléssel és a maguk részéről mindent el kell követniük, hogy tagjaikból képzett és hivatásuknak megfelelő gazdák, jó hazafiak és meggyőződéses keresztények váljanak.

E célból összejöveteleket, esetleg színelőadásokat, tánccal kapcsolatos ünnepeket is rendeznének, mert ez a legjobb eszköz az erkölcsiségnak, a nemzeti érzésnek és a jóízlésnek fejlesztésére.

Végül a tagok maguk is dolgozzanak egyletükben, hogy később a gazdakörökben helyt tudjanak állni.

Harmadik csoportja a szervezeteknek a *földműves leányok egylete*, melynek ugyanaz volna a célja a leányoknál, mint a földműves ifjúsági egyletnek az ifjagnál, vagyis: vallásos, erkölcsi, értelmi és hivatásos nevelés. Ezért neki is kellene rendeznie iskolánkívüli kurzusokat, összejöveteleket, előadásokat és ünnepeket, lehetőleg a többi szervezettel összhangban és együttműködésben.

D) A felnőttek szervezetei: gazdakörök és női egyletek.

A gazdakörök.

A gazdakörök, melyeknek oly jótékony hatásuk volt a magyar fálvokban, sokkal szükségesebbek a tanyákon, mint bárhol másutt. Csak azok révén tudunk a tanyai lakos számára oly szociális, kulturális és gazdasági életet teremteni, aminőt most a központtól való távolsága és elhagyatottsága miatt nem élvezhet.

¹ Dr. Gesztelyi Nagy: Magyar tanya, 149—150. 1.

Kiss szerint¹ a gazdaköröknek négyféle szerepe volna: szociális, erkölcsi, kulturális és gazdasági.

A szociális szerep abban állna, hogy egyesíti a gazdaosztályt és a nemzet életébe bekapcsolja.

Az erkölcsi föladat ünnepségeknek, egészséges és megengedett szórakozásoknak korlátolt számú rendezésében áll: évenként 5—6 táncmulatság elegendő volna, hogy a népet visszatartsa kétes helyeken való szórakozástól, hol könnyen átlépik a mértéket, különösen italtan. Ezek az ünnepségek jól választott műsorokkal tagjaik vallásos és családi életére is jó hatással lehetnek.

Kulturális tekintetben is igen nagy hatásuk lehet a gazdaköröknek: ápolhatják és fejleszthetik a hazafias érzést és kielégítik a tanyai lakosság tudásszomját. Az iskolán kívüli népoktatást kellene e célból felkarolniuk. Általános érdekű, könnyen érthető, esetleg vetített képekkel érdekessé tett előadások² nagyon hatásosak lehetnek. Az ilyen előadásokat különösen értékelné a tanyai lakosság, mely iskoláinak befejezése óta elvesztette minden kapcsolatát a műveltséggel. A gazdakörök hivatása még a népkönyvtár berendezése, továbbá az újságok és könyvek kiosztása tagjaik között.

Gazdasági szempontból a gazdakörök föladata lesz minden intézkedést megtenni, hogy tagjaik lehetőleg intenzíven és jövedelmezően termeljenek. E szempontból talán kívánatos lesz kebelükben külön csoportokat szervezni (pl. állatnevelő, baromfityenyésző, méhészeti, kertészeti, háziipari stb. csoportok), melyeknek mindegyike külön tanulmányozza a maga sajátos föladatkörét. Az egyes csoportok javaslatait a gazdakör bírálja el. Kiállításokat és versenyeket is rendezne a gazdakör, hogy tagjait a leghelyesebb termelésre ösztönözze. Elengedhetetlen teendője lesz még a gazdakörnek, hogy kapcsolatba hozza a tanyai gazdákat és a már létező tanyai szervezetek tekét az ország földműves társadalmával, a nagy szövetkezetekkel, a mezőgazdasági közigazgatási bizottságokkal, a mezőgazdasági kamarákkal és végül a Faluszövetség mintájára még létesítendő *Tanyaszövetséggel*.

Mindezen teendők végzésére szükségük volna a gazdakörök-

¹ Kiss István: Adalék a magyar tanyakérdéshez, JJ—34. 1.

² Gesztelyi Nagy: id. munka, 148—149. 1.

nek: munkatervre, hasznos és látogatott összejövetelekre, elégséges jövedelemre és megfelelő helyiségre.

Milyen legyen a gazdakör tevékenysége? Hivatása szerint főtevékenységének színtere az összejövetelek, a gyűlések. Ezek csak akkor sikerülhetnek, ha jól elő vannak készítve. A tanító dolga lesz a tárgysorozatot kidolgozni. Hübner¹ szerint a tárgysorozat terjedjen ki a következőkre: hirdetések felolvasása, (eladások, vásárlások, napszámok), a hirdetéseken alapuló határozatok, a közigazgatási rendeletek és érdekesebb hírek közlése, esetleg benyújtott reformok tárgyalása és elhatározása, szükség esetén alkalmi szervezetek létesítése, iskolán kívüli kurzusok és felnőttek részére előadások rendezése, barátságos és oktató megbeszélések, a könyvtári könyvek kiosztása, egyes könyvekről szóló felvilágosítások nyújtása.

A gazdakörök szükséges bevételei; a tagdíjak és a rendezett ünnepségek jövedelme.

A tagdíjnak, tekintettel a mai nehéz gazdasági helyzetre és a nagy adókra, igen alacsonynak kell lennie. Magas tagdíj csak távol tartaná a gazdákat a körtől, míg számos tagtól fizetett alacsony tagdíj már bizonyos jövedelmet jelent. Megfelelő volna a tagdíjat a birtok nagyságától és a gyermekek számától függővé tenni.

Valamikor a tanyákon levő gazdakörök szép jövedelemre tettek szert ünnepélyek, táncmultságok, színelőadások és tanfolyamok rendezésével, mely alkalmakkor minden megjelenő beléptíjait fizetett. Így a gazdakörök némi pénzhez jutottak, melyen könyveket és folyóiratokat vehettek. Ma azonban ez — sajnos — már nem lehetséges. Ma minden ilyen multság után a város vagy község külféle címeken illetékeket és adókat követel, úgyhogy legtöbbször alig marad tiszta bevétel. Ezt meg kellene szüntetni.²

Végül e szervezetek nagy fontosságánál fogva Gesztelyi Nagy³ azt javasolja, hogy az állam is segítse őket, nem közvetlenül pénzzel, hanem kedvezményekkel. Felhatalmazást adhatna pl. az állam a gazdaköröknek táncmultságok rendezésére népi ünnepélyek keretében, oktató előadások tartására, háziipari kurzusok szervezésére, ingyenes könyvtárak felállítására, anélkül, hogy másvalakinek is joga

¹ Gesztelyi Nagy: id. munka, 142. 1.

² Gesztelyi Nagy: id. munka, 14/5—145. 1.

³ Gesztelyi Nagy: id. munka, 142-143. 1.

volna ilyenek rendezésére. A vigalmi illeték fizetése alól is fel lehetne a gazdaköröket hosszabb vagy rövidebb időre menteni.

A gazdaköröknek szükségük van végül egy megfelelő, világos és fűthető hivatalos helyiségre¹ gyűléseik, előadásaik, kurzusaik, ünnepeik tartására, könyveik és egyéb szükségleteik elhelyezésére. Ideális volna, ha külön székházuk vagy helyiségük lenne, de ennek hiányában manap legtöbb helyen az iskolában kell tartaniok gyűléseiket.

Így a tanyai iskola nemcsak az elemi oktatásnak, hanem az egész tanyai kulturális és szociális életnek is központja a tanító vezetése alatt.

Némelyek pedagógiai okokból nem helyeslik az iskolaépület ilyenét fölhasználását. Természetesen sokkal egészségesebb helyzet, ha a gazdakörnek saját helyisége van s nem szorul az iskolaépületre. De amíg ez meg nem valósítható, nem marad más hátra, mint az iskola igénybevétele. A gazdakör vagy ifjúsági egyesület által az iskolában rendezett ünnepségnek számos előnye van. A tanító ellenőrzése mellett az ilyen ünnepély bizonyára nem lépi át az italban és időtartamban a szükséges mértéket, viszont emeli az együvértartozás tudatát. Az ifjúság, mely tanítójának vezetése alatt rendezzi az ünnepséget, fáradozik a sikerért, ez egyszerű tény révén szociális érzésben erősödik. A tanyai lakosság rájön arra, hogy közös érdekei és gondjai vannak, hogy segíteniök kell egymást kölcsönösen, együttműködni természetes elöljáróikkal: a tanítóval és a pappal. Végül az ünnepek szórakozást nyújtanak a tanyaiaknak, kiknek ritkán van ebben részük és némi jövedelmet biztosítanak a gazdakörök kulturális kiadásai fedezésére. Mindezek az előnyök hiányoznak azokból a szórakozásokból, melyet kocsmában vagy magtárban rendeznek. Néhány év múlva, mint ez pl. Csongrád-Bokrosparton történt, az iskola nem felel már meg az egész tanyakörnyezet kulturális szükségleteinek. Ekkor elérkezik az időpont, amikor a tanyai lakosság esetleg a község támogatásával *népházat* épít magának, mely ezentúl nemcsak a gazdaköröknek, hanem az egész iskolán kívüli kulturális és szociális életnek is központja lesz.

Magánkezdemenyvezéssel alakuljanak-e a gazdakörök vagy az

¹ *Gesztelyi Nagy*: id. munka, 141-142, 146 147, 153. I.

állam rendel/e-e el megalakulásukat? Ha megfigyeljük azokat az államokat, hol a földművesek meg vannak szervezve (pl. Belgium, Hollandia, Dánia stb.), mindenütt az állam beavatkozásától függetlenül látjuk a földműves szervezeteket keletkezni. Ennek oka az, hogy minden földműves szervezet, melyet teljes egészében az állam létesített, bizonyos rideg közigazgatási alakíságot őriz meg, melyet a gazda nem szeret. A szabad szervezet azonban, ha az állam tudomást is vesz róla, megőrzi elevenségét és alkalmazkodó képességét. Mivel a szabad-szervezet a saját munkája, amelyet ő fejlesztett, melynek előnyeit látja, szívvel ragaszkodik hozzá annál is inkább, mert nem erőszakolták reá, esetleg akarata ellenére.

De kérdezhetnök, hogyan lesz képes a tanyai lakosság magától szervezkedni? Önszántából meg fogja tenni, mihelyt átlátja szükségesség voltát. Egyébként erre van már tapasztalat, mert ma már vannak gazdakörök a tanyavilág egyes pontjain. Így Gesztelyi Nagy¹ elbeszéli, hogy alföldi utazásain Hódmezővásárhely külterületein 52 gazdakört talált, Nyíregyházán, Békéscsabán, Cegléden, Kiskunmajsán, Karcagyon stb. pedig 5-től 20-ig terjedő számban. Ha jó közlekedő utak állnak majd rendelkezésre, melyek propaganda-utakat engednek meg a tanyavilágban és a gazdasági életet, az anyagi jólétet föllendítik, a gazdakörök még jobban el fognak terjedni, mert a nép át fogja látni, hogy csak az ő érdekét mozdítják elő. Bár tehát a magánkezdeményezés e téren kiválóan megfelel, mégsem szabad ellenőrzés nélkül hagyni a szervezkedést. Megfelelő ellenőrzés híján könnyen megtörténhetnék, hogy a gazdakörök a különféle befolyások játékszerei lennének, ami ártana az egyetértő munkálkodásnak és szétforgácsolná az erőket. Törvényes rendelkezés szükséges tehát, hogy a gazdaköröket nem szabad politikai alapon szervezni.

A női egyletek.

Egyes országokban, mint Belgiumban, Hollandiában és főként Dániában, a falusi női egyletek igen kifejlődtek. Céljuk tagjaiknak vallási, erkölcsi és szociális haladásán dolgozni, érdekeiket ápolni.²

Tevékenységük tehát nagy körre terjed ki. Konferenciák, gyűlé-

¹ *Gesztelyi Nagy*: Magyar tanya, 145. 1.

² *Baronne de Crombrugge de Picquendaële*: Le rôle des Cercles de Fermières en Belgique. Manuel de sociologie rurale 118—119. 1.

sek és lelkigyakorlatok rendezésével, gondozzák a falusi asszonyok vallásos és erkölcsi életét. A csecsemő- és gyermekgondozás megszervezésével, a sokgyermekes családok támogatásával stb. ez egyesületek tagjaik szociális helyzetét javítják. Könyvtárakkal, röpiratokkal és újságokkal emelik tagjaik értelmi színvonalát. Végül pedig ugyancsak előadásokkal és versenyekkel fejlesztik tagjaiknak hivatásos munkáját.

Meghonosíthatjuk-e e szervezeteket a magyar tanyákon? Csak akkor sikeresen, ha nem a közhatóság alapítja ezeket az egyesületeket, hanem ha magukból az érdekeltekből indulnak ki. Ma azonban a tanyák magános asszonyának sem képzettsége, sem ideje nincs e kérdésekkel foglalkozni; nem is értené meg, miért kellene neki a családján kívül más nőekkel társulnia és a központban tanyai asszonyok gyűlésén megjelennie és idejét elvesztegetni, melyet háztartásában értékesebben használhatna fel.

E szervezés csak később lesz esedékes, ha a következő nemzedék -felnő, mely már keresztülment az iskolán kívüli oktatáson és megismerkedett a fiatal leányok egyesületeivel.

A tanyák különleges helyzetét, a nagy távolságokat és az egyesekre nehezedő sok munkát figyelembe véve, attól kell tartani, hogy a női egyesületek nem tarthatnak oly gyakran gyűléseket és nem fejthetnek ki oly széleskörű tevékenységet, mint más országokban. A helyi női egyesületek kénytelenek lesznek a nő, a gyermek védelmére — természetesen összhangzásban az illetékes szervezetekkel — korlátozni tevékenységüket, továbbá oktató és nevelő könyveket kiosztani tagjaik közt s végül gyakorlati hivatásos és női háziipari oktatásról gondoskodni.

A tanyai női egyesületek helyet találhatnak egy már létező elég erős szervezetnek, a «Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségé»-nek keretében, mely átveheti a helyi csoportok érdekeinek képviselőjét, a vidéki alakulatok felső vezetését, rendelkezésükre bocsátva a megfelelő nyomtatványokat, tanítónőket és előadókat.

E) Oktató és nevelő olvasmány a tanyákon.

A kulturális képzés munkáját megkönnyítik a tanyákon az oktató és nevelő könyvek, melyekkel a tanyai lakos tökéletesítheti gyakorlati és elméleti tudását. E célból népkönyvtárakat kell alapítani és a lakosság szükségleteinek megfelelő újságokat és naptárakat terjeszteni.

Eddig is létesítettek már a földművelésügyi és vallás- és közoktatásügyi miniszterek *népkönyvtárakat*. Sajnos, azonban e könyvek tudományos színvonalúak voltak és egyáltalában nem feleltek meg a nép lelkének. Ezért ugyané két miniszter új típusú falusi népkönyvtárakat alapított mezőgazdasági, szépirodalmi, általános műveltségi kérdéseket népszerűen tárgyaló, valamint nagyértékű nevelő és oktató könyvekkel. E típusok nagyon megfelelnek a tanyai lakosság szükségleteinek. E könyvtárak kiosztása a gazdakörök között 1929-ben kezdődött és kitűnő eredménnyel járt.¹

A hírlapok kétféle szolgálatot tehetnek a tanyai lakosságnak. Egyrészt a falu és a tanyák hiányainak föltárásával felhívhatják az övélemény és a kormány figyelmét e bajokra és siettethetik azok orvoslását. Másrészt cikkeik oktató, nevelő tartalmával közreműködhetnek a tanyai lakosság továbbképzésében. Sajnos, eddig a hírlapok nem mindig értették meg e hivatásukat.²

A tanyai gazda ideális hírlapja egy külön az ő számára szerkesztett hetilap volna. Olcsóbb is s elolvasása — tekintettel arra, hogy a tanyai ember csak vasárnap ér rá olvasni — biztosítottabb is. Az újságnak közölnie kellene legalább egy nemzetnevelő hazafias cikket, közigazgatási és helyi híreket, a főbb hazai és külföldi események áttekintését; továbbá a földművelés és kertészetbe vágó felvilágosításokat, rövid és gyakorlati oktató cikkeket a háziipar, az egészségügy, a konyha stb. köréből, végül valóban nevelő és épületes társadalmi és vallásos cikkeket.

A legjobb megoldás lenne, ha a Tanyaszövetség adná ki ezt az újságot, mely vagy a gazdakörök útján, vagy közvetlen levelezéssel állandó összeköttetésben maradna az olvasókkal, megismerhetné kívánságaikat és kételyeiket, melyek életükben felvetődnek.

Végül van még egy nyomdai termék, mely hasznos szerepet tölthet be a tanyai lakoságnál — a naptár. A két mezőgazdasági kamara azon a véleményen van, hogy az Alföld külön műveltségi és hivatásos szükségleteit kielégítő naptárakat is kell szerkeszteni.³ Így a legtávolabb fekvő tanyákat is el lehet érni. Ez annál fontosabb,

¹ Dr. Gesztelyi Nagy: Magyar tanya, 273. 1. — Czvetkovics Ferenc: id. munka, 92—93. 1.

² Gesztelyi Nagy: id. munka, 286—287. 1.

³ Gesztelyi Nagy: id. munka, 274. 1.

mert gyakran a naptár az egyetlen olvasmánya e szegény népnek, melynek nincs pénze könyvek és folyóiratok vásárlására. Feltétlenül szükséges tehát, hogy a naptár kulturális, erkölcsi és vallásos tekintetben igazán értékes legyen.

F) A rádió, mozgószínház, színelőadások, tanyai kiállítások, népiünnepélyek és népdalok szerepe.

Kétségtelen, hogy a rádió az az eszköz, mely hivatva van a legmesszebb fekvő tanyát is bekapcsolni az egész ország kulturális és gazdasági életébe.

Közlései, főként gazdasági szakelőadásai rendkívül fontosak.¹ Valósággal iskolán kívüli oktatást nyújtanak. Nemcsak felelevenítik az elfelejtett ismereteket, hanem érdeklődést keltenek és felébresztik a vágyat további tanulásra. Ezért Dániában a munkástovábbképző társaság azt javasolta az ottani rádió-társaságnak, hogy a közvetített előadásokat, esetleg magyarázatokkal kibővítve, nyomtatásban, füzetekben is jelentesse meg.²

A rádiónak a rendes gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi és szövetkezeti napi jelentésein kívül külön szakelőadásokban meg kell magyaráznia a népnek a bel- és külföldi gazdasági kérdéseket, a piaci viszonyok szerint tanácsokat adnia a termelés irányítására. Időjárás-jelentéseivel is hasznos szolgálatot tehet a gyakorlati gazdának.

Azonkívül a rádió emeli a gazdaosztály értelmi színvonalát és műizlését zenei, irodalmi és oktató pontjaival; végül a tanyákon izoláltan élő értelmiség — pap, tanító stb. — számára is értékes segítő- és szórakoztató eszköz.

Nálunk a földművelésügyi miniszter már érdeklődött e probléma iránt, amennyiben hetenként két órában rendes mezőgazdasági előadásokat szervezett; ez előadások tartalmát a helyi szervezetek nyomtatásban kiosztják az érdeklődők között.³ Az Országos Mező-

¹ *Richard Berce*: Des progrès à réaliser en agriculture par un service de radiophonie agricole. Bulletin de la Commission internationale de l'Embellissement de la vie rurale. 9. sz. 115. l.

² *Oluf Bertolt*: Broadcasting. Az «Education in Dänemark» c. műben, 204—205. l.

³ *Czvetkovics Ferenc*: id. munka, 92. l.

gazdasági Kamara is rendez rádióelőadásokat szintén nagy eredménnyel.¹

A legjobb megoldás volna bizonyára, Belgium és Dánia példája szerint, egy mezőgazdasági rádióbizottságot alapítani, melyben a legfőbb mezőgazdasági szervezetek képviselve volnának. E bizottság a mezőgazdasági kamarákkal karöltve összegyűjtené az összes kívánásokat, átvinné a segélydíjakat és megállapítaná az érdekeltek meghallgatásával a rádióközlések idejét és programját. Ugyanez a bizottság magára vállalhatná egyúttal a mezőgazdasági rádióközleményekről szóló tudósításokat is és elküldhetné őket a gazdakörkhöz. Természetesen minden pártpolitikát kizárva.

Nem elégséges azonban a rádióelőadásokat megszervezni, arról is kell gondoskodni, hogy a lakosságnak legyen rádiófelvevő készüléke. E téren eddig a tanyaterületen semmi sem történt. Mivel itt fontos tényezőről van szó, az államnak kellene gondoskodni a gazdakörök és a tanyák számára is lehetőleg olcsó rádiókészülékekről.

A mozgószínház hasznos kiegészítője a rádiónak, mert a szem emlékezete, főként a kevésbé képzett embereknél sokkal erősebbi), mint a hallásé. «Ezért igen hatásos és szemléltető eszköze mind a hivatásos, mind az általános műveltségi képzésnek.»² A lassan mozgó film különösen hasznos, mert lehetővé teszi a mozgás különböző részeinek behatóbb elemzését.

A földművelésügyi miniszternek a Mezőgazdasági Kamarákai és a Tanyaszövetséggel karöltve lehetségessé kellene tennie ilyen mozgóképvetítő gépeknek olcsó beszerzését a mezőgazdasági továbbképzés céljaira.

Végül a tanyai kiállítások, színi előadások,—főként a gazdakörök vagy valamelyik ifjúsági szervezet által rendezett műkedvelői előadások, — *népünnepélyek* és *népénekek* mindmennyi eszközök a tanyák vezetőségének kezében a népek irányítására, tömörítésére, nevelésére.

A tanyai kiállítások ápolják a résztvevők együvértartozásának érzését és buzdítják őket üzemeik tökéletesítésére.

A színi előadások történeti és vallásos tárgyakat ismertetnek és nemes érzelmeket keltenek. Hatásuk a tanyai egyszerű és romlat-

¹ Dr. Gesztelyi Nagy: id. munka, 27. 1.

² J. Giele: Bulletin de la Comission internationale de l'Embellissement de la vie rurale, 11. 82—83. 1.

Ian lakosságra, melyet még nem érintett a városok levegője, igen mély lehet.

A népiünnepélyek nemes szórakoztató hatásuk mellett fejleszthetik a jó ízlést, megőrzik a népművészetet és hagyományokat (nemzeti táncok, énekek, viselet stb.).

A népénekek művelése is fontos tényezője lehet a kulturális képzésnek. Látjuk ezt Dániában is. A népfőiskola felkarolta a népéneket, mely gyorsan elterjedt a lakosság körében és miként a középkorban, most ismét oly erő lett, mely az egész dán nemzeti életet egybekapcsolja, emeli. Az ifjúság, mely az iskolában megszerette az éneket, kiviszi a dallamokat az életbe is és minden alkalommal felhasználja őket: összejöveteleinél, munkájánál és a családi körben. Ezek az énekek visszaemlékeztetnek a múlt eseményeire, erősítik a vallásos és hazafias érzést és így műveltségi kapcsolatot jelentenek az egész nép számára.¹

Hazánknak gazdag népdalkincse van és így nem volna nehéz a dán példát követni és az éneknek több helyet juttatni az iskolákban, az iskolán kívüli oktatásban és az ifjúsági szervezetekben.

G) A népház.

A népház az az intézmény, mely a templomon és iskolán kívül módot ad a földműves társadalom egész kulturális, vallásos, szociális, közigazgatási és anyagi életének gondozására. A háború előtt Darányi miniszter alapított már népházakat, de inkább községekben; később azonban megszűnt e mozgalom. A népházak szükségességét azonban állandóan érzik nemcsak a falukban, hanem főként a tanyákon.

A népháznak a tanyákon Igen nagy szerepe volna. Kulturális szempontból itt lehetne megtartani az iskolán kívüli oktatásnak nagy részét, a gazdakörök és az ifjúsági egyletek gyűléseit, tanfolyamait, előadásait és ünnepélyeit; itt nyerhetne elhelyezést a népkönyvtár, a rádió és a mozgósínház vetítőgépe.²

¹ *Krog Clausen*: Song and music. Az «Education in Denmark» c. műben, 260—261. l.

² Lásd *Gallér Kristóf* ny. szegedi tanítóképzőintézeti igazgató felhívását *dr. Vantsó Gyula* m. kir. gazdasági tanácsos, a Magyar Gazdaszövetség h. igazgatója «A tanyai gazdák társadalmi és szövetkezeti ügyei» című előadását követő vitában a Magyar Gazdaszövetség kecskeméti nagygyűlésén. Közölve: Magyar Gazdák Szemléje, XXVI. évf. 7—8. szám. 1921. 557—559. oldal.

Központja lehetne a népház a segítő- és szociális egyleteknek, valamint minden templomon és iskolánkívüli vallási tevékenységnek is.

Egészségügyi fontossága, hogy itt lehetne a gondozó és egy kis kézi gyógyszertár, esetleg a szülész nő és a védőnő lakása is.¹

Közigazgatási szerepe is lehet, mert benne lehetne a csendőr-őrs, a posta stb.

Végül a gazdasági szervezeteknek is lehetne a központja: itt lehetne tartani a vetőmagvakat, a mezőgazdasági gépek raktárát, itt lehetne a szövetkezetek székhelye.²

Bármennyire szükséges azonban ez az intézmény, nem szabad megfélekedni a dolog pénzügyi oldaláról. Lehetetlen mindenütt egyik napról a másikra népházat építeni. Eleinte meg kell elégedni a már meglévővel: az iskolával; ezt fönnebb már láttuk. Csak bizonyos idő multával — midőn a vidék már jól meg van munkálva, midőn a gazdakörök és az ifjúsági egyletek már sok tagot számlálnak, midőn a szövetkezetek már virágoznak, midőn az iskolánkívüli oktatás már meg van szervezve —, csak ekkor lesz a lakosság érett a népház szükségességének megértésére.

Ekkor az érdekeltek készek lesznek, áldozatok árán is, felépíteni a népházat, természetesen az összes érdekelteknek — a lakosságának, a községnek és a megyének — a költségekhez való hozzájárulása mellett. Gallérnak 1921-ben végzett számítása szerint az építési költségek 500.000 K-t tennének ki. Ezt a természetesen valorizálendő összeget nem lehetne egyszerre összehozni. Gallér³ az államtól felveendő kamatmentes kölcsön útján gondolja a kérdést megvalósíthatónak; a kölcsönt maga a népház fizetné vissza évi törlesztésekkel. A törlesztési összegek biztosítására a népház megterhelné egyes tevékenységi ágaiból befolyó jövedelmeit, pl. a helyiségi bérjövödelmeit, a szövetkezeti üzlet hasznát, az ünnepélyek belépti jövedelmeit stb. Az államkölcsönrel való megoldás alig megvalósítható. Az államnak ugyanis csak az országos érdekű nagy vállalkozásokat kellene segíteni, hol a magánkezdeményezés nem elégséges. A népházakra ez nem áll. Ha ezekre szükség lesz, akkor a nép az Alföldnek

¹ *Gesztelyi Nagy*: Magyar tanya, 147. 1.

² *Gallér Kristóf*: id. munka, 558. 1.

³ *Gallér Kristóf*: i. m., 558—559. 1.

újjászervezése folytán pénzügyileg már olyan erős lesz, hogy vagy egyedül képes a költségeket viselni, vagy legföljebb kisebb magánhitelre lesz szüksége.

H) A tanyák kulturális vezetői.

A vezető osztály.

A tanyák vezető¹ osztályát alkotják a tanítók, papok, a helyi szövetkezeti üzletek igazgatói és végül egy-két birtokos. Nagyon fontos felvilágosító munkát végezhetne a tanyai lakosságnál egy közép-birtokos osztály (500—1000—2000 hold).² Ez osztály ifjai elvégezhetnék az Alföldre vonatkozó egyetemi tanulmányokat és visszatérve birtokukra természetes vezetőivé válhatnának a népnek gazdasági, közigazgatási, politikai, vallási, kulturális és szociális életében.

E' vezető szerep nemcsak bő gazdasági, jogi és szociális ismeretekét kíván meg, hanem nagy odaadást és szeretetet is a munkához. Ez utóbbiak nélkül lehetetlen volna a sok fáradságot, kellemtelenséget, a megnemértést és magára maradást és áldozatot elviselni, melyekkel e munka jár.

Ezért a tanyák leendő vezéreit már kora ifjúságuktól fogva kell jövődő hivatásukra előkészíteni. Már az ifjúsági egyletekben fel lehet hívni az ifjak figyelmét a szociális munkára s őket kioktatni arra, hogyan kell gazdakört vezetni, hogyan lehet a gazdakört hasznos munkára készíteni, hogyan lehet intenzívebb termelési eljárásokat a nép közt elterjeszteni stb. Így már magán a tanyán lehet gondoskodni a jövődő tanyai vezető osztály neveléséről.

Ezt még jobban elő lehet mozdítani azzal, ha a különböző tanyavidékek vezetői közt együttműködésről gondoskodnának. A tanyai tanítók és a gazdakörök vezetői helyi és országos gyűléseket, kongresszusokat tarthatnának, kicserélhetnék tapasztalataikat, tanácsokat adhatnának egymásnak. A különböző helyi egyletek közt is érintkezést lehetne teremteni, sőt e fiatal emberek tökéletesebb kiképzésére idegen országokban is lehetne küldeni tanulmányutakra, mint ezt a Magyar Gazdaszövetség más országokkal folytatott csereakciója során megtette.

¹ *Gesztesyi Nagy*: id. munka, 285—286. 1.

² *Steinecker F.*: Közsépolitika, 129.

A tanyai tanítónak, mint környéke gyakran egyetlen intelligens emberének, egészen különleges helyzete és föladata van. Ha átérzi kötelességét, ő a legelső, kinek folytonosan a nép művelésével kell foglalkoznia, kinek minden szükségben segítséget és tanácsot kell nyújtania. Ő tanítja a gyermekeket az elemi iskolában, ő vezeti az ifjakat egyleteikben, ő gyűjti egybe és vezeti a felnőtteket a gazdakörben.¹ Végül manap sok esetben ő végzi a közigazgatási és az egészségügy gondozásában szükséges teendőket is.

Világos dolog, hogy ily változatos munkakör végzésére, mely messze meghaladja a rendes iskolai tanítónak teendőit, a tanyai tanítóknak egészen különleges képzést kell nyújtani. Kiss² adatai szerint manap az a nagy hiány észlelhető, hogy a jövő tanítók inkább kereskedelmi, mint mezőgazdasági szellemben vannak nevelve. Ennek következménye, hogy az izolált tanyára kerülő tanítók kevés kivétellel szerencsétleneknek érzik magukat. Nem értik meg a tanyát és szükségleteit s csak egy vágyuk van: mielőbb elkerülni onnan és nekik megfelelőbb alkalmazást találni valamely községben. Ez a lelkiállapot akadályozza őket természetesen abban, hogy a tanyai lakossággal bensőbb kapcsolatba jussanak, hogy annak gazdasági, társadalmi és kulturális szükségleteivel foglalkozzanak, pedig ezek kielégítése éppen a tanítótól függ nagy részben.

Feltétlenül szükséges tehát a jövő tanyai tanítók képzését megreformálni és a rendes tanítóképzésen kívül nekik még az elméleti és gyakorlati gazdaságtanból, szociális politikából és jogból is oktatást adni, mert ezekre tanyai tevékenységükben szükségük lesz.

E célból Kiss³ azt javasolja, hogy az állam a tanyai tanítók képzésére valamelyik alföldi városban külön képzőintézetet állítson fel, melyhez gazdasági mintaüzem és mintaközpont kapcsoltassék, úgyhogy a jelöltek jövő hivatásukra gyakorlatilag is kiképezhetőek legyenek. A képzőintézet tanulmányutakra is vihetne növendékeit a tanyák világába, hol a jelöltek jövő életük színterével és viszonyaival is megismerkedhetnek.

¹ *Gesztelyi Nagy*: id. munka, 126. 1.

² *Hiss I.*: Adalék a magyar tanyakérdéshez, 20. 1.

³ *Kiss István*: id. munka, 24—25. 1.

Mindezek mellett azonban újra hangoztatnunk kell, hogy az ismeretekeken kívül a vezetőszerp betöltéséhez nagy odaadás és szeres tet kell e munkához.

Eme feltételnek biztosítására a jelöltek kiválasztása szükséges; előnyt kellene biztosítani a kiválasztásnál a tanítók és kisbirtokosok fiainak.

E különleges tanítóképzőintézetbe csak meghatározott szám-ban lehetne felvenni, hogy az intézet elvégzése után minden végzett növendék biztosan számíthasson elhelyezésre.

Aki e pályára adja magát, tudja, hogy mire vállalkozott önként, hogy élete teljesen a tanyáknak van szánva, anélkül, hogy szolgálatát megváltoztathatná és városi tanító lehetne.

A 2—3 évig tartó különleges szaktanulmányok költségeit Kiss az államra akarja hárítani. Ez túlzott követelés. Elegendő, ha az állam részéről szegény, de megfelelő jelöltek részesülnek tanulmányi segélyben.

Tagadhatatlan, hogy a tanyai tanító élete nehezebb, mint városi kartársáé, hogy sok mindenről kell lemondania. Ez áldozatának kárpótlására oly előnyökben kellene őt részesíteni, melyek jobban ösztönzik őt a korral járó automatikus fizetéseknel, melyekhez természetesen neki is joga van. Gesztelyi Nagy¹ és Kiss² a következőket javasolják erre vonatkozólag:

1. Az iskolaépületben megfelelő tanítói lakásról kell gondoskodni, mint erről már volt alkalmunk szólni.

2. Rendes fizetésén kívül a gazdasági mintautem jövedelme is a tanítóé.

3. Időnkint az állam a kiválóbb tanyai tanítókat anyagi és erkölcsi elismerésben részesitené.

4. Érdekeik védelmére joguk legyen a tanyai tanítóknak speciális képviselőhez a tanító-egyesületekben.

Végül sürgősen szükséges volna a tanyai tanítót felszabadítani a túlságos munkatöbblettől. Nem lehet kívánni egy embertől, hogy az összes gyermekeket tanítsa, egyletekbe gyűjtse a lakosságot és hogy az egész vidék gazdasági, szociális életét és esetleg még közigazgatását is vezesse. Ezért szakítani kell az osztatlan iskola rendszerével és osztt

¹ *Gesztelyi Nagy*: id. munka, 127—128, 272. 1.

² *Kiss István*: id. munka, 25. 1.

iskolákat alapítani s legalább még egy tanítót alkalmazni. Czettler¹ itt azt javasolja, hogy ott, ahol lehetséges, a tanító nejét alkalmazzák e minőségben; ki lehetne őt képezni a háztartási és kertészeti oktatás végzésére a fiatal leányoknál, az iskolán kívüli oktatás megtartására az asszonyoknál, a leányegyletek vezetésére.

A tanító egyes tanyai lakosokat is ki tudna oktatni, hogy ezek segíthessék és helyettesíthessék a szövetkezetek vezetésében. Ez nem lehetetlen, mint ezt a Hangya szövetkezet vidéki intézeteiben működő számos földműves példája igazolja.

Egyébként idő múltával a tanítót minden közigazgatási teendő-től mentesíteni kellene.

Mindezen reformok pontos végrehajtását egy erős szervezetnek kellene ellenőriznie. Ennek szükségességét átlátva, az Országos Tanító Egyesület, 1928-ban a legkiválóbb tanyai tanítókból bizottságot alakított a tanya problémáinak tanulmányozására. E bizottság jelentése alapján az Országos Tanító Egyesület lesz hivatva a szükséges lépéseket megtenni.²

E bizottság igen hasznos lehet. Kívánatos volna az összes vidéki tanító-egyletekben a tanyai tanítókból albizottságokat kiküldeni. Így még eredményesebb munka várható.³

A gazdasági tanácsosok.

Egyes országokban, pl. Dániában, a falusi lakosság vezetőségében gazdasági tanácsosokat is⁴ találunk. Számuk lombén?oo-on felül volt.

Ezek mezőgazdasági mérnökök, kik állami vagy — és ez a gyakoribb eset — gazdasági egyletek, szövetkezetek szolgálatában állnak. Hivatásuk felvilágosító és vezető szolgálatot teljesíteni a sok felmerülő mezőgazdasági üzemi és értékesítő kérdésben (állatkiállítások, kísérletek, növénynevelés, állatbetegségek elleni küzdelem, istállózás, talajjavítás stb.). Rendesen őket bízzák meg a nagy gaz-

¹ Czettler Jenő: Tanyai település és tanyai központok, 8. 1.

² Kiss István: id. munka, 25—26. 1.

³ Kiss István: id. munka, 27—29. 1.

⁴ M. Bredkjaer: Enseignement agricole. A «Dänemark l'Agriculture» c. műben, 75—76. 1.

dasági egyesületek vezetésével. E munkakör betöltése céljából minden tanácsos autóval és telefonnal rendelkezik.

Minő gyakorlati értéke volna ez intézménynek Alföldünkön? Először is azt kell mondanunk, hogy egy kis tanyai központ nem bírja el a gazdasági tanácsos költségeit. Legfeljebb annyit lehetne itt megtenni, hogy a nagy mezőgazdasági egyletek és szövetkezetek központja kapna egy gazdasági szakértőt, ki szaktanácsokkal szolgálna és időnként kiszállna tanácsai keresztülvitelének ellenőrzésére.

VIII. FEJEZET.

A SZOCIÁLIS PROBLÉMA.

Az ember társas lény. Ezen elvnl nemcsak a családra, társas szervezetünk legelemibb részére kell gondolnunk, hanem a vallási, testületi, politikai, sőt nemzetközi közösségre is. Mindezek az emberi lélek fontos igényei. És mit látunk a tanyák világában? Lakosainak nehéz életharcot kell folytatniok és rendesen csak családjukra támaszkodhatnak. S kinek a hibája ez? Bizonyára nem az érdekelteké, mert ök, különösen a háború óta kívánják a társadalom támogatását, mihelyt lehetségesnek látják, össze is állnak egy csoportba vagy körbe, hogy kölcsönösen támogassák egymást, vagy hogy közösen szórakozzanak.¹

Lássuk először, milyen a birtokosok, tanyások élete a külterületen.

A birtokosok helyzetének megismerése céljából mindenekelőtt vizsgálunk kell a föld megosztását Magyarországon.²

Az 1930. évi statisztikai adatok a következő állapotot tárják elénk:

A birtok nagysága	A birtokok számának százaléka	Az ország összerületének százaléka
1 holdig	34·5%	1·8%
1—5 „	37·0%	9·2%
5—10 „	12·5%	9·2%
10—100 „	15·1%	33·4%
100—500 „	0·7%	14·1%
500—1000 „	0·1%	8·6%
1000 holdon felül	0·1%	23·7%
Összesen:	100·0%	100·0%

¹ Dr. Gesztehy Nagy L.: Magyar tanya, 214. 1.

² Dr. Matolcsy M.: Agrárpolitikai feladatok Magyarországon, 13—15. 1. — tber E.: A magyar mezőgazdaság bajforrásainak kutatása. Magyar Szemle, 1932. 4. 371—373. 1.

Ez adatok szerint a birtokosok 71.5%-a, mégpedig a törpebirtokosok, az összterületnek csak 11 %-át, az 1000 holdon felüli nagybirtokosok — vagyis a földbirtokosok 0.1%-a — az ország összterületének 23.7%-át birtokolják. Ha csak a szántóföldet vesszük itt figyelembe, a nagybirtokok % száma kevésbé magas: 18.8% (Eber szerint), vagy 14.8% (Matolcsy szerint).

E kimutatás azonban az ugyanazon község határában fekvő birtokok figyelembevételével készült, ami nem sok különbséget jelent a kisbirtokokra vonatkozólag, de nagy eltérést hoz magával a nagybirtokokat illetően. Ha tehát egyszerűen csak az *egy* birtokos kezén lévő földek kiterjedését vesszük számításba — figyelembe nem véve azt a körülményt, hogy egy község határát átlépik-e vagy sem —, az egész országra vonatkozólag azt találjuk, hogy az 1000 holdnál nagyobb birtokok az összterület 30-3%-át foglalják le. E szám, bár itt-ott kissé változik, az egész országra nézve körülbelül ugyanaz, a Dunántúlon mégis kissé magasabb mint az Alföldön.

Íme az első feltűnő jelenség: A föld megoszlása aránytalan. Ezen az állapoton a háború utáni földreform sem sokat javított, mert csak 5 és 5 holdig terjedő törpebirtokokat létesített, melyek nem életképek és nem tudnak eltartani egy családot.

A fenti kimutatás még egy tanulsággal szolgál: az egészséges és elfogadható nagyságú (10—500 hold) kisbirtokok és a középbirtokok (500—1000 hold) száma igen alacsony. E két csoport a földbirtokoknak csak 15-8, illetőleg 0-1%-át teszik ki, míg az 1000 holdon felüli nagybirtokok és 5 holdig terjedő kisbirtokok a legelterjedtebb típusok.

A külföldi állapotokkal összehasonlítva, e számok nagyon kedvezőtlenek. Dániában jól átgondolt földreformmal igen megnyugtató eredményt értek el.¹ Uralkodó típus az egészséges családi birtok, mely a mezőgazdasági üzemek 44%-át alkotja és 10—60 hektárnyi kiterjedéssel az összes művelt terület kétharmadát foglalja le. A 240 hektárnyi és ennél nagyobb birtokok csak 0-2%-át alkotják a birtokoknak és 44%-át a megművelt területnek. A falusi lakosság óriási többségét önálló kisbirtokosok alkotják, kik 206-000 üzemen laknak.

¹ // *Jensen*: Repartition de la propriété rurale et conditions sociales. A «Danem.: l'Agriculture-ben, 22. Le Danemark, 1935. 65. es 222. 1. Statistiques à l'Exposition de Bruxelles, 1935.

A mezőgazdasági munkások száma igen csekély, mindössze 22.000. A birtokoknak csak 6 %-a van közvetett üzemben. Ez ideális szociális állapot, mely teljesen megfelel Dánia szükségleteinek és talajának. Igaz ugyan, hogy Dániában mások a viszonyok, Anglia közelsége és korlátlan piaca biztosítja Dánia számára a kivitelt, ami jelenleg Magyarországon a mostani akadályok mellett nem áll fenn, de megfelelő külkereskedelmi kapcsolatok szerzése révén a magyar termékek részére is előnyösebb külföldi piacot lehetne biztosítani.

Az említett tényállás, nevezetesen a birtokok két szélsőséges típusa, az óriás és törpebirtok, a tanyák területén is megtalálható. Itt is nagy latifundiumok közt találunk izolált tanyákat, melyeket kisterjedelmű birtokok vesznek körül, bár a latifundiumok közé szorult kis földek sokkal inkább a dunántúli részeken vannak, mint az Alföldön.

Ezek a tanyai kisbirtokosok ma nagy nyomorban élnek, mert nincs tőkéjük és elegendő jövedelmük adójuk törlesztésére és a szükséges ipari cikkek vásárlására.

A kisbérlők helyzete még rosszabb.¹ Az alföldi ember minden áldozatra kész, hogy kis földhöz jusson. Ezért a földnélküliek — mezőgazdasági munkások, bukott törpebirtokosok, mezőgazdasági cselédek — mint kisbérlők akarnak dolgozni egy ideig abban a reményben, hogy birtok vásárlására elegendő tőkét gyűjthetnek maguknak. Ennek a kisbérlőnek egy formája a feles, vagy a harmados bérlő, amikor a bérlő úgyszólván csak a két keze munkáját fekteti bele a bérlőbe azért, hogy idővel esetleg magának egy vagy két holdat megszerezhessen. Nehéz, de mégis egy módja az önálló egzisztencia teremtésének. A földszerzés vágyának következménye, hogy a föld»hasznábérek emelkednek. Ezért sok város, község és földbirtokos parcellázza és bérbeadja a földbirtokait.

A földbérvizonyok tehát kedvezőtlenek, a földbérlő sokszor tűrhetetlen helyzetben van. Ha a föld bérvétele alkalmával némi tőkével rendelkezik, építhet magának házat, megvásárolhatja a vetőmagot és az állatokat, bérelhet esetleg igás állatot stb. Megélhet tehát. De a legtöbb esetben a bérlőnek a bérlési szerződés aláírásakor

¹ *Kaán Károly*: A magyar Alföld, 187—194. és 198. 1. — Az Alföld problémája, 77—80. 1.

semmije sincs: sem háza, sem eszközei, sem vetőmagva, sem állatai, sem trágyája, sem kocsija. Emberfölötti erővel dolgozik, hogy szükségleteit kitermelje, de a bérösszeg fizetése után alig marad valamije. Ez az állapot rosszabb, mint a régi jobbágyi sors.

Ha a bérlő erős és ügyes, idővel legyőzheti a kezdet nehézségeit. De hányan veszítették el mindenüket, még egészségüket is e szerencsétlenek közül? A nagy munkától és a hiányos táplálkozástól elgyöngülve, szervezetük elvesztette a tudóvésszel szemben az ellenálló erőt és a ragály hamar elterjed egész családjukban.

Ez a nyomor, melynek a kisbirtokosok, s főleg a kisbérlők a tanyákon ki vannak téve, megmagyarázza a jelen helyzetet. Tőke és elegendő jövedelem híján a tanyai ember nem vehet magának és családjának meleg ruhát és lábbelit. Helyzetét még rosszabbá teszi a hiányos táplálkozás. Bár földművesről van szó, táplálékhiány nála is előállhat, vagy azért, mert földje túl kicsiny ahhoz, hogy eleget termeljen, vagy azért, mert a bérösszeg, akár természetben, akár pénzben kell neki fizetnie, annyira nagy, hogy egész jövedelmét rá kell fordítania, vagy azért, mert az adónak idejében való fizetése véget a bérlő és kisbirtokosok alacsony áron kénytelenek termékeiket eladni.¹ Azt is megállapították, hogy e bérlők gyermekei gyengeség miatt nem tudnak eljutni az iskolába, mert egész nap nem ettek semmit, vagy kénytelenek voltak megelégedni egy darab kenyérral.

Nem csoda tehát, hogy e földművelők egymás után tönkremennek² és a városokban egyre nő a munkanélküliek szerencsétlen és kétségbeesett tömege, mely könnyű zsákmánya a felforgató tanoknak és törekvéseknek.

A baj gyógyítása.

E bajon a legsürgősebben kell segíteni. Ezt követeli az állam biztonsága, de a legegységesebb emberi érzés is.

Három törvényre van szükség: az első a kisbérlők helyzetének javítására, a második a belső telepítésre, a harmadik a tanyavilág problémájának egyetemes megoldására.

Az első törvény a kisbérlőknek nyújtson segítséget.

E törvénynek a helyi viszonyok figyelembevételével meg kellene

¹ *Kaán Károly*: Az Alföld problémája, 76—77. I.

² *Kaán Károly*: Az Alföld problémája, 81—82. I.

állapítani a követelhető bér felső határát, esetleg hitelkeretet nyújt szövetkezeti alapon és biztosítja a kisbérlő számára a létminimumot.

Egy második törvénynek komoly belső telepítésről kell gondoskodnia a föld- és elsősorban munkanélküliek elhelyezésére. Magyarország földarabolásával elvesztették a kubikusok, a napszamosok és a gazdasági cselédek a nagy munkapiacot. Az idegen országok lezárták előttük határaikat, hogy ne szaporítsák saját munkanélküli lakosságukat. A mezőgazdasági gépeknek a nagy gazdaságokban való használata még jobban leszállította a kézimunkaszükségletet. Így beállt a teljes munkanélküliség, vagyis a nyomor, mert az állam nem tudott elhelyezésükről gondoskodni.

Igaz, hogy iQ2o-ban a kormány a szükségtől és az uralkodó eszméktől hajtva, a földreformot megkísérelte. Kis földparcellákat kiosztott a nincstelenek közt, de ezek a telekrészek oly kicsinyek voltak, hogy az új tulajdonos nem tudott rajta családjával megélni. Ez a hiba, melyet súlyosbított a fundus instructus teljes hiánya és a köls csont nyújtó bankok bukása, csak gyorsította a katasztrófát. Az adónak és adósságainak súlya alatt a törpebirtokos először ingóságait adta el, majd hitelt vett igénybe sokszor uzsora-kamatra és végül csödbe került. Munka és pénz nélkül, hajléktalanul, mind a sokgyermekes család hajótörötten érkezik meg a városok és községek széleire és eis merül a nincstelenek tömegében.

Az 1935 decemberében megszavazott telepítési törvény, sajnos, nem lát előre átfogó munkát.

Az egyetlen, komoly gyógyszer ebben a szomorú helyzetben csak átfogó belső telepítés lehet, mely egyetemes, évtizedekre terjedő terv szerint viendő keresztül. A kivitelnél figyelemmel kell lenni a kiosztandó földek kiválasztására és megvásárlására, a szükséges hitelre, az új birtokok jövedelmezőségének feltételeire, végül az új kisbirtokok fennmaradására.

Az első szempontból a kérdés megoldható. Most is vannak még az Alföldön kevésbé vagy egyáltalában nem művelt területek, mint pl. a városok birtokában lévő nagy területek (pl. a Hortobágy), a folyók szabályozása óta kiszáradt földek, közintézetek kezén lévő birtokok vagy latifundiumokhoz tartozó földek. E területek felhasználhatók volnának a telepítésre. Elég szerencsés gondolat vetődött fel legújában. A magyar nagybirtokot súlyos adósságok terhelik. Van

olyan javaslat is, hogy pénzügyi képességeinek határai közt az állam vegye át e jelzálogtartozásokat és ennek ellenértékéért önköltségi áron megkapná a birtok megfelelő részét. Ennek kettős haszna volna: egyrészt szanálná a nagybirtokot és elfogadható méretre csökkentené, másrészt biztosítana az állam számára előnyös áron a belső telepítés céljaira területeket. Amennyiben a latifundiumoknak és a városi birtokoknak nincs adósságuk, törvényes intézkedés felhatalmazást adhatna az államnak egy bizonyos nagyságot meghaladó szántóföldeknek megvásárlására. Ez intézkedés azonban nem vonatkoznék az erdőterületekre. Azok a nagybirtokok és latifundiumok azonban, melyek a földreform céljaira igénybevételek, bizonyos kedvezményben is részesítendőek: így pl. az államnak az egyházzal egyetértésben rendeznie kellene a kegyuraság kérdését, mely manap elég súlyosan terheli a földbirtokot. E reform következtében a földbirtokosok megszabadulnának a kegyúri terhektől és az Egyház visszanyerné szabadságát a plébánosok kinevezésénél.

Végül bankok kezén is vannak nagykiterjedésű birtokok, melyeknek előbbi tulajdonosai nem tudták a felvett bankhitelt visszafizetni. Ezek az ingatlanok oly vagyont jelentenek a bankok számára, mely nem felel meg hivatásuknak és tevékenységüknek és ezért inkább kockázatot jelentenek számukra; kicserélésük tehát könnyű volna.

A földek tényleges kiosztásánál a közhatóságoknak arra kell ügyelniük, hogy az az Alföld általános újjászervezésének tervével egybehangzóan történjék.

Minden egyes kisbirtok nagyságának megállapítása a következő fölv szerint történjék: a birtok biztosítson a családnak rendes életet, felhasználva ennek minden munkaerejét anélkül, hogy külön fizetett napszámot kellene fogadnia. Ez az elv azonban csak a munkanélküli földművesnek kiosztandó területekre vonatkozik, mert nem akarunk állást foglalni sem a közép-, sem az elfogadható nagyságú nagybirtokok ellen.

Az új birtokos az államtól kapná a birtokot és Polgár Péter¹ javaslata szerint az államnak törlesztene a birtok vételárát 30 évi részletben. Ha az állam maga is kénytelen a földeket vásárolni, 4%-os

¹ *Dr. Polgár P.*: Földbirtokpolitika Magyarországon. Az Alföld problémái c. műben, 59—60. 1.

kötvények kibocsátásával fizetné a vételárat. Polgár javaslatának ezen utolsó részlete ma már nem állja meg a helyét, mert a földbirtok jövedelmezősége legfeljebb a 2%-ot éri el. Ezért a következő javaslatot is tették. Egy szűkebb bizottság a tulajdonosokkal együtt a törvény szabályai szerint megállapítaná a parcellázandó szántóföldek nagyságát és e területeket telekkönyvileg az állam nevére írnák át. A régi birtokos azonban megtartaná még saját kezelésében és ellenőrzött haszonélvezetében a földeket mindaddig, míg a földek nincsenek szétparcellázva; csak a parcellázás megkezdésekor bocsátaná ki az állam a földek értékének megfelelően a kötvényeket és fizetne ötven éven át 2%-os kamatot, és 2%-ot törlesztésre. Ez eljárás mellett elesnének az előzetes adminisztrációs költségek.

A föld ugyan főtényezője a telepítésnek, de nem egyedüli feltétele. Az új tulajdonosnak szüksége lesz lakásra, állatra, eszközökre, vetőmagra stb. Szóval szüksége van beruházási és forgó tőkére. Erről a mozzanatról az 1920. évi földreform megfeledezett és vesztét okozta annyi kis telepesnek. De honnan szerezhető-e tőke? Az új birtokosnak, ki legtöbbször munkanélküli, alig lesz vagyona. Itt a társadalomnak kell segíteni, mert öneki főérdeke a gazdtársadalmon segíteni. A községeknek, megyéknek és az államnak kell közös erővel összehozni a szükséges hitelt szerény kamatozás mellett, melyet a telepesek hosszú lejáratú törlesztéssel fizetnének vissza.

A parcellázás megtörténte és pénzügyi rendezése után teljesíteni kell azokat a feltételeket, melyek ez új kisbirtokok fejlődéséhez szükségesek: pl. elősegíteni szövetkezetek alakulását, piacokat biztosítani, megjavítani a közlekedést, kielégíteni az új tulajdonosok kulturális, vallási és társadalmi igényeit, egyszóval támogatni összes életszükségeiket. Csak így keletkezhetnek Alföldünkön központok és új virágzó községek.

Ez ideális nagyságú és életképes családi birtokok fokozatos eltűnésének megakadályozására a közhatóságoknak törvényesen kell gondoskodniuk, hogy eladás és örökség esetén a parcellákat ne osszák fel tovább, ne nyeljék el őket nagybirtokok és végül, hogy ne legyen több parcella egy kézben egyesítve.

Huzamosabban időztünk a belső telepítés kérdésénél, mert e kérdés nagyon fontos a tanyák problémájában. E reformokkal akarunk az Alföld népességének észszerű eloszlásához jutni. A megfelelő intéz-

kedések hiánya volt oka minden bajnak a tanyákon. Pótolni kell mindenekelőtt e hiányt, s akkor könnyebben fogjuk leküzdeni a nehézségeket, melyekkel munkánkban találkozunk, különösen azokon a vidékeken, hol a helyi körülmények oly nehézzé teszik a kérdés megoldását. A kevésbé sűrűn lakott területeket s az izolált tanyák vidékét értjük itt, hol az egyes tanyák igen messze esnek egymástól, esetleg el is választva nagybirtokok által. Ezeken a helyeken kell letelepíteni a munkanélkülieket és ekkor mindazok az intézkedések, melyeket a közhatalóságok új telepések számára hoznak — közigazgatási függetlenség, utak építése, iskola, templom, vásárok, szociális és egészségügyi szervezetek létesítése — hasznára válnának a környéken lakó izolált tanyai lakosoknak is. Végül ez új földreformmai kapcsolatban sok izoláltan lakó kisbirtokos és bérlő javíthatja meg sokszor keserves sorsát megfelelő nagyságú birtokvásárlásával.

Figyelembe véve e reformnak az egész gazdatársadalomra való hatását, megértjük, hogy az csak egységes és igazságos országos terv keretében valósítható meg, mely előítélet és részrehajlás nélkül mérlegel minden érdeket.

* * *

Lássuk röviden a tanyai lakosság szociális és politikai szervezésének ügyét.

A tanyák szociális szervezetében, mint *helyi csoportok*, helyet foglalnának a gazdakörök, az ifjúsági egyesületek és esetleg a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének helyi szervezetei. Ezekről már volt alkalmunk beszélni a kulturális problémánál.

Szükséges azonban a helyi szervezetek közt — beleértve a mezőgazdasági szövetkezeteket is — a szoros együttműködés biztosítása. A községi gazdák számára 1920 óta a «Faluszövetség» végzi ez összefogó egységesítő munkát a meglévő alakulatok közt. Ezen országos szövetség célja megtárgyalni mindazokat a gazdasági, kulturális és szociális kérdéseket, amelyek az egyes tagokat érintik.¹

Kiss hasonló szervezet létesítését javasolja a tanyák számára. Ez a «*Tanyaszövetség*» volna. A Tanyaszövetségnek a legszorgosabb kapcsolatban kell lennie a Faluszövetséggel. Lehetne a kettő fölé eset-

¹ Schandl Károly: Bulletin de la Commission internationale de l'Ebelleissement de la vie rurale, 2. 801. es 9. 228. 1.

² Kiss István: Adalék a magyar tanyakérdéshez, 38—39. 1.

leg egy magasabb tanácsot szervezni, melyben mindkettőnek megvolnának a képviselői és mely a két szövetség közös ügyeiben intézkednék.

A Tanyaszövetség tagjai volnának: a gazdakörök, a mezőgazdasági szövetkezetek, a községek és városok, melyeknek tanyáik vannak, a Mezőgazdasági Kamarák tanyabizottságai, a tanyai tanítók bizottsága (az országos és vidéki tanítóegyesületekben) végül a központi nagy gazdaszövetségek, vagy intézetek és azok az egyének, kik e problémák iránt érdeklődnek.

A Tanyaszövetségnek igen sokirányú teendője volna. Vezetnie és igazgatnia kellene a gazdaköröket és szövetkezeteket, kiadni az igazgatósági utasításokat a földművesegyletek számára, tanácsadó és felvilágosító irodát fenntartani a tanyai szervezetek számára. A Tanyaszövetségnek azután foglalkoznia kell a tanyák összes gazdasági érdekeivel: versenyeket és kiállításokat rendezne, ellenőrizné a gazdasági tanácsosok működését, a gazdasági kísérleteket, a talajjavító munkákat, a háziipart támogatná stb. — mindezt egyetértésben a közhatóságokkal és a Mezőgazdasági Kamarákkal. Különös gondját alkotná a kulturális probléma, főként tanyai ingyenvivták létesítése. A Tanyaszövetség végül összekötő kapocs volna a tanya-területek és a központi hatóságok között. Érintkezésbe lépne az országos gazdasági központokkal is, hogy a tanyák az ország gazdasági életébe bekapcsolódhassanak. A nemzeti hadsereggel is keresne kapcsolatot, mert ez tekintélyes fogyasztója a mezőgazdasági termékeknek.

Említsünk végül még egy szervet, mely máris igen érdeklődik a tanyák problémája iránt,¹ ezek a *Mezőgazdasági Kamarák*, főként a központi és a két alföldi mezőgazdasági kamara, melyeknek fő célja a mezőgazdasági érdekek képviselete. E célból kebelükben külön bizottságokat alakítottak, melyek főként az utak problémájával, a tanyák kulturális életével — téli kurzusok, gazdasági szakelőadások, gazdaköri könyvtárak — közigazgatásával és gazdasági termelésével foglalkoznak.

¹ Dr. Gesztelyi Nagy: Magyar tanya, 228—230. l.

Mezőgazdasági szövetkezetek.

Sürgős követelmény szövetkezetek életbeléptetése a tanyákon.

Az izolált kisbirtokos sokszor áldozata a kereskedelemnek.¹ Ha igazságos is, hogy a termelő és a fogyasztó közti közvetítőnek bizonyos haszna legyen, mégis túrhetetlen, hogy a kereskedő azt a körülményt, hogy a termelőnek lehetetlen elérnie a fogyasztót, saját meggazdagodására üzérkedve kihasználja. Pedig ma ez a helyzet az Alföldön. A kiscgazdák, kik a városoktól távol élnek és drágábban vásárolják meg szükségleteiket, sokkal alacsonyabb áron adják el termékeiket, mint a nagybirtokosok. Matolcsy számítása szerint ez a különbség egy 10 holdas kiscgazdánál évi 230 pengő veszteséget jelent, vagyis pontosan annyit, amennyit 1932. évi jövedelme kitett.

E rendszeres kizsákmányolásnak jellemző esetét mondja el Matolcsy,² melynek áldozatai az Alföld kis szőlősgazdái. Néhány borkereskedő felosztja egymásközt a vidéket, hol egyik gazdtól a másikhoz mennek a bor megvásárlása céljából. Mivel e gazdáknak nincs elegendő hordójuk bortermésük számára, a bort mingyárt a kereskedő hordóiba szüretelik. Ez utóbbinak tehát szabadságában áll azt az árat fizetni a borért, melyet akar, mert a tulajdonos senkinek másnak nem tudja eladni. Ez oknál fogva a kis szőlősgazda 25—30%-kai olcsóbban tudja csak eladni borait, mint a nagybirtokos.

Ebből érthető, miért gazdálkodik annyi tanyás külterjesen és miért termel csak annyit, amennyire éppen szüksége van. Miért is viselné oly termelés költségeit, melynek termékeit nem tudja megfelelő áron értékesíteni? E tény nemzetgazdasági szempontból igen káros.³

Másik nagy gondja a tanyai lakosságnak a hitel hiánya. Nehezen tudja eladni termékeit, ipari cikkeket azonban mégis kell vásárolnia és adóit fizetnie. Pénze nincs és ha kölcsönt akar felvenni, sokszor uzorakamatot kell fizetnie, mely kimeríti fizetőképességét.

Nagy bajt okozhat a tanyai lakosságnak még a biztosítás hiánya.⁴ Pedig szüksége volna, hogy a tanyai gazdálkodó biztosítva

¹ *Matolcsy Mátyás*: Agrárpolitikai feladatok Magyarországon, 88—91.

² *Matolcsy Mátyás*: Agrárpolitikai feladatok Magyarországon, 97-98. 1.

³ *Gesztelyi Nagy*: id. munka, 184—185. és 206. 1.

⁴ *Matolcsy Mátyás*: id. munka, 101 —102. 1.

legyen bizonyos eshetőségek és csapások ellen — fagy, jég, tűz, állatbetegségek stb. — kedvező feltételek mellett.

A szövetkezetek.

A fentebb említett sok bajt, amelynek a tanyai lakosság sokszor áldozata lesz, a szövetkezetek fokozottabb kiépítése révén lehetne megszüntetni. A szövetkezetek négy főágazatban fejthetik ki tevékenységüket: mint fogyasztási, mint termelő és értékesítő, mint hitel-szövetkezetek és mint gazdasági biztosító szövetkezetek.¹

A tanyai lakosság azonban annyira szegény, hogy nem tudna több párhuzamos szövetkezetet fenntartani. Kiss² ezért csak egyetlen egynek létesítését javasolja, mely minden szükségletet kielégítsen. Ennek a két nagy országos szövetkezetből kellene kiindulni: egyrészt a *Hangya Szövetkezetből*, melyet 1897-ben gróf Károlyi Sándor alapított és mely azóta a falvakban nagy eredménnyel működik, és másrészt az *Országos Központi Hitelszövetkezet*, mely ma Magyarország községeinek háromnegyed részét foglalja magában. A munkaközösség minden egyes tanyaközpontban a következőkép volna elérhető: a *Hangya* fiókja foglalkoznék a termelés, a gazdasági biztosítás és a fogyasztás kérdéseivel, az utolsó pontra vonatkozólag együtt működhetnék esetleg az ottani kiskereskedőkkel. Az OKH-nek is volna ugyanott fiókja, melyet hetenként kétizben szintén a *Hangya* emberei látnának el. Így a két szövetkezet ugyanazon vezetőség alatt állva, csak egy szervezetet alkotna.

Hogy a helyi szövetkezetek e négyféle hivatásuknak megfelelőhessenek, nagyfokú önállósággal kell rendelkezniök, mert csak így foglalkozhatnak eredményesen tagjaik összes gazdasági, ipari és kereskedelmi érdekével. E célból intézményeket kreálnának, melyekre tanyai körzetüknek szüksége van a gazdasági életben, pl. raktárakat, pincéket, szerveznék a háziipart, a tej-, malom- és húsvágó üzemet, a Raiffeisen-féle pénztárt stb. mind szövetkezeti alapon. Ezeknek a szövetkezeteknek szervesen be kell kapcsolódnia az ország egész gazdasági hálózatába és érintkezésben kell lenniök a különböző ipari és kereskedelmi központokkal, valamint a közhatóságokkal.³

¹ *Matolcsy Mátvás*: id. munka, 91. 1.

² *Kiss István*: id. munka, 35. 1.

Kopeczek György: A tanyai mezőgazdasági ipar és kereskedelem. Magyar Gazdák Szemléje, 1921. XXVI. 7—8, 495—496. 1.

*Fordítsuk még egyszer figyelmünket Dánia felé!*¹ Az 1864 utáni kulturális újjászületés mély benyomást gyakorolt a nép gondolkodása módjára. Csak így értették meg 1880-ban a dán gazdák, hogy csak akkor tudnak a mezőgazdasági válsággal megküzdeni, ha megváltoztatják munkájuk eddigi módját és ha mind a termelést, mind az értékesítést szövetkezeti alapra helyezik. A következő években egymás után keletkeznek a tejszövetkezetek (1882), a húsvágó szövetkezetek (1887), a vajkiviteli szövetkezetek (1888), a tojásgyűjtő és kiviteli szövetkezetek (1895), a takarmánybevásárló (1898), az állatkiviteli (1900), a vetőmageladó és ellenőrző, a műtrágya és vetőmagvásárló (1901) szövetkezetek. Nem sokkal utóbb keletkeznek a fogyasztási szövetkezetek, melyek fogyasztási cikkeket árusítanak és melyek a gyakorlati életben a szövetkezetek között egyre fontosabb szerephez jutnak. Végül megalapították még a biztosító és szénvásárló szövetkezetet, egy szövetkezeti cementgyárat, szövetkezeti bankot és szanatórium-szövetkezetet.

E helyi szövetkezetek hamarosan országos alakulatokba tömörültek. Mindez azonban még mindig nem elegendő igazi összhangoztatott együttműködésre a mezőgazdaságában. Ezért az összes termelő és értékesítő szövetkezetek — lemondva autonómiájukról — egyesültek az összes többi szövetkezetekkel, hogy megalkossák a «Dán szövetkezetek központi szövetségét», melynek központi bizottsága állandóan együtt van, intézi a folyóügyeket és szerkeszti a szövetkezet lapját.

A szövetkezeti eszme és mozgalom gyorsan és nagymértékben terjedt Dániában.² Egy-két példa fényesen bizonyítja ezt. Ma szövetkezetben van szervezve a tejtermelők 92%-a, a tejtermékek 84%-a, az export-vaj 90%-a, a hentesáruk 87%-a szövetkezeti üzemekekből kerül elő. A mezőgazdasági üzemek³ közül 90% vesz részt a tejszövetkezetben, 70% húsvágó szövetkezetben, 22% és 11% a tojáskiviteli, illetőleg állatkiviteli szövetkezetben, 31% és 24% takarmány, illetőleg műtrágyavásárló szövetkezetekben.

¹ A. Axelsen Drejer: Le mouvement coopératif au Danemark. Id. mű, 55—58. és 61—64. I.

² L. P. Frederiksen: La production laitière au Danemark. A «Danemark l'Agriculture» c. műben, 257.1. Le Danemark, 1935. 8°. 1. Statistiques de l'Exposition de Bruxelles 1935. —P.A. Mollesen: Les importations des produits agricoles. A «Danemark l'Agriculture» c. műben, 346. 1.

³ Danemark, l'Agriculture VI. lap. 4. tábla.

A termelő és értékesítő szövetkezetek elterjedése hamarosan igen szép eredményt hozott.¹ Bizonyos termékek közös értékesítése valóban tökéletesebb eszközök beszerzését és alkalmazását engedi meg, melyeket az egyes gazda nem tud elérni. Így ha a gazda tagja egy tej- vagy húsvágó szövetkezetnek, nagyobb eredménye és nagyobb jövedelme lesz termeléséből. Erre egy példát hozunk fel. 1932-ben 23.6 kg tej elegendő volt egy kg vaj gyártására, míg 1880-ban 30 kg volt szükséges hozzá. Ez az eredmény főleg a szövetkezeti rendszernek köszönhető. A gazdának így módja van a nagyüzemek előnyeit egybekapcsolni a kisüzemekével majdnem minden tekintetben.

E tagadhatatlan előnyök mellett a mozgalomnak nagy társadalmi hatása is van.² A kisgazdákra lévén alapítva, megerősítette érdekösségüket, mert mindnyájan egyetemlegesen felelősek nemcsak a termelés, hanem az értékesítés és a kivitel szempontjából is.

Ezenkívül az egész szervezet demokratikus jellegű, mert minden mezőgazdasági termelő, ha kicsiny is a birtoka vagy egyéb vagyona, tagja lehet valamely szövetkezetnek és igazgatóságába is bejuthat. A központi szövetség ennek megkönnyítésére egyébként nemrég Middelfartban tanfolyamot nyitott, hol a fiatal embereket to hónap alatt kioktatják a helyi szövetkezetek vezetésére.

Még arra a kérdésre kell itt felelnünk, honnan veszik Dániában a szükséges pénzt mindezen szervezetek ellenőrzésére és vezetésére.³ Erre az a majdnem törvényszerű szabály van, hogy az első beruházási tőke az összes tagok egyetemleges kezessége alapján folyósított kölcsönből fedeztetik; az év végén a jövedelem egy része a tartalékalapba fizettetik be, mely a kölcsönök visszafizetésére és egy független tőke képzésére szolgál; a fennmaradó részt a szövetkezet tagjai közt osztják szét.

Dánia példájából sokat tanulhatunk. Ami legjobban meglep bennünket, az maga a mozgalom, mely az egész mezőgazdasági lakosságra van alapítva és kiterjed a földmívelők egész munkakörére, de

¹ Le Danemark 1935. 224, és 75—60. 1.

² M. A. Axelen Drejer: id. munka, 59—60. 1. — Le Danemark 1935. 76. 1.

³ Königlich dänische Landwirtschaftsgesellschaft: Kurze Übersicht über dänische Landwirtschaft, 46. 1.

megőrzi a szervezet egységét. Fentebb már láttuk, hogy lehet a működő személy egységével a helyi szövetkezetek harmonikus működését biztosítani. Az e kereten kívül eső érdekek gondozását a Tanyaszövetség vállalhatná. Az ő feladata volna a tanyai helyi szövetkezeteket egybekapcsolni, ellenőrizni, felvilágosítani és vezetni, szállítani nekik a szükséges anyagot és biztosítani számukra a piacokat.

Lássuk már most részletesebben, miként végezhetné el az egyetlen helyi szövetkezeti szervezet fentemlített négyféle feladatát.

A *fogyasztási vagy bevásárló szövetkezetek*¹ hivatása volna a rendes kereskedelemnél előnyösebben szállítani a lakosságnak a mezőgazdasági termelésnél és háztartásban szükséges cikkeket, mint pl. takarmányokat, vetőmagvakat, műtrágyát, gépeket, szenet, háztartási eszközöket stb. E szövetkezeteknek népies irányban kellene haladniok; vezetésük értelmes, ebben az irányban képzett gazda kezében legyen. Dániában² pl. az egyes fogyasztási szövetkezetek helyi vezetés alatt állanak, mely egy hivatásos kereskedőt alkalmaz a napi üzem lebonyolítására. Hogy ez az alkalmazott érdekelve legyen munkájánál, fizetését — lakáson és kerthasználton kívül — a leginkább keresett áruk forgalma után bizonyos százalékban kapja. De neki kell fizetni az esetleges segédet vagy napszámot, a csomagolást és az áruveszteséget egy előre megállapított összegben felül.

A fogyasztási szövetkezeteknek tagadhatatlan előnyeik vannak, de veszélyeztetik az önálló kiskereskedelem létét. Nagyon előnyös volna tehát, ha ott, ahol ez lehetséges, a gazdakör tárgyalást kezdene egy kiskereskedővel és megállapodnék vele biztosíték mellett a kör tagjai számára érvényes üzleti árakban és viszont lemondana fogyasztási szövetkezet alapításáról. Így a gazdák nem volnának kihasználva, viszont a kiskereskedő konkurrenciája nélkül tudna tovább élni.

A *termelő és értékesítő szövetkezetek* feladata a gazdasági termékeknek, a háziipari cikkeknek értékesítése oly előnyös árban, melyet az egyes kisgazdák sem tudnak elérni.³ E szövetkezetek összegyűjt

¹ *Matolcsy M. dr.*: Agrárpolitikai feladatok Magyarországon. 91., 93—95. l.

² *Dr. E. Hemmersam*: Das Genossenschaftswesen der dänischen Bauern 20. l.

³ *Matolcsy M.*: id. munka, 95—96. l.

tenék termelő tagjaiktól a kérdéses cikkeket, ellenőriznék a szállításra való előkészítésüket, szakszerű becsomagolásukat s elszállítanák a piacra.¹ Ez a szervezet különösen szükséges, amikor oly termékekről van szó, amelyek modern módszerekkel történő átalakítást igényelnek, higiénikus szempontból kényesek s ellenőrzésre alkalmasak, mint pl. a tejüzemeknél, húsvágóknál, tojáslámpázásnál, gyümölcs» és zöldségkiválasztásnál, vagy konzervgyártásnál. E cikkek számára csak szövetkezeti alapon lehet gyors és megfelelő értékesítést biztosítani.

Egy ilyen szervezet lehetővé tenné a gazdák számára, hogy megszabaduljanak a költséges közvetítéstől és hogy megfelelő árakat érjenek el.

A hitelszövetkezeteknek széleskörű tevékenységük lehet:² könnyen elérhető mezőgazdasági hitelt nyújtanának a kisgazdáknak; takarékosra tanítanák a népet azzal, hogy tagjaik megtakarított pénzét reális és biztos kamatra betétként elfogadnák; végül szerény kamatláb mellett nyújtott hitelekkel rendet teremtenének a bankok hiteléletében is. Hogy ezt a célt elérhessék, lehetőleg függetleníteniök kell magukat az idegen tőkétől.

A hitelszövetkezetek egyik haszna az is, hogy a törvény szerint jövedelmük 30%-át kulturális célokra kell adniok a falu, adott esetekben a tanya érdekében. E körülmény a népházak építésénél gyümölcsöző lehet.³

Hátra vannak *a gazdasági biztosító szövetkezetek*, melyeknek feladata csökkenteni az üzemek kockázatait. A különböző mezőgazdasági biztosítások helyi képviselőjét a tanyákon a Hangya szövetkezet tanyai fiókja venné át.⁴

Utolsó kérdésünk volna: Kinek a kötelessége a szövetkezetek életbeléptetése? Hogy mind szociális, mind gazdasági szempontból életképesek legyenek, a nép közreműködésére van szükség és ezért a népből kell kiindulniuk. Másrészt azonban vezetésüknek és szerve-

¹ *Kopeczek György*: id. munka, 495—496. 1.

² *Matolcsy M.*: id. munka, 99. 1.

³ Lásd Borsody Gyula, az Országos Központi Hitelszövetkezet í gazgatóhelyettesének hozzászólását Vantsó Gyula idézett előadásához a Magyar Gazdaszövetség kecskeméti tanyai kongresszusán. Magyar Gazdák Szemléje, 1921. XXVI. 7—8 szám. 559—560. old.

⁴ *Kiss István*: id. munka, 35. 1.

zetüknek egységesnek kell lennie. Ezért legmegfelelőbb volna, ha a helyi gazdakörök létesítenék őket a meglevő nagy országos szövetkezetek felügyelete és ellenőrzése alatt.

A társadalmi biztosítások.

A különböző társadalmi biztosítások közt — baleset, betegség és anyaság, öregség és rokkantság, munkanélküliség, haláleset — a tanyai kisbirtokosok és bérlők számára a legnagyobb fontosságú a betegség elleni biztosítás. E néposztálynál ugyanis egy betegség, különösen a családtyáé az egész családot nyomorba döntheti: a család ekkor csak tengődik. Ehhez járul, hogy pénz hiányában a beteget nem tudják ápolni és ha ragályos betegségről, pl. tüdővészről van szó, a beteg az elkülönítés lehetetlensége miatt esetleg az egész családot megfertőzi.

Gazdasági és egészségi előnyei mellett az igazságosság is követeli e biztosítást.¹ Mások, pl. a városi alkalmazottak, az ipari munkások betegség esetén könnyebben jutnak gondozáshoz, míg a föld népe sokszor orvosi segély nélkül kénytelen maradni. Másrészt pedig a városokban sok a munkanélküli orvos, kiknek a számára itt volna foglalkozás.

Matolcsy² szerint a betegség elleni biztosítás egyformán volna elrendelendő az összes 5—10 holdon alul gazdálkodó kisbirtokosokra és bérlőkre, valamint a mezőgazdasági munkásokra és cselédekre. A felügyeletet a község gyakorolná és a községi pénztár fizetné az orvosi és gyógyszerári költségeket.

A költségekre vonatkozólag Matolcsy azt javasolja, hogy egyelőre az állam és a nagybirtok viselje őket addig, míg a jövődi föld-reform hatásai nem lesznek észrevehetőek, amikor azután a gazdasztálynak kellene e biztosítás költségeit fizetni.

Matolcsy e követelése túlmerész. Az államnak nincs elég jövedelme arra, hogy több éven át — az Alföldön végzendő nagy munkák mellett — az Alföld sok ezer gazdájának betegség elleni biztosítási költségeit is viselje. Meg azután a többi társadalmi osztály is joggal kívánhatná az államtól ugyan-e kedvezményt. A nagybirtokkal szemben is igazságtalan volna e költséget öreá háritani éppen akkor,

¹ *Matolcsy M.*: id. munka, 122—123. 1.

² *Matolcsy M.*: id. munka, 125—129. 1.

amikor földreformot is kell sürgetnünk. Igazságosabb és észszerűbb volna a következő szabály: a mezőgazdasági munkások és cselédek biztosítási költségeit viseljék egyenlő részletekben az állam, a tulajdonos és az érdekeltek. Ha pedig önálló gazdákról — kisbirtokosokról és bérlőkről — van szó, az állam viselje a költségek bizonyos százalékát, de csak az átmeneti időben.

A nyomorenyhító társadalmi akció.

Beszéltünk már a nyomorról, melyben a tanyák kiszolgáltatottak és bérlőinek családjai élnek.

Ez az állapot gyökeresen megjavulna, mihamarabb a tanyák újjászervezése befejeződne, mihamarabb piacok, közlekedő utak, gazdakörök, szövetkezetek stb. a tanyai lakosságnak rendelkezésére állnak.

De addigra is a nyomor gyöngíti a tanyai lakosságot. Sürgős segítséget kell keresni, hogy e reform befejezéséig tartó átmeneti időben a tanyai lakosság tönkre ne menjen.

Ehhez a társadalom segítségére van szükség, mely álljon élelmisszerekből és ruhaneműből és nyújtson lehetőséget a tanyaiaknak egészségesebb lakások építésére.

A táplálékhiány két okból származhatik valamely családban: az első az anya tudatlansága az ételek megválasztásában és elkészítésében, a másik a nyomor.

Ha az első ok forog fenn, az orvoszer könnyű: népi főzőtanfolyamokat kell rendezni, melynek résztvevői nem pénzzel, hanem természetben fizetnének, továbbá iskolai és iskolán kívüli háztartási előadásokat az iskolás és felnőtt leányok számára.¹

Ha a hiányos táplálkozást a nyomor idézi elő, a családok megsegítése elsősorban az iskolásgyermek közt kiosztott étel, tej alakjában történhetik. Az ételek költségeit a község viselje, fedezetet nyerhetne azonban az e célra rendezett iskolai és egyéb ünnepélyek jövedelméből is.

Mint mondtuk, e segítség csak átmeneti volna, csak addig tartana, míg a nagy reform jótékony hatása érezhetővé nem lesz. Véglegesen a tanyai lakosság hiányos táplálkozását csak a földbérösszeg törvényes szabályozása és az intenzív termelés fogja megszüntetni

¹ *Dr. Kontra és dr. Bielek: A falu egészségvédelme, 100. 1.*

a nagy reform egyik eredményeként. Mihelyt a tanyai kisgazda mint szövetkezeti tag, olcsón vásárolhat műtrágyát és jó vetőmagot, és kedvezően tudja eladni termékeit, helyzete megjavul és jövedelme biztosítja majd megélhetését.

Műveltség és tőke hiányában a tanyai lakosság ruházatban is sokat kénytelen nélkülözni. E hiányon is hasonló módon lehet segíteni: egyrészt a nőket és fiatal leányokat kézimunkára és háziiparra lehetne oktatni, másrészt adományokkal támogatni a szűkölködőket az általános helyzet javulásáig. Ezt a támogatást legmegfelelőbbben a már meglévő női szervezetek végezhetnék, pl. a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége. Itt azonban okos ellenőrzést kellene gyakorolni és az adományok helyes kiosztásával igazi támogatást biztosítani erkölcsi károsodás nélkül.¹

Az erkölcsi támogatás.

Mi haszna volna a tanyai népnek az anyagi gazdagodásból, ha egyúttal nem kapja meg a kulturális és erkölcsi alapot a jólétnek károsodás nélküli élvezetére? Ezt az alapot elsősorban a vallás van hivatva megépíteni.

Az egyházi élet szervezésén kívül, melyről egy előző fejezetben már szóltunk, még három szempontra kell figyelemmel lennünk, ha a tanyai lakoságnak mindenképpen helyes, egészséges fejlődést akarunk biztosítani. Ezek a következők:

1. A családi élet ápolása és erősítése.
2. A tanyai élet szépítése és javítása.
3. A gazdák szórakozása.

A családi élet elsőrendű fontosságú főként a tanyákon. Egy foglalkozás sem kapcsolja annyira össze az élettel a családot és a munkát — e két lényeges tényezőt — mint a földművesé. A földdel kapcsolatos családi munkából a földműves népnek oly jellemző tulajdonságai sarjadnak, melyek ezt az osztályt az állam szilárd alapjává teszi. Ilyenek: hajlandóság a helybenmaradáshoz; a hivatásos kötelesség szeretete, akár tudatos, akár örökölt vagy ösztönszerű; a tekintély tisztelete, mely minden gazdasági üzemben szükséges; a türelem, az előrelátás és a gyakorlati érzék erényei, melyek magából a föld-

¹Dr. Kontra és dr. Bielek: id. munka, 32., 100—104. 1.

mívelő foglalkozásból származnak; végül a föld lelkes szeretete, mely főforrása a hazaszeretetnek. Ha a két tényező — munka és család — gyengül, az állam alapjai is meginognak.¹

Sürgős kötelességünk tehát nemcsak megkönnyíteni és jövedelmezőbbé tenni a földműves munkát, hanem támogatni egyúttal a földműves családot, főként a sokgyermekes családokat, melyek ma még többségben vannak a tanyákon és erősíteni a tanyai étellel való kapcsolatukat.

A földműves családok támogatására, mint láttuk, szükség volna a gyors segítség megszervezésére a legszegényebb családok érdekében. Ezt a munkát magukra vállalhatják a földműves szervezetek és szövetkezetek. Azután meg bizonyos kedvezményekben lehetne részesíteni a szegény és sokgyermekes családokat, pl. olcsóbb hitel stb., mely kedvezményeket törvény állapítaná meg.

A család és a munka kapcsolatának erősítésére sürgős volna a kulturális reformoknak keresztülvitele, melyekről szölvünk: pl. a gyermekeknek és az ifjaknak gyakorlati mezőgazdasági kiképzése, az asszonyoknak és felnőtt leányoknak háztartási és kertészeti oktatása. Minden családtag jobban fogja szeretni és jobban fogja végezni munkáját, ha azt szakszerűen ismeri.

Ha az életbevágó reformok már befejeződtek, ha a tanyai lakosság már nem nyomorog, akkor lehet a tanyai élet szépítésére, esztétikájára gondolni.

Manap főként a Tiszántúl, az Alföldön sok elszórt tanyát találunk sár- és homoktengerben, a legkisebb csín és kényelem nélkül. E kis vertfalú házikók bizony kevés örömet nyújtanak. Ki gondol a lesújtó nyomorban esztétikára?

De ha a tanyák reformja meglesz, ha az intenzív termelés, a kulturális képzés és egészséges házépítés már ismeretes lesz a tanyákon, akkor a gazdaköröknek arra is lesz majd gondjuk, hogy a tanyai családi életét vonzóbbá tegyék és hogy tagjaik ízlését fejlesszék. Itt is tanulhatunk Dániától.² A Nemzeti Múzeum, a Mezei Múzeum, a sajtó és a földműves egyesületek közös erővel rajta voltak, hogy a

¹ R. Grand: La force paysanne: le role moral et social de l'Agriculture, 6—10. és 14—15. 1.

² K. Raunkjaer: L'agriculteur et son habitation. A. Danemark l'Agriculture c. műben. 86—90. 1.

régi festői házak fennmaradjanak, az újak szépek és megfelelőek legyenek. E célból pályázatot hirdettek az építészek közt és szakértő bizottságot küldtek ki, hogy így tervek készüljenek mezei lakásokra, oly tervek, amelyek egyrészt megőrzik és fejlesztik az ősi stílust, másrészt azonban sok modern kívánságnak is eleget tesznek: legyen az épület olcsó, szilárd, szép és egészséges; meghitt, egyszerű és praktikus, levegős és világos szobákkal. Arra is figyelnek, hogy virágok és fák is legyenek a házak körül és vonzóbbakká tegyék őket. Ez eljárással csodálatos eredményeket értek el. Tetszetős, egyszerű, mezei építéstílus támadt, mely azonban felhasználja a modern kényelmi eszközöket, minők: a villamosság, a központi fűtés, fürdőszoba, telefon, rádió stb. Végül a gazdasági épületeknél — istállók, pajták, színek stb. — elsősorban ezeknek üzemi szerepére vannak tekintettel, de azért ezeket is igyekeznek az egészséges környezetbe harmonikusan beállítani.

A szórakozásnak fontos szerepe van azok számára, kik nehéz munkában élnek. Egyes szórakozások azonban veszedelmesek lehetnek, pl. a kocsmák látogatása. Följebb megjelöltük az óvintézkedéseket. A gazdaköröknek és az ifjúsági egyesületeknek a feladata, hogy felügyeljenek a szórakozásokra és hogy egészséges és nemesítő multságokról gondoskodjanak. Sportünnepek, kirándulások, családi összejövetelek jönnek itt szóba. Ajánlatosak az oly multságok, előadások, hol a családtagok is megjelenhetnek.

BEFEJEZÉS.

Megkíséreltük a tanyavilág problematikáját különböző pontokról megvilágítani. Bármilyen súlyosak is a fölmerülő kérdések, feladatok, nem tudnak arra kényszeríteni bennünket, hogy elvileg a tanyarendszer ellen foglaljunk állást. Ismételten volt módunk rámutatni azokra a nagy előnyökre, amelyekkel ez a települési rendszer jár. A főcél tehát nem lehet a tanyarendszer megszüntetése, hanem a mutatkozó bajok orvoslása. A tanya mint az individualisztikus település egyik legtökéletesebb alakja, nélkülözhetetlen segítséget nyújthat abban a harcban, amely hivatva van a túlzó s ezér»: veszedelmes kollektívalódást megakasztani. Ha sikerül a tanyavilág sok baját orvosolni, megépítettük a kommunisztikus áramlatokkal szemben az egyik legerősebb gátat.

Láttuk, mily sok feladat vár még tanyavilágunkban megoldásra. Bármilyen szemszögből is vizsgáljuk a tennivalókat, mindig ugyanarra a végső következtetésre jutunk: részleges reformok, palliatív intézkedések nem vezetnek célra. Ha az Alföldben, a tanyai rendszerben kétségkívül meglévő előnyöket országunk javára ki akarjuk aknázni, ha e hatalmas terület derék magyar népének nehéz során enyhíteni akarunk, törvényre támaszkodó, harmonikus, minden szempontot mérlegelő munkatervre van szükség. E munkaterv csak az illetékes minisztériumok, a gazdasági érdekeltségek, hivatott szakörök együttes munkájának lehet a gyümölcse. A terv sikerének egyik legfontosabb feltétele, hogy a politikai hullámvázson, főleg a pártpolitikán kívül essék.

Nem elégedtünk meg a különböző kérdések vázolásával, hanem kerestük a megoldás módjait is. Teljes tudatában vagyunk annak, hogy a felvetett reformtervek megvalósításának súlyos akadályai vannak. Tudjuk azt is, hogy a tanyavilág problematikájának megoldása nem egy-két év munkája, hogy a sürgetett munkaterv megvalósítása sok időt igényel. Tudatosan mentünk el reformterveinkben a lehető-

ség határáig. Azt gondoljuk, hogy a nagy lehetőségek feltárása lendületet adhat annak a munkának, amelynek elvégzése új erőt fog fakasztani nemcsak az Alföld derék népe, hanem az egész nemzet számára. A könyvünk nyomán kialakuló eszményi kép sarkalljon bennünket arra, hogy a tanyák dolgos, hazaszerető, vallásos népének s benne az egész nemzetnek, hön szeretett hazánknak boldogabb jövőjéért céltudatosan, kitartóan, önzetlenül dolgozzunk.

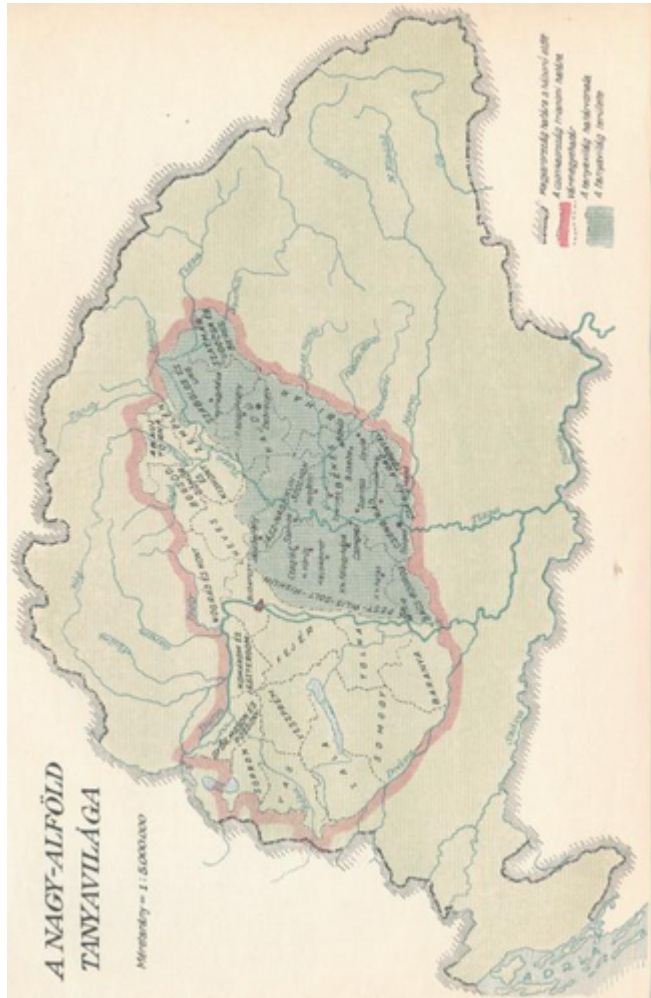
STATISZTIKAI TÁBLÁZAT.

A NAGY-ALFÖLD FONTOS ABB ADATAI.

Város, megye	Ki- terjedés km ² -ek- ben	A községek száma	A lakosok száma	Külterülettel bíró községek száma	Külterület- tel bíró községek lakosainak száma	A kül- területek lakosainak száma	A külterületi la- kosok az ösze- tlakosság %-ában
<i>a) Városok</i>							
Baja tjt.....	87	1	27.935	1	27.935	2.565	9'2
Hódmezővásárhely tjt.	761	1	60.342	1	60.342	23.559	39'0
Szeged tjt.	764	1	135.071	1	135.071	45.450	33'6
Debrecen tjt.	957	1	117.275	1	117.275	50.441	43'0
Kecskemét tjt.	939	1	79.467	1	79.467	44.679	56'2
<i>b) Megyék</i>							
Bács=Bodrog vm.	1.628	26	109.468	26	109.468	30.262	27'6
Békés vm.	3.670	30	330.656	30	330.656	115.540	34'9
Bihar vm.	2.754	61	176.002	58	173.054	27.295	15'5
Csanád, Arad, Torontál vm.	1.998	42	174.318	37	169.371	48.545	27'9
Csongrád vm.	1.885	18	148.529	18	148.529	69.822	47'0
Hajdu vm.	2.386	19	178.523	19	178.523	31.877	17'9
Jász=Nagykun=Solnok vm.	5.259	53	412.509	52	410.813	121.174	29'4
Pest=Pilis=Solt=Kiskun vm.	12.038	230	1,366.089	192	1,068.452	290.620	21'3
Szabolcs és Ung vm. .	4.585	134	394.924	121	383.737	97.224	24'7
Szatmár, Ugocsa, Bereg vm.	2.190	114	149.642	86	131.125	17.538	11'7
Összesen ...	41.901	732	3,860.750	644	3,523.818	1,016.591	28'8

A NAGY-ALFÖLD TANYAVILÁGA

Méretarány = 1 : 5000000

IRODALOM.

I. Magyar irodalom.

- Alföldi gazdálkodás. Különlenyomat a Köztelek-ből. Budapest, 1936.
- Alsó László, Benisch Artúr, Mártonffy Károly:* A tanyai közigazgatás rendezése. Budapest, 1937.
- Béky Albert:* Az alföldi erdősítés, fásítás akadályai. Köztelek. Budapest, 1956.
- Benárd Ágoston dr.:* A tanyai közegészségügy. Magyar Gazdák. Szeml. 1921. 7—8. szám.
- Benisch Artúr:* A tanyaközség kérdése. Magyar Szemle. 1929. 2. sz.
- Bernát István:* A földbirtok megosztásáról. Magy. Gazd. Szeml. 1908.
- Bernát István:* Falu és város. Magyar Gazdák Szemléje. 1910.
- Bernát István:* A magyar szövetkezők dicsérete. 1913.
- Bernát István:* Tanulmányok az agrárpolitika és a magyar agrármozgalom köréből. Budapest, 1917.
- Bernát István:* L'harmonie de la vie économique et le problème agraire. 1927.
- Bielek Tibor dr. és Kontra László dr.:* A falu egészségvédelme. Pécs. 1934.
- Biró János:* Az alföldi legelők rendezése a fásítással kapcsolatban. Budapest, 1921.
- Császár Edit:* A Hajdúság kialakulása és fejlődése. A debreceni Tisza István Tudományos Társaság Honismertető Bizottságának kiadványai sorozatában, dr. Milleker Rezső szerkesztésében. 1930—31. 28. füzet.
- Csergő Károly dr.:* Az Alföld problémái. Szentés, 1931.
- Csergő Károly dr.:* Milyen legyen a tanyai közigazgatás? Szentési Hirlap, 1933. jún. 4.
- Cserhádi Sándor:* Az Alföld mezőgazdasági viszonyainak reformja. Budapest, 1907.
- Czettler Jenő dr.:* Landwirtschaftliche Gesinde in Ungarn. Berlin, 1910.
- Czettler Jenő dr.:* Tanyai település és tanyai központok. Bpest, 1913.
- Czettler Jenő dr.:* A magyar falu kultúrképessége és a falusi kultúra védelme. Budapest, 1913.
- Czettler Jenő dr.:* Adatok a tanyai település reformjához. Bpest, 1913.
- Czettler Jenő dr.:* Magyar mezőgazdasági szociálpolitika. Bpest, 1914.
- Czettler Jenő dr.:* Népfőiskolák. Budapest. Stephaneum. 1918.
- Czettler Jenő dr.:* A tanyai kérdés. Magy. Gazd. Szemléje. 1921.

Czettler Jenő dr.: A tanyakérdés magyar feltámadás. Előadás közölve a Magyar Gazdaszövetség kecskeméti tanyai kongresszusának naplójában, Magyar Gazdák Szemléje, 1921. 7—8. sz.

Czettler Jenő dr.: Quelques problèmes récents de la statistique agricole. Journal de la Soc. Hong. de Statistique. 1929.

Czvetkovics Ferenc dr.: Der ungarische landwirtschaftliche Fachunterricht von dem Gesichtspunkte der Dorfentwicklung. Bulletin de la Commission internationale de l'Embellissement de la vie rurale. Nr. 7.

A Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Mamára: Javaslat a gazdaadósságok rendezésére. Kecskemét, 1935.

Éber Ernő: A dán parasztság fejlődésének útja. Magyar Szemle. 1932. 3. szám.

Éber Ernő: A magyar mezőgazdaság bajforrásainak kutatása. Magyar Szemle. 1932. 4. szám.

Féja Géza: Viharsarok. Az alsó Tiszavidék földje és népe. Bpest. 1937.

Fekete Sándor dr.: A tanyai csecsemővédelemről. Budapest. 1937

Fényes Béla: Szik-, homok- és tőzegtalajjavítás. Magyar Gazdák Szemléje. 1921. 7—8. szám.

Gáli András dr. és Horváth Gabriella dr.: Adatok a tanyai lakosság tuberkulózisának kérdéséhez. Népegészségügy. VII. évf. 23. sz.

Gesztelyi-Nagy László dr.: A homok meghódítása. Kecskemét. 1927.

Gesztelyi-Nagy László dr.: Az Alföld. Kecskemét. 1927.

Gesztelyi-Nagy László dr.: Magyar tanya. Kalocsa. 1928.

Gesztelyi-Nagy László dr.: A jövőndő magyar intelligencia és a tanyakérdés. Szeged. 1928.

Gesztelyi-Nagy László dr.: A magyar Alföld és a tanyavilág. Budapest. 1929.

Gesztelyi-Nagy László dr.: A tanyavilág élete I. és II. Kecskemét. 1930. és Homok.

Gesztelyi-Nagy László dr.: A tanyavilág egészségügyi igazgatása. Homok.

Gyömöre György: A tanyai közlekedés, út- és vasútügy. Magyar Gazdák Szemléje. 1921. 7—8. sz.

Györffy István: A tanyai telepedés kezdete. Magyar. Szemle. 1928. 2. sz.

Györffy István: Az Alföld ősi magyar településmódja. Magyar Szemle. 1928. 4. sz.

Györffy István: Nyíregyháza és Debrecen települése. Föld és Ember. IX. évf. 1. sz.

György Endre hozzászólása a Magyar Gazdaszövetség kecskeméti tanyai kongresszusán Gyömöre György «A tanyai közlekedés, út- és vasútügy» c. előadását követő vitában. Közölve Magyar Gazdák Szemléje, 1921. 7—8. szám. 552—553. old.

Hanauer István püspök Körlevele 1935 május 1. A váci egyházmegye hivatalos közleményei. 1935. 4. sz.

Hankó Béla: A magyar juh eredete, múltja és jelene. 1937.

Harsányi Margit: Békés vármegye népességének településtörténete. Doktori értekezés a budapesti kir. magy. tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Karon. 1929.

Herbert János: Jászárokszállás nagyközség monográfiája. Karcag.

- Hévey László dr.:* A gazdasági oktatás Dániában. 1927.
- Hévey László dr.:* A gazdasági középfokú szakoktatás ügyéről. 1928.
- Hévey László dr.:* A gazdasági oktatásügy és a szövetkezeti munka kapcsolatai. 1928.
- Hóman Bálint és Szegfű Gyula:* Magyar történet. Budapest.
- H über Mihály:* Az alföldi erdők telepítésének kérdése. Bpest. 1931.
- Johan Béla dr.:* Rapport des premières cinq années d'activité de l'Institut National Royal Hongrois d'Hygiène.
- Kaán Károly:* Az alföldi erdőtelepítés kérdése. Magyar Gazdák Szemléje 1921. 7—8. sz.
- Haan Károly:* Erdőt az Alföldre. Országos Erdészeti Egyesület kiadása. 1920.
- Kaán Károly:* Gróf Széchenyi István és a Nagysmagyar-Alföld. Budapest. 1925.
- Kaán Károly:* A magyar Alföld. Budapest. 1927.
- Kaán Károly:* Az Alföld problémája. Pécs. 1929.
- Kaffka Péter:* Telepítés és munkanélküliség. Magyar Szemle. 1932. 4. sz.
- Károly Rezső dr.:* Az alföldi gazdálkodás reformja. Magyar Gazdák Szemléje. 1921. 7—8. sz.
- Kazal Zsigmond:* A magyar mezőgazdaság története. Budapest. 1927.
- Kegl Lajos dr.:* A falusi lakosság táplálkozása. Köztelek. 1934.
- Keller Lajos dr.:* Compte rendu de l'activité de l'Association nationale Stéphanie pendant l'année 1934.
- Kiss Ferenc:* Az Alföld fásításának a kérdéséhez. Országos Erdészeti Egyesület kiadása. 1921.
- Kiss István:* Adalék a magyar tanyakérdéshez. Csongrád. 1929.
- Kiss István:* A magyar tanyai közigazgatás. Budapest. 1932.
- Kogutovitz Károly dr.:* Az Alföld földrajzi leírása. A szegedi Rotarys Club által «az Alföld problémái» címen kiadott előadássorozatban. Szeged. 1932.
- Kolbai Károly:* Az Alföld takarmány-szükségletének fedezése. Debrecen. 1926.
- Kontra László dr. és Bielek Tibor dr.:* A falu egészségvédelme. Pécs. 1934.
- Kopczek György:* A tanyai mezőgazdasági ipar és kereskedelem. Magyar Gazdák Szemléje. 1921.
- Korányi Sándor báró:* Les enseignements de la statistique de la tuberculose des années de guerre. Journal de la Société Hongroise de Statistique 1931. 2—3. sz.
- Kovács Ferenc dr.:* Az Alföld közegészségügyi problémái. A szegedi Rotary-Club által «az Alföld problémái» címen kiadott előadássorozatban. Szeged. 1932.
- Küzdényi Szilárd* hozzászólása a Magyar Gazdaszövetség kecskeméti tanyai kongresszusán Fenyves Béla «Szik-homok és tőzegtalajjavítás» című előadását követő vitában. Közölve: Magyar Gazdák Szemléje, 1921. 7—8. sz. 568—571. old.
- Lázár Dezső:* Hódmezővásárhely tanyai politikája. Magyar Gazdák Szemléje. 1921. 7—8. sz.

- Magyar Kázmér:* A tanyai iskolaügy. Magyar Gazdák Szemléje. 1921. 7—8. sz.
- Matócsy Máttyás:* Agrárpolitikai feladatok Magyarországon. Bpest.
- Meissner Ernő:* A tanyavilág helyzetének megjavítása. Köztelek. 1928. 16. sz.
- Milóty István:* Az ismeretlen Magyarország. Budapest. 1928.
- Móra Ferenc:* A magyar paraszt. A szegedi Rotary-Club által «Az Alföld problémái» címen kiadott előadásorozatban. Szeged. 1932².
- Muraközy Dezső:* A tanyai központokról, különös tekintettel Lakytelek és Szikra helyzetére. Magyar Róna. 1928. VI. évf. 9. sz.
- Ornstein Lipót dr.:* A baromfitenyésztés és termékeinek nemzetgazdasági jelentősége. A szegedi Rotary-Club által «Az Alföld problémái» címen kiadott előadásorozatban. Szeged. 1952.
- Az Országos Mezőgazdasági Kamara:* Évi jelentés 1936. Budapest.
- Polgár Péter dr.:* A földbirtokpolitika Magyarországon. A szegedi Rotary-Club által «Az Alföld problémái» címen kiadott előadásorozatban. Szeged. 1932.
- Pongrácz Albert:* Az Alföld energiagazdálkodásáról. A szegedi Rotary-Club által «Az Alföld problémái» címen kiadott előadásorozatban. Szeged. 1952.
- Radnóti István:* A falu gazdasági és kulturális problémái. Magyar Szemle. 1929. 2. sz.
- Reichenbach Béla dr.:* Dánia mezőgazdasága. Pátria. Budapest. 1926.
- Réthly Antal dr.:* Az Alföld csapadékvizszoynyai. A m. kir. földművelésügyi minisztérium «Újabb tanulmányok az öntözésről» című kiadványában. 1955.
- Révész István:* A tanyai vallásügy. Magyar Gazdák Szemléje. 1921. 7—8. szám.
- Rohringer Sándor:* Az Alföld öntözése. Budapest. 1931.
- Rohringer Sándor:* Az öntözés kérdése hazánkban. Budapest. 1933.
- Sávoly Ferenc dr.:* Az Alföld fásításától és öntözésétől a mezőgazdaság terén várható bioklimatikus értéknövekedésről. Országos Erdészeti Egyesület kiadványa. 1921.
- Sávoly Ferenc dr.:* Az Alföld szélviszonyai, figyelemmel az erdősítésre. Országos Erdészeti Egyesület kiadványa. 1921.
- Schandl József dr.:* A juh és kecske tenyésztése. 1928.
- Schandl Károly dr.:* Progrès à réaliser dans l'amélioration du bien-être intellectuel, moral, esthétique et récréatif. Bulletin de la Commission international d'Embellissement de la vie rurale. 9. sz.
- Simándi Béla:* Krisztus a tanyák közt. Magyar Szemle. 1934. 1. sz.
- Somogyi Szilveszter:* Szeged tanyai politikája. Magyar Gazdák Szemléje. 1921. 7—8. sz.
- Steinecker Ferenc dr.:* Községpolitika. Egyetemi előadások Harsányi Margit dr. összeállításában. Budapest. 1934.
- Steuer György dr.:* Tizenkét év a munkásügy szolgálatában. Pécs. 1935.
- Szabó Sándor dr.:* Hozzászólása a Magyar Gazdaszövetség kecskeméti tanyai kongresszusán Zsitvay Tibor «A tanyai közigazgatás reformja» c. előadásához. Közölve: Magyar Gazdák Szemléje. 1921. 7—8. sz. 480—482. old.

Szakáts József dr.: A gyümölcs és szőlőtermelés problémái. A szegedi Rotary-Club által «Az Alföld problémái» címen kiadott előadásorozatban. Szeged. 1932.

Székfü Gyula és Hóman Bálint: Magyar Történet. Budapest.

Széchenyi István gróf: Beszédei.

Széchenyi István gróf: Eszmetörődék, különösen a Tisza-völgy rendezését illetően.

Széchenyi István gróf: Naplói.

A Szegedi Alföldkutató Bizottság Kecskeméti Közgyűlése. Szeged. 1930.

Szentannay Sámuel: A sziktalaj művelése és javítása. Debrecen. 1920.

Szilágyi László: A kisbirtokosság hitelproblémái. Magyar Szemle. 1929. 2. sz.

Szilágyi László: A magyar falu *íçjzshen*. Magyar Szemle. 1932. 2. sz.

T elhisz Imre dr.: A gazdák eladósodásának okai, ahogy én látom. A szegedi Rotary-Club által «Az Alföld problémái» címen kiadott előadásorozatban. Szeged. 1932.

Teleki Pál gróf: Táj és faj. Túrán. 1913. I. sz.

Teleki Pál gróf: Géographie économique de la Hongrie. Bpest. 1913.

Teleki Pál gróf: Hungarian geographical research. Oxford. 1922.

Teleki Pál gróf: Magyarország földrajza. Budapest. 1928.

Teleki Pál gróf: A gazdasági élet földrajzi alapjai. Budapest. 1936.

Thirring Lajos dr.: A tanyák, puszták és egyéb külterületi lakothelyek népessége 1930-ban. Magyar Statisztikai Szemle. X. évf. 12. sz.

Vági István: Van-e hazánkban ezeréves pusztta, vagy azt a török hódoltság okozta? Erdészeti Lapok. 1934. 8—9., 10., 12. sz. és 1935. 2. sz.

Veress Gábor dr.: Az Alföld közlekedési kérdései. A szegedi Rotary-Club által «Az Alföld problémái» címen kiadott előadásorozatban. Szeged. 1932.

Wagner Gyula: Az Alföld vízügyi problémái. A szegedi Rotary-Club által «Az Alföld problémái» címen kiadott előadásorozatban. Szeged. 1932.

Zsitvay Tibor: A tanyai közigazgatás. Magyar Gazdák Szemléje. 1921. 7—8. sz.

II. Külföldi irodalom.

Arvin G. J.: *Lines of development in the Danish school*, az: *Education in Danemark-ban*, Copenhagen.

Axelsen Drejer A.: *Le mouvement coopératif au Danemark*, a: *Danemark, l'Agricultureshen*, Le Conseil de l'Agriculture, Copenhague, 1935.

Basse Niels: *Défrichement des terres*, a: *Danemark, l'Agriculture-ban*, Le Conseil de l'Agriculture, Copenhague, 1935.

Begtrup Holger: *The folk high-schools of Denmark and the development of a farming community*, Book II, Copenhagen, 1926.

Berce Richard: *Des progrès à réaliser en agriculture par un service de radiophonie agricole*. Bulletin de la Commission internationale de l'Embellissement de la vie rurale, Nr. 9.

Bertolt Oluf: *Broadcasting*, az: *Education in Denmark-ban*, Copenhagen.

Borup Ernst J.: *Free schools for children*, az: *Education in Denmark*, Copenhagen.

Bredkjaer N.: *Enseignement agricole*, a: *Danemark, l'Agriculture-ben*, Le Conseil de l'Agriculture, Copenhagen, 1935.

Christensen Anton: *Outils et machines*, a: *Danemark, l'Agriculture-ben*, Le Conseil de l'Agriculture, Copenhagen, 1935.

Clausen G. F. Krog: *Manual training*, az: *Education, in Denmark*, Copenhagen.

Clausen G. F. Krog: *Song and music*, az: *Education in Denmark*, Copenhagen.

de Crombrugge de Piquendaele, Baronne: *rôle des Cercles de de Fermières en Belgique*, a: *Manuel de sociologie rurale*, I, Louvain.

Der Dänische Landwirtschaftsrat: *Dänemarks landwirtschaftliche Ausfuhr*, Copenhagen.

Der Dänische Nationalverein zur Bekämpfung der Tuberkulose: *Die Bekämpfung der Tuberkulose in Dänemark*, Kopenhagen, 1930.

De Vuyst Paul: *L'éducation familiale*, a: *Manuel sociologie rurale-ban* Louvain.

Frederiksen L. P.: *La production laitière au Danemark*, a: *Danemark, l'Agriculture*, Le Conseil de l'Agriculture, Copenhagen, 1936.

Frost J. Dr.: *Die holländische Landwirtschaft, ein Muster moderner Rationalisierung*, Berlin, 1930.

Giele J.: *Mesures à prendre pour le développement et l'amélioration des chemins ruraux, des réseaux téléphoniques, de la radiophonie et du cinéma instructif et éducatif*. Bulletin de la Commission de l'Embellissement de la vie rurale, Nr. 11.

Grand Roger: *La force paysanne: le rôle moral et social de l'Agriculture*, Rapport présenté à l'Assemblée générale des Agriculteurs en France, le 20 janvier 1931.

Hegermann-Lindenchrone: *The State and the schools*, az: *Education in Denmark-ban*, Copenhagen.

Hemmersam E. Dr.: *Das Genossenschaftswesen der dänischen Bauern*. Leipzig, 1934.

Hollmann A. H. Dr.: *Die dänische Volkshochschule und ihre Bedeutung für die Entwicklung einer völkischen Kultur in Dänemark*, Berlin, 1909.

Jensen Hans: *Réparation de la propriété rurale et conditions sociales*, a: *Danemark, l'Agriculture-ben*, Le Conseil de l'Agriculture, Copenhagen, 1935.

Jensen K. M., Jespersen Johs., Aersoe Holger: *L'élevage du porc et la production du lard*, a: *Danemark, l'Agriculture-ben*, Le Conseil de l'Agriculture, Copenhagen, 1935.

Königlich Dänische Landwirtschafts-Gesellschaft: *Kurze Übersicht über die dänische Landwirtschaft*, Kopenhagen, 1931.

Lund Hans: *The folk high-schools of Denmark and the development of a farming community*, Book I, Copenhagen, 1926.

Menrad Johannes: *Gespräche und Fragen*, a: *Die dänische Volkshochschule-ban*, Kopenhagen, 1918.

Le Ministère Royal des Affaires étrangères et le département des statistiques du Danemark: *Le Danemark 1935, le Danemark 1936*, Copenhague, 1935, 1936.

Moltesen O. A.: *Les importations et les exportations des produits agri-*

coles, a: *Danemark, l'Agriculture-ben*, Le Conseil de l'Agriculture, Copenhague, 1935.

Ovegaard P. A.; *Evolution de la production animale au Danemark*, a: *Danemark, l'Agriculture-ben*, Le Conseil de l'Agriculture, Copenhague, 1935.

Petersen Gerhard: *Service vétérinaire au Danemark*, a: *Danemark. iAgriculture-ben*, Le Conseil de l'Agriculture, Copenhague, 1935.

Raunkjaer K.: *L'agriculteur et son habitation*, a: *Danemark, l'Agriculture-ben*, Le Conseil de l'Agriculture, Copenhague, 1935.

Rothmaler A. de.: *Les hautes-écoles de paysans au Danemark*, Paris, 1921.

Vedel Anders: *Sociologie, Lehre von der gesellschaftlichen Gestaltung*, a: *Die dänische Volkshochschule-ben*, Kopenhagen, 1918.

Vis H. de: *Les petites industries rurales à domicile*. Bulletin de la Commission internationale de l'Embellissement de la vie rurale, Nr. 9.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	3
Célunk	12
A tanya fogalma és fajtái	<i>17</i>
A tanyakérdés.....	16
A tanyakérdés megoldásának általános elvei.....	18
I. A tanyavilág földrajza	22
II. A tanyavilág történelmi kialakulása.....	26
III. A gazdasági probléma	39
A) A gazdasági termelés reformja és belterjessé tétele.....	45
B) Háziipar, mezőgazdasági iparok fejlesztése	75
C) A pénzügyi kérdés megoldása.....	80
D) A közlekedési probléma	82
E) A belföldi és külföldi piacok kérdése	95
F) Energiaforrások létesítése	98
IV. A közigazgatás problémája.....	99
V. A vallási probléma	122
VI. Az egészségügy problémája.....	127
VII. A kulturális probléma	152
A) Az elemi iskolák.....	155
B) Az iskolán kívüli oktatás	165
C) Ifjúsági egyesületek	179
D) A felnőttek szervezetei: gazdakörök és női egyletek.....	180
E) Oktató és nevelő olvasmány a tanyákon.....	185
F) A rádió, mozgószínház, színi-előadások, tanyai kiállítások, népünnepélyek és népdalok szerepe.....	187
G) A népház	189
H) A tanyak kulturális vezetői	191
VIII. A szociális probléma.....	196
Befejezés.....	216
Statistikai táblázat.....	218
Irodalom.....	219